

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN
KADINLARIN TOPLUMSAL VE İKTİSADİ VAROLUŞ
STRATEJİLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ**

Ayşe Emel Akalın

Doktora Tezi

Ankara, 2014

TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLARIN TOPLUMSAL
VE İKTİSADİ VAROLUŞ STRATEJİLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Ayşe Emel Akalın

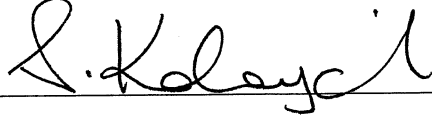
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

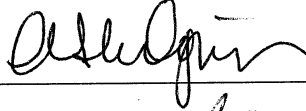
Ayşe Emel Akalın tarafından hazırlanan "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz" başlıklı bu çalışma, 27.01.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

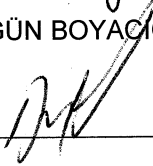
Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Gülay ARIKAN

Doç. Dr. Aslıhan ÖGÜN BOYACIOĞLU

Doç. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27.01.2014

Ayşe Emel Akalın

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimden bugüne sosyoloji disiplini içerisindeki üretimimde çok büyük katkıları olan Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümü hocalarının her birine teşekkür ederim. Özellikle de doktora tezimi yazmaya başladığım dönem konu seçimindeki kararsızlığımdan itibaren yol göstererek, tezimin hem saha hem de yazım süreçlerinin her aşamasında bana ışık tutan, tez danışmanım Prof. Dr. Aylin Görgün Baran'a teşekkür ederim. Doktora tezim son şeklini alana kadar araştırmanın hem teorik hem de pratik boyutlarının biçimlenmesinde tez izleme komitemin üyeleri olan Doç. Dr. Aslıhan Ögün Boyacıoğlu ve Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Gerek gördüğüm kişilere ulaşmama yardımcı olan gerekse çalıştığım alanda yorumlarını ve katkılarını esirgemeyen tüm dostlara bu uzun ve zorlu dönemde yanımda oldukları ve beni hep dinledikleri için çok teşekkür ederim. Yaşamımın her aşamasında benden hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen annem Nilgün Akalın ve babam Tuğrul Akalın'a teşekkür ederim.

Sırtlarında tüm dünyanın yükünü taşıyan, sınırları aşmış Türkiye'ye gelen ailelerinin ve hatta Eski Sovyet ülkelerinin kahramanları göçmen ev işçileri olmasaydı bu araştırma olamazdı. Benimle görüşmeyi kabul eden, benimle sırlarını paylaşmış yüreklerini açan tüm kadınlara sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

AKALIN, Ayşe Emel. *Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Bu araştırmada Türkiye’ye Eski Sovyet Bloğu (ESB) ülkelerinden gelen göçmen ev işçisi kadınların göç etmeye karar verişlerinden itibaren göç ve iş bulma süreçleri, Türkiye’ye geliş süreçleri, Türkiye’de ev işçiliği sektörüne ilişkin emek piyasasındaki varoluşları ve finansal faaliyetleri incelenmektedir. Ayrıca başta işverenleri olmak üzere Türkiye’deki yerel halk ile etkileşimleri ve hem ülkelerinde kalan kişilerle hem de ülkelerinden ve diğer ESB ülkelerinden Türkiye’ye göç etmiş kişilerle etkileşimleri içerisinde yer aldıkları ve biçimlendirdikleri ulus-ötesi sosyal ağlarla ilişkili olarak incelenmiştir. Göçmen ev işçisi kadınların yasal pozisyonları ve gelecek beklentileri de sorgulanmaktadır. Göçmen ev işçisi kadınların, bütün bu süreçlerde karşılaştıkları problemler ve bu problemleri çözmek için biçimlendirdikleri varoluş stratejileri araştırılmaktadır. Bütün bu incelemeler ESB ülkelerinden Türkiye’ye göç etmiş ev işçisi kadınların, göçmen ev işçisi olmak perspektifinden kendi anlamlandırmaları ile gerçekleştirilmiştir. Ek olarak, Türkiye’de göçmen ev işçisi çalıştırmış veya hâlâ çalıştırmakta olan işverenlerin de göçmen ev işçiliğine ilişkin anlamlandırmaları değerlendirilmektedir. Analiz süreçleri tezin teorik çerçeve bölümünde detaylı biçimde aktarılan İkili İşgücü Piyasası Teorisi, Dünya Sistemi Teorisi, Göç Sistemleri Teorisi, Göç Ağları Teorisi, Ulus-ötesi Göçmen Ağları Teorileri ile ilişki içerisinde gerçekleştirilmektedir. Türkiye’nin göç alan ülke pozisyonu, göç ve göçmen ev işçiliğine ilişkin yasal düzenlemeler de göz önünde tutularak tartışılmaktadır. Ayrıca dağılan Sovyetler Birliği’nin ardından ESB ülkelerinin kadınları göç etmeye yönlendiren durumları da tartışılmaktadır. ESB ülkelerinden göç etmiş olan ev işçisi kadınların çıkış ülkeleri ve Türkiye arasında biçimlendirdikleri ulus-ötesi ağların görünüşleri üzerinde detaylı olarak durulmaktadır.

Bir başka deyişle, ESB ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen ev işçilerinin içerisinde yer aldıkları makro, mezo ve mikro süreçler birbirleri ile ve mevcut teoriler ile ilişkilendirilerek detaylı olarak araştırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Uluslararası Göç, Göçün Kadınsılaşması, Ev İşçiliği, Göçmen Ev İşçiliği, Ulus-Ötesi Sosyal Ağlar

ABSTRACT

AKALIN, Ayşe Emel., *A Sociological Analysis on Social and Economic Existence Strategies of Female Immigrant Domestic Workers in Turkey*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2014.

This research investigates the processes of migration, finding a job, arrival to Turkey, the existence strategies in labour market related to domestic work sector in Turkey and the financial activities of female immigrant domestic workers who come from Post Soviet Countries (PSC) to Turkey. In addition, their interactions with both the local community in Turkey, especially with their own employers, and with people who stayed in their country of origin and people who migrated to Turkey from their country of origin and from other Post Soviet Countries are analysed, in relation with the trans-national networks to which they belong and give shape. Female immigrant domestic workers' legal positions and their future expectations are also investigated. Problems which the immigrant domestic workers face in all of these processes and the existence strategies that they develop for solving these problems are studied. The entire analysis is based on the own meanings attributed by female immigrant domestic workers who migrated from PSC to Turkey. Additionally, the meanings attributed to migrant domestic labour by the employers who currently employ or previously employed the migrant domestic workers are also analysed. The analysis processes are derived from the Dual Labor Market Theory, World System Theory, Migration System Theories, Migration Networks Theory and Trans-national Migrant Network Theories. Turkey's position as a receiving country is discussed, considering the legal arrangements about both migration and migrant domestic labour. Moreover, the situations in PSC after the collapse, which led women to migrate, are discussed. Concrete aspects of trans-national networks that are shaped by female domestic workers who migrate from PSC to Turkey are presented in detail.

In other words, macro, meso and micro level processes in which female immigrant domestic workers who migrated from PSC to Turkey are examined, considering the connections between levels and linking these with the existing theories.

Key Words

International Migration, Feminization of Migration, Domestic Labour, Migrant Domestic Labour, Trans-national Social Network.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	10
1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi Ve Sorunsalı	10
1.2. Araştırmanın Amacı	14
1.3. Araştırmanın Metot Ve Teknikleri	15
1.3.1. Araştırmada Göçmen Ev İşçiliğinin İncelenmesine İlişkin Yöntem: Uluslararası Kadın Göçüne İlişkin Bütüncül Yaklaşım.....	17
1.3.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri.....	20
1.3.3. Görüşmelere İlişkin Sürecin Biçimlenişi.....	22
1.4. Verilerin Analizi	24
1.5. Kapsam Ve Sınırlılıklar	26
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	28
2.1. Araştırmada Kullanılan Temel Kavramlar	28
2.1.1. Ev İşçiliği.....	28
2.1.2. Göçün Kadınsılaşması.....	33
2.1.3 Göçmen Ev İşçiliği.....	36

2.2. Literatür İncelemesi.....	41
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	56
3.1. Göç Kuramlarına Tarihsel Bakış.....	56
3.2. Çağdaş Göç Kuramları.....	59
3.2.1. Neo-Klasik Kuram Ve İkili İşgücü Piyasası Teorisi.....	60
3.2.2. Merkez-Çevre Ve Dünya Sistemi Teorisi.....	63
3.2.3. Göç Sistemleri Teorisi.....	68
3.2.4. Göç Ağları Teorisi.....	69
3.2.5. Bugünün Göçmen Ağları: Ulus-Ötesi Göçmen Ağları.....	75
3.3. Mikro Makro Ve Mezzo Ölçekten Ulus-Ötesi Ağ Teorisine İlerleyiş.....	80
ŞEKİL I. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEORİLERE GENEL BAKIŞ.....	85
4. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇ.....	86
4.1. Göç Ve Göçmen Ev İşçiliğine İlişkin Yasal Düzenlemeler.....	93
4.1.1. Uluslararası Düzenlemeler.....	93
4.1.2. Ulusal Düzenlemeler.....	95
4.2. Göç Bağlamında Eski Sovyet Bloğu Ülkelerindeki Hayat Ve Türkiye'deki Deneyimler	98
5. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TÜRKİYE'YE ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİNDEN GELEN GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARA İLİŞKİN BULGULARI.....	110
5.1. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Sosyo-Demografik Nitelikleri.....	110
5.2. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Çıkış Ülkelerindeki Hayatları.....	113

5.3.	Yola Çıkış	117
	5.3.1. Göç Nedeni.....	117
	5.3.2. Göç Kararı.....	119
5.4.	Türkiye'ye İlk Yolculuk	121
5.5.	İş İlişkileri	125
	5.5.1. İşi Bulmak.....	125
	5.5.2. İşverenlerle Etkileşimler.....	127
	5.5.2.1. İşverenin Denetimi.....	132
	5.5.2.2. Geçmiş Deneyimler.....	133
	5.5.2.3. Aynı Evde Yaşamak.....	136
5.6.	Yapılan İşe İlişkin Pratikler	138
	5.6.1. Çalışma Saatleri.....	140
	5.6.2. Ücretler.....	141
	5.6.3. İzinler.....	143
	5.6.4. Alınan Eğitim Ve Yapılan İş	146
	5.6.5. Sigorta, Emeklilik, Sağlık, Hastalık... ..	146
5.7.	Kazanılan Paralar Nasıl Değerlendiriliyor?	148
5.8.	Kayıtlı Olmak Veya Olmamak	153
5.9.	Göçmen Ev İşçisi Kadınların Göç Sonrası Ülkeleri İle İlişkileri	157
5.10.	Türkiye'deki İlişkiler	161
	5.10.1. Türkiye'de Yerel Halkla İlişkiler.....	162
	5.10.2. Türkiye'de Hemşehrilerle Etkileşimler.....	166
	5.10.3. Uyum	167
	5.10.4. Yalnızlık	169
5.11.	Göçmen Ev İşçisi Kadınların Türkiye Hakkındaki Bilgileri	170
5.12.	Sorunların Üstesinden Gelmek	172
5.13.	Ev Algısı	174

5.14. Gelecek Beklentileri.....	177
5.14.1. Ne Kadar Süre Daha Türkiye?.....	177
5.14.2. Gelecek Mi?.....	179
6. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN GÖÇMEN EV İŞÇİSİ ÇALIŞTIRAN	
İŞVERENLERE İLİŞKİN BULGULARI.....	183
6.1. Sosyodemografik Özellikler.....	183
6.2. Göçmen Ev İşçisi Çalıştırmaya Yönelik Pratikler.....	183
6.3. İzin Almak.....	189
6.4. İşçi İşveren Etkileşimleri.....	191
6.5. İşverenlerin Denetimi, İşçilerin Direnci.....	195
6.6. Göçmen Ev İşçisi Çalıştırmak.....	196
7. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	228
EK 1. Göçmen Ev İşçisi Kadınlar İçin Hazırlanmış Olan Soru Kâğıdı.....	239
EK 2. İşverenler İçin Hazırlanmış Olan Soru Kâğıdı	246

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Yaşlarına Göre Dağılımları.....	200
Tablo 2. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları.....	200
Tablo 3. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları.....	200
Tablo 4. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Çıkış Ülkelerine Göre Dağılımları.....	201
Tablo 5. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Ne Kadar Süredir Türkiye'de Olduklarına Göre Dağılımları.....	201
Tablo 6. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Çıkış Ülkelerinde Yaptıkları İşlere Göre Dağılımları.....	202
Tablo 7. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Şu Anda Yaptıkları Temel İşlere Göre Dağılımları.....	202
Tablo 8. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Yasal Pozisyonlarına Göre Dağılımları.....	203
Tablo 9. İşverenlere İlişkin Temel Nitelikler.....	204

Göç, sırtına yükünü yükleyip yola çıkan göçmenlerle bitmiyor. Onun yola çıkmasıyla birlikte gücü zamana yayılan ve kuşakları içine alan büyük bir dalga da tetiklenmiş oluyor (Kurban 2012: 9).

GİRİŞ

“Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” başlıklı doktora tez çalışmasında, ev işlerinde çalışmak için Türkiye’ye Eski Sovyet Bloğu (ESB) ülkelerinden göç eden kadınların, göç etme kararlarından itibaren, geliş, iş bulma, yerleşme süreçlerinin akışı ve bu süreçlerde ortaya çıkan sorunların çözümünde biçimlenen çeşitli sosyal ve ekonomik stratejiler, göç öncesinde, göç sürecinde ve göç sonrasında oluşan ulus-ötesi ağların mevcudiyeti ve bu süreçlerin biçimlenmesinde Türkiye’nin ve ESB ülkelerinin sosyal, ekonomik ve politik yapılarının rolleri üzerine bir inceleme yapılması planlanarak yola çıkılmıştır.

Doksanlı yılların başlarında dağılan SSCB, bölgede etkileri uzun yıllar süren sosyal, politik ve ekonomik çözümlere yol açmıştır. Yeni kurulan ulus devletler içerisindeki işlerini kaybeden veya mevcut işlerinden geçim sınırlarının oldukça altında ücret alan bireyler de yaşamlarını devam ettirebilecek gelirlere sahip olabilecekleri yeni iş imkanları için dünyanın pek çok bölgesine göç etmeye başlamışlardır. Bu göç süreçleriyle sovyet sisteminin eğitim düzeyleri yüksek, donanımlı bireyleri küresel kapitalizmin zincirlerine daha erken dönemlerde entegre olmuş ülkelerin, işgücü açığını karşılamak için özellikle yerli işgücü tarafından yerine getirilmeyen ikincil sektöre ilişkin mesleki rolleri oynamaya başlamışlardır. Göç alan ülkelerin göçmen emeğine yönelik talepleri çoğunlukla kayıt-dışı ekonominin ucuz, esnek ve güvencesiz iş kollarında yer almaktadır.

Kadın emeğine daha çok gereksinim duyulan seks, eğlence işçiliği ve ev işçiliğini de içine alan hizmet sektörü bu iş kolları içerisinde başta yer almaktadır.

Yaklaşık son otuz yıldır göç veren ülke pozisyonuna göç alan ülke sıfatını da ekleyen Türkiye farklı ülkelerden farklı nedenlerle göçmen almaktadır. Türkiye’de kalma süreleri yasal konumlarına ve Türkiye’deki iş ve etkileşim süreçlerine göre farklılık gösteren bu göçmenlerin geldiği bölgelerden birisi de Eski Sovyet Bloğu’dur. Hem Türkiye’de daha kolay iş bulabilmeleri hem de ülkelerindeki yaşamın sürdürülebilirliğine ilişkin rolleri bağlamında bu göç akışı göçün kadınsılaşmasının önemli bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, göçün kadınsılaşması ve hayatta kalmanın kadınsılaşması arasındaki yoğun bağlantının göz ardı edilebilmesi mümkün değildir.

Bu tezde, Türkiye’deki ESB ülkeleri kökenli göçmen ev işçilerinin sosyal politik ve ekonomik profillerinin detaylı çizimi için kırk sekiz göçmen ev işçisi ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasına başlanmadan önce kapsamın genişlemesi için daha fazla göçmen ev işçisi ile görüşülmesi planlanmıştır. Fakat araştırma için görüşme isteğinde bulunulan kadınların çoğunlukla kayıtdışı göçmen veya işçi pozisyonlarından dolayı ret cevabı alınmıştır. Göçmen ev işçileri ile göçmenlik ve ev işçiliği odağında makro anlamda ülkelerinin göç vermeye ilişkin yapılarını ve Türkiye’nin göç almaya ilişkin yapısını, göç ve çalışma sürecine ilişkin makro, orta ve mikro ölçekteki olay ve olguları içerisinde yer aldıkları ve biçimlendirdikleri ulus-ötesi ağlarla ilişkili olarak meydana çıkarmaya yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tezin bu aşamasında kadınların her birinin kendi hikayesindeki biricikliklerin ve benzerliklerin tespiti ile toplu bir profil çizilmeye çalışılmıştır.

Göçmen ev işçilerinin Türkiye’deki konumlarına ilişkin veriler hususunda derinleşilebilmesi ve özellikle göçmen ev işçileri ve işverenleri arasındaki etkileşimler ve göçmen ev işçilerinin iş pratiklerine ilişkin detaylı bilgi edinilebilmesi için Türkiye’de belirli dönemlerde göçmen ev işçisi çalıştırmış veya hali hazırda çalıştırmakta olan on işveren ile görüşme yapılmıştır. İşverenlerle yapılan görüşmelerle, göçmen ev işçiliğine ilişkin olgu ve olayların

işçi ve işveren perspektiflerinden karşılaştırmalı olarak anlamlandırılması sağlanmıştır. İşveren görüşmeleri aracılığıyla talep tarafının sesine kulak verilmektedir. İş ilişkisinin iki taraflı bir süreç olması göz önünde tutularak bütüncül bakış açısının tamamlanabilmesi için işveren görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, göçmen ev işçileri ve işverenlere ilişkin analizlerden önce ev işçiliği, göçün kadınsılaşması ve göçmen ev işçiliği kavramlarının içerimleri detaylı bir biçimde tartışılmaktadır. Bu kavramlar konunun yansıtılması için anahtar kelimelerdir. Araştırmaya ilişkin kavramsal çerçeve tamamlandıktan sonra konuyla ilişkili teorik çerçeve oluşturulmuştur. Teorik çerçevenin oluşturulma sürecinde uluslararası göç ile ilişkili teoriler kronolojik olarak ele alınmıştır. Konu ile ilişkili olduğu tespit edilen sosyolojik teoriler detaylı biçimde aktarılmıştır.

Bu bağlamda detaylandırılan teorilerin konu ile hangi boyutlarda ilişkilendirildiğini belirtmek önemlidir. İkili İşgücü Piyasası teorisi Türkiye'nin işgücü piyasasında göçmen ev emeğine ilişkin arzı noktasında, Dünya Sistemleri Teorisi çevre veya yarı-çevre bölge olan göç veren Eski Sovyet Bloğu ülkelerinin, merkez veya yine yarı-çevre olarak göç alan Türkiye ile bağımlılık ilişkisi hususunda, Göç Sistemleri Teorisi ise göç veren bölge olarak ESB ve Türkiye arasında çeşitli araçlarla kurulmuş olan göç sistemi ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu teoriler uluslararası göçe ilişkin daha makro yapıları açıklamak için kullanılmaktadır. Göçe ilişkin mezo ve mikro süreçleri belirtebilmek içinse Göç Ağları Teorisine ve Ulus-Ötesi Göçmen Ağlarına başvurulmaktadır. Değişen iletişim ve ulaşım olanaklarının da katkısıyla biçimlenen günümüzün sosyal ağları olan ulus-ötesi sosyal ağlar göçmen ev işçisi kadınların hem çıkış ülkelerinde hem de Türkiye'deki çoklu var oluşlarını anlamlandırmak bağlamında önemlidir. Bir anlamda ulus-ötesi sosyal ağların bu araştırmanın iskeletini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü araştırma boyunca, göçmen ev işçilerinin göç kararından, Türkiye'ye varışlarına, iş bulmalarından, iş dışındaki sosyal yaşamlarına, göç ve sonrasında karşılaşılan sorunların çözümüne ulus-ötesi sosyal ağların mevcudiyeti sorgulanmaktadır.

Hiçbir teori tek başına uluslararası göçü açıklamakta yeterli değildir. Bu sebeple yukarıda teoriler birbirleri ile ilişkilendirilerek bütüncül biçimde kullanılmaktadır. Çalışmanın Teorik Çerçevesi başlıklı bölümün sonuncu alt başlığı altında hangi teorinin nasıl verildiği detaylı biçimde açıklanmaktadır.

Endüstri çağının göç teorilerine yönelik memnuniyetsizlikle meydana çıkan emek göçünün yeni ekonomileri, ikili emek pazarı teorisi, dünya sistemleri teorisi gibi teorik yaklaşımlar düşünce ve araştırma için yeni yollar açmıştır. Fakat şimdiye kadar bu teorileri tek bir çatı altında birleştirmek için pek bir adım atılmamıştır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 16). Bu çalışmada yapılmak istenen budur. Çünkü uluslararası göçmenler haline gelerek makro boyutta çeşitli yapısal güçlere yanıt veren insanların motivasyonları, hedefleri ve istekleri ile ilgilenilmektedir.

Yazında, göç akımlarının örüntülerini açıklayan birçok teorik yaklaşım olduğunu göz önünde bulunduran Hooghe ve diğerleri (2008); (1) göçü işgücü piyasasına ve ekonomik teşviklere bir tepki olarak gören ekonomik teoriyi; (2) göç akımlarının bir merkez-çevre örüntüsüne göre oluşacağını tahmin eden kültürel teorileri; (3) göçmenlerin önceden oluşturulmuş olan göç ağlarını takip ettiklerini varsayan sosyal ağ analizini test eden bir çalışma yapmışlardır. 1980 ve 2004 yılları arasında Avrupa ülkelerine göç akımı üzerine oluşturulmuş OECD ve Eurostat verilerini kullanarak, bu üç yaklaşımı aynı anda test etmişlerdir. Analizin sonuçları, göç akımlarının hem ekonomik teşviklere (esas olarak işgücü piyasasıyla ilgili) hem de kültürel ve sömürge bağlantılarına göre şekillendiğini ve bu bağlantıların öneminin zamanla azaldığını gösteren bir belirti olmadığını göstermiştir (Sert 2012: 44).

Makro ölçekte Türkiye'nin göç almaya ilişkin nitelikleri mevcut ulusal ve uluslararası yasa ve düzenlemeler de dikkate alınarak aktarılmaktadır. Sonrasında Eski Sovyet Bloğu ülkelerin, bu topraklar içerisindeki bireyleri göçe, özellikle kadın göçüne yönlendiren nitelikleri üzerinde durulmaktadır.

Araştırmanın saha çalışmasında göçmen ev işçileri ve işverenleri ile gerçekleştirilen görüşmelerin analizleri sonucu elde edilen bulguların

verilmesine geçmeden önce mezzo ve mikro ölçekli süreçlerin daha net anlaşılabilmesi için eski Sovyet Bloğu ülkelerden Türkiye'ye göç etmiş kadınların özellikle göçmen ev işçisi kadınların durumlarını ortaya koyan literatür çalışması sunulmaktadır.

Türkiye'ye yönelen yabancı göçü ile ilgili çalışmalar genellikle göçün niteliği ve hacmini anlamaya çalışmış fakat göçmenlerin bu ülkede yaşadıkları deneyim ve bu toplumla olan ilişkileri üzerinde çok az durulmuştur (Dedeoğlu 2011: 28). Doktora tezi olarak hazırlanan bu araştırma ile bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Mevcut çalışmalara göre, var olan fakir, eğitimsiz, kırsal kesimden gelmiş kaçak göçmen işçi profilinin aksine, Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen göçmenler mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri olan bireylerdir. Evin içinde çalışarak uğradıkları vasıf kaybı, yaşadıkları ekonomik şiddetin sadece bir çeşididir. Zorla çalıştırma, uzun çalışma saatleri, zaten düşük olan ücretlerinin ödenmemesi veya eksik ödenmesi, işverenlerin göçmen işçilerin pasaportlarına el koyması ve sınır dışı edilme korkusu Türkiye'ye özellikle Doğu Blok'u ülkelerden göç etmiş kadınlar tarafından dile getirilen ortak şikâyetlerdir. Her ne kadar Hasta Hakları ve Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliğine aykırı olsa da, Türkiye'de belgesiz göçmenin sağlık hizmet hakkı yoktur ve bu hizmeti alıp almamaları görevlilerin iyi niyetine bağlıdır (İçduygu 2004, Momsen 1999: 10, Kaşka 2006: 61-63, Gülçür ve İlkaracan 2002: 416, 417, İçduygu ve Biehl 2008: 27, Andrejevic 2004:13 aktaran Üstübcü 2011: 8, 10). Ayrıca çalışmalarda kadınların, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma riskinin yüksekliği de gösterilmektedir (Sorensen 2005; Data 2006; Pastore ve Piperno 2006; Hochschild 2007 aktaran Gökbayrak 2009:67). Bu olumsuz çalışma ve yaşam pratikleri, özellikle göçün kayıt dışı olduğu durumlarda, şikâyet ve korunma mekanizmalarını ortadan kaldırarak, göçmen kadınlara yönelik şiddeti artırıcı bir etki yaratmaktadır. Kimi durumlarda evdeki erkeklerin cinsel tacizine uğrama riski söz konusudur (Gökbayrak 2009:67, Toksöz 2006:86, Barbaros 2009: 82).

Türkiye'ye 90'ların ortalarında gelmeye başlayan ve çoğunlukla seks veya ev işçisi olarak çalıştığı tahmin edilen ESB ülkeleri kökenli göçmenlerin çoğu,

oturma izinlerinin veya geçerli vizelerinin olmaması durumunda günlük yaşamda polis tarafından yakalanma veya para istenme durumları ile karşılaşmaktadır. Günlük yaşamlarındaki cinsel taciz olasılığı da göz önünde bulundurularak, yabancı göçmenlerin “*çifte enformel koşullarda*” çalıştığı ve yaşadığını söylemek mümkündür (Dağdelen 2008: 254-255).

ESB ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen ev işçisi kadınlar, seks işçiliğinde çalışan hemşerileri ile özdeşleştirilerek cinselliğe fazla hevesli olarak işaretlenip para veya diğer çıkarlar karşısında cinsel ilişkiye açık olarak tasvir edilebilmektedirler. Geldikleri ülke ve çalıştıkları işten bağımsız olarak ‘Rus fahişeler’ olarak belirlenen bu kadınlar için cinsiyet ve etnik ayrımcılığın temel formu olan “Nataşa” söylemi soysal bir ad haline gelmiştir. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden kadınlar farklı bağlamlarda bu negatif atıfla karşılaşabilmekte, sokakta sözel saldırılara, cinsel suiistimal ve tacize uğrayabilmektedirler ve göç ettikleri toplumdan izole edilebilmektedirler. Bu kadınlar, Türk hane halkının bütünüyle parçası ve yabancı ülkede yalnız kadın olarak işverenlerinin korumasına gereksinimi olanlar olarak görülebilirler. Bu basmakalıpların dezavantajlı yönleri, bazı çalışmalarda, işverenlerin bu düşünceleri temizlik, yemek yapma ve bakımla ilgisi olmayan kadının muhafazakâr giysiler giymesini gerektiren veya erkeklerle kaçıyor korkusuyla izin günlerinde bile evden uzun zaman ayrılmalarını engelleyen disipline edici faaliyetleri ile yansıtılmaktadır (Keough, 2006, Gebelek 2008:130-131, Kaşka 2006:66, Suter 2008:4). Aslında, Doğu Bloku ülkelerinde yaşayan kadınların “Nataşa” yaftalamasıyla karşılaşmaları sadece Türkiye’ye özgü olmayan, küresel bir sorundur (Malarek, 2003; Wichtercik, 2004 ve IOM raporları aktaran Erder 2011: 207).

Gebelek’e göre, ev işçiliğinin ev içi/özel alanda gerçekleşmesiyle, iş ortamlarında sosyal ve kültürel izolasyona vesile olabilmektedir, başka bir deyişle, onlar diğer işlerdeki eşdeğerleri gibi kamusal hayat ile bütünleşememektedirler. Çoğunlukla tek gün olan izin günlerinde, buldukları şehirlerdeki ESB ülkelerinden kadınların buluşma noktalarında (İstanbul Laleli, Ankara için Kızılay özellikle Güvenpark) diğer ev işçileriyle buluşan yatılı çalışan ev işçilerinin hareket alanları daha dardır. Belgesiz göçmen ev işçilerinin kayıt-

dışı statüleriyle belirli sosyal ve legal haklardan yoksun olmalarına ek olarak bütün göçmen ev işçileri çalışma biçimleri nedeniyle göç ettikleri toplum içerisinde sosyal tabakanın düşük noktalarında yer almaktadır (Gebelek 2008:80,89,90).

Araştırmalarda sıklıkla belirtilen, göçmen kadınların karşılaştıkları sorunlardan birisi diğer problemleri de perçinleyen dil sorunudur. Göç edilen ülkenin konuşma dilini bilmemek hem yaşadığı, çalıştığı çevredeki kişilerle etkileşimde hem de var olan hizmetler, kurallar ve işleyişle ilgili bilgi sahibi olmanın önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu durum kişinin hem göç ettiği ülke içinde, hem de ülke dışındaki kişilerle iletişimde kopukluğa neden olmaktadır. Göçmen kadınlar dillerini bilmedikleri yerde adeta dilsizleşmektedirler. Ayrıca, kıtalararası iletişimin, telefon ücretlerinin pahalı olması da kadınların aileleri ve yakınları ile görüşmelerine sınırlılıklar getirebilmektedir (Barbaros 2009: 87, Çağlayan, Özar, Doğan 2011).

Türkiye'deki göçmen ev işçilerinin deneyimlediği sömürünün derecesini ve onların insan hakları ihlali anlamında kırılğan oldukları alanları saptamaya çalışan Ege'ye göre, işverenler ve yabancı göçmenler arasındaki "önerilen akrabalık" veya "yarı-ailesel bağlar" "toleranslı" işçilerin oluşma sebeplerinden biri olarak gözükmektedir (Ege, 2000, 2002 aktaran Dağdelen 2008:128).

Aslında, ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç etmiş kadınların yaşadıkları bu tip problemler ilgili literatürde sıklıkla belirtilmektedir. Fakat göçmen ev işçilere ilişkin bu sorunlar, farklı araştırmalar aracılığıyla ayrı ayrı incelenmiştir. Bu tez ile bu sorunların mevcudiyetine ilişkin sorgulama tek bir araştırma altında, kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, konu ile ilişkili gerçekleştirilen saha çalışmalarında, genellikle tek bir ülkeden göç eden kadınlar üzerine (Moldovalı ev işçileri, Azeri ev işçileri vb.) odaklanılmaktadır. Bu tez farklı ESB ülkelerinden göç etmiş kadınların deneyimlerini tek bir çatı altında toplaması bağlamında diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu araştırmayı konu ile ilişkili araştırmalardan farklı kılan diğer bir unsur, göçmen ev işçiliğine ilişkin olarak hem işçi hem de işveren tarafının dinlenmesini sağlamasıdır.

Konu ile ilgili araştırmalarda, orta ve üst-orta sınıflar için ev işçisi bulundurmanın statü göstergesi olması bu hizmetlerin ücretli kadın emeği kullanarak alınmasına neden olan unsurlardan birisi olarak gösterilmektedir. Yerli kadınların bu hizmetler için talep ettikleri ücretlerin, yabancılardan fazla olması, yerlilerin bu işi ancak kocalarının düşük kazançlara sahip olması durumunda tercih etmesi, yerlilerin yatılı işleri tercih etmemesi, göçmen kadın işgücü talebini belirleyen diğer unsurlar olarak sunulmaktadır (Keough 2003; Kaşka 2007; Toksöz 2008 aktaran Gökbayrak 2009:73-74). Araştırma sürecinde işverenlerle gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla, işverenlerin benzer sebeplerin yönlendirmesi ile mi göçmen ev işçisi çalıştırıp çalıştırmadıkları meydana çıkarılmaktadır.

Ev işçiliği, özellikle de sıklıkla yatılı çalışanlar olmaları sebebiyle göçmen ev işçiliğine ilişkin çalışmalarda, sınırları bulanıklaşan özel ve kamusal alana atıfta bulunmaktadır. Avrupa'daki bakım politikaları, bakımın metalaşması, göç yasaları ve emek piyasası üzerine araştırma yapan Fiona Williams'a göre; özel alanın değersizliğini ve görünmezliğini ve onun kamusal dünyaya boyun eğmişliğini sürdüren ev ve bakım işinin düzenlenmemiş dünyasına girilip, ev iş haline geldiği, işçiler aile üyesi haline geldikleri zaman gerilimler ve güç ilişkileri ile karşılaşılmaktadır. Küresel bağımlılığın eşitsiz ilişkileri kişisel bağımlılığın eşitsiz ilişkilerine dönüşmektedir (Williams 2011: 30). Bu araştırmada da hem göçmen ev işçilerinin hem de işverenlerin kesişen yaşam ve çalışma alanına yani eve ilişkin anlamlandırmaları üzerinde durulmaktadır.

Harzig'e göre, ev işçileri yabancılık ve ötekilik sorunları ile yüzleşmektedirler. Oysaki özellikle, yabancı çocuk bakıcılarının durumlarında kadınlar farklı kültürel kökenleri sebebi ile çalıştırılmaktadırlar. Yabancı ev işçilerinin durumunda, onların kültürel ötekilikleri hane-halkı bakımına ve çocuk bakımına ilişkin bir değer olarak ele alınmamaktadır fakat onların işe alınmalarındaki ilk unsur yabancı olmalarıdır. Müsait olmayan yerli kadının aksine yabancı kadınlar hane halkı işverenin karşılayabileceği ücret anlamında müsaittir. Onların ötekilikleri, aşırı sömürüye ilişkin olanaklar sağlarken, hane halkı işverenin de

parçası olduğu sınıflı sosyal gerçeklik sisteminin dışarısında yer alması sebebiyle eşitsiz güç ilişkilerini ve hiyerarşiyi gizlemektedir (Harzig 2006:65,66).

Tezin sonuç ve değerlendirme bölümüne geçmeden önce Türkiye'ye ESB ülkelerinden göç etmiş göçmen ev işçileri ve göçmen ev işçisi istihdam etmiş veya halen etmekte olan Türkiyeli işverenlerle göçmen ev işçiliği odağında yapılmış görüşmelere ilişkin bulgular ilgili alt başlıklarla detaylı biçimde dile getirilmektedir.

Sonuç ve değerlendirme bölümündeysen analizler ve teoriler arasındaki ilişkiler vurgulanarak adeta diğer bölümler içerisinde başlanan parça bütün ilişkisi kurulma süreci tamamlanmaktadır. Bir diğer deyişle, tez boyunca aktarılan makro, mezo ve mikro ölçeklerde uluslararası göçü açıklayan teoriler, Türkiye ve Dünya'dan somut örnekler sunan literatür incelemesi ve göçmen ev işçileri ve işverenleri ile gerçekleştirilmiş olan görüşmeler sonucunda elde edilmiş olan bulgular arasındaki bağlantıların oluşturulma süreci tamamlanmaktadır. Ek olarak, göçmen ev işçilerinin yaşamlarındaki süreçlerin sorunsuz bir şekilde akabilmesi için çözüm önerileri sunulmaktadır.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel araştırmanın işleyiş süreçleri çerçevesinde bu tezde araştırmanın konusu, önem ve gerekçeleri ve amacı, sorunsalı takip edilen yol ve veri toplama tekniklerine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE SORUNSA LI

“Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” başlıklı araştırmada, Türkiye’ye, ev işlerinde çalışmak için Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göç etmiş kadınların içerisinde buldukları sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik koşullar, kurmuş oldukları ulus-ötesi bağlarla ilişkili olarak yaşadıkları süreç ve buna ilişkin biçimlendirdikleri stratejiler konu edilmektedir.

Çağımızı “göç” çağı olarak adlandıran Stephen Castles ve Mark Miller’a (2008) göre, şimdiki göçü karakterize eden küreselleşme, hızlanma, farklılaşma, politikleşme ve göçün kadınsılaşması olmak üzere beş olgu vardır. Belirleyici olgularından birisi göçün kadınsılaşması olan göç çağında, göç ve kadın konusunun önemi göz ardı edilemez.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de görünmez bir kitleyi oluşturan göçmen ev işçileri üzerine bir çalışma yapmak, kapalı kapılar ardından orta ve üst sınıf hanelere hizmet eden bu kadınlara görünürlük kazandırmak anlamında gereklidir.

ESB ülkelerinden göç etmiş kadınların, Sovyetlerin dağılması ile değişen toplumsal konumlarının, göç süreci ile bir kez daha farklılaşmasının ortaya konulabilmesi bu çalışma için önemlidir. Göçmen ev işçisi kadınların ailelerini ve memleketlerini bırakarak yeni bir hayata doğru ilerledikleri göç sürecine ilişkin karar mekanizmalarında rol alan sosyal politik ve ekonomik unsurları meydana çıkarmak gerekli ve önemlidir.

Son kırk yıldır uluslararası göçe kaynaklık eden bir ülke olarak bilinen Türkiye'nin son yirmi yıl içinde de uluslararası göç için hedef ülke haline geldiği açıktır. Uluslararası Göç Örgütü, 1996 yılı '*Türkiye'de Transit Göç*' raporunda Türkiye'nin artık göç alan bir ülke konumuna geldiği vurgulanmıştır (IOM, 1996 aktaran İçduygu, Toktaş 2005: 58). ESB ülkelerinden ve İran, Mısır, Fas, Gana, Sri Lanka ve Afganistan gibi birçok ülkeden binlerce göçmen, çeşitli sebeplerle, bazen kısa süreli de olsa çalışma ve yerleşme amacıyla bazen de geçici olarak ülkede kalma ve diğer ülkelere Türkiye üzerinden geçiş yapma gibi niyetlerle Türkiye'ye gelmektedir. Türkiye'nin göç alan ülke ve transit ülke konumunun önümüzdeki yıllarda da varlığını sürdüreceği düşünülmektedir. Uluslararası göç yalnızca idari, yasal ve mali açılardan değil, göçle ilgili veri toplama ve bu verileri kullanıcıların hizmetine sunmak anlamında da önemli bir konu olarak Türkiye'nin gündeminde durmaktadır (İçduygu, Toktaş 2005: 43, 85).

1990'lardan beri Türkiye, ESB ülkelerinden değişik işlerde çalıştırılmak üzere kadın işçi ithal eden ülkelere biri olmuştur. Türkiye'nin çoğunlukla göçmen işçilerle ilgili göç veren ülkelere karşılıklı anlaşmaları ve ev işlerinde çalışan göçmen kadınların haklarının düzenlenmesine ve korunmasına ilişkin etkin adımları yoktur. Böylece, göçmen ev işçisi kadınlar Türkiye'de çoğunlukla kayıt-dışı sektörde yer almaktadır. Hatta göçmen ev işçisi kadınların Türkiye'ye akışı esaslı bir konuya dönüşse de, Türkiye'de göçmen kadın işçilerin sayısı üzerine geçerli veriler yoktur. Böylece, sıklıkla kayıt-dışı statüleri nedeniyle ev işleri sektöründeki göçmen kadın işçiler, hem çalışma alanında hem de diğer alanlarda dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi kırılgan ve sömürüye açıktır (Çelik 2005: 185, 190). Bu bağlamda, bu araştırma, göçmen ev işçisi kadınların kırılgan konumlarının ortaya çıkartılması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma, sadece makro yapıların göçmen kadın işçiye ilişkin inşa ettiği pozisyonu betimlemek anlamında değil, aynı zamanda göçmen kadının kendi sosyal konumunu nasıl anlamlandırdığının tespit edilmesi anlamında da önemlidir. Çalışma boyunca, göçmen ev işçisi kadına ilişkin olarak Türkiye'de ve kendi ülkelerinde makro anlamda sosyal, ekonomik ve politik yapıların, mezzo (orta) düzeyde çeşitli kurumlar ve sosyal etkileşim ağlarının ve mikro

ölçekte göçmen ev işçisi kadının kendi durumunu bireysel olarak anlamlandırmasının bütüncül etkileşimi ortaya konulmaktadır. İşveren görüşmeleri aracılığıyla talep tarafının sesine kulak verilmektedir. İş ilişkisinin iki taraflı bir süreç olması göz önünde tutularak bütüncül bakış açısının tamamlanabilmesi için işveren görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de ev işçisi olarak istihdam edilen göçmen kadınların çoğunun oturma ve/veya çalışma izni olmayan kişiler olduğu düşünülürse, düzensiz göçmenlerin sadece ekonomik sebeplerle göç eden erkekler olmadığı olgusu paralelliğinde düzensiz göç eden kadınları ve göç nedenlerini araştırmak önemlidir. Bu çalışma kadınların kendi anlatılarından hareket edilmesi bakımından önemli ve göç literatürü için erkek referanslı olmayan bir çalışma anlamında gereklidir.

Sadece kadınların deneyimlerine dayalı olarak toplumsal cinsiyete ilişkin göçü çalışmak, göç olgusunun toplumsal cinsiyete dayalı doğasını değerlendirmede tamamlanmamış ve uygun olmayan bir yöntem olarak düşünülebilir. Bununla beraber toplumdaki cinsiyetçi iş bölümüne göre yapılmış olan emek piyasası ve hane halkı gibi kurum ve uygulamaların nasıl toplumsal cinsiyete ilişkin olduğunu meydana çıkarmaktadır. Parrenas (2001)’in ileri sürdüğü gibi; “*Çeşitli kurumsal düzenlemelerde yalnız kadın deneyimleri üzerine bir odak hala toplumsal cinsiyete ilişkin göç araştırmasını ilerletebilir*”. Araştırmanın doğrudan subjesi olarak yalnız kadın göçmenler alınsa bile onların deneyimleri toplumsal cinsiyete ilişkin göçe, toplumsal cinsiyete ilişkin kurumsal ve toplumsal düzenlemelere ışık tutar (Gebelek 2008:159).

Bu araştırmada, Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden gelip Türkiye’de çocuklara, yaşlılara, hastalara bakan, evleri temizleyip yemekleri yapan ev işçilerinin neden ve hangi koşullar altında burada oldukları kurulmuş olan ulus-ötesi sosyal ağlarla ilişkilendirilerek araştırılmaktadır. Bu bağlamda yukarıda belirtilen gerekçeler çerçevesinde araştırmanın temel sorunsalı aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Bir insanın kendi ülkesinden ayrılıp başka bir ülkeye göç etmek için karar vermesi gerçekten çok zor bir süreçtir. Başta aile ve akrabaları olmak üzere

(özellikle varsa çocuklarını) alıştığı çevreyi, her şeyini bildiği memleketini bırakmak kolay bir davranış değildir. Gerçekten ESB'den göç eden göçmen kadınların Türkiye'ye kendi ülkelerinden gelmelerine etki eden ve bu zorlu kararı vermeye iten temel saikler neler olmuştur? Göçmen kadınların bu kararlarının arkasında yatan gerçeklikler nelerdir? Çalışmanın hareket noktasını oluşturan temel sorudur.

Geldikleri ülke olarak Türkiye'de karşılaşacakları durumların ne olduğunu bilmeden ve çoğunlukla da hiç yurtdışına çıkmamış birinin bilmediği bir ülkeye gelmesinin yaratacağı belirsizlik karşısında nasıl bir tutum takınacağını tam olarak kavrayamadan göç etmesi çok ciddi bir cesaret olarak düşünülebilir. ESB ülkelerinden göç eden kadınlar, Türkiye'de nasıl yaşayacaklarına ve nelerle karşılaşacaklarına ilişkin ancak kulaktan duyma dedikodu mahiyetinde bir bilgiye sahiptirler. Burası nasıl bir ülkedir, burada insanlar nasıl yaşar? Bu soruların yanıtını bilmeden belirsizliklerle dolu bir yaşama kendilerini nasıl hazırlamaktadırlar? Bu bağlamda göçe karar verme ile göçün ulusötesi sosyal ağlarla nasıl biçimlenmekte ve işlemekte olduğunun anlaşılması gerekmektedir.

Ajanslar aracılığı ile gelenler, ajansa güvenme, kendi istek ve beklentilerini karşılama konusunda neler yaşayacaklarından habersiz bir göç serüveni yaşamanın onları beklediğinin farkında mıdır? Öte yandan bir evde ev işçisi olarak çalışan bu kadınlar, kimlerle birlikte yaşadıklarından, eve kimin gelip gittiğine, günlük çarşı alışverişinden hafta sonu tatilini geçirmelerine, hastalandıklarında hastane, doktora gitme durumlarına, aldıkları ücretleri ülkelerine göndermelerinden kayıt-dışı yaşamalarından kaynaklanan kolluk kuvvetleriyle ilişkilerine varıncaya kadar tüm bu yapılarda neler yaşamaktadırlar? Bu soruların yanıtı aranmatadır.

Ev işçisi göçmen kadınların verdikleri hizmeti patronlarının beğenip beğenmemesi, patron ve ailesinin isteklerini karşılayıp karşılamadıkları, kimlerle nasıl konuşacakları, nereye gidecekleri, aldığı ücreti nasıl değerlendirecekleri konusunda işverenlerin yönlendiriciliği söz konusu mudur? Kendi özel yaşamını nasıl tasarlayacağı, özel odasının bulunup bulunmadığı, yediğine, içtiğine, giydiğine karışılıp karışılmadığı, çevresinden kendisini nasıl değerlendirdikleri,

kendileri ile ilgili yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları da yanıtlanması gereken sorular arasında bulunmaktadır. Kısacası göçmen ev işçisi kadınlar, yaşadıkları mevcut sorunlar ile baş etmek için sosyal ve ekonomik anlamda ne tür varoluş stratejileri geliştirmektedirler? Bu bağlamda ev işçiliğinde çalışan bu kadınların bütün bu olup bitenleri nasıl anlamlandırdıkları konusu önem taşımaktadır. Böylece kadınların göç hikâyelerini, yeni geldikleri yere yerleşim süreçlerini, bu sürecin sıkıntılarını, ülkelerindeki aileleri ile ilişkilerini, aldıkları destekler, göçün kendi sosyal dünyalarına olan etkilerini ve kültürleşme biçimlerini nasıl anlamlandırdıklarının araştırılması gerekmektedir.

Bunun dışında konunun ikinci ayağını oluşturan işveren konumundaki patronlarının bu kadınlarla hiyerarşik bir çalışma ilişkisi içinde olması ve gerektiğinde evin sorumluluğunu üstlenmeleri istenmektedir. Ücret karşılığı çalıştırdığı göçmen kadınından beklentileri, işlerini iyi yapıp yapmadığı, ev içindeki duruşu, bakım verdiği kişi ya da kişilerle enformel ilişkileri, profesyonel iş ahlakı biçiminde davranıp davranmadıkları, yasal süreçler hakkındaki bilgileri, bu kadınlarla ilgili karşılaştıkları olaylar, farklı kültürden bir kadını evinde çalıştırma konusunda neler yaşadıkları, bu kadınların kimlerle bağlantı kurdukları, yasa dışı yollara başvurup vurmadıkları, ajans sahipleri ile ilişkileri de çalışmada araştırılan konular arasında bulunmaktadır.

Bu tezde, yukarıda belirtilen unsurlar, yapı-birey etkileşimi çerçevesinde makro-mezo-mikro ilişkileri bütünleyici bir biçimde ele alan bir yaklaşımla araştırılmakta ve anlamaya/anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, Türkiye'ye Eski Sovyet Bloğu (ESB) ülkelerinden ev işçiliği iş kolunda çalışmak için göç etmiş kadınların içerisinde yer aldıkları sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik koşulların ortaya çıkarılması, Türkiye'deki ESB ülkeleri kökenli göçmen ev işçilerinin yaşadıkları süreçleri nasıl

anlamlandırdıklarına ilişkin profillerinin çizilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte de Türkiye'ye ESB ülkelerinden göç etmiş ev işçisi kadınların göç kararından itibaren içerisinde yer aldıkları makro, mezo ve mikro boyuttaki süreçlerin bütünlüyci bir biçimde incelenmesinin gerekliliği düşünülmüştür.

1.3. ARAŞTIRMANIN METOT VE TEKNİKLERİ

Bu araştırmada, fenomenleri insanların onlara attıkları anlamlar sayesinde anlama girişiminde bulunan nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmada ESB ülkelerinden göç etmiş ev işçisi kadınlar ile görüşülmüş, onların göç ve ev işçiliği deneyimlerine ilişkin anlamlandırmaları derinlemesine bir biçimde incelenmiştir. Bu noktada, nitel araştırmacıların araştırdıkları sosyal çevrelerin ayrıntılı bir betimlemesini yapmayı amaçladıklarını, onlara göre, böyle bir betimlemenin sosyal çevredeki katımcıların perspektifiyle uyumlu olması gerektiğini belirtmek önemlidir (Kuş 2007: 77, 82).

Nitel araştırmadaki olayların bağlamlarında anlaşılması önceliği, nitel araştırmadaki diğer tema olan bütüncülükten ayrılamaz. Vurgu, katılımcılar için sahip olunan anlamın anlaşılması aracılığıyla neyin olup bittiğini yorumlama gerekliliğidir (Kuş 2007: 83). Bu çalışmada ESB ülkelerinden Türkiye'ye ev işlerinde çalışmak için göç etmiş kadınların perspektifleri ile ESB ülkelerinin kadınlarını göç etmeye yönlendiren nitelikleri, Türkiye'nin göç alan özellikle ESB ülkelerinden göçmen ev işçisi alan pozisyonu, bu pozisyonda göçmen ev işçilerine ilişkin kurumsal düzenlemeler ve göçmen ev işçisi kadınların gerek ülkeleri ve ülkelerinde kalan bireyler gerekse Türkiye ve Türkiye'deki bireylerle etkileşimleri, çalışma koşulları incelenmektedir. Araştırmanın bütünlüğünün tamamlanabilmesi için göçmen ev işçisi istihdam etmiş veya hâlâ etmekte olan işverenlerin de göçmen ev işçisi istihdam etme deneyimlerine ilişkin görüşleri değerlendirilmektedir.

Nitel yaklaşıma göre görüşülenler, kendi sosyal dünyalarını oluşturan, bu deneyimleri kendileri elde eden öznelardir. Bu bakış açısına göre esas konu,

insanların deneyimlerine ve fikirlerine gerçekçi bir kavrama imkânı veren verilerin toplanmasıdır. Bunun için yapılandırılmamış, açık-uçlu ve genelde de derin katılımlı gözlemlerle şekillenen görüşmeler yapma yoluna gidilmektedir (Silverman, 1993 aktaran Mil 2007:6). Çalışma boyunca da ESB ülkelerinden göç etmiş kırk sekiz ev işçisi kadın ve belirli dönemlerde yine ESB ülkelerinden göç etmiş ev işçisi çalıştırmış veya halen çalıştırmakta olan on Türkiyeli işveren ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Niteliksel yöntemin tercih edildiği göç çalışmaları, büyük genellemeler yerine bir kesit sunan, ayrıntıları anlamaya yardımcı olan zengin veri tabanına dayanan incelemelerdir. Sözlü tarih çalışmaları, niteliksel alan araştırmaları, etnografiler, otobiyografiler, olay incelemeleri gibi yöntemlerle gerçekleştirilen bu araştırmalar göç sürecinin kendisinden ziyade, göç edenin anlatısına odaklanmıştır. Niteliksel araştırma tasarımına göre yapılan bu çalışmalarda veri oluşturma tekniği olarak derinlemesine görüşmeler tercih edilmektedir (Kümbetoğlu 2012: 51).

Göç araştırmalarında uzunca bir süredir özellikle 90'lardan bu yana, araştırmanın konu ve amacına bağlı olarak, göç deneyiminin öznel gerçeğini ortaya koymak için niteliksel yöntem kullanılmaktadır. Göç gibi muğlâk ve hassas olunması gereken durumları içinde taşıyan bir sosyal olguyu sadece araştırmacıların belirlediği bir çerçeveden görmek yerine, göçle bütün sosyal çevresini ve ağlarını değiştirmiş bireye bu sürece verdiği anlamı kendi anlatımlarından çıkarma çabası niteliksel yöntemin gerekçesini oluşturmaktadır. Göç olgusunun bireylerin hayatlarını nasıl etkilediği, değiştirdiği, hangi süreçlerden geçildiği ve yeni hayatlarına bunların nasıl yansıdığı araştırılırken, kanıt değil kesitler sunmak ve ayrıntıları ortaya konan kişisel deneyimlerin yorumlanması esas, bu alandaki niteliksel araştırmaların özünü oluşturmaktadır. Yani göçmenlerin, göç hikâyelerini, yeni yerleşim yerlerini ve yerleşim sürecini, bu sürecin güçlüklerini, kullanabildikleri destekleri, önceki göç edenlerle bağlarını, göç etmenin sosyal dünyalarına olan etkilerini, değişen kültürel özelliklerini ve daha birçok boyutu görüşmelerden oluşturulan bilgilerde bulmak mümkün olabilmektedir. Bu araştırmaların verilerinde bireysel ve

durumsal farklılıkları kapsayan daha ayrıntılı ve çeşitli bir bilgi vardır. Böylece, göç eden kişilerin seslerini duyurabilmek mümkün olmaktadır (Kümbetoğlu 2012: 59,61). Bu görüşler betimleyici bir çalışma olan bu araştırmanın hareket noktasını da oluşturmaktadır.

1.3.1. Araştırmada Göçmen Ev İşçiliğinin İncelenmesine İlişkin Yöntem: Uluslararası Kadın Göçüne İlişkin Bütüncül Yaklaşım

Genellikle göç araştırmalarında mikro, makro ve orta olmak üzere üç düzeyde araştırma yapılmaktadır. Göç çalışmalarına yöntemsel açıdan bakıldığında da, göç olgusunun sonuçlarını ve etkilerini araştırarak, göçün makro düzeyde dinamiklerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar ve göçü yaşayanların, göç deneyimine, bu deneyimin bireyin dünyasındaki anlamına odaklanan ve daha çok mikro düzeyde ayrıntıları ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar biçiminde temelde birkaç farklı yönelimden söz etmek mümkündür (Kümbetoğlu 2012:50)

Bu çalışmada kadınların göç sürecini anlayabilmek için, “uluslararası kadın göçüne ilişkin bütüncül yaklaşım” olarak kavramsallaştırılan, makro-düzy (devlet), mikro-düzy (bireyler), ve mezzo düzeyin (toplum) farklı yapılar içinde iç içe ele alındığı (Oishi 2002) bir yol izlenmektedir. Bir diğer deyişle, makro, mezzo ve mikro bağlamlarda üçlü düzeyde inceleme yapılmaktadır. Fakat bu üçlü inceleme üç ayrı küme içerisinde değil, bireyin kurumla veya tam tersi, kurumun toplumla veya tam tersi, bireyin toplumla veya tam tersi biçimde etkileşim içine geçtiği bütüncül bir analiz biçimi izlenmektedir. Bu noktada göz ardı edilemeyecek olan parça-bütün ilişkisinin mevcudiyetidir.

Makro, mezzo ve mikro yapılar göç sürecinde birbiri içine geçerler ve aralarında net bir ayırım çizgisi yoktur. Örneğin, tek başına hiçbir neden insanların kendi ülkelerinden ayrılıp başka bir ülkeye yerleşmeye karar verdiklerini tatminkâr bir şekilde açıklayamaz (Castles ve Miller 2008:39). Göç eden bireyin toplumsal koşullarla etkileşimi önemlidir. Günümüzde araştırmacılar geçmişin mekanik somut yaklaşımlarından çok göçmeni ‘ben’ olarak görmekte ve aynı zamanda ‘koşulları’ da unutmamaktadır. Özne ve çevre (coğrafi, sosyal, ekonomik ve

politik) arasındaki etkileşim önermeleri test etmek için merkezi odak haline gelmektedir (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 15, 16).

Bu noktada, aşağıda belirtilen analizin üç aşaması başlangıç için zemin hazırlamaktadır.

1. Mikro düzey, gizil bir göçmenin, yani bireyin ya da mikro düzeyin özgürlük veya özerkliği derecesidir. Bu, onun gitme ya da kalma kararını verebilme yetisinin derecesidir. Odak noktası karar veren birey üzerinedir. Uluslararası hareketler, gizil göçmenlerin özgürlük ya da seçim dereceleri üzerinde süre giden bir bütünle tanımlanabilir.

2. Ulus devlet, anayurt ile yönelinen ülke ve dünya sistemi düzeyindeki siyasal-ekonomik-kültürel yapılar makro düzeyi oluştururlar. Bu düzlemde analiz, ulus-ötesi ve uluslararası yapılara ve ulus devletler arasındaki ilişkilere yönelir. Makro yapısal uluslararası göç analizleri, göç veren ülkelerdeki hükümet ve otoriteler ile bunların yönelinen ülkedeki muadilleri ve göçmen birlikleri ve bazen uluslararası örgütler arasındaki üçlü ilişkiyi ifade eder. Tüm bu boyutlar arasında göç kararlarını etkileyen hatırı sayılır oranda bir değişme bulunmaktadır. Bu da göç akıntılarının oluşması yönünde sonuçlar doğurur. Göç alan ülkelerin giriş ve bütünleşme siyasaları serbestlikten sınırlayıcıya doğru çeşitlilikler gösterir. Ayrıca ulus devletler, bazı gruplardan ve bölgesel kökenlerden insanlar için girişi daha zor kılarken, kimi göçmen kategorilerini ve kimi ülkelere gelenleri onaylama eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla, esasen uluslararası göç; ulus devletler, göç veren ve göç alan ülkelerdeki yaşam düzeyleri, işler, çalışma koşulları, işsizlik oranları ve ücretler gibi ekonomik özelliklerde farklılaşmalar gösteren göndericiler ve alıcılar olmaksızın düşünülemezler. Uluslararası norm ve örgütler de kişilerin hareketlilikleri üzerinde etkiye sahiptir. Son olarak kültürel alanda, normatif beklentiler ve kolektif kimlikte de farklılıklar mevcuttur.

3. Hareket edenler ve gruplar içindeki toplumsal ve sembolik bağlar bütünü ile bu ilişkilerin doğasında bulunan kaynaklar orta seviyeyi oluşturur. Bu bir yandan toplumsal bağların yapısı, dayanıklılığı ve yoğunluğuna gelirken, diğer yandan bağlam içeriğine denk düşmektedir. Bu ilişkisel boyut, kalanlar ve göçmen fertleri arasındaki toplumsal ve sembolik bağlar ile kaynak ve yönelinen alanlar içindeki ağlar, bunun yanında ilgili kolektif aktörler, diğerlerinin yanı sıra, akraba gruplar, hane halkları, dini gruplar, etnik topluluklar ve uluslararası ilişkiler hakkındadır. Bu boyut aynı zamanda bu bağlara özgü işbirliğini kolaylaştırıcı kaynakları da içerir. Vurgu yapılan nokta insanların diğerleriyle oluşturduğu bağlar üzerinedir. Bağlar göç alan ya da göç veren ülkelere veya aynı anda her ikisine birden ulaşabilir. Bu bağlar, ağlar ve kolektifler içinde sistematik olarak uygun hale getirilirse, ilişkisel düzey makro yapısal düzeye bağlanabilir (Faist 2000:57-61).

Temel yaklaşım, herhangi bir göç hareketinin büyük ölçekli kurumsal etmenlere işaret eden makro yapıların ve göçmenlerin kendi düşüncelerine ve biçimlendirdikleri ağlara göndermede bulunan mikro ve mezzo yapıların etkileşiminin bir sonucu olarak görülmesi gerektiğidir. Bu düzeyler sık sık 'ara yapılar' olarak işaret edilen bir dizi aracı mekanizmayla birbirine bağlanır (Castles, Miller 2008: 36-37, 39). Göç araştırmalarında daha bütüncül teorilere gereksinim olduğunu vurgulayan yaklaşımlar göçü ortaya çıkaran yapısal faktörler yanında göç edenlerin motivasyonları, amaçları, niyetlerinin de dikkate alınması gereğine dikkat çekmektedirler (Massey ve diğerleri, 1993; Castles, 2007 aktaran Kümbetoğlu 2012:53). Bu çalışmada da uluslararası göçe ilişkin üç boyut sürekli bir bağlantılandırma ve bütünlük içerisinde verilmeye çalışılmaktadır.

1.3.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri

Araştırmaya literatür taraması ile başlanmıştır. Literatür taramasının ilk ayağında, sosyal bilimlerde göçe, özellikle de uluslararası göçe odaklanan makro, mezzo ve mikro düzeydeki teoriler analiz edilmiştir. Literatür taramasının ikinci ayağını uluslararası göç odağında kadın emek göçüne ilişkin mevcut çalışmaların içeriğinin analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadın ve göçe ilişkin çalışmalar taranmış ve özellikle de uluslararası göç sürecinde ev işçiliği gibi sektörlerde çalışan göçmen kadınların durumlarını aktaran çalışmalar tespit edilip detaylı incelenmiştir. Bu süreçte Türkiye’den ve uluslararası literatürden ev işçiliği üzerine odaklanan çalışmalar da detaylı olarak gözden geçirilmiştir. Ayrıca göçe, ev işçiliğine ve göçmen ev işçiliğine ilişkin ulusal ve uluslararası sosyal, politik ve hukuki düzenlemeler taranmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasını saha çalışması oluşturmaktadır. Saha çalışmasının ilk ayağında, ESB ülkelerinden gelmiş olan ev işçisi kadınlarla uluslararası göçü ve göçmen ev işçiliğini kendilerinin içerisinde yer aldığı sosyal, ekonomik ve kültürel durumlar içerisinde nasıl anlamlandırdıkları üzerine ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Kırk sekiz göçmen ev işçisi ile süresi yaklaşık yarım saat ile iki saat arasında değişen yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışmasının ikinci ayağında ise işçi görüşmelerini derinleştirmek ve işçi işveren ilişkilerinin çeşitli biçimlerinin nasıl şekillendiğini meydana çıkarabilmek için evlerinde belirli zamanlarda göçmen ev işçisi istihdam etmiş olan veya hâlen etmekte olan on işveren ile yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. İşveren görüşmeleri sürecinde elektronik posta aracılığıyla önceden hazırlanmış olan soru kâğıdının işverenlere iletilmesi ve onlar tarafından oluşturulan yanıt kâğıtlarının elektronik posta aracılığıyla geri iletilmesi sağlanmıştır. İşverenlerle yüz yüze görüşme yerine internet aracılığıyla görüşülmesinin en önemli sebebi işverenlerin özel veya kamusal alanlardaki yoğunlukları sebebi ile görüşme için vakit ayırmak istememeleri, böylece zaman tasarrufunun gerçekleştirilmesidir.

Hem işverenler hem de işçilerle önceden hazırlanmış birincil sorulardan ikincil sorulara doğru akış içerisindeki soru kâğıtları üzerinden standartlaştırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Lakin işçi görüşmeleri yüz yüze gerçekleşmesi sebebi ile içerisinde barındırdığı değişim olasılığı ile yarı-yapılandırılmış olarak, işveren görüşmeleri internet aracılığıyla gerçekleştirildiği için yapılandırılmış olarak ilerlemiştir.

Görüşülen göçmen ev işçisi kadın sayısının kırk sekiz olması görüşmelerde giderek benzerliklerin artmasından kaynaklanmıştır. Yanıtlar konusunda belirli bir doyuma ulaşma söz konusu olunca, daha fazla görüşmenin araştırmaya sağlayacağı katkının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, esas amaç göçmen ev işçisi kadınların sorunları ile ilişkili iken araştırmayı zenginleştirmek amacıyla, on ile sınırlandırarak, evinde göçmen ev işçisi kadın çalıştırmış veya hala çalıştırmakta olan işverenlerle görüşülmüştür. Görüşülen işveren sayısı çalışmanın başında, işveren görüşmelerinden elde edilen verilerin işçi görüşmelerine ilişkin bulguları derinleştirmek için kullanılması amacı ile on ile sınırlandırılmıştır.

Görüşülen kişilerin Türkçeye yeterince hâkim olmamaları ve “fazla sayıda kişi ile görüşülme istenmesi sebepleriyle göçmen ev işçileri ile “standartlaştırılmış açık uçlu görüşmeler” yapılmıştır. Fakat yüz yüze görüşmelerde sorular içerisinde atlanabilmiş olabilecek hususlarda görüşülen kişilerin aktarımları göz önünde tutulmuştur. İşverenler ile önceden hazırlanan soru formatı üzerinden internet aracılığıyla yapılmış görüşmelerde hem süreden tasarruf edilmiş hem de işverenlerin özellikle işçi işveren ilişkilerine odaklanmaları sağlanmıştır. Ve yine onların da sorular içerisinde göz ardı edilebilmiş olan boyutlara ilişkin atıfları analiz sürecinde göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda, soru kağıdı üzerinden göçmen ev işçileri ve Türkiyeli işverenler ile yapılan görüşmeler esnasında birincil veri kaynakları kullanılmış, literatür taramasında ise ikincil veri kaynaklarına yönelinmiştir.

1.3.3. Görüşmelere İlişkin Sürecin Biçimlenişi

Ocak 2012'den Şubat 2013'e kadar Ankara ve İstanbul illerinde kırk yedi, Sapanca'da bir göçmen ev işçisi kadın ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi yarım saat ile iki saat arasında değişiklik göstermektedir. Görüşülen kadınların her biri Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Ermenistan, Türkmenistan, Azerbaycan gibi 90'lı yıllardan itibaren Neo Liberal politikaların etkilerini derin bir biçimde hissetmiş olan ESB ülkelerinden Türkiye'ye ev işlerinde çalışmak üzere göç etmiş olan kişilerdir.

Görüşülebilecek olan göçmen ev işçisi kadınlarla iletişim kurmak için, ilk olarak bu konu ile ilişkili olabilecek sivil toplum kuruluşlarına araştırmada yardımcı olup olamayacaklarını soran bir elektronik posta atılmıştır. Bu sivil toplum örgütleri şunlardır: Göçmen Dayanışma Ağı, Ev İşçileri Dayanışma Sendikası Girişimi, S.S. İmece Kadın Dayanışma ve İşletme Kooperatifi, Kadın Dayanışma Vakfı, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Azerbaycan Kültür Derneği ve Uluslararası Göç Örgütü. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'ndan bu çalışmanın konusuna ilişkin çalışma yapmadıklarını belirten bir yanıt gelmiştir. S.S. İmece Kadın Dayanışma ve İşletme Kooperatifi özellikle ev işlerinde çalışan Ermeni kadınlarla iletişim kurulması hususunda yardımcı olabileceklerine ilişkin yanıt vermiştir. Fakat daha sonra kendileri de bu kadınlarla iletişime geçmekte zorlandıklarını belirterek geri çekilmişlerdir. Ev İşçileri Sendikası Girişimi araştırmacıya telefonla dönerek bu konu ile çok ilgilendiklerini ve gerekli kontakların kurulabilmesinde yardımcı olabileceklerini belirtmişlerdir. Bu sivil toplum kuruluşunun genel başkanı ile İstanbul'da buluşularak, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş bir kadın ile görüşme yapılması sağlanmıştır. Bu organizasyon, aynı zamanda Ankara'da da Azeri bir kadın ile iletişime geçilmesini sağlamıştır fakat bu Azeri kadın aranılan her hafta, Pazar günleri müsait olduğunu görüşebileceğini söylese de sonrasında başka işleri olduğunu belirterek iptal etmiştir. Buluşulacak olan Pazar günü ise buluşmaya gelmemiş ve araştırmacının telefonlarına da bir daha yanıt vermemiştir. Aslında bu durum saha çalışmasında araştırmacı tarafından sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Ayrıca Ev İşçileri Dayanışma Sendikası

Girişimi başkanı ile İstanbul Sefaköy'deki Trakya ve Balkanlılar Dayanışma ve Kültür Derneği'ne, göçmen ev işçisi kadınların herhangi bir sorun ile karşılaştıklarında bu dernekten yardım istediklerini belirterek gidilmiştir lakin onlar da yardım talebine ilişkin elektronik postaya yanıt vermemiştir.

İlgili literatürde İstanbul Gedikpaşa'daki Ermeni Protestan Kilisesi'nin Ermeni olan ve bazen olmayan göçmen ev işçisi kadınların buluşma noktası haline geldiğine ilişkin bilgiler yer aldığı için, bu kiliseye giderek kilisenin rahibi ile görüşülmüş ve özellikle Ermeni kadınların Pazar günkü ayinde toplandıkları öğrenilmiştir. Rahip Pazar ayinlerinden birine katıldıktan sonra görüşme yapılabileceğini belirtmiş ve Nisan 2012'de Ermeni bir kadın ile kilise içerisinde görüşme yapılmıştır. Bu süreç görüşülen kadınların yalnız birisinin Ermeni olması anlamında değerlidir.

Sahip olunan elektronik posta grubunda ve sosyal iletişim ağında çevrelerinde ev işlerinde çalışan göçmen kadın olabilecek kişiler göz önünde tutularak araştırmacı tarafından belirli aralıklarla elektronik posta atılmıştır. Bu elektronik postalara geri dönüşler olmuştur. Bu geri dönüşlerden birinde özellikle Gürcistan çıkışlı kadınların Türkiye'de iş bulmalarına yardımcı olan bir kadın ile dolaylı yoldan iletişime geçilmiştir. Bu kadın, son zamanlarda çok sayıda kadın sınır dışı edildiği için görüşmek istemeyeceklerini fakat AŞTİ otogarında Gürcistan – Ankara arasında sefer yapan bir otobüs firmasında çalışan ve oturma ve çalışma izni olan bir kadının yardımcı olabileceğini söylemiştir. Bu kadın ile yüz yüze ve telefonla görüşülmüştür. Kendisi görüşülebilecek birilerinin ayarlanması hususunda yardımcı olabileceğini söylese de, sonrasında kadınların bu dönemde çok büyük bir korku içerisinde oldukları için konuşmak istemediklerini söylemiştir. Ayrıca yine bir tanıdık aracılığıyla Türkiye'de güzellik uzmanı olarak çalışan Ukraynalı bir kadın ile ev işçiliğinde çalışan arkadaşları olabileceği düşüncesi ile iletişime geçilmiştir. Fakat o da pek çok telefon konuşmasının ardından arkadaşlarının korktukları için görüşme yapmak istemediklerini bildirmiştir. Bu süreç 2012'nin bahar döneminde yaşanmıştır.

Sonuç olarak ESB ülkelerinden gelen kırk sekiz göçmen ev işçisi kadına araştırmacının sosyal ağları ve zamanla parçası olunan göçmen ev işçisi sosyal ağları aracılığı ile ulaşılmıştır. Görüşme yapılan göçmen ev işçisi kadınlara ulaşmak için kartopu yöntemi kullanılmıştır. Yani araştırmacının tanıdıklarının ve tanıdıklarının yakınlarının istihdam ettiği göçmen ev işçileri ile görüşülmüş ve görüşülen ev işçileri de araştırmacıyı zaman zaman kendi sosyal ağlarının parçası olan ev işçilerine görüşme yapılması için yönlendirmişlerdir.

Sadece iki aracı şirket (ajans) iki ayrı kadınla görüşme olanağı sağlamıştır Bu şirketlere (ajanslar) de yine kişisel tanıdıklar aracılığıyla ulaşılmıştır. Arada tanıdık olmadan gidilen Ankara Bahçelievler'deki ajanslardan birisi, bir tanıdığın göçmen ev işçisi çalıştırmasında aracı olduğu bilinip belirtilmesine rağmen, İŞ-KUR bünyesinde izinli bir özel istihdam bürosu olduğu için yabancı ev işçisi istihdamında aracılık etmediklerini belirtmiştir. Bir diğeri ise yine aynı gerekçeyi sunarken içeriden "yabancı" aksanlı konuşan kadın sesi duyulmuştur.

İşveren görüşmeleri ise tamamen araştırmacının kişisel ağları aracılığıyla ayarlanmıştır. Yani göçmen ev işçisi istihdam ettiği bilinen kişilerle veya tanıdıkların göçmen ev işçisi çalıştığını belirttiği ve yönlendirdiği kişilerle görüşülmüştür.

1.4. VERİLERİN ANALİZİ

Anlamacı epistemolojide, araştırmacının teorilerinden, inançlarından ve anlamlandırmalarından bağımsız bir dış gerçeklik bilgisi bulunmamaktadır. Nesnellik yerine öznelcilik benimsenir. İnsanlar aktleriyle, duygu ve düşünceleri ve anlamlandırmalarıyla gerçekliği inşa etmektedirler (Kuş, 2007: 65). Niteliksel verilerin analizinde, verilerin sunumu araştırmacının seçtiği anlatılardan oluşmaktadır. Bulguların analizinde araştırmacının, kendi seçtiği kod ve kategorilerden ziyade, araştırma katılımcılarının anlatılarından özenle seçilmiş tema ve örüntüleri kullanması ve gerçeklik olarak bunları sunması yöntemin doğasına uygundur. Nitel verinin sunumunda seçilen anlatıların kişilerin tanınmasını sağlayabilecek bilgileri içermemesi, yer ve zaman belirten bilgilerin dikkatle kullanılması gerekmektedir. Özellikle göç sürecini, öncesi ve sonrası ile

anlatırken kişilerin seçtikleri sözcükler, tanımlamalar yansıttıkları gerçeklik açısından çok önem taşımaktadır (Kümbetoğlu 2012: 81).

Araştırmanın analiz sürecinde “anlamacı epistemoloji”nin ışığı altında ESB ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen ev işçilerinin; göç, göçmenlik, ev işçiliği, Türkiye’de var olma, memleketleri ile Türkiye arasında kurulan sosyal ağlar, memleketlerinin ve Türkiye’nin göç alma ve göç vermeye ilişkin yapılanması hakkındaki anlamlandırmaları değerlendirilmiştir. Ek olarak Türkiyeli işverenlerin göçmen ev işçisi istihdam etmeye yönelik değerlendirmeleri yine işverenlerin kendi anlamlandırmaları çatısında analiz edilmiştir.

Görüşmeler sürecinde göçmen ev işçileri ile yüz yüze yapılan görüşmelerde sıklıkla not alma tekniği kullanılmıştır. Görüşülen kadınlar genellikle Türkiye’deki kayıt dışı durumlarına atfen veya yabancı kadınlık pozisyonlarından kaynaklanan bir utanma, çekinme ile araştırmacının yanında yer alan ses kayıt cihazının açılmasına izin vermemişlerdir. Görüşmede, görüşülene yöneltilen sorulara alınan yanıtlar, bir döküm halinde, yazıyla kâğıda kaydedilmiştir.

Her bir görüşmeden sonra alınan notlar bir soru cevap formatı ile düzenlenip ayrı ayrı dosyalar olarak kayıt altına alınmıştır. Bu dosyalar, görüşülen kişilerin yine kayıt dışı durumlarından veya işverenleri veya Türkiye, memleketleri ve göç süreçleri ve bu süreçlerdeki etkileşimlerine ilişkin görüşlerinin ifşa edilmesini istememelerinden dolayı isimlerinin çalışmada yer almamasını tercih ettikleri için birden kırk sekize kadar, Görüşme 1, Görüşme 2..., Görüşme 48 biçiminde belgelenmiştir.

İşverenlerle internet üzerinden görüşülmüş, işverenler tarafından geri gönderilen yanıt kağıtları da bazı işverenlerin kayıt-dışı işçi çalıştırmaları sebebi ile kamusal otoritelere ilişkin düzenlemelerden çekinmeleri ve dokümantasyonda işçi görüşmeleri ile paralellik sağlanması amacıyla birden ona kadar, İşveren Görüşme 1, İşveren Görüşme 2..., İşveren Görüşme 10 biçiminde kayıt altına alınmıştır.

Görüşmelerin tamamlanma sürecine doğru, hem akademik literatürde var olan kategoriler göz önünde tutularak, hem de görüşmelerin, görüşülenlerin

örneklerinin ve araştırmacının görüşmeler sürecindeki gözlemlerinin yönlendirmesi ve üzerinde çalışılan araştırma problemlerinin ve teorik/kuramsal çerçevenin katkısı ile analiz için kategoriler şekillendirilmiştir. Bir excel dosyası içerisine, kategorilerden oluşturulan başlıklar ve bu başlıklar altına katılımcılara yöneltilen sorular yerleştirilmiş ve daha sonra önceden hazırlanan görüşmelere ilişkin word dosyalarının her biri tek bir şema oluşturacak biçimde bu excel dosyasına yerleştirilmiştir. Bu işlem işçi ve işveren görüşmeleri için ayrı ayrı uygulanmıştır. Analizler sürecinde de bu iki excel dosyası kullanılmıştır.

Görüşülenler tarafından kullanılan kavramlar, anlamlar, atıflar kullanım sıklıkları, benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde tutularak (excel programının renklendirme, sıralama ve filtrelendirme ve gruplama özelliklerinin yardımıyla) sınıflandırılmıştır. Yorumlama öncesinde son nokta olarak her bir kategoriye ilişkin sınıflandırmalar yine tek bir excel dosyası içerisinde tablollaştırılmıştır. Bu yine işçi ve işveren görüşmeleri için ayrı ayrı yapılmış ve işçiler için ve işverenler için analiz sonuçları başlığı altında iki excel dosyası oluşturulmuştur. Son olarak, işçi ve işverenler için analiz sonuçları dosyalarındaki veriler üretildikleri bağlamın arka planı ve mevcut literatür dikkate alınarak yorumlanmıştır.

1.5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırma sürecinde görüşülen göçmen ev işçisi kadınlar kategorisini, 90'lı yıllardan itibaren Türkiye'ye eski Sovyet Bloğu ülkelerindeki dağılmanın ardından çalışma yaşamına katılım için göç etmiş kadınlar oluşturmaktadır. Eski Sovyet Bloğu (ESB) ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğunun parçası olan şu ülkelerdir; *Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan*. Fakat görüşülen kadınların çıkış ülkeleri bu ülkelerin hepsini temsil etmemektedir. Araştırma süresi içinde görüşülen kadınların kaynak ülkelerine ilişkin dağılım tesadüfidir. Araştırma kapsamında, Ankara ve İstanbul illerinde ev işleri sektöründe çalışmakta olan kırk sekiz kadın ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Ayrıca araştırma sürecinde çeşitli dönemlerde ve çeşitli işler için göçmen ev işçisi istihdam etmiş olan veya halen etmekte olan on işveren ile elektronik posta aracılığıyla görüşülmüştür.

Bu çalışmadaki temel sınırlılık göçmen ev işçisi kadınlarla iletişim sürecinde zaman zaman zorluklar yaratabilen dil sorunudur. Aslında kadınlar hane içindeki çalışmalarını ve etkileşimlerini kolaylaştırmak için Türkçe öğrendikleri için görüşmeler kadınların kendi dillerinden sözcüklerin zenginleşmesiyle birlikte Türkçe gerçekleştirilmiştir. Sadece iki göçmen ev işçisi ile görüşülürken çeviri yardımı alınmıştır. Ankara'da çocuk bakımında çalışan Gürcü kadın ile görüşülürken kadının yine Ankara'da çocuk bakan ve daha önce görüşülmüş olan kız kardeşi çevirmen olarak görüşmeye katılmıştır. Sapanca'da görüşülen ve gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın ile görüşülürken ise mahalleden Gürcüce bilen kökleri yüzyıllar öncesinden Gürcistan'a dayanan Türkiyeli bir kadın çevirmen olarak görüşmede yer almıştır.

Araştırma boyunca, sıklıkla kayıt dışı göç etmiş ve/veya çalışmakta oldukları için görüşme yapılmasını kabul etmeyen kadınlar ile karşılaşmıştır. Bu bağlamda, soruları yanıtlarken de araştırmacı ile aralarında, otoritelere bildirilebilme ihtimaline karşı bir güven sorunu yaşanmış ve bazı sorulara yanıt vermek bazı görüşülen kişiler için çok kolay olmamıştır. Eğer görüşülen kişiye işveren veya işveren yakını aracılığıyla ulaşılmışsa benzer bir süreç işveren ile etkileşimi analiz etmek için planlanmış olan soruların yanıtlanmasında da yaşanmıştır.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde araştırmada kullanılan temel kavramlara ilişkin açıklamalar ve konuya ilişkin literatürün derlenmesi sunulmaktadır.

2.1. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde çalışmanın yapı taşları olan ev işçiliği, göçün kadınsılaşması ve göçmen ev işçiliği kavramlarını tanımlayan açıklamalar yer almaktadır.

2.1.1. Ev İşçiliği

Ev hizmetleri, hanedeki üyelerin tüketimi için yapılan üretimi, hane düzenine ve üyelerine yönelik hizmetleri ve bakım faaliyetlerini kapsar (Özbay 2012:118). Ev işi, toplumların yerleşik düzene geçmesiyle başlamış ve bireylerin kendilerini yeniden üretmeleri anlamında her zaman önemli olmuştur. Sanayileşme öncesi ev işi tanımının içine ailenin ekonomik uğraşları girse de, bugün esas olarak, aile bireyleri arasında paylaşılan, kendilerini bir ertesi güne hazırlamak için harcanan toplam emek anlaşılmaktadır. Ev işi sanayileşmeyle beraber, daha teknik ve makine yoğun bir özellik kazansa da, el emeğine ağırlıklı ihtiyaç duyulan bir iştir. El emeğini ise, aile bireyleri arasında en çok yüklenen evdeki kadındır. Sanayileşmeyle beraber, kadınların iş gücüne daha çok katılacakları ve kadının evdeki işbölümünde konumunun değişeceği hususu öngörülse de, kadının toplumsal konumu üzerine devam eden çalışmalar, ileri sanayileşmiş ülkelerde de, kadının ev dışında bir işte çalışması ile kadının evdeki işbölümündeki konumunun pek değişmediğini göstermiştir. Sadece kadınlar hem evde hem de ev dışında, yani iki farklı işte istihdam edilmek durumunda kalmaktadır (Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç 2001:153-154).

Orta ve üst sınıf kadınlar ev ve bakım işlerini (bu işleri keskin bir çizgi ile ayırabilmek çok da mümkün değildir) ücretli ev işçilerine bırakmaktadır. Ücretli ev işçileri istihdam edildikleri ülkenin yerlileri olabilecekleri gibi, küresel ekonominin göreceli olarak daha az gelişmiş bölgelerinden emek göçüne tabi

olarak yer değiştirmiş kadınlar da olabilmektedirler. Ücretli ev hizmetleri, bakım işlerinin toplumsallaşmasına direncin bir göstergesidir- ister piyasada metalaşarak ister sosyal devletin sunduğu hizmetler biçiminde olsun, ev ve bakım işlerinin toplumsallaş(a)maması, hanede ve “özel alanda” kalması, içinde yaşanılan düzenin önemli bir yapı taşı gibi görünmektedir. Orta ve üst sınıf kadınların cinsiyet ilişkileri içindeki konumlarının değişmesi, bir bütün olarak kadınlığın ve cinsiyet ilişkilerinin değişimine ilişkin işaretle taşımamaktadır. Aksine, bu kadınların erkeklerle “eşitmiş gibi” olabilmeleri, kadınlık konumunun vazgeçilmez bileşeni olan bakım işlerini başka kadınlara devredilmelerine bağlıdır (Bora 2005:183, 184).

Ev işçisi ve/veya göçmen ev işçisi istihdam etmek (bazen temizlik işlerinin yerli bir ev işçisi tarafından yapılması ve yaşlı/hasta veya çocuk bakımının göçmen ev işçisi tarafından yapılması gibi iki farklı ulustan kadın aynı evde eş zamanlı olarak istihdam edilebilmektedir) sadece iş gücü piyasasında yer alan kadınlara özgü bir eğilim olmayabilmektedir, kamusal alanda çalışmayan kadınlar da içerisinde yer aldığı sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak ev işçisi istihdam edebilmektedir. Ayrıca ev işçisi istihdam etmek sadece üst sınıf kadınlara has bir eğilim de değildir, kadınlar özel alandaki iş ve bakım yüklerinin fazlalığı sebebi ile (tabii yine çoğunlukla orta sınıfa mensup kadınlar) yerli ve/veya yabancı ev işçisi istihdam edebilmektedir. Türkiye’de ev işçiliği ise bu işlerde çalışanların, kentli orta sınıf haneler tarafından ‘evlatlık kızlar’ olarak anıldığı Osmanlı zamanından beri süregelen bir uygulamadır (Özbay, 2009 aktaran Rittenberger Tılıç, Kalaycıoğlu 2012:305).

Ücretli ev emeğini herhangi bir istihdam alanıymışçasına ele alıp kavramak mümkün değildir. Ev işi nasıl toplumsal ve tarihsel bir etkileşim ağı içerisinde kavranabilirse, ücretli ev emeği de salt ekonomik istihdam ilişkilerinin ötesinde, karmaşık ilişkiler yumağı olarak anlaşılmalıdır. Ev işinin ayırt edici niteliği olan “karşılıksızlık” ve “görünmezlik”, ücretli ev emeğinin de herhangi bir istihdam ilişkisinden nitelikçe farklı bir konumda oluşunun en önemli nedenidir. Ev işlerinin en “kaba” olanlarının bile aynı zamanda “bakım” işi oluşu ücretli ev hizmetlerinin herhangi bir istihdam alanından farklı oluşunun diğer bir nedenidir.

Ev işlerinin bu niteliği, çalışanın yaptığı işin sınırlanmasını güçleştirir. Burada ev işçiliği, kapitalist üretim tarzına özgü sayılan “özgür emek”ten çok, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerine özgü sayılan bir biçime bürünür. Bu durum, ev işinin karmaşık doğası nedeniyle, bir istihdam biçimi olmanın ötesinde, toplumsal/kişisel bir ilişki olarak görülmesi gereğine işaret eder. Ücretli ev emeği, salt istihdam biçimi olarak değerlendirilemeyeceği gibi, “ezme-ezilme” kavram çerçevesinde de anlamlandırılmaz. Bütün ezme-ezilme ilişkilerinin çift değerliliği kadar, ondan da daha fazla, ücretli ev emeği ilişkisi içinde iki tarafın da gündelik stratejiler kullanma alanları vardır. Hiçbir iktidar ilişkisi tek yönlü değildir ve her iki taraf da çeşitli stratejiler ve araçlar kullanarak kendi güçlerini artırmaya çalışmaktadır (Bora 2005).

Ev hizmeti, toplu örgütlenme ve eylemcilik biçimlerine kolayca uymaz. Ev işi, belirlenmiş haklar ve iş uygulamaları inşa edebilecek herhangi bir kurumsal bağlamın dışında gelişir. Birbirinden uzak evlerde ayrı çalışan ev hizmetlileri işverenleriyle ilişkilerinde güç kazanmalarını sağlayacak herhangi bir ortak kimliğin dışında kalırlar (Özyeğin 2004:163,167,172,173). Bu noktada, anımsanması gereken şey, işçinin karşı duruşunun tamamen açık, örgütlü ve ekonomik uygulamalar olarak düşünülmesinin ötesinde, herhangi bir direnç analizinin daha ince kimlik politikalarını, örgütsüz, gösterişsiz taktikleri ve işyeri direncinin öznel biçimlerini içermesinin (Dağdelen 2008:88) gerekliliğidir.

Bakım kavramı, kamusal ve özel alanlar, formel ve enformel ve maaşlı ve maaşsız iş arasındaki sınırların ötesine giden ve devlet, piyasa, aile ve gönüllü hizmetler sunan sektörün kesişim noktasında bulunur (Lewis, 2002: 345; Dally ve Lewis, 2000: 282 aktaran Ihlamur-Öner 2012:356). Ücretli ev işçisi, kamusal alan ile özel alan ayrımının izlenmesi için de kritiktir. Bir yandan “işçi” olarak, bir sözleşme içindeyken, öte yandan bu sözleşmenin konusunun “bakım işi” olması nedeniyle işverenle “mahremiyet benzeri” bir ilişkisi vardır. Hangi durumda hangi kuralların uygulanacağı, ilişkinin nasıl bir yapıda kurulacağı ve her iki taraf için ne tür söylemsel ve pratik stratejilerinin geliştirileceği, her özgül vaka için yeniden belirlenmektedir (Bora 2005: 74). İşverenin evinin işyeri olduğu ve bakım görevlerinin yakın ilişki ağları ile bütünleştiği işin doğası, bakıma ilişkin

enformel zorunlulukların ve sözleşmesel hakların bulanıklaşması sebebi ile işçiyi sömürüye açık hale getirmektedir. “Aile üyesi olmak” her iki tarafta da sorunlar yaratmaktadır (Williams 2011: 27).

Ev hizmetinin kuralları ve normları, “işyeri”ne karşıt olarak evin özel ilişkilerin bir arenasına dönüşmesine neden olan aile yaşamıyla ilgili değerler ve uygulamalar tarafından yapılandırılır. Bundan dolayı “aile” içinde emek ilişkilerinin yaşandığı benzetmesidir. İşyerini özel alan terimleriyle tanımlamak “işveren” ile “işçi” rollerini ayıran sınırı çizmeyi güçleştirir. Bu güçlük, oynadıkları iki rolün birinden öbürüne rahatsızlık duyarak geçen ev kadınlarının işveren olduğu durumlarda şiddetlenir. Aktörlerin, çıkar çatışmalarını eklemleyebileceği ya da ilişkilerini katıksız şekilde emek alıcıları ile satıcıları arasındaki ilişki olarak kavramsallaştırabileceği bir dil yoktur. Öte yandan, aile-akrabalık deyimlerinin kullanımı bir yabancıya anında kimlik kazandırır. Bu işçi-işveren samimiyeti her zaman stratejiktir. “Stratejik” derken böyle bir samimiyetin duygusal bir ilişki olmaktan çok çatışan çıkarları korumanın bir yolu olduğu ileri sürülmektedir. İlişkiyi yapılandıran kimi statü ve sınıf farklılıklarını idare edilebilir hale getirmeye yarayan stratejik araç işlevi görür (Özyeğin 2004: 179,180,181).

Ücretli ev işçiliğinin temelinde işçi ve işveren ilişkilerinin yattığına şüphe yoktur. Bu noktada Lutz’a göre performans yönelimli (yemek, temizlik, yıkama, ütü vb.) ile bakım yönelimli görevler arasında bir ayrım vardır. Bakım işi duygusal bütünleşmeyi gerektirmektedir ve böylece bakım işçileri işverenlerine duygusal artı ürünü taşımaktadırlar (Lutz, 2005 aktaran Kaşka 2006:54). Akalın da benzer biçimde, ev işlerinin “ağır temizlik” ve “gündelik ev işi” olarak iki grupta değerlendirildiğini ve gündelik ev işi yapan göçmen kadınlar örneğinden çıkarak onların yaptıklarını işverenlerin “iş” olarak saymadıklarını anlatmaktadır (Akalın, 2007: 116 aktaran Özbay 2012: 144-145). Akalın’a göre (2007;216) yaşlı bakımında çalışan yabancılar “evin bireyi” konumuna gelirken, evde ağır temizlik işleri yapan ev işçileri aile hiyerarşisinin en altında kalmaktadırlar (aktaran Rittenberger Tılıç, Kalaycıoğlu 2012: 309-310).

Ev işlerinin bakım işi niteliği, hizmetlinin yaptığı işin sınırlanmasını güçleştirir. Özyeğin’in (2004) “mahremiyetin yükü” olarak nitelendirdiği bu faaliyet, ücretli

ev hizmetlerine ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle “maternalizm” olarak adlandırılmaktadır (Hondagneu-Sotelo 2001, Anderson 2000 aktaran Bora 2005). Ev hizmetlerinde işverenle işçi arasında yaygın olarak gözlenen maternalizmin günümüzde daha ender ve yaşlı ev hanımlarıyla hizmetçileri arasında görüldüğü, ev hizmetleri alanına yeni bir sterillik anlayışının geldiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, tarafsız bir işçi işveren ilişkisinin kurulması, ev hizmetlisini bir emekçi haline getirmez; çünkü bu tutum, yapılan işin doğasındaki “fazlanın” görmezden gelinmesi anlamına gelir ve çalışanı güçsüzleştirir. Bu da akla Castro’nun (1989) ev hizmetlerinin başka hiçbir istihdam alanına benzemediği burada satın alınanın işgücü değil kişilik olduğu iddiasını getirmektedir. Hondagneu-Sotelo (2001: 68) da işverenlerin hizmetlinin kişiliğine ilişkin önceden bilgilendirilmeyi istediklerini ve ücretli ev hizmetini “sevgi işi” olarak gördüklerini söylemektedir. Bu yazarlara göre, ev işlerinin herhangi bir istihdam alanından farklı olarak mahrem alanda gerçekleşmesi ve iş tanımının ev kadınlığı rolü ile yakın oluşu yüzünden, ücretli ev hizmetlisinin kişiliği işin parçası olarak algılanmaktadır. Çünkü ev işi, gündelik hayatın düzenlenmesini sağlar – ücretli olduğunda da bu nitelik değişmez; ev kadını ile ücretli hizmetlinin rolleri arasındaki sınırın kolayca bulanıklaşabilme potansiyeli taşıması, işveren-hizmetli ilişkilerindeki gerilim unsurlarından birisidir. Maternalizm bir yandan çalışanın bağımlılığı ve itaatine dayandığı için ücretli ev hizmetlerini Castro’nun (1989) “kişiliğin satın alınması” tarifine yaklaştırırken; öte yandan çalışanlar için toplumsal onay, destek ve duygusal yakınlık sağladığı için ezilmeyi hafifletici bir işlev de taşıyabilmektedir. Bu tür ilişkinin çalışanlar açısından “insan gibi davranılmak”, “yukarıdan bakılmamak” anlamları olduğu gibi, böyle bir mahrem ilişki, farklılığın inkârı da demektir. Sınıf ve statü farklarının üzerini yakınlık ve mahremiyet örtüsüyle örtmek, çalışanlar için pek çok durumda maddi getirisi olan bir durumdur. Çünkü ücret dışı hediyeler ve yardımlar, bu ilişki içinde sağlanmaktadır. Ancak yardım ve yol göstermenin hangi noktadan sonra tahakküm ve bağımlılık ilişkisine dönüştüğünün her bir örnekte değerlendirilmesi gerekmektedir (Bora 2005).

2.1.2. Göçün Kadınsılaşması

Göçmen ev işçiliği üzerine odaklanan bu çalışmada hem göç akışlarında kadınların niceliksel olarak yoğun varoluşlarına, hem de göç sürecinin olumlu veya olumsuz içerimleri ile artan oranda etkileşimlerine atıfta bulunan “göçün kadınsılaşması” kavramını göz ardı etmek mümkün değildir. “Göçün kadınsılaşması” kavramı görelî üzerinde durulmaya başlanan yeni bir kavramdır. Göç sürecinin kadın ve erkek için farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutlara sahip olması ve bu boyutların yıllarca sosyal bilimler, politik karar mekanizmaları ve sivil toplum tarafından dışlanarak erkek üzerinden aktarılması da günümüzde bakışların göç eden kadın üzerine çevrilmesi üzerinde belirleyici olmuştur.

Kadın göçmenler dünya çapındaki tahmini 214 milyon uluslararası göçmenin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (Humanrights Watch 2010:7). IOM ve Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, 2005 yılı itibariyle, kadınlar tüm göçmen nüfusun %49,6’lık bölümünü oluşturmaktadır. Göç veren bölgeler itibariyle kadın göçmenlerin dağılımına bakıldığında, Avrupa 34 milyon kadın göçmen ile birinci sırada yer alırken; Asya 23,8 milyon kadın göçmen ile ikinci sırada, Afrika 8,1 milyon kadın göçmen ile üçüncü sırada ve Latin Amerika ile Karayipler bölgesi 3,3 kadın göçmen ile son sırada yer almaktadır. Göçmen kadın açısından, göç veren bölgelerin başında Avrupa’nın gelmesi, ESB ülkelerinin yaşadığı ekonomik ve sosyal dönüşümün bir sonucudur (Gökbayrak 2009:63).

Kadınlar, tüm bölgelerde ve tüm göç biçimlerinde değilse bile çoğunda önemli rol oynamaktadır. Özellikle, küresel kentlere uluslararası göçmen işçi akışında, kadın sayısının giderek artığına sıklıkla işaret edilmektedir (Feagin ve Smith 1990:73; Lin, 1987; Sassen-Koob, 1984; 1987:63 aktaran Weyland 2010:118). Geçmişte, emek göçünün çoğu ve pek çok mülteci hareketi erkek egemenliğindeydi ve kadınlar sıklıkla aile birleşimi kategorisinde bu sürece dâhildi. 1960’lardan bu yana, kadınlar emek göçünde merkezi bir rol üstlenmiştir (Castles ve Miller 2008: 12-13).

Kadınların göç süreçlerinde yoğunlaşmalarının ardından özerk yönelimlerinin ötesinde durumlar da olabilmektedir. Halen pek çok durumda, göç kararı aile büyükleri (özellikle erkekler) tarafından alınır, gençlerin ve kadınların bu ataerkil otoriteye itaat etmesi beklenir. Aile genç kadınları şehre veya denizaşırı yerlere gönderme kararı alabilir, çünkü genç erkek emeği daha az talep edilebilir. Ayrıca, genç kadınlar dışarıdan para göndermeleri konusunda genellikle daha güvenilir olarak görülür. Hassas montaj bantlarında fabrika işçileri veya ev işçileri olarak kadın emeğine duyulan uluslararası talebin artmasına karşılık gelen bu durumlar göçteki kadın oranının artmasına katkıda bulunur (Castles, Miller 2008: 38). Kadın göçmenlerin geride bıraktıkları ailelerine para göndererek desteklemelerindeki artış nedeniyle de “göçün kadınlaşması”ndan söz edilmektedir. Sassen (2000 ve 2003), küreselleşmenin ve refah harcamalarındaki sınırlandırmaların küreselleşmenin yükünü taşıyan kadınları etkilediğinden, göçmen kadınların işverenler için kâr elde etme aracı ve hükümetler için sorunsuz döviz kaynağı olarak kabul edildiğinden söz etmektedir (aktaran Erder 2011: 197).

Kötü koşullardaki işyerlerinde çalıştırılan kadın sayısındaki artışın yanı sıra, garson, temizlikçi ve ev işçisi olarak hizmet sektörünün düşük basamaklarında yer alan ucuz kadın emeği için de çarpıcı bir talep söz konusudur. Dünya ekonomisindeki durgunluk ortamında, uluslararası işçi göçü erkekler için giderek güçleşmektedir (Weyland 2010:118). Bir diğer deyişle, ileri kapitalist toplumlardaki ekonomik yeniden yapılanma ve bunun sonucunda düşük ücretli işlerde özellikle hizmet sektöründe kadınlar için iş olanaklarının artması toplumsal cinsiyete özgü göçmen istihdam taleplerine yol açmış ve bu durum kadınsılaşmış göç hareketlerine yansımıştır. Çeşitli araştırmacılar başa çıkmanın toplumsal cinsiyete özgü biçimlerini tahmin ederken, kadınların yeni toplumdaki finansal ve sosyal hizmetleri kullanmada ve desteğin ekstra kaynaklarını elde edebilmek için sosyal ağ becerilerini kullanmada daha usta olduklarını göstermişlerdir (Franz 2003; Kibria 1993; Ong 2003; Pessar 1994 aktaran Gebelek 2008:35).

Çekici faktörlere ek olarak çeşitli itici faktörler de özerk kadın göçmenlerin artışına katkıda bulunmaktadır. Erkeklerin hane reisi olmasının herhangi bir ampirik kanıta sahip olmadan sadece sembolik bir yapılanma olduğu topluluk ve ailelerde kadınlar birer tampondur ve aileleri için gıda ve bakımı garantilemek zorundadırlar. Küresel ekonomideki değişimler, toplumsal cinsiyet rejimlerinin yeni biçimlenmelerini tetiklemektedir (Reysoo 2008:255). “İşsizliğin kadınsılaşması” küresel ekonominin başka bir karakteri haline gelmiştir. Öğretmen, hemşire, ofis görevlisi kadınlar küresel yeniden yapılanma sürecinde, işlerini kaybetmişler ve çocuk bakımı, ev içi hizmetler, seks turizmi, eğlence sektörü gibi sektörlerde çalışmak için ülkelerini terk etmişlerdir. Sassen (2000) geliştirmekte olan ülkelerin ağır borç yüklerinin hayatta kalmanın coğrafi sınırlarının biçimlenmesini sürdürdüğünü ve ekonomik küreselleşmenin, hükümet ciroları için önemli bir parasal kaynak haline gelen göçmen kadınların, küresel dolaşımaları için kurumsal alt yapılar sağladığını ileri sürmektedir (aktaran Çelik 2005:26).

Oishi'ye göre uluslararası göç ve küreselleşme arasındaki bağlantı yaygın göç literatürünün önerdiği gibi doğrudan değildir. O küreselleşmesinin etkisinin dolaylı olduğunu ama önemli bir faktör olduğunu iddia etmektedir. Oishi'ye göre, küreselleşme süreci ve sonucundaki ihraç yönelimli endüstrileşme doğrudan biçimde uluslararası göçleri üretmez, kadınların istihdamı ve bağımsız hareketlerine ilişkin sosyal algılamalardaki değişimlere yardımcı olur ve kadın emeği talebi için ani artış geleneksel topluluk içerisinde coğrafi hareketliliği sınırlandıran geleneksel normları dönüştürür. Kadın istihdamının tarihi meşruluğundan türeyen sosyal meşruluk, ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonu, kadının kır-kent hareketliliği ve eğitim düzeyi büyük ölçekli uluslararası kadın göçü için önkoşullar olabilmektedir (Oishi 2002: 16,17).

Kadın göçüne ilişkin basmakalıp genellemelerden kaçınılmalıdır. Morokvasic, göçmen kadınların yazılarıyla ilgili olarak, 'dünyanın farklı bölgelerindeki bulgulara dayanarak herhangi bir genelleme yapmanın olasılıkla aldatıcı olduğunu ve sadece bu değişimlerin gözlendiği özel sosyoekonomik ve kültürel bağlam içinde yorumlanabileceklerini ileri sürmüştür (Morokvasic 1984:895

aktaran Castles ve Miller 2008). Kadınsılaştırmış göç aşılın sınırın her iki yanını ilgilendiren, hem kaynak ülke hem hedef ülke arasında süre giden bağlarıyla, Morokvasic'in (2008:8) deyişiiyle "kadınların yaşamlarına dair riskleri memleketleri ve gidilen ülke arasında paylaşılmasıyla" şekillenen ulus-ötesi bir süreçtir. Göçen kadın ve erkeğin aynı imkânlarla sahip olmadığını söyleyen Morokvasic'e (2008:1, 2, 3) göre, hareketlilik kadınlar için özel bir anlam taşımaktadır ve pek çok toplumda göç hareketlerinin artan oranda kadınsılaştırmasına rağmen, kadınların hareketliliği önündeki engeller ve kısıtlılıklar halen devam etmektedir. Sınırları aşmak kadınlar için güçlendirici olabilir ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürücü etki yapabilir ancak yeni bağımlılıklara, sömürülere neden olarak mevcut eşitsizlikleri ve hiyerarşileri pekiştirebilir (aktaran Özer 2012:42,43,44).

2.1.3. Göçmen Ev İşçiliği

Son dönemde uluslararası göç literatüründe yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan "bakım göçü" kavramı, refah seviyesi yüksek ülkelerin, nispeten fakir ülkelere "bakım ve sevgi ithali" anlamına gelmektedir. Küreselleşme olgusuyla birlikte giderek artan göç hareketleri, genişleyen talep için arz yaratırken; bakım ve ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınlar "küreselleşmenin hizmetçileri" olarak tanımlanmaktadır (Erdem, Şahin 2008:58).

Bir yüzyıl içinde ev hizmetlerinde köle kullanımından kaçak göçmen işçilere geçiş, büyük ölçüde siyasal yapıda ve üretim biçiminde gözlenen dönüşümlerin sonucudur (Özbay 2012:116). Göç tarihi boyunca göçmen emeğinin en büyük kadın kategorisini göçmen ev işçileri oluşturmaktadır. Bu, ekonomik yeniden yapılanma süreçleri (özellikle tarım ve tekstil endüstrisinde), refahın eşitsiz dağılımı ve uluslararası işbölümündeki değişimlerle ilişkilidir. Her ne kadar, bu kadınların, göçlerinin zaman içerisindeki hacim ve akışlarını belirlemek mümkün olmasa da, dünyanın farklı bölgeleri, ev işçisi kadınların göç sistemleri ile ilişkilidir. Çağdaş gözlemciler göçmen ev işçilerini "Ulusun Çingeneleri" olarak tanımlamaktadırlar. 19. yüzyılda bile ve yeniden üretimi yürütebilmeyi bilmek

uluslararası toplumsal cinsiyete özgü bölümlenmiş emek piyasasında en çok pazarlanabilir yetenektir ki, Avrupa'daki her genç kadın ev içi işte çalışmak isterse her yerde iş bulabileceğini bilmekteydi. 1920'lerde ev işçileri için göç sistemleri sınır aşan göçleri içermeye başlamıştır (Harzig 2006:48,53,56,57).

Bugün, göçmen bakım işçilerinin arz ve talebi üç temel sosyal değişimi ilişkilidir. Birincisi kadınların emek piyasasına katılımlarındaki küresel artıştır. Dünyanın yoksul bölgelerinde, refah tasarruflarının önceki kazanımların altını kazdığı komünizm sonrası ülkeleri de içeren biçimde, kadınların kazanç sahipliğine ilişkin büyük rolleri sıklıkla devlet desteğinin herhangi bir biçiminin noksanlığı ile birlikte yerel ekonomilerin tahribi, işsizlik ve yoksulluk tarafından da güçlendirilmiştir. İkinci temel değişim, zengin bölgelerde kadın istihdamının yaygınlaşması ile bakım ve işe ilişkin sorumlulukların nasıl uzlaşacağı, bakımın nasıl ücretlendirileceği soruları yaşlılaşan toplum ve azalan üremeye ilişkin endişeler tarafından pekiştirilmiştir. Bu sorunları çözmek için devletlerin politika çözümleri düşük ücretli bakım iş gücünün yaratılmasında rol oynamıştır. Üçüncü değişim, kendilerini ve ailelerini desteklemek için kazanç olanakları arayan kadınların artan hareketlerinde görülen koloni sonrası göçün ve ulusal ve ulus-ötesi sınırların değişen doğasıdır (Williams 201: 23).

Yukarıda da aktarıldığı üzere, bakım hizmetlerinin ülkelerin refah rejimleri içerisindeki anlamı ve yaşanan dönüşümlerin niteliği, bakım hizmetlerinde göçmen kadın emeğine olan talebin önemli belirleyicisi konumundadır. Göçmenlere talebin en çok refah rejiminin kurumsal olarak gelişmediği ülkeler ile liberal refah rejimi özelliklerinin ağır bastığı ülkelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ülkelerdeki refah rejiminde, kamu, piyasa, aile ve gönüllü kuruluşların yanında göçmen kadınlar da bir aktör yer almaktadır (Gökbayrak 2009:61,63).

Günümüz göç hareketlerinde kadınların sayısındaki artış ve kadınların göç ettikleri ülkelerde çoğunlukla ev işlerinde istihdam edilmeleri, gelişmiş ülkelerin özellikle bakım hizmetlerinde ortaya çıkan işgücü açığına bağlı olarak talep cephesinden kaynaklı bir çekiş ile uyumludur. Bu bağlamda göçmen kadınların, gelişmiş ülkelerin refahına bakım hizmetlerini yerine getiren ucuz ve uysal

emekçiler olarak katkıda buldukları söylenebilir. Bakım sunumunda refah devletinin yeniden yapılanması çerçevesinde ortaya çıkan dönüşümler, uluslararası boyuta taşınmaya başlanmıştır. Dünyanın gelişmiş bölgelerinde ev ve bakım hizmetlerini yerine getirmek üzere göçmenlere olan artan talep ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları nedeniyle bu hizmetleri yerine getirmek üzere artan göçmen emek arzı, bu yeni küresel işbölümünü desteklemektedir. Bakım göçünün, küresel ölçekte esasen beş kanaldan gerçekleştiği, bu bağlamda farklı bakım göçü sistemlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu göçler, Doğu Avrupa'dan, Batı Avrupa'ya; Meksika, Orta ve Güney Amerika'dan, Amerika Birleşik Devletleri'ne; Kuzey Afrika'dan, Güney Avrupa'ya; Güney Asya'dan petrol zengini Körfez ülkelerine; Filipinlerden Dünya'nın birçok bölgesine doğru gerçekleşmektedir. Bu bağlamda meydana çıkan küresel bakım zincirleri kavramı, esas olarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere, ekonomik amaçla yapılan bakım göçünün duygusal temelde gerçekleşen transfer boyutunu da içine alacak şekilde kullanılmakta; bu noktada beyin göçü kavramına paralel olarak bakım göçü kavramı kullanılmaya başlanmaktadır. Küresel bakım zincirleri, küresel eşitsiz gelişmeden kaynaklı maddi kaynakların eşitsiz dağılımının yanı sıra, bakım hizmetlerinin yeniden dağılımına yol açarak, küresel eşitsizliği, farklı bir boyutta yeniden üretmektedir. Küresel bakım zincirleri analizi ister dar isterse daha geniş bir perspektifle ele alınsın, ortada göçmen kadınların farklı açılardan sömürülmesi üzerinden işleyen, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere refah transferinin olduğu açıktır. Kadınlar kendi ülkelerinde refah devleti uygulamalarının yokluğunu hem göç ederek, hem de geride kalan hane halklarının refahını sağlamaya çalışarak kapatmaktadırlar. Diğer yandan, göç ettikleri ülkelerin refah sistemlerinin niteliksel dönüşümünün yarattığı boşluğu da, refahın ucuz ve esnek sunucuları olarak kapatmaya çalışmaktadırlar. Böylece, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göçmen kadınlar üzerinden bir refah transferi ortaya çıkmaktadır. Küresel bakım zincirleri ve bakım ekonomisi kapsamında yeni bir küresel işbölümünün ortaya çıktığı görülmektedir (Gökbayrak 2009).

Keough'un belirttiği üzere İstanbul da aralarında olmak üzere çoğu küresel şehirde ev işçiliği aşağıdan yukarı yükselen kadınlar, geniş aile veya devlet tarafından yerine getirilmek yerine ulus-ötesi göçmenler tarafından yerine getirilmektedir (Keough, 2003 aktaran Kaşka 2006:25-26). Barınma sorununu çözebilen ve ev giderleri için harcanacak parayı biriktirebilen göçmen ev işçilerinin yeteri kadar para kazanıp ülkelerine dönmeye yönelik stratejilerinin ailelerin bakılması gereken mensuplarının bakımı için onunla birlikte evinde yaşayabilecek ve yirmi dört saat çalışabilecek bakıcı talebiyle örtüşmesi tercihte önemli etkidir (Ihlamur-Öner 2012: 370).

Göçmenlerin ev işlerinde çalışma koşullarının belirlenmesinde, ev içi emeğin "değersiz" ve "görünmez" addedilmesi, "göçmenlik" ve "kadınlık" rolleriyle etkileşimli bir rol oynamaktadır. Göçmen ev işçilerinin çalışma koşullarının rengini veren diğer iki unsur çalışmanın "ev" içinde gerçekleşmesi ve istihdamın "kayıt dışı" özelliğidir. Göçmen kadınların yaşam ve çalışma alanlarının birlikteliği ve bu alanın göç ettikleri ülkelerdeki orta-üst sınıfların yaşamlarını sürdürdükleri hanelerden oluşması, kamusal alan özel alan ayrımını muğlâklaştırmıştır. Göçmen işçilerle oluşturulan "kurgusal akrabalık bağı" ve işverenin evinin aynı zamanda kendi yaşam alanı olması, göçmenlerin işlerini yalnızca zorunluluktan değil, istedikleri için de yaptıkları bir istihdam ilişkisi yaratmaktadır. Akrabalık retoriği, çalışanın işverenin ailesi içinde asimile olmasını böylece profesyonel olarak gerçekleştirdiği işi işverenlerin doğal bir sorumluluk gibi algılamasını sağlamaktadır. Tıpkı annenin/eşin ev işlerinden izinli olmaması gibi, yatılı ev işçisi de olamaz. Bakım hizmetleri söz konusu olduğunda, işçi işveren arasındaki ilişki çok daha karmaşık bir hal almaktadır. İlişkinin biçimi, çoklu ekonomik ve sosyokültürel değişkenlerce belirlenmektedir. Ataerkil sistem ve piyasanın yapısal dinamikleriyle değersizleştirilen bakım emeği, bakım sorumluluğuna atfedilen toplumsal anlam ve hizmetin duygusal boyutu nedeniyle "değerli" bir hale gelmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011: 176, 178).

Küresel düzeyde, cinsiyete dayalı iş bölümünde sürüp giden eşitsizlikler ev hizmetlisi çalıştıran sınıfların büyümesini destekler. Ama birinci dünya kadınının ev hizmetiyle ilişkisi üçüncü dünyadaki benzerinden farklıdır. Göçmen ev

işçiliğine ilişkin göç örüntüsü, mukaveleye daha çok dayalı bir işçi işveren ilişkisinin gelişmesini engelleyen birlikte yaşama düzeninde bir ev hizmetini destekler. Bu meslek alanında, ırk, sınıf, cinsiyet ve etnik köken farklılıkları emek sürecini yapılandırmakla kalmaz aynı zamanda hanım ile hizmetçisi arasındaki karşılıklı alıp vermenin doğasını belirler. Bu farklılıklar ev işçilerinin ücretlerine ve istihdam koşullarına yansır. Birçok farklı emek süreçlerinin ve iş ilişkilerinin bir arada yer aldığı ve içindeki iş sınırlarının değiştiği bir meslek alanıyla karşı karşıya bulunmaktadır (Özyeğin 2004:54,55,56).

Bakım hizmetinin duygusal boyutu, bir yandan göçmen kadınların yaptıkları işin denetimini ellerinde tutabilmelerini ve kendilerini ailenin bir parçası gibi hissetmelerini sağlarken, bir yandan da onları her zaman güler yüzlü ve sabırlı “sadık hizmetkârlar” olmaya zorlamaktadır. Bakım emeği, fiziksel ve duygusal bakımın yanı sıra gözetimi de gerekli kılmaktadır. İşverenle aynı ev içinde, akrabalık retoriğiyle örülmüş bir ortak yaşamın varlığı, ev hizmetlerinde çalışan kadınlar için hem avantajlı, hem de dezavantajlı sonuçlar yaratabilmektedir. Bir yandan dışarıya kapalı ev alanında sınır dışı edilme tehdidiyle istihdam edilen kadınlar, her tür sömürü ve istismara açıktır. Diğer yandan işverenin göçmen işçiyle evini ve ailesini paylaşması; özellikle de bakım işi söz konusu olduğunda bakılan çocuk veya yaşlıyla sevgiye dayalı bir ilişki biçiminin kurulması, göçmenlerin işverenlerini uzakta bıraktıkları ailelerinin yerine koyabildiği, görece olumlu çalışma koşullarının oluşmasını da sağlayabilmektedir. Duygusal boyutu nedeniyle, hizmeti veren kişiye sıkı sıkıya bağlı olan bakım ilişkisinin sona ermesi, işveren açısından da olumsuz sonuçlar yaratabildiğinden, bazı durumlarda işçi-işveren arasındaki ilişki sömürüden çok karşılıklı bağımlılığa dayalı biçimde kurulabilmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011: 179).

Göçmen bakıcı düzenli hale getirilse bile bu, işçi-işveren ilişkisinin yasal bir çerçeveye oturtulmasını sağlayamaz (Mingozzi, 2005:134 aktaran Ihlamur-Öner 2012:371). Düzenlilik statüsü geçici bir statüdür ve iş kaybı durumunda göçmenin düzensiz göçmen kategorisine düşmesi ihtimali vardır.

2.2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Araştırmanın literatür incelemesi bölümünde sırasıyla kadının göçle ilişkili çalışmalara girişi ve müteakip araştırma yönelimleri, göçmen kadınların sorunları üzerine mevcut araştırmaların verileri, göçmen ev işçilerinin sorunlarına ilişkin çeşitli araştırmaların bulguları ve Türkiye'ye yönelen göçü konu alan çalışmalar ve de Türkiye'deki göçmen ev işçileri üzerine çeşitli araştırmaların bulguları aktarılmaktadır.

Göç ve Kadın Üzerine

Yirminci yüzyıl boyunca kadınların bütün hareketliliğine rağmen, dönemin araştırma stratejileri daha çok erkekler üzerinedir. 1970'lerde kadın göçmenler odağının ilk girişimleri hem ilgisizlikle hem de dirençle karşılaşmıştır. Erkek egemen önyargılar ile kadınların sadece aile takipçileri veya aile birleşmesi sebebiyle "bağımlı göçmenler" olduklarına ilişkin açıklamalar literatürde ağırlık kazanmıştır. Kadınlar ya görünmezdir veya bireysel karakterlerinden bağımsız olarak erkek göçmenlere bağımlı olarak muamele edilmektedir, deneyimleri, katkıları, sosyal konumlarına ilişkin rolleri kavramsal olarak erkeklerinkinden ayırt edilemez (Hondagneu-Sotelo, Cranford 2001:105, Pessar ve Mahler 2001, Cheng 1999:40). Bu kurala ilişkin bazı istisnalar olsa da (Warner and Srole 1945) bu araştırma önyargıları 1980'lerde de kısmen devam etmiştir (Portes and Bach 1985 aktaran Pessar ve Mahler: 2001). Bununla beraber 1980'lerde daha feminist açılı akademisyenler göç araştırmasında kadının dışlanmasını savunmasız bir hale getirerek göç akışında kadınların mevcudiyetini belgeleyen çoklu yayınlar üretmişlerdir (Donato 1992; Morokvasic 1984; Ong 1991; Pedraza 1991 aktaran Pessar ve Mahler 2001:3-4, Cheng 1999: 40).

1980'lerde kadınları içeren araştırmalar da kimin göç ettiği, göçün nasıl açıklandığı ve sonuçları hakkında düşünmeye ilişkin köklü bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu süreçte kadınlar hakkındaki temel sorular göçün kadını modernleştirip modernleştirmede, farz edilen geleneksel değer ve davranışlarından azat edip etmediğidir. 1980'ler ve 1990'larda süre giden feminist teori, toplumsal cinsiyet odağına katkıda bulunmuştur. Toplumsal

cinsiyet, yeni bir ülkeye adapte olmak, bireylerin kendi ülkelerindeki devam eden ilişkileri ve olası dönüş gibi güç ve ilişkili süreçlerin temelini çizen temel organize edici bir prensip olarak g r lmüş tur (Boyd, Grieco 2003). G çte cinsiyete bağlı nokta aslında, bu alanın politik, sosyoekonomik ve entelektüel iklimlerini yansıtmaktadır. G ç çalışmasına cinsiyetin entegrasyonu, kadının uluslararası arenadaki önemi ile paraleldir ve gücün cinsiyete ilişkin analizinin tanıtımı göçmen kadına ilişkin algıdaki değişime ve g ç süreci boyunca erkeklerin ve kadınların etkilenişlerinin farklı algılanmasına yönlendirmiştir (Cheng 1999: 40).

Araştırmacılar, kadın gücüne ilişkin akademik ilgiyi üç temel dönem içerisinde ele almaktadırlar. 1970'lerin ortalarına kadar olan ilk dönem, kadın gücüne ilişkin bilimsel bilginin olmaması ile karakterize edilmektedir. Bu dönemde, uluslararası emek gücünün sadece erkeklerle ilişkili olduğu farz edilmektedir. İkinci dönemde gerçekleştirilen çalışmalara göre ise, erkekler ailelerini birleştirebilmekte ve eşlerini ve çocuklarını yeni ülkelerine getirebilmektedirler. Bu durum, araştırmacıları, aktifin erkek çağrışımı ile pasifin kadın çağrışımı ile ilgili olduğu bir ayrıma g t rmüş tur. Araştırma ilgileri aktif göçmenler üzerinde odaklanmakta ve kadın göçmenler k r noktayı teşkil etmeye devam etmektedir. 1980'lerden itibaren akademik araştırma kendi g c lerinin öznesi olan ekonomik olarak aktif kadın göçmenleri yeni bir fenomen olarak keşfetmiştir (Oso 2005 ve Diouf 2004 aktaran Reysoo 2008: 254).

G ç çalışmalarında kadın göçmenlerin düşük görünürlüğü, sadece bağımlı pozisyonları ile ilgili değildir, aynı zamanda düşük sosyal görünürlüğü içeren marjinal ekonomik sektörlerdeki mesleklerde yer almalarındandır. İstihdam düzenlemelerinin olmaması ve kadınların itaat eğilimlerine sahip olduklarına ilişkin kanaat, kadınları emek yoğunluklu endüstri alanlarındaki içinden seks işçiliğine çeşitlenen sektörlerdeki aktörler haline getirmiştir. Kısacası, bilimsel topluluk kadın göçmenlere ilişkin ilk sessiz kalmış, daha sonra onlara g ç sürecinde pasif roller tahsis etmiş ve sonunda onların rollerini yeni ekonomik küresel emek piyasasında başoyuncular olarak tanımiştir (Reysoo 2008: 254).

Genel olarak göç ve kadına ilişkin çalışmalarda göç eden kadının durumu sorgulanmıştır. Sosyo-demografik analizlerde ve özel olarak göç analizinde toplumsal cinsiyet perspektifinin içerilmesi kadınların kendi ülkelerinden diğer ülkelere hareketlerini daha görünür kılmıştır. Son yıllarda gelişen feminist teori, kadınların göç edişinin erkeklerin mekânsal hareketlerinden farklı bir sosyal olgu olarak anlaşılmasına izin vermiştir (Lipszyc 2004:8). Bu bağlamda, her ne kadar bu araştırma feminist teori üzerine inşa edilmiş olmasa da, feminist teori, göçmen kadınların, özellikle bağımsız ve aktif göçmenler olarak kadınların uluslararası emek göçüne dâhil oluş süreçlerini sorgulaması ve çeşitli somutluklar içerisinde ortaya çıkarması bağlamında önemlidir.

Kadın göçü üzerine literatür genellikle göç sürecinin iki görünümü üzerine odaklanmaktadır. Birincisi kadın göçmenin ailesindeki pozisyonudur. Göç, bazı kadınlar için sosyal hareketlilikte bir artış, ekonomik bağımsızlık ve bu bağımsızlıkla ilişkili olan özerklik anlamına gelebilir. Bu özellikle kadının hareketlerine emek pazarındaki artan katılımları ile eşlik edilirse doğru olabilmektedir. Yeni ekonomik ve sosyal sorumluluklar aile içerisindeki gücün dağılımını, hane halkı karar verişleri ve aile kaynakları üzerindeki kontrolü değiştirebilir. Kadın ve göç üzerine literatürde tartışılan statü değişiminin ikinci görünümü toplumsal cinsiyet tabakalaşma sisteminin birinden diğerine hareketin etkisi üzerine odaklanmaktadır. Bu durum aslında, bir patriyarki sisteminden diğerine geçişi ifade etmektedir. Burada toplumsal ve aile bağamları arasındaki etkileşimi vurgulanmaktadır. Göç kadının sosyal statüsünde bir gelişmeye yol açabilecekken, kadının aile içerisindeki pozisyonunu değiştirmeyebilir (Boyd, Grieco 2003).

Mevcut çalışmalar göç nedenleri, göç sürecine katılım, bu süreç sırasındaki deneyimler, göçün etkileri, göç edenlerin tutumları ve tepkileri açısından kadınlar ve erkekler arasında önemli farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Bu farklılıkların temelinde kadın ve erkek arasındaki aile içi işbölümü ve buna paralel olarak gelenekler ve görenekler tarafından tanımlanan toplumsal kadın-erkek rolleri yatmaktadır. Çalışmalar, hem mekânsal hem de toplumsal bir

değişim içeren göç sürecinde, sosyo-ekonomik sınıf, kültür, etnik ya da ulusal kimlik gibi cinsiyet kimliğinin önemli rolüne işaret etmektedir (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1999:305 aktaran Buz 2009:45).

Simon ve Brettell (1986: 11 aktaran Kadioğlu 1997:539) göçmen kadınların sadece patriarkal ideolojinin varlığı sebebiyle göç ettikleri ülkenin emek pazarında ve aile içerisinde ayrımcılıkla yüzleşmediklerini fakat aynı zamanda marjinal etnik ve ırksal grupların üyesi oldukları için de ayrımcılıkla yüzleştiklerini ileri sürmektedir. Göç eden kadınların geçmiş edimimleri göç ettikleri toplumdaki pozisyonlarını anlama ile oldukça ilişkilidir. Engelbrektsson'ın (1978 aktaran Kadioğlu 1997:540) aynı varış ülkesindeki farklı topluluklardan göçmenlerin geçmiş deneyimlerinin etkisi üzerine çalışmaları yerel güç ilişkilerinin yoğunluğunun derecesinden doğan farklı yaşam tarzlarına dikkati çekmektedir.

Göçmen kadınlar üzerine var olan çalışmaların çoğu, kadınların gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere düşük maaşlı sektörlerdeki boşlukları doldurmak veya ev işçiliği için göç ettiklerini vurgulamaktadır. Bu tip çalışmalar, küresel ekonomideki donanımlı olmayan kadın işçiler anlamında Marksist önermelerle feminist analizleri bütünleştirmektedir. Uluslararası göç eden çoğu kadın, hazır giyim endüstrisi, tekstil, ayakkabıcılık ve elektronikteki düşük maaşlı işlerde, bir diğer kısmı da ev işçisi olarak çalışmaktadır (Saskia Sassen-Koob, 1984; Morokvasic, 1983,1984; Phizacklea 1983 aktaran Delaet 1999:6). Gelişme üzerine feminist literatür, ekonominin artan küreselleşmesinin uluslararası iş bölümünün cinsiyetleşmesini yarattığını ileri sürmektedir (Leacock ve Safa 1986; Mies, 1986; Nash ve Fernandez Kelly, 1983; Ward 1990; Young, 1981 aktaran Cheng 1999:48). Bununla beraber; uluslararası düzeyde cinsiyete dayalı iş bölümünün sağlamlştırılmasına ve sürdürülmesine emek göçünün nasıl katkıda bulunduğuna ilişkin kapsamlı bir çalışma mevcut değildir (Cheng 1999:44).

Göçmen Kadınların Sorunları Üzerine

Literatürdeki mevcut çalışmalara göre, çeşitli olanaklar sağlanabilse de, göçmen işçiler kendilerini sıklıkla sınırlandırılmış sosyal, ekonomik, politik haklarını yapılandıran göç kurallarının var olduğu dünyada bulmaktadır. Göçmen kadınların çoğunluğu ev işçisi, eğlence işçisi, seks işçisi ve fabrika işçisi gibi mesleki hiyerarşinin aşağı katmanlarında çalıştıkları için çok kırılgandırlar. Cinsiyet ayrımcılığına da uğrayan göçmen kadın işçiler uzun çalışma saatleri, ücretlerin ödenmemesi veya eksik ödenmesi zorla kapatılma, aç bırakma, dövme, tecavüz veya sözel/fiziksel/cinsel suiistimalin ve sömürücü çalışma koşullarının diğer biçimleri ile karşılaşabilmektedirler. İşverenler bu kadınların itaatlerini sağlamak için psikolojik şiddetin bir tekniği olarak, onları hapsetme veya sınır dışı etme ile tehdit edebilirler. Şiddet tehditleri ve gerçekleşen veya algılanan cinsel saldırı, göçmen kadınların hareket özgürlüklerini sınırlandırabilir ve göç edilen topluluktan olası geri çekilme ile sonuçlanabilen kendini sınırlandırmalar üretebilir (Oishi 2002:1,2, Human Rights Watch 2010:7, arem.gov.tr:6-7, IOM 3,4, Williams 2011: 30, Gülten 2010:122, Harzig 2006: 66).

Göçle birlikte kadınların şiddete karşı incinebilirliklerinin arttığı, ayrımcılıkla daha fazla karşılaştıkları, hizmetlere daha sınırlı ulaştıkları ve bakım veren rollerinin artarak sürdüğü görülmektedir (Buz 2007: 39). Kadın göçünü besleyen yapısal ve kültürel koşullara sahip varış ülkelerinin yabancı kadınlara eğlence, ev içi ve seks sektörü dışında kalan istihdam alanlarını kısıtlayan göç rejimleri; kadına yönelik şiddetin zeminini hazırlamaktadır (Kim ve Fu; 2008: 493 aktaran Özer 2012: 49). Kadınları ev işçiliği sektörüne hapseden emek piyasası ve istihdam politikaları onları işyerindeki suiistimale ilişkin daha da kırılgan bir hale getirilebilmektedir (Freedman, Jamal 2008: 88).

Araştırmalarda sıklıkla belirtilen, göçmen kadınların karşılaştıkları sorunlardan birisi diğer problemleri de perçinleyen dil sorunudur. Göç edilen ülkenin konuşma dilini bilmemek hem yaşadığı, çalıştığı çevredeki kişilerle etkileşimde hem de var olan hizmetler, kurallar ve işleyişle ilgili bilgi sahibi olmanın önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu durum kişinin hem göç ettiği ülke içinde,

hem de ülke dışındaki kişilerle iletişimde kopukluğa neden olmaktadır. Göçmen kadınlar dillerini bilmedikleri yerde adeta dilsizleşmektedirler. Ayrıca, kıtalararası iletişimin, telefon ücretlerinin pahalı olması da kadınların aileleri ve yakınları ile görüşmelerine sınırlılıklar getirebilmektedir (Barbaros 2009: 87, Çağlayan, Özar, Doğan 2011).

Göçmen Ev İşçilerinin Sorunları Üzerine

Ev işçilerinin göçünün küresel etkisini analiz eden araştırmasıyla Christiane Harzig'e göre, ev işçileri yabancılık ve ötekilik sorunları ile yüzleşmektedirler. Oysaki yabancı çocuk bakıcılarının durumlarında kadınlar farklı kültürel kökenleri sebebi ile çalıştırılmaktadırlar. Yabancı ev işçilerinin durumunda, onların kültürel ötekilikleri hane-halkı bakımına ve çocuk bakımına ilişkin bir değer olarak ele alınmamaktadır fakat onların işe alınmalarındaki ilk unsur yabancı olmalarıdır. Müsait olmayan yerli kadının aksine yabancı kadınlar hane halkı işverenin karşılayabileceği ücret anlamında müsaittir. Onların ötekilikleri, aşırı sömürüye ilişkin olanaklar sağlarken, hane halkı işverenin de parçası olduğu sınıflı sosyal gerçeklik sisteminin dışarısında yer alması sebebiyle eşitsiz güç ilişkilerini ve hiyerarşiyi gizlemektedir (Harzig 2006:65,66).

Ev işçiliği, özellikle de daha çok yatılı çalışmaları sebebiyle göçmen ev işçiliğine ilişkin çalışmalarda sınırları bulanıklaşan özel ve kamusal alana atıfta bulunmaktadır. Avrupa'daki bakım politikaları, bakımın metalaşması, göç yasaları ve emek piyasası üzerine araştırma yapan Fiona Williams'a göre; özel alanın değersizliğini ve görünmezliğini ve onun kamusal dünyaya boyun eğmişliğini sürdüren ev ve bakım işinin düzenlenmemiş dünyasına girilip, ev iş haline geldiği, işçiler aile üyesi haline geldikleri zaman gerilimler ve güç ilişkileri ile karşılaşmaktadır. Küresel bağımlılığın eşitsiz ilişkileri kişisel bağımlılığın eşitsiz ilişkilerine dönüşmektedir (Williams 2011: 30).

Human Rights Watch'un "*Slow Reform Protection of Migrant Domestic Workers in Asia and the Middle East*" başlıklı raporuna göre; ev işçilerinin özel evlerdeki izolasyonu onları aynı zamanda fiziksel, cinsel ve psikolojik suiistimali de içeren biçimde kötü muamele ve zorla hapsetme riski ile yüz yüze getirmektedir.

Hareket özgürlüklerindeki sınırlandırmalar, dil bariyerleri, bilgi noksanlığı ve kırılgan göç statüleri göçmen ev işçilerinin polis veya hükümet otoritelerine ulaşmalarında zorlu bariyerlerdir. Bazı durumlarda, polis şikâyetleri bertaraf etmekte ve suiistimalden şikâyet eden ev işçilerini işverenlerine geri göndermektedir. İşverenler ise ev işçilerini hırsızlık ve kaçmanın sahte iddiaları veya bu iddialara ilişkin tehditlerle polise yaklaşmalarından vazgeçirebilmektedir (Human Rights Watch 2010:10)

Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar, ev ve bakım işlerinde çalışan kadınların düşük ücretler, uzun çalışma saatleri gibi oldukça olumsuz şartlarda çalıştığını; fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma riskinin yüksekliğini göstermektedir (Sorensen 2005; Data 2006; Pastore ve Piperno 2006; Hochschild 2007 aktaran Gökbayrak 2009: 67). Bu olumsuz çalışma ve yaşam pratikleri, özellikle göçün kayıt dışı olduğu durumlarda, şikâyet ve korunma mekanizmalarını ortadan kaldırarak, göçmen kadınlara yönelik şiddeti artırıcı bir etki yaratmaktadır. Yapılan çalışmalara göre, ücretleri asgari ücretin altında kalan göçmen ev işçilerinin günlük çalışma süreleri on saati geçmektedir. Kimi durumlarda evdeki erkeklerin cinsel tacizine uğrama riski de söz konusudur (Gökbayrak 2009:67, Toksöz 2006:86, Barbaros 2009: 82).

Habib (1998: 52)'nin Lübnan'daki Sri Lankalı ev işçisi kadınlara ilişkin aktarımı oldukça çarpıcıdır. Bu aktarım, evde işverenlerce tüm gün boyunca çay gibi içeceklerin içilmesinin yasaklanması, yemek olarak sadece ev sahiplerinin yemek artıklarının verilmesi, ev sahipleri dışarı çıktığı zamanlarda tüm odaların ve buzdolabının kilitlemesi ve hatta göçmen ev işçisinin ellerinin bağlanması gibi şiddet uygulamalarını içermektedir. Yasal haklar ve sosyal korumadan mahrum olan bu insanlar için durum köleliği hatırlatmaktadır (aktaran Erdem, Şahin 2008: 68).

Tüm suiistimallere ilişkin çok az hesaplama vardır – ulusal çalışma korumalarının dışında olmak sıklıkla göçmen ev işçilerinin çalışma yerlerinde teftiş olmaması anlamına gelmektedir. Çoğu hükümet iş müfettişlerinin özel evlere girişlerini yasaklamaktadır. Human Rights Watch, zayıf soruşturmaları, uzun duruşmaları ve hükümlerin zayıf icrasını, şiddet kurbanlarının küçük

finansal olanakları, eve dönüş biletini kabul etmelerini veya hiçbir şeyi kabul etmemelerine ilişkin baskı ile kombine olan kalıpları belgelemiştir. Özellikle Endonezya, Filipinler ve Sri Lanka gibi çok sayıda göçmen ev işçisi gönderen ülkeler göçmen ev işçilerinin yurt dışındaki görevlerinde ödenmeyen ücretler, zayıf çalışma koşulları ve fiziki suiistimal şikâyetleri için acil durum barınakları yürütmektedir. Göçmen karşıtı güvenliğe dayalı çerçevede göç edilen ülkenin hükümetleri tarafından yürütülen barınaklar, barınaktan çok alıkoyma merkezlerine benzemekte, sıkı giriş gereksinimlerine sahip olmakta, istediklerinde ayrılamayan göçmenlerin memleketlerine geri gönderilmeleri öncesinde tutulma yerleri olarak hizmet etmektedir. Diğer ülkelerden pozitif modeller birliklerin, dernek ve sendikaların önem ve etkisini belirtmektedir (Human Rights Watch 2010:8,10,23).

Türkiye'ye Yönelen Göçü Konu Almak

Son yirmi yılda Türkiye göç veren bir ülke olma konumunun yanı sıra yoğun bir biçimde uluslararası göçün yöneldiği bir ülke olarak belirginleşmektedir. Türkiye merkezli uluslararası göç hareketlerinde değişiklikler yaşandığı gözlenmektedir. 90'lı yıllar, Türkiye'nin göç yolları üzerindeki konumunun değiştiği bir dönem olarak önem taşımaktadır. Bu dönemde bölge ülkelerinde çatışmalar artmış, Avrupa Kalesi örülmüş, Demir Perde yıkılmıştır. Sonuçta, Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı artmış, köken olarak bileşimi ve geliş amaçları değişmiştir. Yeni gelenler arasında küresel iş örgütleri mensupları, sivil toplum örgütleri temsilcileri, Avrupalı emekli işçiler, mülteciler ve eski Doğu Bloku yurttaşları sayılabilir. Bu değişiklikler Türkiye sokaklarında gözlenen Afrikalıların artışı, Moldovalı kadınların ev hizmetlerinde kullanımı, Romanyalı erkeklerin inşaatlarda çalıştırılması gibi örneklerle kendini gösterse de, konunun niceliksel ve niteliksel zeminlerde tespit edilmesinde ciddi yetersizlikler bulunmaktadır. Yeni gelenlerin sayıları, nitelikleri, geliş amaçları, kalma eğilimleri gibi konularda sistematik ve kapsamlı araştırmalar mevcut değildir. Özellikle, düzensiz göçmenler konusunda resmi kurumların açıkladığı sayılar, sağlam verilere ve güvenilir tekniklere dayanmayan kaba tahminlerden ileri gitmemektedir. Gözlemler ve eldeki sınırlı sayıdaki araştırma, gelenlerin önemli bir kesiminin

“geçici” olduğunu, bunların bir kesiminin transit göçmen, bir kesiminin ise “mekik” göçüyle geldiğini göstermektedir (Erder 2011: 199, İçduygu, Toktaş 2005:78-79).

Türkiye’de yabancılarla ilgili mevzuatın ve kurumsal yapının bütüncül bir bakış açısını yansıtmayan karmaşık bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Çiçekli, 2004; Kırıl, 2006; Güzel ve Bayram, 2006 aktaran Erder 2011: 199-200). Bu konuda araştırma yapmak isteyenlerin karşılaştıkları en önemli sorun, her kurumun kendi görev alanına giren konularda ve sadece o amaca uygun veri toplamaları, bazı verilerin araştırmacılara kapalı olması, sistematik olmayışları ya da düzenli olarak yayımlanmamalarıdır (Erder 2011: 200).

Türkiye’de bugüne kadar yapılan örneklem temelli ve ülkeyi tam olarak kapsayan büyük alan araştırmalarında Türkiye’ye yönelen uluslararası göçü dolaylı ya da dolaysız olarak sorunsalın içine katan bir araştırma yoktur (İçduygu, Toktaş 2005: 85). Türkiye’ye yönelen yabancı göçü ile ilgili çalışmalar genellikle göçün niteliği ve hacmini anlamaya çalışmış fakat göçmenlerin bu ülkede yaşadıkları deneyim ve bu toplumla olan ilişkileri üzerinde çok az durulmuştur (Dedeoğlu 2011: 28).

Türkiye’de en ayrıntılı uluslararası göç araştırması 1996-2000 yılları arasında gerçekleştirilen Türkiye Göç Araştırması’dır. HÜNEE tarafından gerçekleştirilen bu araştırma, HDDE ve Eurostadt koordinasyonu ile gerçekleştirilen ve birçok ülkenin yer aldığı daha büyük bir araştırmanın parçasıdır. Araştırmada örneklem olarak göç edenler, yeni göç etmemiş olanlar ve hiç göç etmemiş olanlar biçiminde 1800 hane kullanılmıştır. Çalışmanın amacı uluslararası göçün belirleyici unsurlarını ve mekanizmalarını tespit etmeye yönelik olduğundan, araştırma göç akımlarının büyüklüğü ile ilgili herhangi bir veri sağlamamaktadır (İçduygu, Toktaş 2005:36).

Türkiye’de Avrupalı olmayan göçmenlerin fiili entegrasyonuna, sosyoekonomik katılımlarına ışık yakarak politika yapım süreçlerine ve akademik tartışmalara katkıda bulunmayı hedefleyen A. Didem Danış, Cherie Taraghi ve Jean-François Perouse (2009) çalışmalarında, Türkiye’nin son yıllarda uluslararası

düzensiz göç sistemlerinde edindiği merkezi pozisyonun gerçekleştiği periyoda ve bunun bölgesel ve uluslararası ölçekte bir kavşak noktası olmasına atıfta bulunmuşlardır. Onlar İstanbul'daki dört belirli göçmen gruplarının 'resmi olmayan entegrasyon' modellerini incelemişlerdir; Irak, Afgan, Magrip ve İran göçmenleri. Düzenli ve düzensiz göçmenler için hizmet sağlayan sivil toplum kuruluşlarının ve devlet yardımının zayıflığını ve göçmenlerin Türkiye'de ayakta kalabilmeleri ve sosyoekonomik katılımları için sosyal ağların birincil öneme sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Araştırmacılar göçmenlerin Türkiye'ye girer girmez nasıl enformel karşılama mekanizmaları ile içerilir hal aldıklarını göstermişlerdir. Onlara göre, göçmenlerin sosyal ağlar aracılığıyla parçalı katılımları göçmen statülerinde herhangi bir düzenleme meydana gelmezse, göçmenlerin ayakta durabilmeleri için oldukça önemlidir (İçduygu, Kirişçi 2009: 22).

Toksöz ve Ulutaş (2011)'in çalışmalarının amacı Türkiye'ye çalışma amacıyla gelen göçmenlerin durumuna odaklanarak, küresel düzeyde cereyan eden göçün kadınlaşması olgusunun yani çalışma amacıyla göç edenler içinde kadınların payının giderek yükselmesinin Türkiye'ye yönelik göçler için ne ölçüde geçerli olduğu sorusuna mevcut göç yazını çerçevesinde cevap aramak ve bu cevabı ararken farklı etnik kökenlerden kadınların ve erkeklerin istihdam durumlarına karşılaştırmalı olarak ışık tutmaktadırlar.

Özer (2012) çalışmasıyla kadınların Türkiye'ye yola çıkmadan önceki hayatları, neler yaşadıkları, nasıl bir göç riski değerlendirmesi yaptıklarının izi sürülerek farklı hayallerle göç yolculuğuna çıkan, ancak süreç içinde insan ticareti mağduru olan yabancı kadınların seks sektöründe zorla çalıştırılma süreçlerini anlamaya çalışmıştır.

Türkiye'ye yönelik kadın göçüne ilişkin mevcut çalışmalarda, kadınların göç etmeye karar verdikleri andan itibaren pek çok kişisel, sosyal ve ekonomik problemle karşılaştıkları belirtilmektedir. Özellikle, düzensiz göç, bireylerin, ekonomik, fiziksel duygusal ve cinsel sömürüye maruz kaldıkları bir süreç olabilmektedir. Belgesiz göçmenler, pek çok konuda ayrımcılık ve eşitsizlikle karşılaşmaktadır. Yerli işgücüne göre ağır çalışma koşullarında, uzun sürelerde

ve düşük ücretlere çalışmak ve yerli işgücüne oranla işsizlikle karşılaşma olasılıklarının yüksekliği bunlar arasındadır. Ayrıca, yoksullaşma ve sosyal dışlanma riskiyle karşılaştıkları da belirtilmektedir (Barbaros 2009: 22, Gülten 2010:126-127).

Çalışmalarda, çoğu göçmen kadın hareket özgürlüklerinin sınırlılığını, kimlik belgelerine el konulduğunu ve polisten ve sınır dışı edilmekten ve işverenleri ve/veya polis tarafından sınır dışı edilme tehditlerinden korktuklarını belirtmektedirler (Atatimur 2008: 143, 183, 184). Türkiye'den sınır dışı edilme nedenleri arasında, vize ihlali, çalışma izni olmadan çalışma, ikamet süresini aşma, suça karışma, fuhuş ve cinsel yolla bulaşan hastalık taşımak gibi nedenler yer almaktadır. Vize süresini aşanlar sınırda belirli bir para cezası ödemekte ve Türkiye'de yasadışı kaldığı süreye göre hesaplanan bir zamanı kendi ülkesinde geçirmeden tekrar Türkiye'ye giriş yapmasına izin verilmemektedir. Nedenine ve vize aşım süresine bağlı olarak kişiye verilen maddi para cezası değişmektedir. Giriş yasağı altı ay ile beş yıl arası bir süreyi kapsamaktadır. Bu nedenle bir bölüm göçmen ülkelere geri dönüşlerini sürekli geciktirmektedir (Özer 2012: 97, Toksöz, Ulutaş 2011: 169).

Türkiye'deki Göçmen Ev İşçileri Üzerine

Türkiye'de bakım hizmetlerinde göçmen kadın emeği görece uzun bir süredir bilinen bir olgu olmakla birlikte, bu konu üzerinde yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların neredeyse tamamı, göçmen kadınların göç nedenleri, çalışma ve yaşam pratiklerine odaklanmaktadır (Gökbayrak 2009:74).

Türkiye'de ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere göç edenlerin önemli bölümü eski Doğu Bloğu ülkelerinden kadınlar olduğu için Weyland'in (1994) Filipinli göçmenler üzerine yaptığı araştırma ve Danış'ın (2007) Hıristiyan Iraklı göçmenler üzerine gerçekleştirdiği araştırma haricinde Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen işçiler üzerine hemen hemen tüm yazınsal birikim Doğu Bloğundan göç eden kadınlar, özellikle de Moldovalılar üzerinedir. Danış'ın (2007) gerçekleştirdiği araştırma, İstanbul'a göç eden veya İstanbul

üzerinden Avrupa ülkelerine göç etmeyi planlayan Hıristiyan Iraklı kadınların, kilise kanalıyla İstanbul'daki Süryani ve Ermeni cemaatine mensup ailelerin evlerinde ev işçisi olarak iş bulabildiklerini ortaya koymuştur (Toksöz, Ulutaş 2011: 173, 175, 176).

Weyland (1994), Filipinli ev işçileriyle yaptığı çalışmada, kayıt dışı ve evde yaşayan olarak kırılğan pozisyonları sebebiyle göçmen ev işçilerinin sömürüye açıklığını belirtmektedir (Çelik 2005: 146). Petra Weyland (2010) bir diğer çalışmasında, “yersizlik” kavramını ele almakta, küresel göç sürecinde yer alan kadınları incelerken, metropol mekânının küreselleşmesinde toplumsal cinsiyetin taşıdığı hayati önemi vurgulamaktadır. Önceki İstanbul'daki Filipinli ev işçileri ile onların işverenleri yani uluslararası şirketlerde çalışan yöneticilerin eşleri üzerine yaptığı saha çalışmasına dayanarak, küresel mekânın toplumsal açıdan “cinsiyetlere bölündüğünü” ileri sürmektedir (Öncü, Weyland 2010: 32-33).

Weyland'e göre; ev ortamına hapsolme ev işçileri için belirgin bir problemdir. Dünyanın bir ucundan çalışmaya gelen, kendi kararlarını verme fırsatına pek sahip olmayan bu kadınların, pasaport ve kazançları ellerinden alınmakta, telefonu kullanmalarına izin verilmemekte ve pek boş vakitleri olmamaktadır. Çoğunun sabit çalışma saatleri yoktur; sabahın erken saatlerinden gece geç saatlere kadar çalışmaktadırlar. Genellikle pazarları izin günleridir ama çoğu o gün de çalışmak zorundadır. Göçmen ev işçilerini sömürmek yerlileri sömürmekten daha kolaydır. Oysaki göçmen ev işçisi istihdam etmek işveren için bir statü kaynağı olabilmektedir (Weyland 2010).

Basılan çalışmalar arasında; Keough Türkiye'deki Gagavuz kadınları üzerine araştırmasının öncül bulgularını sunmuştur (Keough, 2003); Kümbetoğlu İstanbul'daki göçmen ev işçisi kadınları analiz etmiştir (Kümbetoğlu 2005); ve İçduygu (2004) Türkiye'deki kaçak göçe ilişkin analizinde yabancı ev işçisi kadınları incelemiştir.

Uluslararası Göç Örgütü adına Türkiye'de yasadışı göç hareketleri ile kadın göçünü 2002 yılında inceleyen Sema Erder ve Selmin Kaşka'nın (Erder ve

Kaşka, 2003) bulguları özellikle eski sosyalist ülkelerden gelen kadınların bu işi para biriktirmek için yaptıklarını işaret etmektedir. Araştırmanın ortaya koyduğu üzere yasadışı yollardan gelip yakalandığında sınır dışı edilen kadınların çoğu Azerbaycan, Moldova, Romanya ve Ukrayna kökenlidir. Bunların bir kısmı izinsiz olarak ev hizmetlerinde istihdam edilmektedir. Bu kadınların karşılaştıkları başlıca sömürü yöntemleri uzun çalışma saatlere mecbur edilmeleri, pasaportlarının ellerinden alınması ve vaat edilen ücretin ödenmemesidir (Abadan-Unat 2006: 380-381).

Türkiye'ye ev işlerinde çalışmak için göç etmiş olan Azeri kadınlar üzerine analiz yapan Dedeoğlu (2011) çalışmasında göç sürecinin kadınları hane geçiminin temel aktörleri durumuna getirdiğine, hane içi cinsiyete dayalı işbölümünde ciddi bir değişikliğe yol açmasa da, kadının aile içindeki konumunu güçlendirme potansiyeli taşımasına dikkat çekmektedir.

Araştırmalarda, göçmen ev işçilerinin karşılaştığı problemler arasında belirgin olarak vurgulananlar; uyum sorunu, işverenlerinin kendilerini aşağılamaları, kendilerine güvenmemeleri ve suiistimale maruz bırakmaları gibi ayrımcılık uygulamaları ve genellikle bir aracı ajansa bağlı olarak çalıştırıldıkları göz önünde tutularak kayıt dışı istihdam olgusudur. Gerekli izinleri almadan istihdam edilmeleri, çalışma koşullarının en belirgin özelliği olmaktadır. İhtiyaç duyduklarında polise gidememekte, sağlık sorunları olduğunda da hastaneye gidememektedirler. Risk altında çalışmaları ve güvencesiz konumları yasallık ve yasa dışılık arasındaki çizgide yasadıkları için istismara açık hale gelmelerini tetiklemektedir (Erdem, Şahin 2008:68, Atatimur 2008:184).

Göçmen kadınların belgesiz çalışıyor olmaları, bu göçmenlerin çeşitli hizmetlere erişimini engellemekle kalmamakta, her an polise yakalanma ve sınır dışı edilme korkusuyla şehir içindeki hareketlilikleri de kısıtlanmaktadır. Kaşka (2006: 60) bu olguyu "*uluslararası hareketliliğe karşın şehir içindeki hareketsizlik*" olarak kavramsallaştırmaktadır. Sınır dışı edilme korkusu bu kadınlar için polisin tutarsız müdahaleleri ve rüşvet sızdırma girişimleriyle daha vahimleşmektedir. Polisin sınır dışı etme yetkisini kullanmasında göçmenin görünürlüğü ve zararlı/zararsız göçmen ayrımı etkili olmaktadır. Evin; mahrem,

polis müdahalesinin dışında bir alan olması, ev içinde çalışanların sınır dışı edilme riskini azaltmakla beraber işverenin göçmen işçi üzerindeki hâkimiyetini artırmaktadır. Aynı şekilde, bu durum kadınların, kişisel güvenlik ve hizmetlere erişimde işverenlerine olan bağımlılıklarını doğallaştırır. Bu durum, ev işçisi göçmenlerin sorunlarını görünmezleştirmekte ve göçmen kadınları sessizleştirmektedir (Eder 2007: 138, Kaşka 2007: 235 aktaran Üstübcü 2011:8-9).

Ege, Türkiye'deki göçmen ev işçilerinin deneyimlediği sömürünün derecesini ve onların insan hakları ihlali anlamında kırılğan oldukları alanları saptamaya çalışmaktadır. Çoğunlukla Moldovalı kadınlarla yaptığı görüşmelere dayalı olarak, kadınların genellikle insan ticareti ile ilişkili olan zorlama, aldatma, şiddet gibi insan haklarının en açık ihlallerini deneyimlemediklerini fakat insan tacirlerin sömürsünden kaçabilirken işverenlerinin sömürsünden kaçamadıklarını belirtmektedir. Özellikle yatılı çalışan ev işçileri için esnek çalışma koşulları, cinsel taciz ihtimali, sözel taciz olayı temel problemlerdir. İşverenler ve yabancı göçmenler arasındaki "önerilen akrabalık" veya "yarı-ailesel bağlar" "toleranslı" işçilerin oluşma sebeplerinden biri olarak gözükmektedir. Kadınlar bu durumlardan biri ile karşılaştıkları zaman hukuki bir eylem aramalarını engelleyen düzensiz statülere sahiptirler. Bu sektörde yüksek oranda iş değiştirme olmasına rağmen, iş değişimleri genellikle maaşlarda azalmaya sebep olmaktadır (Ege, 2000, 2002 aktaran Dağdelen 2008:128-129).

Yukarıda da aktarıldığı gibi ilk başta görünmez olan kadın göçmenler uluslararası göç literatüründeki özerk kimliklerini zamanla ve zorlu bir biçimde kazanmışlardır. Günümüzdeyse kadınlar uluslararası emek piyasasında oynadıkları rollerle, özellikle de kayıt-dışı göçmen veya emekçi pozisyonlarıyla literatürün başrol oyuncularına dönüşmüştür. Çünkü göçmen kadın olmak, özellikle de bu durum kayıt-dışılıkla bütünleştiği zaman oldukça sorunsal bir hal almaktadır. Göçmenler bağlamındaki çeşitli çalışmalar (Pérez 2001, Ruiz 2001, Pedone 2002) kadınların hala karmaşık süreçler içerisinde ilerlediklerini göstermektedir. Kadınlar, düzenlenmemiş hukuki pozisyonlarda seyahat etmenin ötesinde ayrımcılığın yeniden üretimi, toplumsal cinsiyet

pozisyonlarının devamlılığı ve büyük korunmasızlıkları ile duygusal bedeller ödemektedirler (aktaran Lipszyc 2004: 19).

Bu bağlamda göçmen kadınlar üzerine yapılan her çalışma gerekli ve önemlidir. Bugün Türkiye’de hem göçmen kadınlar hem de göçmen ev işçisi kadınlar üzerine çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Her bir araştırma, konunun farklı bir yönünün meydana çıkarılmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece de konunun değişik boyutlarını tartışan kümülâtif bir birikim oluşmaktadır. Bu araştırma ile de bu kümülâtif birikime katkıda bulunmaktadır.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Tezin bu bölümünde ilk olarak geçmişten günümüze göç kuramlarının nasıl yapılandığına ilişkin kısa bir başlangıç yapılmaktadır. Daha sonra, bu araştırma ile ilişkili olan Neo-Klasik Kuram ve İkili İşgücü Piyasası Teorisi, Merkez-Çevre ve Dünya Sistemi Teorisi, Göç Sistemleri Teorisi, Göç Ağları Teorisi, Ulus Ötesi Göçmen Ağları Teorileri daha detaylı bir biçimde açıklanmaktadır. Teorik Çerçeve bölümünün son alt bölümünde araştırmada bu bölümde aktarılan teorilerin nasıl ilişkilendirildiğine ilişkin bilgi verilmektedir.

3.1. GÖÇ KURAMLARINA TARİHSEL BAKIŞ

Sosyolojinin kurucularından Weber'e göre; toplumlarda üretim için kullanılan iş gücüne ilişkin enerjiler mevcuttur, fakat kimi enerjiler çeşitli nedenlerden dolayı kullanılmadığı için gerilim doğmaktadır. Toplumlardaki gerilimler hareketlilikle azaltılabilir. Bu aşamalardan geçen göçmenler ise Marks ve Weber'e göre kapitalizmin kölesi olmaktadır (Honigsheim, 1984:556; Torun, 2003: 39 aktaran Sever 2009: 21).

Kendi başına Marksist bir göç teorisi olmamakla birlikte, Marksist söylemde kırdan kente göç olgusuna, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişin yol açtığı iddia edilebilir. Marks, kapitalizm öncesi çağlardaki göç olgusu ile kapitalist gelişmenin zorunlu sonucu olan göçün birbirinden farklı olduğunu belirtir. Toprağın özel mülkiyeti ve böylece doğrudan üreticilerin topraktan koparılmaları ile başlayan göç, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesinin sonucu olarak değerlendirilir. Çünkü nüfus, iş bulmak için kendisine yeni ülkeler aramak zorunda kalmaktadır. Eski çağlarda gelişen nüfusun geri üretim güçleri üzerinde baskısından bahsederken, kapitalist gelişmenin sonucu doğan göçün tersine, üretici güçlerdeki artışın nüfusu dış alanlara, yani göçe doğru sürüklediğini vurgular. Marksist teoride göçün, kapitalist sistemin yedek işçi ordusu sağlamak için gerçekleştiği ve bunun işçi ücretlerini kontrol altında tutmak için yapıldığı

iddia edilmektedir (Yalçın 2004: 45-46, Peköz 2012: 19, 41, 42, Şahin 2010: 57).

Göçle ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma, Alman-İngiliz kökenli coğrafyacı ve harita uzmanı Ravenstein'in "göç kanunları" adlı makalesidir ve "yasa" kavramını kullanmakla, demografik hareketlerin şaşmaz kesinliğine işaret etmek istemiştir (Barbaros 2009:7, Yalçın 2004:3, 22, Abadan-Unat 2006: 20). Ravenstein, Dr. William Farr'ın "göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı" düşüncesini yanlışlamak için 1871, 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak başladığı çalışmanın sonunda göç kanunlarını oluşturmuştur. Ravenstein'in çalışması daha sonra yazılacak olan göç çalışmalarına öncülük etmiştir. Çalışmanın kuramsal temeli endüstrileşme ve kentleşme olguları üzerine kurulmuş ve 19. yüzyılın son yarısındaki gelişmeler çalışmanın dinamiğini oluşturmuştur. Endüstrileşmeyle birlikte gelişen iş imkânları ve ulaşım ağları, insanları Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Amerika'ya doğru yöneltmiştir. Böylece milyonlarca insan göç etmişlerdir. Böyle bir dönemde çalışmasını yapmış olan Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı Göç Kanunları başlıklı iki makalesinde belirlediği yedi göç kanununu tartışmaya açmıştır. Göç kanunları şunlardır:

1. Göç ve mesafe
2. Göç ve basamakları
3. Yayılma ve emme süreci
4. Göç zincirleri
5. Doğrudan göç
6. Kır kent yerleşimcileri farkı
7. Kadın erkek farkı

Kadın erkek farkı kanunu cinsiyete aittir ve kadınların erkeklere göre daha fazla göç eğilimi taşıdığını belirtmektedir. Fakat Ravenstein dönemde, kadınların sadece kısa mesafeli göçlerde erkeklerden daha etkin olduğunu kabullenmiştir (Yalçın 2004: 22, 23, 25).

Ravenstein'a göre, göç hareketlerinin büyük çoğunluğu kısa mesafelere, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı odaklara doğru olmaktadır. Baskıcı kanunlar, ağır vergiler, kötü iklim koşulları gibi durumlar göç dalgaları meydana getirirse bile, bunların hiçbiri insanların ekonomik anlamda daha iyi olmayı arzularak meydana getirdiği göç dalgalarıyla karşılaştırılmaz. Ravenstein'in bir başka belirlemesi ise, göçün sürekli olarak artarak devam ettiği yönündedir. Ravenstein'in teorisinin temeli, göçmenlerin gidecekleri yer konusunda rasyonel olarak yaptıkları bir maliyet kazanç hesabına dayanmasıdır. Böylece, neo-klasik ekonomik temelli göç çalışmalarına zemin hazırlamıştır (Abadan-Unat 2006:20-21, Yalçın 2004:26 Şahin 2010: 56, Çağlayan 2006:71).

Yaygın olarak bilinen eski göç kuramlardan birisi "İtme Çekme Kuramı"dır. Lee 1966 yılında göçlerin ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış, kuramının temelini oluşturan göçün itici ve çekici faktörlerini saptamış, dört temel faktör belirlemiştir:

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
3. İşe karışan engeller,
4. Bireysel faktörler (Yalçın 2004: 30, Çağlayan 2006: 72).

İnsan göçü belirli sosyal ve ekonomik bağlamı tanımlayan özel tarihsel koşullar içerisinde köklenmektedir. Uluslararası göç için tarihe özgü açıklamalar genel olmak yerine sıklıkla geçici ve sistematik olmayan biçimlerde. Bununla birlikte, tarihsel olmayan çerçeveler uluslararası hareketin yeni kalıplarını anlamada pek de yardımcı olmayan evrensel açıklamalar, sabit kanunlar ve zamansız düzenlilikler sunarlar. Uluslararası göçü analiz etmek ve açıklamak için sosyal bilimciler tarafından şu anda üstlenilen teorik kavramlar ilk olarak endüstriyel çağ döneminde üretilmiştir ve o dönemin ekonomik düzenlemelerini, sosyal kurumlarını, teknolojisini, demografisini ve politikasını yansıtmaktadır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009:3).

Bugün uluslararası göçü anlamak için kullanılan çoğu kavramın kökeninin sosyal bilimler disiplinlerinin ortaya çıktığı 19. yüzyıla dayandığı görülmektedir. Uluslararası göçe ilişkin kavramlar endüstri devrimine ilişkin düşüncelerin ve sosyoekonomik düzenlemelerin izlerini taşıırken, birçok kavram Avrupa'dan Amerika kıtasına göç sürecini anlamlandırma çabalarının sonucunda ortaya çıkmıştır (Massey 1998:3, Düvell, 2006:1 aktaran Öner 2012: 13). Oysaki uluslararası göç dinamik, karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Farklı bağlamlarda farklı şekiller alır. Göç, bir ülkenin inşasında da merkezi bir rol oynayabilir. Endüstriyel çağ teorileri, ilk zamanlarında akışkan ve yaratıcı oldukları halde, zaman içerisinde kalıplaşmış bir hale gelmiş ve geç 20. yüzyılın farklılaşan koşullarına uymayan bir hal almıştır. Şu an klasik yaklaşım krizdedir ve yeni düşünce, kavram ve hipotezler tarafından kendisine meydan okunmaktadır. Her ne kadar yeni düşünce biçimleri tek bir teori içerisinde birleştirilemese bile, kavramsal gelişmeyi yeniden güçlendirmiş ve yirminci yüz yılın sonlarındaki uluslararası göçün kalıp ve biçimleri içerisindeki ampirik araştırmanın yeni bir dalgasını üretmişlerdir (Öner 2012: 13, Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009:3). Aşağıdaki bölümde bu yeni perspektiflerden söz edilmektedir.

3.2. ÇAĞDAŞ GÖÇ KURAMLARI

Abadan-Unat'a (2006: 20) göre, göç kuramları uluslararası göçün kaynakları, akımları, istihdam biçimleri ve göçmenlerin sosyo-kültürel uyumları olmak üzere dört ana öge etrafında geliştirilmelidir. Mikro, makro ve mezzo düzeydeki neo-klasik göç teorisi, dünya sistemi teorisi, göçün yeni ekonomisi, ikili işgücü piyasası teorisi, ağ teorisi, göç sistemleri teorisi uluslararası göç sürecini farklı biçimlerde açıklamaktadır (Massey 1993 ve 1994 aktaran Cheng 1999:39).

Massey (1993, 1998) ve School (1995) açıklamalarında uluslararası göçe ilişkin teorik yaklaşımları ikiye ayırmaktadırlar: göçün başlayışını açıklayan ve göçün daimiliğini açıklayan yaklaşımlar. Buna göre, göçün başlangıcı teorileri neo-klasik ekonomiler (makro ve mikro çeşitleri ile), göçün yeni ekonomileri, ikili

işgücü piyasası teorisi ve dünya sistemleri teorisidir. Göçün daimiliği teorilerinin arasında ise ağ teorisi mevcuttur (aktaran Gebelek 2008: 37).

3.2.1. Neo-Klasik Kuram Ve İkili İşgücü Piyasası Teorisi

Uluslararası göç hareketinin eski kuramlarından Neo-Klasik Ekonominin Makro Kuramı ekonomik gelişme ile ilgilidir. Kurama göre, uluslararası göçün nedeni, emek konusunda arz ve talep alanında çıkan coğrafi farklılıkta yatmaktadır. Emek fazlasına sahip ülkeler, düşük ücret piyasasına sahiptir; buna karşılık sermayeye kıyasla sınırlı emek piyasasına sahip ülkelerin ücret düzeyi yüksektir ve düşük ücretli işçiler, yüksek ücretli ülkelere göç etmektedir. Bunun sonucu, emek zengini ülkelerde ücretler düşmekte ve denge oluşmaktadır. Sermayesi az ülkelerdeki yatırımlara yüksek kar sağlanmakta ve sermayenin gelişmekte olan ülkelere akması, oralara kalifiye işgücünün girmesine yol açmaktadır (Abadan-Unat 2006: 22).

Sijaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirdikleri Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı'na göre bireyler; rasyonel düşünce sistemlerini kullanarak maliyet/kâr hesabını yaparak daha yüksek kazanç elde edecekleri hesabının sonucunda göç etme kararını vermektedir. Bu kararlar, insan sermayesine yapılan bir çeşit yatırım olarak değerlendirilmelidir. Bireyler yüksek karları elde etmeden önce kendileri de yolculuk ve taşınma masrafı, dil öğrenme, uyum için psikolojik sıkıntılar türünden yatırımlar yapmak zorunda kalmaktadır. Özellikle yasal olmayan yollardan göçü göze alan kişilerin, sınır dışı edilme ihtimali de bu hesaplara dâhildir. Potansiyel göçmenin seçtiği ülke bütün bu fedakârlıklar ve yatırımlara karşılık en yüksek kâr olasılığını sunan yer olmaktadır (Borjas 1989: 457-485 aktaran Abadan-Unat 2006: 23).

Göç Teorisinin Yeni Ekonomilerine göre göç kararı sadece bireyler tarafından geliri arttırmak için değil aynı zamanda riskleri de azaltmak için kolektifçe hareket ettikleri bireylerin geniş birimleri (aileleri veya hane halkları) tarafından alınmaktadır. Bu şekilde alınan kararlar, sadece beklenen gelirin en üst düzeye çıkarılmasında rol oynamamakta, aynı zamanda gelirle ilgili rizikoların

azaltılması ve yerel piyasaların başarısızlıkları aşamasında etkin olmaktadır (Sever 2009: 84, Atatimur 2008:50-51, Abadan-Unat 2006:22).

İkili İşgücü Piyasası Modeli, 1970'lerin sonunda Piore ve diğerleri tarafından geliştirilmiş, modern sanayi toplumlarının yapısı ile ilişkilendirilmiş ve vurgu alıcı ülkelerin göç motiflerine yapılmıştır. Göçmen işgücü için talep sanayileşmiş ülkelerin tabakalı işgücü piyasalarının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sanayileşmiş ekonomilerde gerek işgücü piyasasının genelinde gerekse işletme düzeyinde sermaye sektörler ile emek yoğun sektörlerin varlığına bağlı olarak işgücü piyasasında ikili (tabakalı) bir yapı vardır. Sermaye yoğun birincil sektörlerdeki işçiler ileri teknoloji ve donanımla çalışan ve yaptıkları işler yoğun bilgi ve yetenek gerektiren vasıflı işçilerdir. İşverenler bu işçileri eğiterek onlara yatırım yaptıkları için onları kolayca işten çıkaramazlar. Sermaye ve vasıflı işgücü birbirini tamamlar. İstikrarsız istihdam koşullarının hüküm sürdüğü ikincil sektördeyse işçiler vasıfsız işleri yapmakta ve ekonomik kriz dönemlerinde işlerine kolayca son verilmektedir. Bu işlerin çalışma koşullarının ağırlığı ve ilerleme imkânlarının yokluğu yerli işçiler tarafından kabul edilmesini zorlaştırmaktadır. Piore'ye göre göç hareketleri işçi gönderen ülkedeki yüksek işsizlik veya düşük ücret gibi itici faktörlerden değil, işçi kabul eden ülkelerin kronik düşük ücretli işgücü gereksiniminden ileri gelmektedir. Gelişmiş ülkelerin ücret düzeyi sadece arz ve talebi değil işin statü ve itibarını da yansıtmaktadır. Düşük statülü işler düşük ücretlidir. İşverenler işgücünü mesleki hiyerarşinin en altındaki vasıfsız ve aşağı konumdaki işlerde çalışmaya razı etmek için yüksek ücret veremez, aksi takdirde bütün hiyerarşi sarsılacak ve her kademe yüksek ücret isteyecektir. Bunun için yerli işçilerin çalışmayı kabul etmediği düşük statülü, az ücretli işler göçmen işçilere yaptırılır. İnsanların çalışma güdülerini belirleyen etkenler sadece gelir kazanmak değil toplumsal itibar sağlamak da olduğundan, alt basamaklardaki düşük statülü işlerde çalışan yerli işgücü için yükselmenin tek yolu göçmen istihdamıdır. Kendi ülkelerindeki ücretler hedef ülkedeki ikincil sektör işlerinkinden daha düşük olduğu ve ülkelere kaynak aktarma fırsatı sunduğu için göçmen işçiler bu işleri kabul etmekte ve kendilerini hedef ülkenin bireyi olarak görmedikleri için de, kendi ülkelerindeki itibara önem vermektedirler (Toksöz 2006: 17-18, Barbaros 2009:7-8). Piore'ye göre,

“Uluslararası göçmenler ekonomideki ana sektörler için temel girdi olmak yerine katmanlı istihdam pazarındaki marjinal mevkileri doldurmaktadırlar” (Piore, 1979 aktaran Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009:6).

Piore'ye göre ileri derecede endüstrileşmiş toplum ve ekonomileri, dört temel özelliklerinden dolayı sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu özelliklerin birincisi, yapısal enflasyondur. Uluslararası göç hareketinin ikinci özelliği, çalışma güdülerinde yatmaktadır. İnsanlar sadece gelir sağlamak için değil, toplumsal itibarı artırmak için de çalışırlar. Uluslararası göç sürecinin üçüncü özelliği, işgücü arzının bir bakıma sınırsız oluşunda yatmaktadır. Dördüncü özelliği, bu göç akımının tükenmezliğinde yatmaktadır. Bu kuram, mikro ekonomi modellerinde ileri sürüldüğü gibi göç etmek isteyen kişilerin rasyonel yoldan oluşan, kendi çıkarlarını ön planda tutan kararları verdiğini inkâr etmemektedir (Abadan-Unat 2006:27,28,30).

Genel olarak göç alan ülkelerin istihdam koşullarına bakıldığında bu teoriyi destekleyen somut göstergeler bulunmaktadır. Yabancıların çalıştıkları alanlar, genel olarak kendi vasıflarından bağımsız biçimde vasıf düzeyi düşük, emek yoğun sektörler ve çoğunlukla hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma alanlarının dünyanın pek çok yerinde göç alan yerlerde benzerlik göstermesi sadece çalışanların niteliklerinden kaynaklanmamakta, işveren taleplerinin de bu alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Bu sektörlerde, işçilerin işlerinin geçici özellikler taşıması, işçi devir hızının yüksek oluşu, çalışma koşullarının ağırlığı gibi nitelikler alanın kayıt-dışı istihdam özelliğinin sebebidir. Bu sektörlerin aradığı emek yoğun niteliklerle yabancı çalışanların mevcut beşeri sermayeleri uyuşmamaktadır (Lordoğlu 2010: 103, 105).

İşgücü piyasasındaki tabakalaşma, biçim değiştirerek varlığını sürdürmektedir. Ekonomideki yapısal dönüşümlere bağlı olarak imalat sanayinde payları azalırken göçmenler hizmet sektörünün vasıfsız işlerinde yoğunlaşmaktadır. Yerleşikleşen ve giderek yerli işgücüne benzer özellikler kazanan göçmen işgücünün yapmaya yanaşmadığı işler için de yeni göçmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınların ve etnik azınlıkların işgücü piyasasındaki elverişsiz konumlarını açıklamak üzere geliştirilen bu teori hem göçmen hem kadın

olmaları itibarıyla göçmen kadınların durumuna uymaktadır. İşverenlerin işgücünün kimi kesimleri açısından cinsiyete ve etnik kökene özgü olduğunu düşündükleri ve toplumsal norm ve değerler tarafından belirlenen işe ilişkin süreklilik ve mesleki motivasyonun düşük olması, eğitime ve vasıflılık kazanmaya yatkın olmadığı düşünülen bu grupların istihdamdaki konumlarını belirlemektedir. Böylece niteliksiz, işsizlik rizikosunun yüksek olduğu düşük ücretli ikincil sektör işler temelde kadınlar ve göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Kadınlara ve etnik azınlıklara yönelik ayrımcı uygulamalar farklı nitelikteki işler, farklı işsizlik riski, mesleki ilerlemede farklı fırsatlar aracılığıyla eşitsiz gelir dağılımına yol açmaktadır (Toksöz 2006:84, 244). Göçmen kadınların ev işlerinde yoğunlaşması ile ilgilenildiğinde, göçün bu kadınların “yeniden üretici işin ırksal bölünmesine” girişlerini başlattığını söylemek mümkündür. Onlar emek piyasasına sadece küresel şehirlerde yüksek düzeyde uzmanlaşmış profesyonellerin gereksinimlerine hizmet etmek için girmezler, aynı zamanda kadınları ev içi işlerinden kurtarmaktadırlar (Parrenas 2001:69).

Bu teori ile bağlantılı olarak “aşağı hareketlilik” önemli bir kavramdır. ESB ülkelerinden gelen ve Türkiye’de evlerde hasta ya da çocuk bakıcısı olarak çalışanlar gibi, birçok yüksek nitelikli yabancı emek gücü, kültürel sermayesini Türkiye’de değerlendirememektedir (Pusch 2010: 83). Bir ülkede kazanılan vasıfların bir başka ülkede tanınmaması ciddi bir sorundur (Toksöz 2006: 68).

3.2.2. Merkez-Çevre Ve Dünya Sistemi Teorisi

Merkez çevre teorisi Paul Baran, Andre Gunder Frank, Theotonio dos Santos, Giovanni Arrighi, Paul Sweezy, Immanuel Wallerstein ve Samir Amin gibi düşünülerin yer aldığı Bağımlılık Okulu tarafından geliştirilmiştir (Yalçın 2004: 35). Merkez-çevre teorisi dünyayı merkez ve çevre olarak ikiye bölmektedir. Çevre ülkelerin gelişmişlik düzeyi düşük, merkez ülkelerinki yüksektir. Çevre ülkeler hammadde ve ucuz işgücü açısından merkez ülkeler tarafından sömürülmektedir. Göç, merkezde yer alan ülkelere yapılan göçün çevrede yer

alan ülkelerin merkeze zorunlu bağımlılığı ile açıklanmaktadır. Ülkeleri merkez ve çevre ülkeler olarak görmenin, bu iki gruba uymayan ülkelerin nasıl sınıflandıracağı sorusunu ortaya çıkarması sebebiyle, Wallerstein, *dünya sistem teorisi* adını verdiği teorik açılımla yarı-çevre olarak adlandırdığı ülkeleri de işin içerisine katarak üçlü bir sınıflama yapmıştır. Çevre ve yarı çevre ülkelerinin kontrollerindeki hammaddeler ve işgücü, kapitalist yayılmanın sonucunda merkez ülkelerin kontrolüne geçmektedir yine merkezin çevre ve yarı-çevre ülkeleri sömürmesi söz konusudur. Merkez ülkelerdeki işçi açığı durumunda, çevre ülkelerden buralara işçi göçleri ortaya çıkarmaktadır (Barbaros 2009:7-8, Yalçın 2004: 38, Şahin 2010: 57).

Bütüncül dünya sistemi içinde üst sınıflar merkez ülkeler, proleterya (işçi) sınıfı çevre ülkeler, orta sınıf ise yarı çevre ülkelerde konumlandırılır. Yarı çevre, merkez ve çevre arasında yer alır. Yarı çevre merkezden güçsüz ama çevreden daha güçlü konumdadır. Wallerstein'a göre yarı çevre ülkeler "çekirdeğin kirli işlerini yaparak, çeper düşmanlığının odağı olarak ve eski sınaî merkezlerde ücretler çok yükseldiğinde çekirdeğin yatırımlarına ev sahipliği yaparak sistemde bir tür orta sınıf gibi hareket eder" (Ragin ve Chirot 1999:299 aktaran Şen 2013:179). Aynı zamanda da merkez olabilmek için birbirleriyle rekabet etmeleri dünya sistemini sürekli dengesizlik içinde tutar (Şen 2013:179).

Dünya sistemleri teorisi, göçü ekonomik küreselleşmenin ulusal sınırlara nüfuz etmesinin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Bu teori sadece ekonomik merkezdeki değil, çevre ve yarı-çevredeki kapitalist sistemin de gelişmesinin etkilerini incelemektedir. Dünya sistemleri teorisine göre, küresel politik ve ekonomik yapının yanı sıra, hedef ve menşe ülkeler arasındaki ideolojik, tarihsel ve kültürel bağlantılar da uluslararası göçün belirleyici etmenleridir (Sert 2012: 36-37). 1980'lerin başından itibaren, küreselleşme teorileri ile bağlantılı olarak dünya sistemleri teorisinde daha tümdengelimci olarak çalışan bazı sosyologlar, yeni uluslararası göçün ekonomik pazarları, kültürel transferleri ve sosyal bağları içeren bir biçimde küreselleşmenin doğrudan bir sonucu olduğunu tartışarak, yeni küresel göçleri ve onların sonuçlarını üretimin kapitalist tarzının artan nüfuzuna bağlamışlardır (Morawska 1990; Petras 1981; Portes ve Walton 1981;

Sassen 1988, 1991 aktaran Heisler 2008:91). Dünya sistemleri teorisi uluslararası göçün, yayılan küresel pazarın politik ve ekonomik örgütlenmesini izlediğini ileri sürmektedir (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 41).

Yabancıların emilimi gelişmiş dünyada önemli bir politik konu olduğu zaman, akademisyenler emeğin göze çarpan akımlarını analiz etmek için tarihsel yapısal teorinin anlayışını uygulamaya başlamışlardır. Portes (1981), Walton (1981), Petras (1981), Sassen (1988) ve Morawska (1990) gibi teorisyenler uluslararası göçü bireysel veya hane-halkı kararlarının ürünü olarak değil, küresel politik hiyerarşideki pazarların genişlemesinin yapısal bir sonucu olarak incelemiştir. (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 36). Sassen'e göre göç olgusu, yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerde yaptığı yatırım ve bunun neden olduğu sarsıntılardan ileri gelmektedir (Abadan-Unat 2006: 39-40).

Tarihsel-yapısalcı yaklaşım olarak adlandırılan, entelektüel kökenini Marksist politik ekonomiden alan ve Wallerstein'in 1974'te geliştirmiş olduğu kavramlara dayanarak birçok toplumbilimci uluslararası göçün kökenini 16. yüzyıldan bu yana dünya pazarlarının genişlemesinde ve dünya ekonomisindeki ekonomik ve siyasi gücün eşitsiz dağılımında aramaktadır. Bu yaklaşımda göç, kapitalist birikim sürecinin yayılcı doğasına bağlı olarak ucuz emeğin sermaye için harekete geçirilmesinin sonucudur. Sassen, Portes ve diğerlerinin 1980'lere kadar giden çalışmalarına göre kapitalist dünya sisteminde bir yerde yeterli işgücü yoksa veya işgücü gerekli esneklik ve ucuzlukta değilse çözüm göçmen işgücü üzerinden sağlanır. Hem gönüllü hem de zorunlu işgücü göçü 18. yüzyılın başından itibaren kapitalist dünya ekonomisinin önemli bir parçasıdır. Bu teoriye göre kapitalist ekonomi Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'daki merkezlerden giderek daha geniş halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya piyasalarına dâhil edilmiş, çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emeğin dünya piyasalarının denetimi altına girmesi ile mülksüzleşen küçük üreticiler yaşamlarını sürdürmek için göçe zorlanmıştır. Bu süreç, sömürgecilik olgusu ile çok yakından ilintilidir. Özellikle kalkınmakta olan

lkelerde tarımsal reformların sonucu olarak geniş çiftçi kesiminin ortadan kalkması, geniş kitlelerin köksüzleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucu, kırdan kente göç ve kentlerde geleneksel hizmet sektörünün üretken olmayan saflarının sıklaşması ve birçok insanın gelişmiş ülkelerin rekabet gücünü korumak için ucuz emeğe ihtiyaç duyan sektörlerinde çalışmak üzere göçmen olmasıdır. 20. yüzyılda yeni sömürgeci rejimler, çokuluslu şirketler ve çoğalan doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla hızlanan bu sürecin ivmesi küreselleşmeyle birlikte daha da artmıştır. Sassen'in çalışmaları, küreselleşme dinamiklerinin tarımsal üretimdeki dönüşümü güçlü biçimde sürdürüp küçük üretim birimlerini yok ederek, ihracata dayalı sanayileşmenin ucuz işgücü ihtiyacı üzerinden iç ve dış göçü teşvik ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda ABD ve Avrupa'nın küresel metropollerinde bir yandan vasıflı uzman işgücüne talep artarken, yerli halkın yapmaya yanaşmadığı ikincil sektör işler için yasal ve sosyal açıdan zayıf konumlarıyla düşük vasıflı göçmen işgücüne talep devam etmektedir (Toksöz 2006:18,19,20, Abadan-Unat 2006: 31). Kapitalist ekonomik ilişkilerin kapitalist olmayan veya kapitalizm öncesi ülkelere yayılmasının göçe eğilimli nüfusları yarattığını ileri süren Dünya Sistemleri Teorisine göre, göçmenler geliştirmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar ve bu yatırımların getirdiği kesintiler tarafından yaratılmaktadır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 36, 55).

Dünya ekonomisi bankacılık, finans, mesleki hizmetler ve yüksek teknolojinin yoğunlaştığı, az sayıdaki büyük kentsel merkezlerde odaklaşmaktadır. Bu küresel kentlerde yüksek refah düzeyi ve vasıflı işgücünün bulunmasına karşılık, bahçıvan, garson, otel personeli, ev işçisi gibi çok sayıda vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır (Abadan-Unat 2006: 33). Günümüzde kapitalist ağlarla kurulan merkez çevre ilişkisi özelinde, merkez ülkeler ucuz işgücü ihtiyaçlarını karşılamak için, sınırlayıcı ve ağır ön şartlar gerektiren göçmen kabul politikaları işletmektedir. Merkez lkeler, emek yoğun sektörlerde kendi ülkesinin vasıfsız işçisinden ucuza çalıştıracığı vasıfsız işçileri göçmen olarak kabul etmekte ve/veya bu işçileri belgesiz göçmenler arasından temin etmektedir. Bu durum üretim maliyetini düşürmeye yönelik bir uygulamadır. Fakat gelişen ekonomik küreselleşmeyle birlikte ucuz işgücü yalnız merkez

ülkeye gitmemekte, tam tersine sermaye, girdi ve işçilik maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere de gitmektedir. Merkez ülkelerden çevre ülkelere akan bu sermaye ve bilgi birikimi temel olarak kapitalist ilişkilerin yoğunlaşp daha da derinleşmesini sağlamaktadır. Karşılıklı olarak merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisini de derinleştiren bu durum, çevre ülkede de bir takım değişimlere yol açmaktadır. Merkez ülkelerdeki kapitalist firmaların çevre ülkelerde kurdukları fabrikalar ve bu fabrikalarda çalışan işgücü, çevre ülkedeki geleneksel üretim mekanizmalarını ve sistemlerini zayıflatmaktadır. Zayıflayan üretim mekanizmaları ve geleneksel üretim etkinliklerinden kopan yeni işçiler, ucuz emek piyasasına katılmakta ve bu piyasayı canlı tutmaktadır. Bu değişimler çerçevesinde, ucuz işgücüne olan talep, kadın ve çocuk işçiliğine duyulan ihtiyacı da artırmakta ve bu ihtiyaca yönelik olarak çalışma hayatına katılan kadınlar toplumsal yapıda birçok değişime neden olmaktadır. Bahsedilen bu kapitalist isleyiş, çevre ülke içinde de göçe neden olmaktadır. Küreselleşmenin hızlı gelişmesi ve bu gelişmenin ortaya çıkardığı bir sonuç, merkez çevre olarak adlandırılan ülkelerin görüntüsünde yaşanan değişimdir. Bugün tek kutuplu ve tek boyutlu merkez ve çevre görüntüleri netliğini kaybetmektedir. Bunlar da, işgücünü harekete zorlamakta ve hareketin yarattığı rekabet özellikle kadın ve çocuk işgücünün sömürülmesine yol açmaktadır (Çağlayan:2006).

Dünya Sistemleri Teorisi ile ilişkili olarak göçün açıklanmasını şöyle özetleyebilmek mümkündür. Merkez ülkelerin yatırımları ile işsiz, topraksız, mülksüz, köksüz kalan çevre ülkelerdeki bireyler yaşadıkları ülke içerisinde yine merkez ülkelerin yatırımları sonucu hem imalat hem de hizmet sektöründe oluşan ucuz iş gücü gereksinimini karşılamak için iç göç sürecine tabi olmaktadır. Aynı zamanda ekonomik yapıları benzerlik gösteren diğer çevre veya yarı-çevre ülkelere göç ederek uluslararası göçmenlere dönüşmektedirler. Ayrıca gittikçe zenginleşen merkez ülkeler için de yedek iş gücü olarak hareket etmeye devam etmektedirler.

3.2.3. Göç Sistemleri Teorisi

Bu teori, dünya sistemleri teorisi gibi uluslararası ilişkilere, politik ekonomiye, kolektif eyleme ve kurumsal faktörlere önem vermektedir ve bölgesel göç hareketlerinin analizinde kullanılmaktadır. Göç sistemi kendi aralarında göçmen değişimi olan iki veya daha fazla ülke arasında ilişkiler zinciri biçiminde kurulmaktadır. İlişkiler bütünü yakın iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, aralarında mesafe bulunan ülkeler ve bölgeler arasında da kurulabilir. Ülke veya ülkeler kümesi olabileceği gibi, bir alıcı bölgeyi içeren bir sistemler kümesi ve göçmenlerin akışlarına bağlı gönderen ülkelerin kümesi mevcut olabilmektedir. Göç sistemleri teorisi, tek sistem yerine aralarında coğrafi mesafelerin bulunduğu, birçok nedenin birlikte olduğu ve çeşitli mihraklardan hareket eden çoklu göç sistemlerinin var olduğunu hatırlatmaktadır (Abadan-Unat 2006:40, Toksöz 2006:20, Castles ve Miller 2008, Atatimur 2008:50-51, Barbaros 2009:7-8).

Göç sistemleri yaklaşımı, hem akışın amaçlarının sorgulanması hem de söz konusu yerler arasındaki bütün bağlantıların araştırılması anlamına gelmektedir. Göç sistemleri teorisi, göç hareketlerinin genellikle veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticari veya kültürel, hatta askeri bağlara dayanan ve önceden var olan tarihsel, coğrafi ve politik bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Castles ve Miller 2008: 36, Oishi 2002:7, Çağlayan 2006:82-83).

Göç alan ve veren ülkeler arasındaki ağların yoğunluğu göçün nasıl genişlediğinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ülkeler arasındaki bağlantılar zayıftan güçlüye uzanan bir bütün boyunca ayrımsanabilir. Güçlü bağlantıların varlığı, ülkeler arasında nüfus akışlarının ortaya çıkması için elverişli koşullar yaratır. Güçlü bağlantılar, ilk olarak ulus devletler arası sıkı etkileşimlerdir. İkinci olarak, ekonomi, siyaset ve güvenlik ilişkileri, ayrıca dil kullanımı ve bilgi akışı vasıtasıyla kültürel bağlar mesela kitle iletişim araçları gibi değişim alanlarından bir ya da daha fazlasının yoğun olarak mevcudiyeti söz konusudur. Üçüncü olarak, güçlü bağlantılar ulus-aşırı düzlemde etkileşimli sivil toplumlar

gerektirirler. Güçlü bağlantılar göç oluşumu için yeter sebep olmasa bile gerekliliktir (Faist 2000:105).

Göç alan ve veren iki ülke arasında kurulan makro boyuttaki ilişkiler ve bu ilişkilerin sonucu ortaya çıkan yapı, göçe ait bir sosyal hareketin organizasyonunu ve planlanmasını kolaylaştırmaktadır. Göç sistemleri kuramına göre mikro yapılar, göçmenlerin kendi aralarında göç ve yerleşim sorunlarıyla baş edebilmek için geliştirdikleri enformel sosyal ağlardır. Göç sistemleri kuramı, uzun yıllara dayanan göçler için tarihsel perspektif koymakla birlikte göçmenin göç ile ilişkisini ve göçmenliğinin içeriğini belirleme noktasında analiz imkânı ve açılım yaratabilmektedir (Çağlayan 2006: 84). Hem makro hem de mikro seviyedeki faktörlere odaklanan, çok seviyeli ve çok disiplinli bir yaklaşıma doğru giden eğilimin bir örneğidir. Ayrıca uluslararası göçü sadece bir kerelik olay olarak değil, zaman boyunca bir dizi olaydan oluşan dinamik bir süreç olarak görerek, uluslararası göçün yönünü ve sürecini açıklayabilmektedir (Sert 2012: 42-43).

3.2.4. Göç Ağları Teorisi

Son dönemlerde uluslararası göçleri coğrafi yakınlık, bilgi edinme ve ulaşım olanaklarının kolaylaşması ve göçmenlerin sahip olduğu sosyal ağlarla açıklama eğilimi ağır basmaktadır. 20. Yüzyılın sonlarında, sosyal bilimlerde ortaya çıkan paradigma kaymasıyla birlikte, özneye yönelen göç çalışması; göçmeni, onun yaşam alanını, ilişkilerini ve öznelliğini keşfetmiştir. Ağ kuramıyla göçmenin insani ve toplumsal bağlarına odaklanan göç kuramı, göçmenin göçünün yapısal nedenlerinin yanı sıra, göçün öyküsüne, göçmenin inşa ettiği toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi yapılara, onun göç ettiği “mekân”ı dönüştürdüğü “alan”lara ilgi duymaya başlamış, bu yeni bakış açısı, göçün tüm boyutlarıyla, disiplinler-arası bağlamda okunmasını sağlamıştır (Akpınar 2010: 4, Akbaş 2012: 346).

Uluslararası göçe göç sistemi perspektifinden ülkeler arasındaki bağlar üzerine bir odak ile bakarken göçmenler arasındaki sosyal ağlar da bu bağlardan biri olarak görülebilir. Orta düzey bir göç kuramı olan ilişkiler ağı ya da sosyal ağlar kuramı, göçü ortaya çıkaran nedenlerden çok, göçü sürekli kılan etkenleri ve göçün birbirine bağladığı mekân ve insanlar arasındaki etkileşimi ele alır. Göçü, sosyal ağlar üzerinden, yani siyasi, etnik, ailesel ve topluluksal ilişkilerin içine yerleşik olarak gelişen bir süreç olarak, analiz etmek makro ve mikro süreçlerin anlaşılmasını kolaylaştırır (Dağdelen 2008: 57, İhlamur-Öner 2012: 311).

1920'lerin başlarında, sosyologlar uluslararası hareketi teşvikte ağların önemini fark etmişlerdir. 1990'larda ise ağlara ilişkin eski sosyolojik kavrayış, göçü açıklamak için yeni yaklaşımın gelişmesinde işlevsel olmuştur. Massey ve diğerleri (1987:170), göçmen ağlarını özellikle sosyal sermayenin bir biçimi olarak ilk belirleyenler olarak gözükmektedir. Bu teori, uluslararası göç üzerinde zaman ve mekânın etkisini tanımlamaya çalışır ve göçü göçmen ve göçmenlik üzerinden anlamaya fırsat verir. Önceden göç eden arkadaş ve akrabalarla sosyal bağları aracılığıyla göçmen olmayanlar bilgiye, yardıma ve hareketi kolaylaştıran kaynaklara giriş imkânı kazanırlar. Bu etkileşimler göçün maliyetini ve risklerini (ekonomik ve psikolojik) azaltmakta, göçe ilişkin net getirileri artırmaktadır. Ağ bağlantıları yabancı istihdamı, yüksek maaşlar ve kazancı biriktirme ve işçi dövizlerini geri gönderme olasılığı gibi insanların finansal sermayenin çeşitli biçimlerine girişlerini sağlamak için kullanabilecekleri sosyal sermayenin bir biçimini teşkil ederler. Ağlar, göç kanallarının kurumlaşmasını ve süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda göçmene geniş bir hedef ve faaliyet seçimi sunmaktadır. Bazı ağlar, göçmenin seyahat etme, kalacak yer ve iş bulma sürecini finanse etmektedir. İlk gelen öncü göçmenlerin sıkıntılarını aşmak için kurdukları ağlar sonradan gelenlerin sıkıntılarını azaltacaktır bu da göçün hızını belirleyecektir. Bazen firmalar işçi temin edecek araçlar kullanmakta, bazen de göçmen kaçakçılığı yapan şebekeler işe girmektedir. Bu noktada, 'göç endüstrisi' denilen işe yerleştirme ajansları, avukatlar, göçmen kaçakçıları ve diğer aracı kişilerden oluşan, göçmenlere hem yardım eden, hem de onları istismar edebilen karmaşık yapı çıkmaktadır. Göç ağları hedef ülkede göçmen işgücüne ihtiyaç olmadığı zaman da göçün kendi kendini sürdüren bir

olgu olmasını açıklamaktadır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009:42-43, Toksöz 2006:21-22, Atatimur 2008: 23-24, Yalçın 2004:50, Abadan-Unat 2006: 35,40, Şahin 2010: 57).

Göçmen dayanışma ağları, göçmenler ve sosyokültürel çevreleri arasındaki ilişkiyi şekillendiren görünmez bir toplumsal sözleşmeye ya da göçmenin göç sürecinde karşılaştığı güçlüklerde onu ayakta tutan bir güvenlik ağına benzetilebilir. Göçmen dayanışma ağları göçmenlerin sosyal sermaye oluşturması için imkânlar sunar. Bir yere göç akımının devam etmesinde, göçmenlerin oluşturdukları ağların etkisi üzerinde yoğunlaşan ağ teorisi, bu ağların her tür sosyal değişkene dayalı olabileceğini belirtmektedir. Bugünün göç hareketleri göç veren ve alan toplumlara birbirine bağlayan görünmez ağlar sayesinde gerçekleşmektedir. Göçmen ağları, akrabalık, arkadaşlık ve paylaşılan topluluk kökeni bağları aracılığıyla varış ve çıkış alanlarındaki göçmenleri, eski göçmenleri ve göçmen olmayanları bağlayan kişiler arası bağlar kümesidir. Ağ teorisinde, oluşan bu bağlantılar göç veren toplumdaki diğer bireylere göç imkânı sağlar ve her yeni göç hareketiyle kendisini yeniler. Uluslararası göçte ağlar, iç göçte olduğundan daha önemlidir çünkü daha çok engel vardır. Göçmen ağları önceki göçmenlerle kurulmuş olan birincil ilişkiler yoluyla zincirleme göçe yol açar. Emek piyasaları ve sosyal ilişkiler ağları ise birbirinin içinden gelişir (Ihlamur-Öner 2012: 312, 313).

Jeff Crisp, uluslararası göçmen ağlarının işleyişini dört ayrı kısımda incelemektedir. İlk işleyiş, bilgiye yöneliktir. İkincisi, potansiyel göçmenin ülkesinden ayrılıp hedef ülkeye gitme maliyetini karşılama ve bu maliyeti en aza indirmeye odaklıdır. Bir diğer etkisi, kayıt-dışı göçün organizasyonuna zemin hazırlayarak artırmadır. Son etki ise varılan ülkedeki desteğe yöneliktir. Kurulan ağ göçmenlerin ilk geldikleri dönemdeki geçimlerini sağlamakta ve yeni gelenleri bu bağlamda desteklemektedir (Crisp, 2006, 6–7 aktaran Çağlayan 2006: 87-88).

Göçmenler iş birliği ağlarını kullanarak yerel sermayelerini uluslararası düzlemde transfer ederler. Zaman içinde anavatan ile yaşanan yer arasındaki toplumsal ve sembolik bağların sayısı artar. Bu bağlar göçmen ağlarını inşa

eder. Göçmenler bu noktada hem yerel sermayeler hem de sınırları aşan iletişim bantları anlamında ikili özelliği olan kaynaklara sahiptir. Bu bağlar insanların gereğinde yardım almak için başvurabilecekleri toplumsal sermaye olarak uluslararası göçü özendirir. Zamanla bu ilişki ağları göçmen gönderen ülkenin diğer katmanlarına yayılmaktadır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 42, Gürkan 2006: 32-33, Atatimur 2008: 23-24, Barbaros 2009:7-8, Sever 2009: 87, Faist 2000: 85, 139, 263, 383, Yalçın 2004:50, Abadan-Unat 2006:35, Ihlamur-Öner 2012:313).

Yapısal değişkenler çerçevesinde başlayan göç akımları, bir kez oluştuktan sonra, göçmenler ile kök ülkelerdeki potansiyel göçmenler arasındaki sosyal ağlar ve bu konuda aracılık yapan kuruluşların ortaya çıkmasıyla süreklilik kazanmaktadır (Massey, 1986 aktaran Gökbayrak :2006). Göç edilen ülkede göçmen ağlarının varlığıyla ekonomik yükler, yardımlaşma mekanizmaları ve bürokratik olayların hızlandırılmasıyla azalmaktadır. Yine aynı yardımlaşma mekanizmaları ve yeni gelen kişilerin yalnızlık hissinden kurtulmalarıyla sosyal maliyette de bir düşüş yaşanmaktadır. Ağın göçmenlerin sosyal uyumuna yönelik etkilerine bakıldığında, hem olumlu hem de olumsuz yanları görülmektedir. Göçmen ağının varlığının, yeni gelen göçmenin sosyal uyumunu kolaylaştırdığı açıktır; fakat bazı durumlar bunun tersinin mümkün olduğunu göstermektedir. Ağın varlığı sayesinde tüm ihtiyaçlarını kendi grubu içerisinde karşılayan yeni göçmenler, daha çok gruplarının içine kapanıp göç ettikleri ülkedeki halkla temastan kaçınabilmektedir. Göçmenlerin tercihlerine göre bu süreçler yaşanmakta ve ağlar bu konuda sadece birer araç olmaktadır. Hemşeri bağları göç kararı, göçmenlerin mesleksel ve mekânsal olarak kümelenmesi ve göçmen gruplarının içsel organizasyonu için önemlidir. Bu ağlar uluslararası göçün dar akraba gruplarını aşmasını ve büyümesini sağlar. Yerleşilecek ülkeye turizm, yasal olmayan ikamet ve mevcut durumu usule uydurma yoluyla giriş yapma, gelişmiş göçmen ağlarına fazlasıyla bağımlı olmuştur. Bu alanda sosyal sermaye de önemli bir rol oynamaktadır. Bu ağlar göçmenlerin hem göç ettikleri ülkelerle hem de çıkış ülkeleri ile bağlarının devamlılığını sağlar (Faist 2000: 237, 243, Abadan-Unat 2006: 40, Dağdelen 2008:179).

Ekonomik ve siyasi bağlar da göz önüne alınmalıdır. Göç ağları dinamiktir ve içerisinde güç ilişkileri barındırır. Sosyal ağları tarihsel perspektiften hem göçmen hem de göçmen olmayan aktörlerin güç ilişkilerine odaklanarak kavramsallaştırmak önemlidir. Sosyal ağların fonksiyonları uluslararası göçün farklı aşamalarına göre analitik biçimde ayrılmalıdır. Sosyal ağlar, göç kararında, göç akışının yönü ve devamlılığında, ulus-ötesi bağlarda ve yerleşim kalıplarında ve entegrasyonda farklı rollere sahiptir. Kurulan ilişki ağları, zaman içerisinde her iki ülkede katmanlaşırken farklı boyutlara kaymakta ve karmaşıklaşmaktadır. Bu çerçevede, kurama göre asıl üzerinde durulması gereken konu, hem ağın içeriği hem de ağın kurulmuş olmasıdır. Göçmen ilişkiler ağının bir başka özelliği, ağın örgütleniş biçiminin üst düzey bir örgütlenme, karışık bir sistem olması zorunluluğunun olmayışıdır. Göçmen ağlarının bir oluşum formülü yoktur. Ağlar ilk aşamada pek çok farklı ihtiyaçtan kaynaklanarak kendiliğinden oluşur ve zaman içerisinde yine kendiliğinden gelişir ve ağlara üye olan bireylerin üyelik bilincinde olması gerekmez. İlişkiler ağının gelişimini destekleyen bir etken de, göçün sürmesi ve desteklenmesidir. Çünkü ilk göç aşamasıyla kurulan sosyal ağ sonraki göçlerle güçlenerek büyür ve devam eder. Göçmen ağları katı ve sınırlayıcı olabileceği gibi, üyelerin ağa daha esnek bağlarla bağlı olmasına ve yeni üyelerin sürekli ya da aralıklarla faaliyetlere katılımına açık olabilir (Ihlamur-Öner 2012:313, Yalçın 2004: 49, 50, 51, Dağdelen, 2008:62).

Göçmen dayanışma ağı dört safhada incelenebilir: göç etme kararı alma aşamasında, göç akımlarının oluşumu ve gelişiminde, ulus-ötesi ağların oluşumunda, göçmen yerleşimi ve entegrasyonunda (Hagan: 1998: 55 aktaran Ihlamur-Öner 2012:312). Göçmen ağları uluslararası göç sisteminin üç ana birleşenini bir araya getirmektedir: kökenden hedef bölgeye göçmen akışı, hedef ülkede ikamet eden göçmen stoku, göç alan ülkeden göç veren ülkeye dönüş yapan göçmenlerin akışı (Faist 2000: 84-85).

Sosyal ağlar özellikle düzensiz göçmenler açısından göçmenlerin göç gönderen ülkeye para ve kaynak transferi için güvenilir bir kanal sunar. Sadece insanların ve metaların akışı değil, bilgisel ve kültürel etkileşimler de ulusal sınırların

ötesinde sosyal ağların yardımıyla gerçekleşir. İnsanlar memleketleriyle yaşadıkları ülkeler arasında gidip gelirken, sadece malları değil, fikirleri, imajları ve tüketim kalıplarını da taşımaktadırlar. İlk olarak sosyal ağlar sosyal sermayenin farklı biçimleri ile aktörler tarafından kullanılır. İkinci olarak sosyal ağlar sürekli olarak göçmenler tarafından dönüştürülür. Son olarak sosyal ağlar hem göçmenler hem de işverenler gibi göçmen olmayan aktörler tarafından kullanılmaktadır. (Ihlamur-Öner 2012: 314, Dağdelen 2008: 257-258, Yüksek 2003: 231-232).

Portes, kayıt-dışı ekonominin göçmenlerin ya da etnik bir grubun yoğun olarak yaşadığı bölgede faaliyet gösteriyor olması durumunda, bu cemaatin yaptırım gücü sayesinde oluşan güven ilişkilerinin suiistimal ve sahtekarlık ihtimalini azalttığını ve böylece enformel ekonominin rahat işlediğini vurgulamaktadır. Küreselleşme çağında sadece sermaye ve malların değil, insanların da uluslararası sınırların ötesinde hareketlilik kazandığını vurgulayan ulus-ötesi göç yazarları, ekonomik ve kültürel küreselleşmeyi hızlandıran bilişim teknolojilerinin, aynı zamanda insanların uluslar ötesi ilişki ağları kurmasını veya var olanları güçlendirmesini olanaklı kıldığını vurgulamaktadır (Portes 1996; Portes v.d. 1999; Guarnizo ve Smith 1998; Portes 2001; Vertovec 2001 aktaran Yüksek 2003, 200, 230, 231).

Toplumsal cinsiyet ilişkileri kadın ve erkek göçmenlerin göç sürecinde göçmen ağlarına ve onların sundukları hizmet ve olanaklara erişimlerini belirleyici rol oynar (Vertovec, 2002: 5; Hagan, 1998: 56 aktaran Ihlamur-Öner 2012:314). Bu noktada kadınların aile ağları kanalıyla farklı göçlerin başlatıcısı veya göçün sürdürücüsü olma konularına vurgu yapmak gereklidir. Sosyal sermaye kuramlarında, kadınların aile ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesinde oynadıkları roller nedeniyle ailenin “sosyal kapitalistleri” olduğu dile getirilmektedir (Reay, 2004; Harell ve Evan, 2005 aktaran Öztan 2009: 168-169). Sosyal ilişkilerin sürekliliğin sağlanması geleneksel bir kadın alanı olarak tanımlanmakla birlikte, bu ağların yeni göçleri kolaylaştıran niteliğine çok fazla vurgu yapılmamaktadır. Kadın ağları diğer bağımsız kadın göçleri için önemlidir çünkü tek başına göç etme kararını veremeyecek durumda pek çok kadın için,

“tanıdık birinin yanına gitmek”, göç sürecinin örgütlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Öztan 2009:168-169). Yalnız, göçmen ağları kadınların belirli iş alanlarına sıkışmasına da yol açabilir (Dağdelen 2008: 49). Devletlerin göç kontrol rejimleri (vizeler, çalışma ve ikamet izinlerine erişim vb.) serbest bir hareketlilik önünde engel teşkil etmekte; kadınları ulus-aşırı bağlara ve ağlara bağımlı kılmaktadır (Özer 2012: 46).

3.2.5. Bugünün Göçmen Ağları: Ulus-Ötesi Göçmen Ağları

Son zamanlarda göç ağları çalışmalarında ulus-ötesi mekânların ve kimliklerin oluşmasına dair konular öne çıkmaya başlamıştır. Göçün niceliksel olarak artması ve göçmenlerin köken ve hedef ülke arasındaki sık gidiş gelişleri, köken ülkeyle olan bağlarını korumaları “ulus-ötesi göçmen”, ulus-ötesi topluluk”, “küresel uluslar”, “topraksızlaşmış ulus devletler” gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Toksöz 2006: 22). Sosyal ağ teorisi tarafından ortaya konan ağlar fikri ulus-ötesi sosyal alanlar teorisi içerisinde genellenmiştir. Bu teori, ilk olarak, zincir göç, geriye göç, göç süreçlerinin sürekliliği ve nüfus akımlarının doygunluğu olgularını belli bir seviyede açıklayarak uluslararası göçün gerçek doğasını zaman ve mekân boyunca olay dizisinden oluşan dinamik süreç olarak görmektedir. İkinci olarak, sosyal ağ teorilerini geliştirip, göçmen ağlarını hazır olarak kabul etmeyip, bu ağların nasıl oluştuğu ve ağların malların, fikirlerin, bilginin ve sembollerin hareketini nasıl sağladığı sorularına cevap bulmaya çalışmaktadır. Son olarak, makro yapı teorilerinin ve mikro unsur teorilerinin arasına orta seviyeli bir analitik çerçeve yerleştirerek çok seviyeli bir model ortaya koymaktadır (Sert 2012: 40,41). Göçmenler arasındaki ağlara, onların gerçekleştirdikleri iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel etkinliklere ve böylece kendi toplumsal alanlarını kurma biçimlerine odaklanan ulus-ötecilik yaklaşımı, “göçmen”in bir “özne” olarak konumlandırılmasını sağlamaktadır (Akbaş 2012: 346-347).

Göçmen adaptasyonunun uzun vadeli sürecinde ulus-aşırı mekânlar önem kazanmaktadır. Ulus-aşırı toplumsal alanlar kavramı dünya sistemi kuramını ve

küreselleşme kavramını tamamlamaktadır. Ulus-aşırılışma, merkez-çevre ilişkilerinden başlayan dünya sistemleri kuramları gibi, kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki eksene vurgu yapmaktadır. Ulus-aşırılışmanın küreselleşme ile örtüşse de daha sınırlı bir etkinlik alanına sahip olduğu unutulmamalıdır. Küresel süreçler dünya bağlamında meydana gelirken sivil toplum kanadından aktörleri içeren ulus-aşırı süreçler iki veya daha fazla ulus devlete yayılmıştır (Faist 2000: 266, 267, 283,285).

Ulus-ötecilik, kavramı cemaatçi dayanışma ile birlikte ilk defa 1983'te Nigel Young tarafından Gandhi'nin ilkelerinden esinlenen bir toplumsal akım vesilesiyle ortaya atılmıştır. Ulus-ötesicilik kavramı, göç sürecinde kişiler, akrabalık grupları, etnik gruplar, sosyal hareketlerin gittikçe ulusal sınırları aşan artan katılımına dikkati çekmektedir. Ulus-ötesicilik çeşitli araştırmalarda kimlikten, ekonomik faaliyetlere, politikadan dine, mekâna ve medyaya kadar göçmenlerin pek çok alandaki faaliyetlerini kapsayan biçimde kullanılmıştır. Ulus-ötesi topluluklar kimliği belirli bir toprak parçasına bağlı olmaksızın ortaya çıkan gruplardır. Ulus-ötesi topluluklar genelde hükümetlerin, güçlü şirketlerin ve hükümetler arası kuruluşların baskıcı politikalarına karşı geliştirilen kurumsallaşmış tepkilerdir. Bu topluluklar, kurallara bağlı örgüt yapıları da geliştirebilirler, ancak genelde etkinliklerini formel olmayan ilişki ağları biçiminde sürdürmektedirler. Bu dağınık, kavranması güç olan örgütlenme biçimi hükümetlerin denetimini zorlaştırmaktadır (Abadan-Unat 2006:10, 317, 411, Özer 2012:43, Şahin 2010: 30).

Ulus-ötesi göç' kavramı, yaşanan bir ikilemden doğmuştur. Bir taraftan aidiyet ilişkileri açısından coğrafi algılamaların değiştiği, diğer taraftan hukuksal düzenlemeler açısından coğrafi alanların baskın olduğu bir çağda, göçmenlerin birden çok ülke ile bağlar kurmaları, sık ve sürekli bir şekilde etkileşim halinde olmaları ile birlikte, göç yazınında yeni bir araştırma alanı oluşmaya başlamıştır (Özkul 2012: 483-484). Göçmenlerin iki kültür arasında yaşadıkları ve bunlardan birini benimsemek zorunda kalacakları 1940'lardan kalma Amerikan sosyoloji öğretilerinden kaynaklanan bir varsayımdır (Abadan-Unat 2006:410). Ulus-ötesi göç yazını, başlangıcından itibaren çok farklı yönlerde doğru

gelişmiştir. 1990'lı yıllarda yapılan araştırmalar, öncelikle göçmenlerin iki ülkede aynı anda aktif olabileceklerini, aktif olmalarının göç edilen ülkeye uyumları konusunda herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğini vurgulamıştır (Basch, Glick Schiller, &Blanc-Szanton, 1994; Faist, 2000a; Ninna Glick Schiller vd., 1992; Portes, Guarnizo, &Landolt, 1999; Smith & Guarnizo, 1998 aktaran Özkul 2012: 490). Asimilasyon teorilerinin göçmenlerin çok düzeyli, çok yerelli bağlantı ve faaliyetlerini, kendilerini birden çok yere ait hissetmelerini açıklayamaması üzerine ulus devletın sınırlarını aşan göç hareketlerini incelemek üzere ulus-ötesi göç kavramı ortaya atılmış, göç alan ülkelerdeki etnik toplulukların geldikleri ülkelerle korudukları güçlü bağları açıklamak için ulus-ötesi topluluk kavramı geliştirilmiştir. Göçlerin süreklilik ve göçmenlerin yerleşiklik kazanmasına karşın yolculukların ucuzlaması ve kolaylaşması, yeni teknolojilere bağlı iletişim imkânları bireylerin adeta iki ülkede birden yaşamasına, tek bir ülkeye, tek bir ulusa bağlı olduğu düşüncesinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu bireyler kimliklerini tek ülkeye bağlı olmadan geliştirmekte, oluşturdukları topluluklar da ulus-ötesi topluluklar olmaktadır. Ulus-ötesi topluluklar iktisadi, siyasi, kültürel ve dini etkinliklerde bulunmakta, faaliyetleriyle buldukları ülke ve göç ettikleri ülke arasında köprü kurmaktadır. Ulus-ötesi üzerine araştırmalar, göçmenlerin anavatanlarıyla bağlarının, kültürel ve politik sadakatlerinin ve göç alan ülkeye katılımlarının birbirlerini dışlayan süreçler olmadığını göstermektedir. Hatta göç alan ülkede güvenli, yasal ve ekonomik konuma sahip olanların köken ülkeleriyle daha yoğun ulus-ötesi bağlar geliştirdiği görülmüştür (Toksöz 2006: 40).

Çoklu kimlikler geç modern toplumun genel niteliği haline gelmiştir. Fakat çok katmanlı sosyokültürel kimlikler edinmeye zorlanan, sürekli olarak geçiş ve yeniden müzakere durumunda olanlar özellikle göçmenlerdir. Göçmenler, yalnız sanatsal ve kültürel çalışmalarına değil sosyal ve politik faaliyetlerine de yansıyan kültür aşırı konumlarına dair bir bilinç geliştirirler. Milli kültür ve kimlik üzerinde etnik çeşitliliğin etkileriyle ilgili güncel çatışmaya rağmen, göç değişmeye yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Kaçınılmaz olan çoğu ülkenin gittikçe etnik ve kültürel açıdan çeşitlenmesi, göç veren toplumları ve göç alan ülkeleri bağlayan ulus-aşırı ağların ortaya çıkmasıdır (Castles, Miller 2008: 420-

421). Ulus-ötesi kurumlar, yapısal sınırlandırmalar tarafından belirlense de göçmenlerin günlük pratikleri tarafından yaratılmaktadır. Bu çoğunlukla sosyal süreç ve özneleştirme arasındaki vurgunun sorusu tarafından ayrılan analizlerin orta ve özne düzeylerinin analitik yaklaşımlarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Parrenas 2001: 29).

Ulus-ötesi üzerine literatür, iki yerin karşılıklı etkileşimlerini ve aralarındaki göçmen ağlarını vurgulayarak göç tanımlarının tek yönlü önermelerini sorgulamaktadır (Favel 2008: 270). Her iki ülkede birden yaşamayı ve ikisinin özelliklerini taşımayı ve bu özellikleri devam ettirmek için belirli aktivite içinde olmayı içeren bir teorinin sosyoloji alanında olmaması, ulus-ötesi durumu açıklayacak yeni teorik açıklamaya ihtiyaç duyulmasına yol açmış bu da konuya ilişkin farklı teorik açıklamaların literatürde yer almasını sağlamıştır. Ulus-ötesicilikle ilgili çeşitli teorik duruşlar vardır ve bunlar temel alınan konuya ve amaca göre farklılaşmaktadır. Ulus-ötesicilik üzerine çalışmalar yapan birçok sosyal bilimcinin yeni paradigması, göçmenlerin yeniden tanımlanması tartışması üzerinedir, ancak bu tartışmada göçmenlerin geldikleri ülkelerdeki bağların kopması yoktur (Şahin 2010: 63, 67, 70, 71).

Ulus-ötesi göçmenler olarak adlandırılan kişilerin üyelikleri hakkında konuşabilmek için, ulus devletlerin ve uluslararası örgütlerin ötesine gidilmeli ve önemli ulus-aşırı bağlara yer verilmelidir. Göçmenlerin ulus-aşırı toplumsal alanlarını, ulus-aşırı sivil toplumlar olarak düşünmekten ziyade bu alanların ulus-aşırı sivil toplumları oluşturan öğelerden bir tanesi olarak görülmesi gerekmektedir (Faist 2000: 366, 425-426). Herkes ulus-ötesi göçmen değildir. Bu terimi kullanabilmek için bireyin iki veya daha fazla devletin sınırlarını aşarak toplumsal, ailevi, siyasal, ekonomik ya da dinsel bağlar geliştirmiş olması gerekmektedir (Abadan-Unat 2006: 318).

Küreselleşme, yerelleşme, küresel-yerelleşme kavramlarının yanı sıra, ulus-ötesicilik bazılarına göre içi boş bir terim (Waldinger & Fitzgerald, 2004), bazılarına göre ise değişen dünyadaki dinamikleri açıklayabilmek için kullanılması gereken yeni bir merceğe (Nina Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton, 1992) olarak görülmüştür (aktaran Özkul 2012:483). 1990'lardan

itibaren gelişen yazın, beraberinde eleştirileri de getirmiştir. Bazıları ulus-ötesi kavramının yeni bir teori oluşturamayacağını, ancak bir perspektif sağlayabileceğini belirtirken, diğerleri genel olarak yapılan araştırmaların sadece ulus-ötesi aktivitelere katılan göçmenler ile yapıldığını, dolayısıyla yeterli düzeyde temsili bir resim çizemediğini savunmuş, diğerleri ise yeni ulus-ötesi bağların eskisinden çok farklı olmadığını söylemiştir (Özkul 2012: 490-491).

Uluslararası göçe dair ağ kuramı ve ulus-ötecilik yaklaşımı, göçmenler arasındaki dayanışma ağlarına odaklanmış ve göçmenler arasındaki örgütlenmenin dinamiklerini ortaya koymayı başarmıştır. Göçmenler arasındaki hemşerilik ağlarından dini cemaatlere, siyasi yapılardan sivil toplum örgütlenmesine geniş bir yelpazeyi kuşatan bu çalışmalar göçmeni bir özne olarak konumlandırmış ve göçe dair daha orta düzey açıklamalar geliştirmiştir. Rasyonel seçim veya dünya sistemleri gibi salt mikro veya makro bir bakıştan kurulmayı reddeden bu yaklaşımlar göçmen özelliğini vurgulayan ve göçmenlik deneyimlerine odaklanan yeni bir bakış getirmiştir. Bununla birlikte, bu yaklaşımların odağı, göçmenler arasındaki dayanışma örüntüleridir ve göçmenlik deneyimlerini şekillendiren yapısal etmenler gözden kaçırıldığında dayanışmacı ağlar söylemi kısır döngüye indirgenmiş olabilmektedir (Akbaş 2012:335).

Gebner (2000) ulus-ötesi aktivitelerin yeni olmadığını belirtmektedir. Ona göre göç veren ve alan ülkeler arasında ulus-ötesi aktiviteler geçmişten günümüze hep var olmuştur ve bu nedenle de ulus-ötesicilik geçmişte de vardır. Portes, Haller ve Guarnizo (2002) ise ulus-ötesiciliğin iletişim ve ulaşım alanındaki modern teknolojiye gelişmelerin sonucunda şekillendiğini ve geçmişte bu olguya rastlanmadığını ileri sürmektedirler. Geçmişte de günümüzde de ulus-ötesi alana ilişkin yapılan araştırmaları daha çok vaka/örnek olay incelemesi şeklinde gerçekleştirilmiştir, bu konuda az sayıda saha çalışması mevcuttur (Snel, Engbersen ve Leerkes, 2006 aktaran Şahin 2010: 64, 66).

Ulus-ötesi ağlar göçmen kadınlar özellikle göçmen ev işçileri için daha önemli olabilmektedir. Ev işlerinde çalışan kadınlar çalışma koşullarının belirsiz olduğu ve işveren açısından çalışana güven duymanın önem taşıdığı bu alanda

birbirlerine aracılık yapmaktadır (Toksöz 2006:134). Toplumsal cinsiyet rollerine özel ağlar uluslararası göç dinamiğine katkıda bulunmaktadır. Mesela yalnız yaşıyan Meksikalı anneler Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışırken çocuklarını annelerine, kız kardeşlerine ve diğer akrabalarına bırakmaktadır. Yurtdışındaki tanıdıkların çocuklarına bakmak kadınlar için bir gelir kaynağı olabilirken, sahip oldukları bağları da arttırabilmektedirler. İlerleyen dönemlerde; kendilerini, çocuklarını, diğer akrabalarını veya başkalarını yurtdışına gönderirken bu bağları kullanabilirler. Bu strateji cinsiyete özeldir çünkü bilindiği üzere kadınlar; akrabalar ve arkadaşlarla ilişkili destek ağlarında daha aktiftirler (Chavez 1992:122, Simon ve Bretell 1986:45-6, Bott 1957:138 aktaran Faist 2000:213-214).

Parrenas, ulus-ötesi ağları, bakımın uluslararası transferinde betimlemektedir. Bakımın uluslararası transferi, Filipinli ev işçilerinin endüstrileşmiş ülkelerdeki sınıf ayrıcalıklı kadınların yeniden üretici işlerini yerine getirirken, kendilerininkini Filipinlerdeki diğer kadınlara bıraktıkları uluslararası işbölümüdür. Bu, kadınları bir ilişki ağı içerisinde ilişkilendiren ulus-ötesi işbölümünün biçimidir. Küreselleşme altında yeniden üretici işin transferi ayrı ulus devletleri bağlamak için bölgesel sınırların ötesine hareket etmektedir (Parrenas 2001: 72, 78).

3.3. MİKRO MAKRO VE MEZZO ÖLÇEKTEN ULUS-ÖTESİ AĞ TEORİSİNE İLERLEYİŞ

Bu bölümde yukarıda detaylandırılan teorilerin tez boyunca araştırma konusu ile nasıl ilişkilendirildikleri ve birbirleriyle nasıl bağlantılandırıldıkları bütüncül bir biçimde sunulmaktadır.

Türkiye'ye ESB ülkelerinden göç etmiş olan ev işçisi kadınlara ilişkin analizde, yukarıda detaylandırılmış olan İkili İşgücü Piyasası Teorisi, Dünya Sistemi Teorisi, Göç Sistemleri Teorisi ve Göç Ağları ve Ulus-ötesi Ağ Teorisine başvurulmaktadır. Uluslararası göç için tatminkâr bir teorinin dört temel eleman içermesi gerektiği iddia edilmektedir: gelişmekte olan ülkelere göçü teşvik eden yapısal güçler, gelişmiş ülkelere göçmenleri çeken yapısal güçler,

uluslararası göçmenler haline gelerek bu yapısal güçlere yanıt veren insanların motivasyonları, hedef ve istekleri, göç alanlarını bağlayan sosyal ve ekonomik yapılar (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009:281). Bu çalışmada, bu dört unsura farklı başlıklar altında farklı biçimler içerisinde yer vermeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma boyunca göç içeriminin makro, mikro ve mezzo olmak üzere üç düzeyi birbirleri ile bütünleştirilerek sunulmaktadır. Fakat ulus-ötesi ağlara ilişkin daha özel bir vurgu ile Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen göçmen ev işçisi kadınların mezzo (orta) düzey pozisyonlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, orta düzey göç teorilerinin, göç aktörleri ile yapı arasındaki ilişki temelinde açıklayıcı bir perspektif sunması belirleyicidir.

Bu çalışmada, İkili İşgücü Teorisinin konumu, Türkiye'de ucuz ve esnek emek gücü olarak iş bulabilen göçmen ev işçilerine yönelik ev içi piyasanın talep yoğunluğunda yatmaktadır. Türk ev işçilerinin çoğu zaman ataerkil aile yapılarının yönlendirmesiyle yatılı (gece) çalışmayı istememeleri veya yatılı çalışmayı kabul ettikleri zaman ise göçmen ev işçilerine göre görece olarak daha yüksek maaş talep etmeleri, ucuz ve esnek işgücü olarak göçmen ev işçilerine yönelik talebi oluşturmaktadır. Yerli meslektaşlarına oranla ucuz, esnek ve güvensiz ve güvencesiz çalışabilen göçmen ev işçileri için orta ve üst sınıf hanelerden daimi bir talep mevcuttur. Bu bağlamda bu teori "gelişmiş" ülkelerin göçü teşvik eden yapısal güçleri noktasında Türkiye'nin göç alan ülke konumu ile çakışmaktadır.

İkili İşgücü Teorisi ve Dünya Sistemi Teorisinin aralarındaki bağlantıyı göç alan ülkenin ucuz ve esnek emek gücü talebinde ve göç veren ülkenin ucuz ve esnek emek gücü arzında ve iki ülke arasındaki bağımlılık ilişkilerinde bulmak mümkündür. Göç ve kadın bağlamında merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkinin önemli bir boyutu ile karşılaşılmaktadır. İlk olarak merkez ülkelerde değişmekte olan sosyoekonomik yapılanma ile merkez ülke vatandaşı olan kadın, kayıtlı emek gücüne daha fazla katılmaktadır. Ayrıca neo-liberal politikaların etkisi ile devletin refah destek sistemlerine ilişkin bir azalma yaşanmaktadır. Bu bağlamda ev ve bakım işlerine ilişkin boşluk meydana

çıkılmaktadır. Bu boşluğu doldurmak için de çevre veya yarı-çevre ülkelerden göçmen kadın işçilere gereksinim duyulmaktadır. Böylece kayıtlı çalışan orta ve üst sınıf yerli kadının ev işlerini yürütebilmek için genellikle kayıt dışı çalışan göçmen kadınlar istihdam edilmektedir. Yani iş bölümüne ilişkin değişen bir yapılanma söz konusudur. Bu yapılanma yeni bir sömürü sistemini, daha önceleri kendi evinde sömürülen kadının başka bir ülkenin sistemi içerisinde sömürülmesini içermektedir. Bu durum uluslararası iş bölümünün değişen kalıplarına atıfta bulunmaktadır. Değişen dünya düzenine paralel olarak, ev veya bakım işleri toplumsal cinsiyet ilişkilerini aşan bir biçime bürünmemektedir. Aksine toplumsal cinsiyete dayalı yeni bir işbölümü sisteminin sınır-ötesi uluslararası boyutu yaratılmaktadır. Göçmen ev işçisi kadının emeğinin sömürsünün ön plana çıktığı bu yeni sistemin kaynağını hem küreselleşen kapitalizmin ezici hâkimiyetinde hem de küreselleşmenin iletişim ve ulaşım ağlarını genişleten dönüşümde aramak doğru gözükmemektedir.

Göç çalışmalarında, hangi ülkelerin hangi ülkelere göç aldığı veya hangi ülkelerin hangi ülkelere göç verdiği, bir diğer deyişle, göç alan ve veren ülkeler arasındaki tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerin nasıl olduğu soruları ile karşılaşmaktadır. Bu sorular ve göç ağlarının oluşumu ve sürekliliği için ülkeler arasındaki tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik bağlara vurgu yapan Göç Sistemleri Teorisi göz önünde tutulmaktadır.

İkili İşgücü Piyasası Teorisi, Dünya Sistemi Teorisi ve Göç Sistemleri Teorisi makro düzeyde teorilerdir. Göç sistemleri teorileri, göç sistemlerinin, hareketlerin ortaya çıktığı bağlamları oluşturduklarını ve bu sistemlerin kalmak ya da gitmek tavırlarında etkili olduğunu varsaymaktadırlar. Dünya sistemi yaklaşımları genişletilirse, göç sistemleri kuramları insanlardan ziyade ülkeler arasındaki bağlantıların varlığı üzerine vurguda bulunmuşlardır. Bu bağlantılar genelde göç akıntıları meydana gelmeden mevcuttur. Göç sistemleri kuramı göç sistemlerindeki süreçler üzerine yoğunlaşmaktadır (Faist 2000: 82-83). Bir defalık olmayan göç hareketleri dinamiklerinin kuramlaştırılması, göçün içindeki bir parçada görülen değişimin bütün sistemleri etkilediği, döngüsel birbirine bağlı, gelişim anlamında karmaşık ve kendi kendini değiştiren sistemler üzerine

vurguda bulunan düşüncelere yönelmektedir (Magobunje 1970:4 aktaran Faist 2000: 83).

Sistem kuramcıları, toplumsal ağ kuramını güçlü biçimde uygulamıştır (Faist 2000:83). Göç Ağları Teorisi, nüfusun sınır ötesi akışının sürekliliğinin temel gücü olarak sosyal ağları incelemektedir. Bu bağlantı kurma sürecinde göçmen kadının arkasında bıraktıkları etkileşimleri ve Türkiye'dekilerle etkileşimlerinin karşılıklı bağlantıları göç süreci ile ilişkilendirilmektedir. Bu etkileşim ağları ulus-ötesi olarak biçimlenmektedirler. Bugünün göçmen kadınları tam olarak ne kaynak ülkede, ne de hedef ülkededirler. Onlar küresel materyaller yardımıyla ulus-ötesi ağları kurmakta ve kurulu ağları da biçimlendirerek sürdürmektedirler.

Dünya Sistemi Teorisi ile Göç Ağları Teorisi arasındaki ilişkiye ilişkin, ulusal sınırlar arasındaki bağımlılıkları pekiştiren unsurların aynı zamanda göçmenlerin kendileri tarafından yaratılan ulus aşırı sosyal ağların da kurulmasını ve yayılmasını desteklediğini belirtmek önemlidir. Göç Sistemleri Teorisi ile bağlantılı olarak ulus-ötesi ağlara bakıldığı zaman uluslararası bağlantılar bir çark işlevi görmektedir. Zira göç için gerekli olan ön koşullardan biri göç alan ve veren ülkeler arasında varlığı daha önceye dayanan bağlantılar bulunmasıdır. Bu bağlantılar göç akışlarına yol açmakta, göç akışları ulus-ötesi göçmen ağlarının oluşumuna katkıda bulunmakta, bu ağlar da uzun süreçler içerisinde yeni göç sistemlerinin oluşumuna yol açmaktadır. Bu bağlamda da mikro, makro ve mezzo göç süreçleri etkileşim içerisine girmektedir.

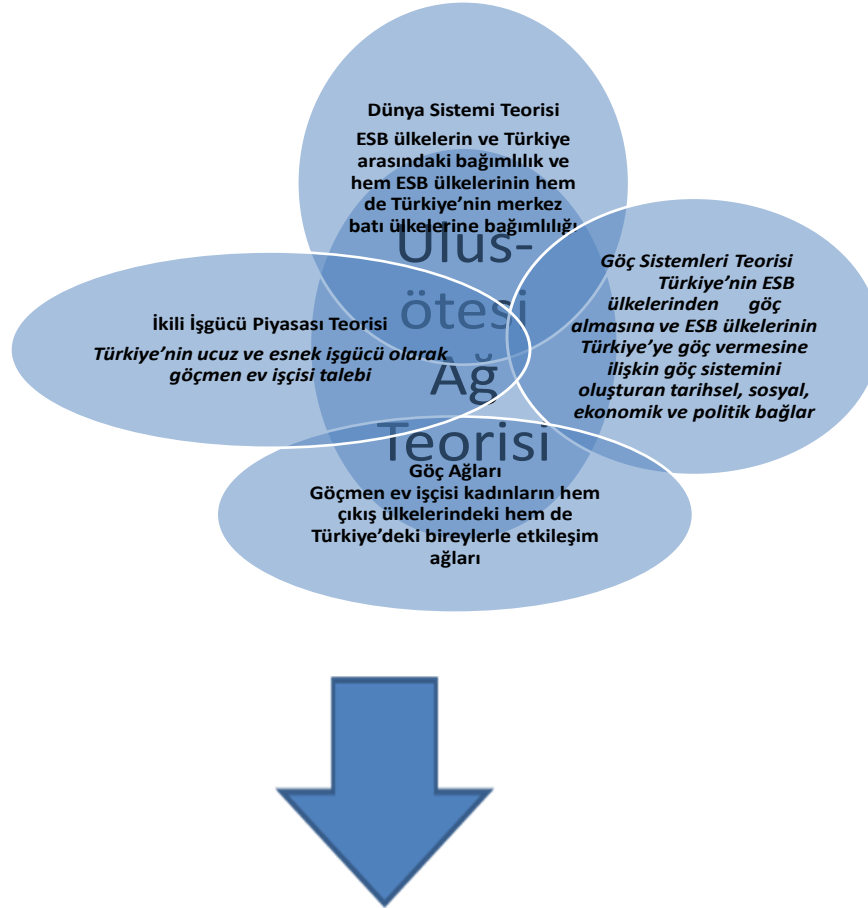
Türkiye'de göçmen ev işçisi kadınlar üzerine yapılan analiz boyunca İkili İşgücü Piyasası Teorisi, Dünya Sistemi Teorisi ve Göç Sistemleri Teorisi'nin göçe ve göçmen kadına ilişkin makro yönelimleri kadınların mezzo ve mikro düzeyde kurmuş oldukları ulusötesi ağlarla Göç Ağları Teorisi bağlamında ilişkilendirilmektedir. Bu ağların, göç kararından itibaren, kadınların yola çıkışları ve yol hikâyelerindeki yol göstericiliği, iş bulma, işe başlama, işçi-işveren ilişkileri gibi istihdama yönelik süreçlerde biçimlendiriciliği, Türkiye'de ve çıkış ülkelerindeki göçmen ve göçmen olmayan bireylerle etkileşimlerinde

belirleyiciliği, göç sürecinde yaşanan problemler karşısında geliştirilen varoluş stratejilerindeki etkinliği açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Göçe ilişkin her bir teorik yaklaşım incelendiğinde, ilgili yaklaşımın sadece kendi doğrularını ön plana çıkardığı ve diğer teorilerin iddialarıyla pek fazla ilgilenmediği görülmektedir (Yalçın 2004:4). Endüstri çağının göç teorilerine yönelik memnuniyetsizlikle meydana çıkan emek göçünün yeni ekonomileri, ikili iş gücü piyasası teorisi, dünya sistemleri teorisi gibi teorik yaklaşımlar düşünce ve araştırma için yeni yollar açmıştır. Fakat şimdiye kadar bu teorileri tek bir çatı altında birleştirmek için pek bir adım atılmamıştır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009: 16). Bu çalışmada yapılan bir anlamda budur. Çünkü uluslararası göçmenler haline gelerek makro boyutta çeşitli yapısal güçlere yanıt veren insanların motivasyonları, hedefleri ve istekleri ile ilgilenilmektedir.

Bu çalışmada odaklanılan göç sistemi gönderen ülkeler kümesi olarak ESB ülkeleri ve alan ülke olarak Türkiye arasında kurulmuştur. Aralarındaki sistemi kuran bağlara ilişkin somut göstergeler, farklı ESB ülkelerine göre farklılaşsa da benzer dil kullanımı (özellikle Özbekistan ve Türkmenistan için), bilgi akışıyla kültürel bağlar ve kitle iletişim araçları (görüşmelerde göçmen ev işçisi kadınlar memleketlerinde kendilerinin ve ailelerinin Türkiye'ye ilişkin yayınları takip ettiklerini dile getirmektedirler) olarak belirtilebilir. Dünya Sistemleri Teorisi ile ilişkili olarak bu çalışmadaki göç alan ve veren ülkeler arasındaki bağımlılığın merkez ve çevre arasından çok çevre ve çevre veya çevre ve yarı çevre arasında kurulduğunu belirtmek mümkündür. Bir diğer deyişle merkez ülkeler sermayeyi çevre veya yarı çevre ülke olarak Türkiye'ye aktarmakta böylece Türkiye'deki kadınlar işgücünün farklı biçimleri içerisinde yer almaktadır. Bu kadınlar da İkili İş Gücü Piyasası Teorisi tarafından ikincil sektör olarak belirtilebilen ev ve bakım işlerine ilişkin sorumluluklarını merkez ülkelerin ülkelerindeki hâkimiyeti ile ESB ülkelerinde işsizleşen ve yoksullaşan kadınlara bırakmaktadır. ESB ülkelerinden göç eden kadınlar da çıkış ülkeleri ve Türkiye arasındaki çoklu varoluşları aracılığıyla ulus-ötesi ağları kurmakta ve var olanların farklı biçimler içerisinde sürdürülmesini sağlamaktadırlar.

ŞEKİL I. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEORİLERE GENEL BAKIŞ

ULUSÖTESİ GÖÇMEN AĞLAR

- *Günümüzün trans-göçmenleri*
- *Ulus-ötesi mekân ve kimlikler*
- *Ulus-ötesi topluluklar*
- *Ulus-aşırı toplumsal alanlar*

4. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇ

Küreselleşme süreci ile birlikte çoğu ülkede uluslararası göç akımlarının yoğunlaştığı ve çeşitlendiği gözlenmektedir. Sermayenin dünya pazarında daha akışkan olması gibi emek de dünya göç pazarında daha akışkan biçimde dolaşmaktadır. Bulunduğu coğrafyanın bugünkü konumu anlamında, Türkiye, küreselleşen dünyada uluslararası göç hareketlerinden yoğun olarak etkilenmektedir (İçduygu, Toktaş 2005: 81, 84).

1990'lı yıllardan bu yana, bir taraftan Avrupa Kalesi'nin örülmesi, diğer taraftan Demir Perde'nin yıkılmasıyla başlayan süreç, Türkiye'nin uluslararası nüfus hareketi içindeki konumunu ve gelen yabancıların bileşimini değiştirmiştir. Son dönemlerde Türkiye, transit göç, iltica, bavul ticareti, iş arama gibi çeşitli nedenlerle gelenleri misafir etmeye başlamıştır. Türkiye'nin göç deneyimleri 1990'lı yıllara kadar, Balkanlar'dan gelen Müslüman "muhacirler", Avrupa'ya giden "gurbetçi" işçiler, Türkiye'den ayrılan gayri Müslimler ve diğer siyasal mültecilerle sınırlıydı. Bu döneme kadar, Türkiye'ye gelenler, batılı turistler ve Balkanlar'dan ya da Ortadoğu'daki komşu ülkelere gelen ziyaretçilerdi. Fakat komşu ülkelere gelen ziyaretçilerin bir kesiminin çalışma ya da ticaret amacıyla geldiği bilinmekteydi (Erder 2011: 191, 199).

Coğrafi açıdan Türkiye'ye yakın ve uzak ülkelere yaşanan işsizlik sorunu ve insanların elde ettikleri gelirin düşük düzeylerde kalması özellikle emek göçünü şiddetlendirmektedir. Türkiye'ye ulaşımın görece olarak daha kolay ve ucuz olması ve Türkiye'nin AB üyesi ülkelere gidebilmek için transit nokta olması, göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmesine neden olmaktadır. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ulus devletlerde ekonomik zorlukların ve yaşam standartlarının düşük olduğu görülmektedir. Aynı durum, Balkan ülkelerinde de söz konusudur. Bu açıdan, Rusya, Moldova ve Ukrayna, Romanya, Beyaz Rusya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göç yoğun şekilde meydana gelmektedir. Yine, Kafkas devletleri ve bazı Ortadoğu ülkelerine göre Türkiye'nin ekonomisinin görece olarak istikrarlı olması ve yaşam

standartlarının yine görelî olarak daha iyi olması, Ermenistan ve Azerbaycan gibi Kafkas ülkelerinden ve İran ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye göçe yönlendirmektedir. Yine üretim imkânlarının kısıtlı ve ekonomik şartların zor olması, işsizlik ve yoksulluğun önemli boyutlarda olması anlamında Afganistan ve Pakistan gibi Asya ülkelerinden de Türkiye ve AB üyesi ülkelere doğru göçler gerçekleşmektedir. Afrika ülkelerinden de üretim imkânlarının azlığı, işsizlik, yoksulluk ve açlık gibi durumlarla birlikte Türkiye'ye ve AB üyesi ülkelere önemli boyutlarda göç gerçekleşmektedir. Göçmenlerin Türkiye'de kayıt-dışı ekonomi içerisinde kolayca iş bulabilmeleri ve aldıkları düşük ücretlerin kendi ülkelerindekinden daha fazla olması göçü arttırmaktadır (Gülten 2010:91-92, Abadan-Unat 2006:421).

Türkiye'ye özellikle düzensiz/kayıt-dışı göç bağlamında gelen üç farklı göçmen tipolojisi mevcuttur. Birinci küme Romanya ve Moldova gibi Doğu Avrupa ülkelerinden iş bulma amacıyla gelenleri kapsamaktadır. Bu küme özellikle Türkiye'nin batı bölgesinde, inşaat, tekstil, tarım ve düşük ücretli servis sektöründe ve pek çok orta ve üst sınıf ailenin evlerinde istihdam edilen bireyleri kapsamaktadır. Eğlence ve fuhuş sektöründe de bu gruptan göçmenler olabilmektedir. İkinci türü, İran ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka gibi Asya ülkelerinden ve Nijerya, Somali, Kongo gibi Afrika ülkelerinden gelen göçmenler oluşturmaktadır. Bu göçmenler Avrupa'ya gitme niyetinde olup, Türkiye'yi köprü olarak kullanmaktadırlar. Üçüncü ve son göçmen türünü ise sığınma talebinde bulunup talepleri reddedilen fakat ülkelerine geri dönmek yerine ya Türkiye'de kalıp kayıt-dışı işçi olarak çalışmak isteyen ya da üçüncü ülkeye göç yollarını arayan göçmenler oluşturmaktadır (İçduygu, Toktaş 2005:49).

Bu araştırmanın odağı gereği, ESB ülkelerinden Türkiye'ye yönelen, yani yukarıda birinci kümede yer alan göç ile ilgilenilmektedir. İlgili çalışmalarda, bu ülkelerden nüfus hareketlerinin "döngüsel" ve "geçici" karakterlerine (Dağdelen 2008:140) ilişkin bir iddia mevcuttur. Soğuk Savaş sonrası, 26 Aralık 1991'de tam olarak SSCB'nin dağılması ya da Doğu Bloğu'nun yıkılması sonucunda, birçok insan, ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında, 1980

sonlarında Balkanlarda meydana gelen istikrarsızlıklar da, Türkiye'ye olan göçü tetiklemiştir. Bu anlamda, daha çok Arnavutluk, Romanya gibi Balkan ülkeleri ve Rusya, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelenler, ekonomik ve sosyal sebeplerle Türkiye'yi hedef ülke olarak görmektedir. Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden Türkiye'ye göçe ilişkin çalışmalar kültürel ve coğrafi yakınlığı ve görel olarak kolay sınır geçmeyi göçün temel nedenleri olarak vurgulamaktadırlar. Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle uluslararası göç hareketlerinden etkilenmektedir. AB üyesi ülkelerin kapılarındaki sıkı kontroller ve katı vize rejimi de özellikle kayıt-dışı göçün Türkiye'ye kaymasında yönlendiricidir (Gülten 2010: 98, 108, 109, Dağdelen 2008: 170).

Türkiye'de çalışma iznine sahip olan yabancıların çoğunluğu üretim ve hizmet sektörlerindeki yöneticilerdir. Aynı sektörde çalışan yabancıların ve yerlilerin ücret politikaları genellikle birbirleri ile ilişkilidir. Fakat yabancılar ücretlerini çoğunlukla dolar olarak aldıkları için dövizdeki oynamalardan etkilenirler. Düşük ücretli ve sigortasız çalıştırma işverenlerin yabancı işçi çalıştırmada önemli unsurlardır. Ev işçiliği sektöründe çalışan yerli kadınlar da sıklıkla sigortasız çalışmaktadırlar (Dağdelen 2008: 116-117).

Türkiye'deki düzensiz göçün önemli bir kısmını oluşturan vize süresi ihlalinde bulunan göçmenlerin çoğunluğunu ESB ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. ESB ülkelerinden, doğrudan çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelen göçmenler, yasadışı değil, turist konumunda gelmektedir yani göçmenlerin çoğu Türkiye'ye legal olarak giriş yapmakta ve vize süreleri dolduktan sonra fazladan kalmaktadırlar. Onların göç kalıplarına ilişkin önemli bir unsur, turist vizelerinin süreleri ve seyahat ücretleri tarafından etkilenen sınır geçme sıklığıdır. Bu göçmenlerin büyük bir kısmı sadece Türkiye'de yaşamamakta, kendi ülkeleriyle Türkiye arasında gidip gelmektedir, Türkiye'de birkaç ay kalıp, kısa süreli işlerde çalışabilmektedirler. Bu işçiler, kendi ülkeleriyle Türkiye arasında imzalanan esnek vize antlaşmalarıyla Türkiye'ye kolay bir şekilde gelebilmektedir. Türkiye, 1990'ların başlarında, bu ülkelerle vize kolaylığı ya da muafiyeti sağlayan ikili anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Bu anlaşmaların zamansal olarak

Türkiye'deki işverenlerin ucuz işgücü arayışı içinde olduğu döneme denk gelmesi dikkat çekicidir. Vize kolaylığı ya da muafiyeti anlaşmalarının gerçek amacının turistik seyahatleri kolaylaştırmak olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Çünkü bu anlaşmaların kayıt-dışı işgücü göçünü teşvik ettiği açıktır. Eski Doğu Bloğu ülkelerinden vize ihlalleriyle gelişen düzensiz göç ilk olarak bavul ticareti ile 1980'lerde başlamıştır. 1980'lerde ve 1990'ların başlarında, bu göçmenlerin çoğu, vizelerini ihlal etmeden ülkelere dönseler de, daha sonraları kendi ülkelerinden Türkiye'ye gelecek kayıt-dışı göç için zemin hazırlamıştır (İçduygu, Toktaş 2005: 60, Gülten 2010, Dağdelen 2008: 171-172, Akpınar 2010: 11, 12, Atatimur 2008:184).

Vize kolaylığı ya da muafiyeti anlaşmaları, kendi hesabına çalışan seks işçilerinin ve ev işçilerinin insan ticareti ve insan kaçakçılığı yapan aracılara gerek kalmadan, nispeten güvenli bir şekilde sınırı geçmelerine imkân vermektedir. Fakat hangi ülkenin vatandaşına ne kadar süre için vize verileceği devletin yetki alanındadır. Ceza ödeyerek ve tekrar girişleri bir süre yasaklanarak ülkeden ayrılan göçmenler, sonraki girişlerinde; rüşvet, insan kaçakçıları, sahte belge gibi daha güvensiz yollara başvurmak zorunda kalabilmektedirler (Üstübici 2011:6).

İşgücü arzının işlevsel olabilmesi için işgücü talebinin olması gerekir. Türkiye'deki yaygın enformel ekonomi, yaygın kayıt dışı istihdam, kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve kayıt dışı çalıştırılabilecek olan işgücüne talep göçmen işgücü arzının ortaya çıkmasında belirleyicidir. Göçmenler emek yoğun ve düşük ücretli sektörlerde, imalat sanayinde başta hazır giyim olmak üzere gıda vb. iş kollarında, inşaatta, tarımda, turizmde, eğlence ve fuhuş sektöründe, ev ve bakım hizmetlerinde istihdam edilmektedir. İnşaat sektörü haricindeki istihdam alanlarında kadınların sayılarının erkeklerden daha çok olduğu varsayılabilmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011: 170 - 171).

Yabancı göçmenlere ilişkin talep Türk ekonomisinin yeniden yapılanması ile yakından bağlantılıdır. İhraç yönelimli endüstrilerde kayıt-dışı işlerin büyümesi yabancı göçmenlerin istihdamı için koşullar yaratırken, yeni orta sınıfın

meydana gelişi ev içi hizmetlerde yabancı göçmenlerin istihdamını belirlemektedir (Dağdelen 2008: 268).

1990'lı yıllarda seyahat özgürlüğünün kazanılmasıyla başlayan ve düzensiz göç hareketlerinin öncülü olarak kabul edilebilecek bavul ticaretinin kahramanları esas itibariyle Doğu Bloğu ülkelerinden kadınlar olup, kadınlar hayatta kalabilmek için ticari faaliyet yürütmüşlerdir. Bavul ticaretinin önemini yitirme sürecinde kadınlar çeşitli sektörlerde çalışarak para kazanmak üzere Türkiye'ye gelişlerini sürdürmüşlerdir. 1990'larda ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelip bavul ticareti yapan göçmenlerin sayısındaki düşüşle birlikte göçmenler, düşük nitelikli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalışmaya başlamıştır. 2007'de Türkiye'ye 7,2 milyon kişi Balkanlar'dan ve eski Sovyet dünyasından giriş yapmıştır, 1980'de bu rakam 100,000'in altındadır. Bu göçmenler, daha çok ev işleri, eğlence, fuhuş, inşaat, tarım, tekstil, restoran, otel ve gıda gibi sektörlerde istihdam edilmektedir. Bazı denizcilik işletmelerinde özellikle Ukraynalıların, Doğu Karadeniz bölgesinde çay fabrikalarında başta Ruslar olmak üzere Kafkaslıların çalıştığı görülmektedir. Ev hizmetleri ve eğlence sektörlerindeki kadınların genellikle kayıt-dışı şekilde çalıştığı görülmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011:172-173, Gülten 2010: 110, İçduygu, Kirişçi 2009: 11, Atatimur 2008:184).

Göçmen işçilerin Türkiye'ye gelip çalışmaya başladığı dönem, 1980'den başlayarak baskı altına alınan ücretlerde, 1989-1993 arası yıllarda görülen tarihi artış dönemiyle kesişmektedir. Bu kesişme, göçmen işçilerin, yerli işçi ücretlerinin artması karşısında, yedek işgücü olarak devreye sokulduğunu göstermektedir. Devletin göçmen işçilerin gelişine yönelik esnek tavrının, bu işçilerin kayıt dışı olarak çalışması konusunda da sürdüğü görülmektedir. Devlet belgesiz göçmen işçilerin çalışmasını yasaklasa da, bu konudaki yasanın her zaman uygulandığı söylemek mümkün değildir (Akpınar 2010: 19).

Türkiye'nin neo-liberal politikalarıyla bağlantılı ekonomisinde kadın göçmenler için erkeklerden daha fazla iş olanağı vardır, çünkü kayıt-dışı ekonominin ağırlıklı alanları "kadının ideal işçi olarak görüldüğü" sektörlerdir, böylece kadınların göçmen işgücüne katılımlarının daha yüksek olduğu söylenebilir (İçduygu, Biehl 2008: 32 aktaran Özer 2012: 47, Üstübcü 2011:4). Türkiye'de

kayıt dışı istihdamın genişliği de, göçmen kadınların işgücü piyasalarında yer alabilmesine ortam sağlamaktadır (Gökbayrak 2009: 77). Böylece aile birleşmesi yoluyla ya da eşe bağımlı olarak yani ailenin erkek üyelerine bağımlı olarak değil de, bağımsız bir birey olarak göç eden kadınların sayısının artmasına işaret eden “göçün kadınsılaşması”, Türkiye’de de kendini göstermektedir. Kadınların göç hareketi toplumsal cinsiyet açısından seçici göç olarak nitelendirilebilir (Kaşka 2006: 85).

Bugün Türkiye’ye yönelik uluslararası göçte iki temel akım açıktır: Birisi 90’ların sonunda Rus göçmenlerin sayısının azalmasıdır. İkincisi, 2000’lerin başından itibaren Romanyalı ve Moldovalı göçmenlerin sayılarının azalmaya başlamasıdır. Köken ülkeler bağlamında göçmen grubunun yapısı değişmiştir. Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik gelişmeler ve AB’ye ilişkin izlenen politikalar istihdam olanakları bağlamında Batı Avrupa ülkelerini daha çekici bir hale getirmektedir. Bununla birlikte vize rejimindeki değişiklikler, örneğin Türkiye’yle diğer ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar, ev ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmenlerin ulusal birleşiminde çarpıcı bir etki yaratmaktadır. Son yıllarda, ev hizmetlerinde ve bakım işlerinde çalışan göçmen kadınların orijin ülkeleri açısından yelpazenin, Kafkas ve Türkî Cumhuriyetleri kapsayacak şekilde genişlediği gözlenmektedir (Dağdelen 2008: 171, Gökbayrak 2009:73-74, Atatimur 2008: 185, Toksöz, Ulutaş 2011: 173). Fakir, eğitimsiz, kırsal kesimden gelmiş kaçak göçmen işçi profilinin aksine, Türkiye’ye ESB ülkelerinden gelen göçmenler mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri olan bireylerdir (İçduygu 2004: 38 aktaran Üstübici 2011:8). Fakat yeni gelen göçmenlerin eskilere göre daha çok kırsal kökenli oldukları tespit edilmiştir (İçduygu, 2004: 47-49 aktaran Dağdelen 2008:117).

Onlarca yıl göç veren ülke olarak bilindikten sonra bugün Türkiye göç alma politikalarına ilişkin meydan okumalarla yüzleşmektedir. Türkiye’nin geleneksel göç politikaları ulus inşa politikaları ve homojen bir ulus kimliğinin sürdürme çabaları ile biçimlenmiştir. Bugün ise durum oldukça farklıdır (İçduygu, Kirişçi 2009:805 - 806).

Türkiye’de göçmenler hem devlet hem de göçmenlerin kendileri tarafından geçici olarak görülmektedir. İşverenlerin göçmen gereksinimleri devam ederken, göçmenlere ilişkin bu “arka kapı” politikaları göçmenlerin politik yaşam veya refah sistemi ile bütünleşmeden sadece toplumun emek piyasası gibi belirli alt sistemleri ile bütünleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Türk devleti ve göçmenler arasındaki ilişkiyi tartışırken sınırlar ve günlük yaşam iki önemli boyuttur. İlk boyut çalışma ve oturma izinlerini ve vatandaşlığı içermektedir. Hukuki çerçeve ve devletin mevcut uygulamaları ile ilişkili olarak göçmenlerin ana topluma eklenmesi “de facto bütünleşme” olarak adlandırılabilir. Bu kavram çoğu göçmenin kayıt-dışı çalışma koşullarında çalıştıkları ve hukuki hakları olmadığı zaman kullanılır. Türkiye’de sıklıkla göçmenlerin turist vizeleri dışında devletle hukuki ilişkileri ve mülteciler gibi sivil toplum kuruluşları ile ilişkileri yoktur. Bu noktada, göçmenlerin nasıl toplumun bazı bölümlerine eklendikleri ve emek ve konaklama pazarlarının bazı bölümlerine kümelenedikleri dikkat çekmektedir. Göç politikaları anlamında göç alan ülkelerde yeni göçmenleri karşılamada isteksizlik anlamında küresel akım varken, yeni göçmen emek gücü kapitalist birikimin bazı biçimlerinde istenmektedir. Türkiye’deki “sistemik olmayan” göç politikaları üç temel faktör tarafından belirlenmektedir. İlk olarak Türk/Müslüman kökenli göçmenlerin sayıları son yıllarda düşse de Türk devleti bu göçmenleri “birinci sınıf” olanlar olarak görmeye devam etmektedir. İkinci olarak sermayenin sınır dışı akışını yasaklamayan neo-liberal ekonomik politika, özellikle eski Sovyet Bloğu ülkelerinden gelen göçmenler için “liberal vize rejimini” yansıtıyor olarak gözükmektedir. Üçüncüsü bir AB adayı olarak Türkiye sınır politikalarını AB ülkeleri ile uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Bu süreç Türkiye’yi düzensiz emek göçü yerine düzensiz transit göçe ve kaçakçılığa odaklanması yönünde teşvik etmektedir. Bütün bu faktörlere dayalı olarak iki temel ölçüt Türk devletinin göçmenlere karşı tutumlarını etkilemektedir. İlk olarak Türk devleti, yerli ve yabancı işçiler arasında rekabet olmayan ev işleri, seks endüstrisi ve hizmet sektörü (özellikle satış görevlisi) gibi sektörlerdeki yabancı göçmen istihdamını göz ardı edebilmektedir. İkinci olarak rekabet ölçütünden başka

devlet kontrolünün düzeyi sektörün ihracat yönelimli olup olmaması ile ilişkilidir (Dağdelen 2008).

Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen kişiler kayıt-dışılık, düzensiz, yoğun, güvensiz ve güvencesiz çalışma ortamları, yerli meslektaşlarına oranla düşük ücretlerle çalışma gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Hem kamusal hem de özel alanda ve ikisinin kesişim alanlarında ayrımcılığın ve ötekileşmenin çeşitli biçimleri ile yüzleşmektedirler. Soğuk savaş dönemi ve sonrasındaki antikomünist propagandanın da etkisiyle eski sosyalist ülkelerden gelenlerin burada önyargıyla karşılaştıkları ve buradaki yaşamlarına oldukça zor koşullarda başladıkları açıktır (Erder 2011: 204).

4.1. GÖÇ VE GÖÇMEN EV İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Bu bölümde Türkiye bağlamında göç ve göçmen ev işçiliği ile ilişkili yasal düzenlemeler uluslararası ve ulusal düzenlemeler olarak iki ayrı başlık altında verilmektedir.

4.1.1. Uluslararası Düzenlemeler

Göçmen kaçakçılığı ile mücadele çalışmaları, Türkiye'de yasal çerçevenin uluslararası standartlara ve normlara göre uyarlanması şeklinde gelişmektedir. Yasadışı göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadelede ederken ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek için Sınır Aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve bu sözleşmeye ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol hazırlanarak 2000 yılı Aralık ayında üye ülkelerin imzasına açılmıştır. 2000 yılı Aralık ayında Palermo'da imzalanan Sınır Aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesinin ve ek protokollerin TBMM tarafından Ocak 2003 tarihinde onaylanmasından önce, 09 Ağustos 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'la TCK'na göçmen kaçakçılığı suçu eklenmiştir (Gürkan 2006: 79, 89, 90, İçduygu, Kirişçi 2009:11).

Türkiye’de Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi’ne ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol gereğince, 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun’un 2. maddesi B fıkrasıyla göçmen kaçakçılığı, 1 Haziran 2005’te yürürlükten kaldırılan 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu (TCK)’na 201/a. maddeyle eklenmiştir. Bu maddede, göçmen kaçakçılığının tanımı yanında, eylem suç olarak nitelendirilmiş ve bu suçu işleyenlere ilişkin cezai yaptırımlar açıklanmıştır. 26.09.2004’de kabul edilen, 1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni TCK’nin 79. maddesinde ise, “Göçmen Kaçakçılığı” başlığıyla, göçmen kaçakçılığının tanımı, suç olduğu ve bu suçu işleyenlere verilecek cezai yaptırımlar belirtilmiştir (Gülten 2010: 15-16).

Ertürk’e göre; uluslararası topluluğun insan ticaretine ve göçmen işçilerin haklarının korunmasına ilişkin yaklaşımı pek de ulus-ötesi çözümler geliştirmemektedir. Kadın ve Çocuklara İlişkin İnsan Ticaretini Engellemeye, Önlemeye ve Cezalandırmaya Yönelik Protokol, Ulus-ötesi Örgütlü Suça karşı BM (Palermo Protokolü)’nün yaklaşımı da insan hakları yerine kanun ve düzene dayalı bir yaklaşım oluşturmuştur (Ertürk 2008:8,9,15).

Birleşmiş Milletlerin “*Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi*”ni imzalayan ülkeler, göçmenlerin belli bir süre o ülkede çalışmış ya da yaşamış olmak koşulu ile yasal ya da yasadışı olmalarına bakılmaksızın belli haklarını garanti altına aldığını kabul etmektedirler (Kofman 2000 aktaran Dedeoğlu 2011: 30). 2007 yılında bu sözleşmeyi aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 32 ülke imzalamıştır. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler genel olarak göç veren ülkelerdir. Batı Avrupa ülkelerinden sözleşmeyi imzalayan yoktur (Dedeoğlu 2011: 31). Artan göçmen korkusu ve yabancı düşmanlığı ile birlikte göçmenler, artık İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’yle birlikte değil, ulusal güvenliği tehdit eden konularla birlikte anılmaya başlamıştır (Erder 2011: 194). Truong (1996)’a göre “*Göçmen İşçilerin Haklarının Korunması Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*” kadın göçmenleri tanımalarına rağmen onların seks ve ev işlerine atfen yeniden üretim işçisi rollerini tanımamaktadır (Piper 2003:728-729).

Çoğu ülkede ev işleri ulusal çalışma yasaları tarafından kapsamamaktadır çünkü ev alanı iş yeri olarak tanımlanmamaktadır (Piper 2003). Kadınların karşı karşıya kaldığı sorunları gündemlerine alıp tartışan yüzlerce kurumun yaptığı çalışmalar sonucunda, 2004 yılında, Avrupa Konseyi Parlemlenterler Meclisi, “özel iş yerlerinde ve ev işlerinde çalışmak zorunda kalan kadınların çoğunlukla ev kölesi olarak görüldüğü, bu nedenle binlerce kadının taciz ve tecavüze uğradığını” belirterek yasal önlemler alınması gerektiğine dair kararı kabul etmek zorunda kalmıştır (Peköz 2012:214-215).

Ev işlerinde çalışan kadınların yasadıkları büyük sorunlar nedeniyle, ILO 1965 yılında karar almıştır. Ev işçilerinin çalışma şartlarına ilişkin karar, çalışma şartlarının geliştirilmesi ve temel çalışma standartları ile uyumlu hale getirilmesi için değişiklikler yapılması amacıyla üye ülkelere bildirilmiştir. ILO, ev işlerinde çalışan bu işçilerin savunmasızlıklarını odak kabul eden çalışmalarıyla ülkeleri bu kişilerin haklarının tanınmasını ve artırılmasını sağlamayı amaçlayan değişikliklere zorlamaktadır (ICFTU, 2002:4 aktaran Erdem, Şahin 2008:68,69).

İlgili örgütler Haziran 2010’da ILO’ya sosyal yardım ve destek içererek ev işçilerinin haklarının korunmasına ilişkin uluslararası konvansiyonun benimsenmesine ilişkin baskıda bulunmuşlardır. 2011’de Uluslararası Çalışma Konferansı’nda ev işçilerine insana yakışır iş olanaklarının sağlanması ve çalışma haklarının korunması için Ev İşçileri Sözleşmesi kabul edilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 189 sayılı Sözleşmesi’nin TBMM tarafından onaylanması halinde ev işçilerinin çalışma ve sosyal haklarının güvence altına alınması için yasal zemin oluşturulacaktır (Williams 2011:29, Rittenberger Tılıç, Kalaycıoğlu 2012: 311).

4.1.2. Ulusal Düzenlemeler

Türkiye’ye yönelik sığınma ve göç hareketlerinin birbirinden ayrılması, bu amaçlarla Türkiye’ye giriş yapacak kişilerin hukuki statülerinin ve haklarının belirlenmesi anlamında 14.06.1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu göç

konusundaki genel düzenlemelerin ilki olarak kabul edilmektedir (Gürkan 2006: 80-81).

AB'ye uyum süreci ve Türkiye'ye göçün çeşitliliği yeni yasal düzenlemelerin gündeme gelmesini gerektirmiştir. Düzenlemeler arasında 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı ve 2006 İskân Kanunu yer almaktadır (İçduygu 2010: 32 aktaran Dedeoğlu 2011: 32).

2002'de yabancıların evlerde yardımcı olarak ve turizm sektöründe çalışmalarını az da olsa kolaylaştıran yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır (İçduygu, Kirişçi 2009: 11). Yabancılar için çalışma izni yasası (No. 4817) AB müktesabı ile paralel halde tasarlanmış, 2003 Mart'ında kanun haline getirilmiş ve Eylül 2003'te yürürlüğe konmuştur. Yürürlüğe konmasından sonra Yabancıların Çalışma İzni üzerine Kanun için Uygulama Düzenlemeleri oluşturulmuştur (Kaşka 2006: 29,31). Türkiye'de yasal olarak ikamet eden ve çalışanların durumu bu kanunla düzenlenmiştir. Bu kanun bu konudaki dağınık mevzuatı toparlamayı, çalışma ve oturma izni alma sürecini basitleştirmeyi amaçlamaktadır (Kirişçi 2008: 6 aktaran Üstübcü 2011:6). Buna göre, önceden devletin değişik sektörlerle ilgili kurumlarında toplanmış olan çalışma izni verme yetkisi belirli istisnalar dışında tek bir kuruma, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına (ÇSGB) verilmiştir. ÇSGB başvuruları değerlendirmekte ve işgücü piyasasının ihtiyaçları göz önünde tutularak, o işi yapabilecek yerli işçi olmaması kaydıyla yabancılara çalışma izni verilmektedir. İkamet izni, istisnai durumlar dışında çalışma izni almış olmak koşuluyla verilmektedir. Kanun değişikliği ev içinde çalışan göçmen işçilere çalışma izni alabilme yolunu açmıştır. 6 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe giren yabancıların çalışma izinleri hakkındaki kanun çerçevesinde ev hizmetinde çalışacak yabancıların çalışma izni başvurusu yapmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (Üstübcü 2011:6,7, Barbaros 2009: 35, Toksöz, Ulutaş 2011). 2003 Yabancılar için Çalışma İzinleri ile ilişkili Yasa (No.4817) bakım hizmetlerinde göçmen kadın gerçeğinin ve göçmenlere olan talebin kabul edildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye'deki kayıt dışı istihdamın boyutları göz önünde tutularak

değerlendirildiğinde bu düzenleme, pratikte göçmen kadınların yasal çerçeveye uygun olarak çalışması anlamına gelmeyebilmektedir (Gökbayrak 2009: 74). Kaşka'ya (2006: 86) göre; yasa yürürlüğe girdiği halde sınırlı girişimlerde bulunulmuş ve göçmenlerin göç etme ve çalışma koşullarında belirli bir düzenlemeye ulaşılamamıştır.

Türkiye'de ev ve bakım hizmetlerinde çalışan yabancı uyruklu işçilerin yasal konularında yakın tarihlerde yapılan düzenleme dikkat çekicidir. Şubat 2012'den itibaren yürürlüğe giren 5683 sayılı Yasa'ya göre yabancıların Türkiye'ye geldikten sonra da iş için başvuruları kabul edilmektedir. Daha önce başvurular sadece yurt dışından ve işveren ile anlaşarak yapılabilirken yeni yasaya göre yabancılar Türkiye'ye turist vizesi ile gelip çalıştıklarında kayıtlı statüye geçebilmelerine olanak doğmuştur. Yeni yasal düzenlemelere göre yabancı ev işçilerinin çalışma süreleri, işverenlerin çalışanlarına prim ödemesine bağlıdır. Yeni yasaya göre iş ilişkisi feshedildiğinde yabancı ev işçisi ikamet hakkını da kaybeder. Yabancıların Türkiye'de hasta bakıcı, ev hizmetleri gibi alanlarda çalışmasıyla ilgili olarak yeni yasal düzenlemede belli alanlarda çalışmak isteyen yabancıların ÇSGB'na çalışma izni için başvurmaları gerekmektedir. İzinler alınmadığı takdirde kayıt-dışı çalışan ve işveren para cezası ödemek zorundadır. Ev ve bakım hizmetlerinde çalışacak yabancılar için ücretin asgari ücretin 1 katı olması gerekmektedir. Buna göre yasal brüt ücret tutarı 886.50 TL; yabancıya ödenecek net ücret tutarı 753.53 TL; işverence ödenecek SGK primleri toplam %56.5; 323.57 TL'dir. İşveren için toplam maliyet 1,077.10 TL'ye gelmektedir. Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışacak yabancılara yasal asgari ücretin altında kalmamak üzere ücret ödenmesi zorunluluğu getirilip, bu izne sahip yabancılar sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmiştir (Rittenberger Tılıç, Kalaycıoğlu 2012: 308, 309, 310).

4.2. GÖÇ BAĞLAMINDA ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİNDEKİ HAYAT VE TÜRKİYE'DEKİ DENEYİMLER

Bu bölümde, ESB ülkelerinin bireyleri özellikle de kadınları göçe yönlendiren koşulları ve ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç eden kadınların deneyimleri konu ile ilişkili mevcut literatüre dayanarak somut örneklerle aktarılmaktadır.

Scholte (2000: 124) "*Sovyet Blok rejiminin küreselleşen geç 20. yüzyıldaki yeniden yapılanmış kapitalizmin meydan okumalarını karşılayamadığını*" ileri sürmektedir (aktaran Dağdelen 2008: 20). Eski Sovyetler sosyalist bir birlikten ulus-devletlere dönüşümü yaşamaktadır. Sadece politik değil, ekonomik, kültürel ve toplumsal çözülme süreci içerisindeyler (Özer 2012: 163). Sosyalist ülkelerdeki rejim değişikliğinin milyonlarca insanın göç etmesine neden olduğu açıktır (Erder 2011: 197).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göç süreçleri yeni göç rejimi olarak kabul edilebilir. Bu göç süreçlerinde düzensiz ve geçici göç biçimleri yaygındır. ESB ülkelerden gelen bu göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde bir topluluk oluşumu var gibi gözükse de yerleşim süreçlerinin noksanlığı mevcuttur. ESB ülkeleri göçmenlerinin büyük bir oranının aile birleşimi dışında farklı göç akışları içerisinde yer alan kadınlar olduğu bilinmektedir (Dağdelen 2008: 38, Barbaros 2009: 41). ESB ülkelerinden kadın göçmenlerin yüksek oranı ayrımcı politikalarla ilişkilidir. Rusya örneğinde olduğu gibi kadınlara karşı özel şirketlerin ayrımcılığı (Attwood 1996 aktaran Yüksekler 2003:171) ve kadınların çalışma yaşamını özel alan içerisinde sınırlandırmayı amaçlayan devlet politikaları (Bridger 1996 aktaran Yüksekler 2003:171) sebebiyle kadınlar işsizlikten erkeklerden daha fazla etkilenmektedirler (Yükseker 2003: 41).

SSCB'nin dağılımından sonra bölgenin neo-liberal ekonominin zincirlerine entegrasyon sürecinde işlerini ilk kaybedenler ve yeni istihdam arayışına itilenler kadınlar olmuştur. Kadınların çalışmaya devam etmesine dair ideolojik beklenti sürerken, kadınlar dönüşen ekonomilerde özellikle, kırsal ekonomilerde mülkiyet özelleştikçe, önemli bir kaynak kaybına uğramışlar ve kente göçe

başlamışlardır. Ayrıca, yeni ulus devletlerin kimlik politikaları ile de ilişkili olarak, sosyalist geçmişte benimsenen kadının özgürleşmesi anlayışına karşı, bilhassa Orta Asya coğrafyasında geleneksel aile ve cinsiyet rollerine dönüş empoze edilmiştir (Özer 2012: 44).

Bölgedeki piyasa ekonomisine hızlı geçiş, özellikle kadınların yoğun olduğu tarım, büro işçiliği, hafif sanayi, sosyal hizmet ve eğitim gibi sektörleri etkilemiş ve böylece kadınlar daha çok işsiz kalmışlardır. Diğer taraftan kadınların aile içindeki yükünü azaltan refah kurumlarının ortadan kalkması, yoksullaşmadan daha çok kadınların etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreç, araştırmacılar tarafından “işsizliğin ve yoksulluğun kadınlaşması” kavramıyla ifade edilmektedir. Bazı araştırmacılar, sosyalist rejimin eğitim ve iş alanlarındaki eşitlikçi yaklaşımının, kadınların kendilerini yeterli, bağımsız ve erkeklerle eşit görmelerine sağladığına da işaret etmektedir (Erder 2011: 198).

Yoksulluk, işsizlik ve işgücü piyasasında uğradıkları ayrımcılık yüzünden, ESB ülkelerindeki kadınların emeği ücretli sektörden bedelsiz yeniden üretim faaliyetleri, kayıt dışı ücretli iş ve kayıt dışı girişimciliğe kaymıştır. Kadınların ekonomik olarak faal olmalarının nedenlerini bulabilmek için bakılması gereken alan, ESB ülkelerindeki kadın emeğinin niteliği ve hane içinde kadın-erkek arasındaki işbölümüdür. Kadınlar genelde kâr amacıyla değil asgari geçim koşullarını sağlayabilmek için çalışmaktadırlar. Kadınların ikinci ekonomi içinde daha önce oynadıkları rol, Sovyet ekonominin çökmesinden sonra onların kayıt-dışı ekonomi ve girişimcilik içinde önemli yere sahip olmaları sonucunu doğurmaktadır (Yükseker 2003).

Moore'e göre, Sovyet ideolojisi cinsiyetçi işbölümünün dönüşümünde büyük dönüşümler yaratamamıştır (1998: 142). Devletin gelecek politikaları için hem kadının işçi olarak rolüne hem de aile içindeki geleneksel yeniden üretim emeği sunan rolüne ihtiyaç olmuştur (Moore, 1988:145 aktaran Özer 2012: 43-44).

Sovyet çağında hane halklarının yaşamlarının devamlılığı kadınların “yeniden üretici” faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu faaliyetler sosyalizm altında kıt bulunur hale gelmiş mal ve hizmetleri sağlamak için ağ kurmaya ve takas yapmaya

ilişkin stratejileri de içermektedir. Günümüzde bu malların müsait olmasına rağmen elde etmek kolay değildir ve kadınlar ulaşmak için ağlarını kullanmaya devam etmektedirler. ESB ülkelerindeki kadınlar kayıt-dışı, esnek işlerde, küçük ölçekli ticaret sektöründe çalışmaya zorlanmaktadırlar (Keough 2003).

Kadın göçünün en belirgin olduğu ülkeler arasında eski sosyalist ülkelerin yer alması dikkat çekicidir. Sosyalist ülkelerin piyasa ekonomisine hızlı ve kurlsuz geçişiyle, sosyalist düzende yaşamaya alışmış olan piyasa ekonomisine yabancı bireylerin piyasanın kurallarına uyum göstermeleri oldukça güç olmuştur. Bireylerin işsizlikle, güvencesiz bir ortamda, sağlık, eğitim, konut, çocuk yuvası ve diğer refah kurumlarının desteği olmadan, tek başına baş edebilmeleri mümkün olamamış ve yoksullaşma gözle görülür hale gelmiştir (Erder 2011: 197).

SSCB'nin dağılma süreci, Perestroika dönemi, iş pazarlarında cinsiyete bağlı eşitsizlikler, düşük ücretler, ağır çalışma koşulları ve yok olan devlet desteği özellikle kadınları alternatif geçim arayışlarına itmiştir (Shapkina, 2008:28 aktaran Özer 2012: 45,46). Bu geçim arayışlarının çözüm yollarından birisi uluslararası emek göçü olmuştur. Sovyetler Birliği sistemindeki değişimle (emek-sermaye ilişkilerindeki yapısal dönüşümler, yeni ulus devletlerin ortaya çıkışı vb.) beraber, geçmişten farklı olarak, göç nedenleri ve hedefleri de çeşitlenmiştir (Morawska 2000, Morokvasic ve Rudolph 1994, Okolski 2001, Waalace ve Stola 2001, Weber 1998 akt. Morokvasic 2008:3 aktaran Özer 2012: 44).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, post sosyalist göç hareketleri için Türkiye önemli bir göç alan ülke haline gelmiştir. Bu hareketlerin temel özelliğinin geleneksel kadın işleri ile bütünleşmiş döngüsel kadın göçleri olması ile paralel biçimde, Sovyetlerdeki çözülme sonrası göç yollarına çıkan kadınlar, Türkiye'de gittikçe genişleyen kayıt-dışı kadın emeği sektörlerine yönelmişlerdir (Suter 2008:4, Özer 2012: 47).

ESB'den Türkiye'ye göç eden ilk kadın grubunu çoğunlukla erkek tüccarlardan mal satın almak için gelen ve onları satmak için ülkelerinde dönen küçük ölçekli

tüccarlar oluşturmaktadır. ESB'den göçmenlerin ikinci tipi seks işçileridir. Göçmenlerin üçüncü kategorisi ise göçmen ev işçileridir (Keough 2003). İlk dönemlerde, ESB ülkelerinden gelen kadınların hemen hepsinin Rusça konuşuyor olmaları sebebiyle milletlerine ilişkin çeşitlilik ayırt edilmemiş, hepsi kamuoyunda "Rus" olarak kabul edilmiştir (Erder 2011: 206).

Mevcut çalışmalara göre ESB ülkelerinden göç eden kadınlar için Türkiye'yi hedef ülke haline getiren durumlar; Türkiye'nin coğrafi yakınlığı, seyahatin ucuz ve rahat olması, sınır geçiş kolaylığı, çalışan arkadaş ya da akrabaların sağlayacağı sosyal ağlar, Türkiye'deki kayıt dışı ekonomik yapıda istihdam olanaklarına kolay erişim, kendi ülkelerindekine oranla daha fazla para kazanabilmek biçiminde sıralanabilir. Bu kadınlar, ülkelerindeki yıllık maaşı Türkiye'de bir ayda kazabilmektedir. Göçmen kadının içerisinde yer aldığı sosyal ağlara bakıldığı zaman, göçmen kadının en az bir akraba veya arkadaşının kendi kararlarından önce gelip Türkiye'de çalıştığı zincirleme göçten söz edilebilir. Bu ağlar işçi dövizlerini göndermek için de kullanılmaktadır (Barbaros 2009:111, 113, Atatimur 2008:131).

Türkiye'ye gelen göçmen kadınların seyahat ve vize giderlerini dört biçimde karşıladıkları görülmektedir: kendi birikimleriyle; yanında çalışmaya gidecekleri işveren tarafından para gönderilmesiyle; yakınlardan veya tefeciden borç alınmasıyla; başvurdukları istihdam ajansları tarafından (Toksöz, Ulutaş 2011:174-175).

Mevcut çalışmalara göre, var olan fakir, eğitimsiz, kırsal kesimden gelmiş kayıt-dışı göçmen işçi profilinin aksine, Türkiye'ye gelen göçmenler mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri olan bireylerdir. Evin içinde ve seks/eğlence sektöründe çalışarak uğradıkları vasıf kaybı, yaşadıkları ekonomik şiddetin sadece bir çeşididir. Zorla çalıştırma, uzun çalışma saatleri, paraların ödenmemesi veya eksik ödenmesi, işverenlerin göçmen işçilerin pasaportlarına el koyması ve sınır dışı edilme korkusu, Türkiye'ye özellikle Doğu Blok'u ülkelerden göç etmiş kadınlar tarafından dile getirilen ortak şikâyetlerdir. Her ne kadar *Hasta Hakları ve Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliğine* aykırı da olsa, Türkiye'de belgesiz göçmenin sağlık hizmet hakkı yoktur ve bu hizmeti alıp

almamaları görevlilerin iyi niyetine bağlıdır (İçduygu 2004, Momsen 1999: 10, Kaşka 2006: 61-63, Gülçür ve İlkaracan 2002: 416, 417, İçduygu ve Biehl 2008: 27, Andrejevic 2004: 13 aktaran Üstübcü 2011: 8, 10). Göçmenler çoğunlukla, işyerlerinin sağlıksız şartlarında, uygunsuz bölümlerinde yatmakta, hastalandıklarında ya da kazalara maruz kaldıklarında da şikâyetle bulunamamaktadırlar (Erdem, Şahin 2008:72).

Dağdelen'e göre, Türkiye'ye 90'ların ortalarında gelmeye başlayan ve çoğunlukla seks veya ev işçisi olarak çalıştığı tahmin edilen Moldovalı göçmenlerin çoğu, oturma izinlerinin ve geçerli bir vizenin olmaması durumunda günlük yaşamda polis tarafından yakalanma veya para istenme durumları ile karşılaşmaktadır. Günlük yaşamlarındaki cinsel taciz olasılığı da göz önünde bulundurularak, yabancı göçmenlerin "*çifte enformel koşullarda*" çalıştığı ve yaşadığını söylemek mümkündür (2008: 254-255). Burada kalışları problemlili olan kadınlar, bir yandan sokakta polis tarafından rahatsız edilerek raporlanmakta, diğer yandan Türk toplumunun onları "*Nataşa*" olarak etiketlemesiyle kendilerine yönelik negatif algılardan sıkıntı çekmektedir (Kaşka 2006:66 aktaran Suter 2008:4). Doğu Bloku ülkelerinde yaşayan kadınların "*Nataşa*" yaftalamasıyla karşılaşmaları sadece Türkiye'ye özgü olmayan, küresel bir sorundur (Malarek, 2003; Wichtercik, 2004 ve IOM raporları aktaran Erder 2011: 207).

ESB ülke kadınlarının göçlerinin belirleyicileri birbirlerine benzer olduğu halde Türkiye'deki deneyimleri çalışma ortamlarının koşullarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin çıkış ülkesi odağında toplumsal algıda özdeşimler kurulmasına rağmen, göçmen ev işçisi üzerine hukuki ve sosyal algılamalar seks işçisi üzerine algılamalardan farklılıklar göstermektedir. Çünkü iş temelleri üzerine göç deneyimleri oldukça farklılaşmaktadır. Kadınların çalışmaları sadece sosyal algı ve davranışları etkileyip biçimlendirmemekte, aynı zamanda kadınların göç deneyimlerini nasıl algıladıklarını da etkilemektedir. ESB ülkelerinden göç eden kadınlar, sadece toplumsal cinsiyetleri ve çıkış ülkeleri temelinde bir ayırım yaşamamaktadırlar, aynı zamanda istihdam sektörüne göre de ayrımcılığa uğramaktadırlar (Gebelek 2008:80,89,90).

Türkiye’de 1980’lerde başlayıp hızlanan göçmen işçi çalıştırma eğilimi, ev hizmetlerinde de görülmektedir. İlkın Uzak Doğulu hizmetçi/dadılar piyasaya girmiş, onları eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelenler izlemiştir (Bora 2005: 82). Pek çok ülkedeki gibi Türkiye’de de neo-liberal yapılanma sürecinde refah rejimlerinin zayıflamasıyla kamusal bakım hizmetlerinin ortadan kalkması, bakım sağlama işlevi gören aile bağlarının zayıflaması ve geleneksel olarak bakım yükünü üstlenen kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, “bakım açığı” sorununa yol açmıştır. Fakat göçmen işgücü ile kapatılmaya çalışılan “bakım açığı”, bakıma yönelik refah devleti politikalarının hiçbir dönemde kurumsallaşamadığı Türkiye için yakın dönemde ortaya çıkmış bir sorun değildir. Devletin fazla sorumluluk üstlenmemesi sonucu kurumsal bakım olanaklarının gelişmemesi, yaşlı, engelli ve çocuk bakımının yaygın olarak ailenin kadın üyeleri arasında paylaşılan karşılıksız hizmet biçiminde gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Böylece, profesyonel mesleklerde çalışan ve/veya görece yüksek gelir elde etme şansına sahip bulunan kadınlar özel sektördeki kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanmakta veya evde ücretli bir çalışandan hizmet satın almaktadır. Hizmet satın alınan kişiler arasında göçmen kadınların sayısı son dönemde hızla artmıştır (Toksöz, Ulutaş 2011: 171, 172).

Yukarıda aktarılanlara ek olarak orta ve üst-orta sınıflar için ev işçisi buldurmanın statü göstergesi olması bu hizmetlerin ücretli kadın emeği kullanarak alınmasına neden olan unsurlardan birisidir. Yerli kadınların bu hizmetler için talep ettikleri ücretlerin, yabancılardan fazla olması, yerlilerin bu işi ancak kocalarının düşük kazançlara sahip olması durumunda tercih etmesi, yerlilerin yatılı işleri tercih etmemesi, göçmen kadın işgücü talebini belirlemektedir (Keough, 2003; Kaşka,2007; Toksöz, 2008 aktaran Gökbayrak 2009:73-74).

Avrupa ülkelerinde yerli işgücü tarafından tercih edilmeyen ev hizmetleri, göçmen işgücü tarafından doldurulurken, Türkiye’de bu hizmetlerin yatılı göçmenler ve gündelikçi yerli işçiler arasında paylaşıldığı görülmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011: 173). Türkiye’de kayıt dışı ekonomide kolay iş bulabilen kadın göçmenler genellikle yatılı ev işlerinde istihdam edilmektedir. Çoğunlukla,

turist vizesi ile giriş yapıp izinsiz çalışmaktadırlar. Bazıları üç ayda bir giriş-çıkış yapmaktadır. Kadınların kısa süreli turist vizeleriyle giriş çıkış yapmaları, döngüsel (mekik) göç biçiminde göç sürecine dâhil olduklarını göstermektedir. Sürenin sonunda vizelerini yenilemek, memleketlerindeki ailelerine çeşitli işlerde yardımcı olmak, evde bıraktıkları çocuklarının durumlarını kontrol etmek gibi nedenlerle kısa sürelerle ülkelerine dönmekte veya vize sürelerini aşarak kalmaya devam etmektedirler. Çalışıp ülkelerine para göndermek, ev almak, çocuklarına bakmak gibi sorumlulukları yerine getirmek için çalışmaya devam etmektedirler. Kadınların iş bulma sürecinde ajanslar ve/veya akraba ve arkadaş ağları rol oynamaktadır. Ülkelerine geri dönmekte olanların Türkiye'deki işlerini yakınlarına bırakmaları veya yakınları için işverenleri kanalıyla iş aramaları yaygındır. Kadınların genellikle eş, dost, akraba aracılığıyla ulaştıkları şirketler kadınlardan ya bir seferlik komisyon almakta ya da maaşlarının bir kısmını belli süre boyunca istemektedir. Kadınlar temizlik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi işlerde çalışıp yaklaşık 300-800 \$ arası maaş almaktadırlar (Barbaros 2009:114, Toksöz, Ulutaş 2011).

Göçmen kadınların durumlarında, zincirleme göç gözlemlenebilmektedir. Özellikle iş olanakları üzerine bilgi, akraba, arkadaş grupları arasında transfer edilmektedir. Kadınların bazıları arkadaş ve akrabalarına Türkiye'ye gelip çalışmalarını tavsiye edebilirken, bazıları bunu yapmayı herhangi bir problem çıktığı zaman sorumluluk almamak için istememektedir. Fakat kadınların büyük kısmı en azından ülkelerine gitmeden önce arkadaşlarından veya akrabalarından yerlerine belirli bir süre veya sürekli bakmalarını isteyerek, aracı biçiminde davranmaktadırlar. Yabancı kadınları istihdam etmenin en önemli sebebi yatılı çalışmayı kabul etmeleri hatta tercih etmeleridir. Diğer bir neden, ise yabancıların genellikle iyi eğitimleri hatta bazılarının üniversite diploması olması ve yabancı dil konuşabilmeleridir. Doğu Bloğu ülkelerinden gelen iyi eğitilmiş ev işçilerine bakıldığı zaman Lutz "*varış ülkelerinin bu kişilerin profesyonel uzmanlıkları yerine deneyimleri ile ilgilendikleri için beyin göçünün beyin çöpüne dönüştüğünü*" iddia etmektedir (Lutz, 2005:7 aktaran Kaşka 2006:14). Bakım işleri ile ilişkili olarak hemşirelik okulundan diploma önemli olabilmektedir. Ek olarak, çalışma disiplinleri, sorumluluk duyguları ve iş

bilinçleri önemlidir. İşverenler, genellikle yabancıların işlerini Türk kadınlardan daha iyi yaptıklarını ve çalışkan olduklarını iddia etmektedirler. Tabii ki, düşük ücretin ve kolay kontrol edilebilirliklerine ilişkin algının önemi göz ardı edilemez. Kolay kontrol edilebilirliklerine ilişkin algı uysal ve itaatkâr olmalarına ilişkin düşüncelerle de uyusmaktadır. Maaş üzerinde de belirleyici olabilen acentelerin hem işçiler hem de işverenler için bazı standartlar oluşturdukları ve problem çözme işlevi üstlendikleri söylenebilir. Rollerini iş acentelerine göre az görünür olan ESB ülkeleri ve Türkiye arasındaki seyahat acenteleri de göçmen kadınlar için önemli bir aktördür (Kaşka 2006, Atatimur 2008:185, Dağdelen 2008:128-129).

Ajanslarla gerçekleştirilen anlaşmalar hiçbir yazılı sözleşmeye dayanmamakta ve ajanslar çalıştıkları sürede göçmen kadınların pasaportuna el koyabilmektedir. Ajans sahiplerine göre göçmen kadınların pasaportlarına el koyma uygulaması yalnızca kendilerini garanti altına alan bir uygulama değil, aynı zamanda göçmen kadınların farklı sektörlere yönelmelerini önleyen koruyucu bir uygulamadır (Toksöz, Ulutaş 2011: 175).

Göçmen ev işçilerinin büyük kısmı çalıştıkları evde yaşarken, bir kısmı kendi imkânları ile oda kiralamakta ve birden fazla işveren için hizmet vermektedir. Göçmen ev işçileri için sabit maaş yok gibi gözükmektedir. İşveren veya işçi tarafından belirlenen maaş miktarının işin zorluğu (örneğin çok katlı evler), diğer faydaların mevcudiyeti ve işveren-işçi ilişkisini içeren faktörlere dayandığı gözlenmektedir. Çoğunlukla izin günleri için de cep harçlığı alınmaktadır. Bazı işverenler vize süresi ihlalleri için ödemeler yapmakta, dini tatiller için cep harçlığı vermekte, giyecek-yiyecek yardımı yapmaktadır. İşçi ve işveren arasındaki anlaşmaya bağlı olarak belirli aralıklarla ülkelerine telefon açmalarına izin verilebilmektedir (Kaşka 2006: 51-52). İşverenler, dil bilmeyen daha düşük ücret alan yeni göç etmiş kadınlar ve önceden çalışarak deneyim sahibi olmuş, daha yüksek ücret alan göçmen kadınları istihdam etmek arasında bir tercih yapmaktadır. Maaşların aylık olarak ödenmesi, işverenin ödediği maaş karşılığında aldığı hizmetin artmasını ve işverenlerin yeniden üretimle ilgili sorumluluklarını çalışma zamanını son derece esnek kullanan

yatılı göçmen işçilere devredebilmelerini sağlamaktadır (Kaşka, 2006; Ozinan, 2009; Akalın, 2010 aktaran Toksöz, Ulutaş 2011: 176).

Göçmen ev işçilerinin Türkiye’de yaygınlaşması Gagavuz Türklerinin Moldova’dan gelişleriyle olmuştur. İlk gelenler eğitilmiş, çalışkan ve itaatkâr olarak övülmüştür. Özbay (2012)’ye göre, biraz Filipinli ev emekçilerine benzetilerek, biraz da Çerkez cariye imajlarıyla orta ve üst-orta sınıflar arasında ün salmışlardır. Türkçe bilmeleri nedeniyle en çok bakım hizmetlerinde, özellikle de yaşlı/hasta bakımında çalışmışlardır. 2000’lerin başında imajları farklı olan Türkiyeli olmayan Bulgar çalışanlar, Moldovalıların rakibi olmaya başladı. Moldovalılar, göçmen ev işçilerinin çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasına paralel olarak gözden düşmeye başladılar (Özbay 2012: 146).

Mevcut çalışmalara göre göçmen ev işçisi kadınlar; çalışmayı, yaşamın önemli bir unsuru olarak algılamakta ve çalışmaya ilişkin tutumlarını, *“işler bittiğinde kendimizi, çocuklarımızı düşünmeye başlıyoruz, iş olsun daha iyi”* sözleriyle dile getirmektedirler. Kadınları kendi yaşadıkları koşullardan çok, memlekette kalan çocuklarının durumu ve onları yalnız bırakmış olmaktan kaynaklanan vicdan rahatsızlığı üzmemektedir (Kümbetoğlu, 2005: 17 aktaran Toksöz, Ulutaş 2011:177).

Ev işçiliği, ev içi/özel alanda gerçekleşmesiyle, sosyal ve kültürel izolasyona vesile olabilmektedir, başka bir deyişle, onlar diğer işlerdeki eşdeğerleri gibi kamusal hayat ile bütünleşememektedirler. Çoğunlukla tek gün olan izin günlerinde, buldukları şehirlerdeki ESB ülkelerinden kadınların buluşma noktalarında (İstanbul Laleli, Ankara için Kızılay özellikle Güvenpark) diğer ev işçileriyle buluşan yatılı çalışan ev işçilerinin hareket alanları daha dardır. Belgesiz göçmen ev işçilerinin kayıt-dışı statüleriyle belirli sosyal ve legal haklardan yoksun olmalarına ek olarak bütün göçmen ev işçileri çalışma biçimleri nedeniyle göç ettikleri toplum içerisinde sosyal tabakanın düşük noktalarında yer almaktadır (Gebelek 2008:80,89,90).

Kayıt-dışı olarak ülkede bulunma, sınır dışı edilme korkusu, memleketlerine ve çocuklarına duydukları özlem ve olumsuz çalışma koşulları gibi durumlar,

göçmenlerin önemli sorunlarıdır. Yakalanıp sınır dışı edilme korkusuyla sokakta özgürce dolaşamamak kadınların sorunlarını pekiştirirken, mekik göçle kendi ülkelerine gidip gelenler ve izin günlerinde arkadaşlarıyla buluşma olanağına sahip olanlar daha iyi durumdadır. Sürekli ev ortamında, kimi zaman baktıkları yaşlı, hasta veya çocukla yalnız başlarına kalan göçmen kadınların haftalık izin zamanlarını da evde geçirmeleri, kendilerini yenileyip rahatlamalarını engelleyen bir durumdur. Ev hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlerin özellikle kayıt-dışı mevcudiyetlerinde, sağlık sorunlarını çözmek üzere kendi ülkelerinden getirdikleri ilaçları kullanmakta veya tedavi için ülkelerine gitmeyi bekleyebilmektedirler. Çok ciddi durumlarda özel sağlık kuruluşlarına başvurmaları söz konusu olabilmektedir (Toksöz, Ulutaş 2011: 177).

Türkiye’de ev hizmetlisi göçmen kadınların çalışma ve yaşam koşullarında “kayıt dışılığı” yarattığı olumsuz etkiler Kümbetoğlu (2005: 21) tarafından; *“Türlere benzemek için saçların siyaha boyatılması, polisten kaçmak için arkadaşlarla sınırlı buluşma, buluşmalarda kamuya açık yerler yerine arkadaş evlerini tercih etme, yalnızlık duygusu, çocukların özlemi, para biriktirme amacıyla kısıtlı bir yaşam; alınan eğitime rağmen hiçbir itibarı olmayan işleri üstlenme”* biçiminde özetlenmektedir (aktaran Toksöz, Ulutaş 2011:176-177). İşe başlarken pasaportlarının işverenler veya aracı ajanslar tarafından ellerinden alınması, onların bağımlılıklarını artıran bir uygulama olarak yaygınlaşmıştır. Ayrıca özellikle kendi memleketlileri, hatta akrabaları yeni gelenlerin üzerinde güven sağlayıp daha sonra oturma izni, çalışma izni, sağlık tedavisi, memlekete para gönderme gibi bahanelerle ellerindeki paraları kapabilmektedir. Türk hükümetinin vize geciktirenlerden aldığı para cezası da ciddi miktarlardadır. Sokağa çıktıklarında polisler ya da sivil erkekler tarafından resmi makamlara ihbar tehdidi ile gasp edilebilmektedirler. Süreklilikten çok geçicilik içerisindeki göçmen ev işçileri çeşitli nedenlerle sürekli iş değiştirmektedir. İşverenler de sıklıkla göçmenlerin işlerine son verebilmektedirler. Bu hızlı dönüşüm, güven ilişkilerinin kurulmasını zorlaştırmaktadır (Özbay 2012:147-148, 150).

ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen ev işçisi kadınlar, Türkiye'de seks işçiliğinde çalışan hemşerileri ile özdeşleştirilerek cinselliğe fazla hevesli olarak işaretlenip para veya diğer çıkarlar karşısında cinsel ilişkiye açık olarak tasvir edilebilirler. Geldikleri ülke ve çalıştıkları işten bağımsız olarak 'Rus fahişeler' olarak belirlenen bu kadınlar için cinsiyet ve etnik ayrımcılığın temel formu olan "Nataşa" söylemi sosyal bir ad haline gelmiştir. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden kadınların hemen hepsi farklı bağlamlarda bu negatif atıfla karşılaşmakta, sokakta sözel saldırılara, cinsel suiistimal ve tacize uğramaktadır ve göç ettikleri toplumdan izole edilmektedirler. Bu kadınlar, Türk hane halkının bütünüyle parçası ve yabancı ülkede yalnız kadın olarak işverenlerinin korumasına gereksinimi olanlar olarak görülebilirler. Bu basmakalıpların dezavantajlı yönleri, bazı çalışmalarda, işverenlerin bu düşünceleri temizlik, yemek yapma ve bakımla ilgisi olmayan kadının muhafazakâr giysiler giymesini gerektiren veya erkeklerle kaçıyor korkusuyla izin günlerinde bile evden uzun zaman ayrılmalarını engelleyen disipline edici faaliyetleri ile yansıtılmaktadır (Keough, 2006, Gebelek 2008:130-131).

Kalfa (2008) ev hizmetlerinde kadınların maruz kaldığı cinsel şiddeti ve ev hizmetleri ile fuhuş sektörü arasındaki geçişliliği ortaya koymaktadır. Eski Sovyet ülkelerinden göç eden kadınların, hangi sektörde istihdam edilirse edilsinler, seks işçisi olarak görülmeleri ve "Nataşa" olarak damgalanmaları, çalıştıkları diğer sektörlerde taciz edilmelerini ve fuhşa zorlanmalarını beraberinde getirebilmektedir. Fuhuş sektöründe göçmen çalışanların yaygınlığı, kendi ülkelerine geri döndüklerinde de Türkiye'ye göç eden tüm kadınların fuhuş amacıyla göç ettiğine dair önyargı oluşturmaktadır. Bu durum tüm sektörlerdeki göçmen kadınları hem Türkiye'de hem kendi ülkelerinde aşağılanma ve tacizle yüz yüze getirebilmektedir (Kalfa,2008; Keough, 2006 aktaran Toksöz, Ulutaş 2011:181).

Bütün bu güçlülere karşın ev işlerinde, önce Moldova, sonra diğer ülkelere gelen yabancıların çalışmaya devam etmeleri, düzensiz göçün ve özellikle mekik göçünün iş piyasasının boşluklarından yararlanarak kendisine yeni bir alan açtığını göstermektedir. Nitekim Kaşka (2005), yabancı kadınların

kurdukları ilişki ağıları ve aracı kurumları inceleyerek, ev işlerinde yabancı kadınların istihdamının düzenlilik kazandığından ve yerli kadın işgücünün istemediği işleri ve çalışma saatlerini kabul eden yabancı kadınların yerli emeğe rakip olmadıklarını belirtmektedir (Erder 2011: 210). Yabancıların Türkiye’de ev işlerinde çalışabilmesi için yasal çalışma izni başvuru hakları olsa da başvuru koşulları zor ve dışlayıcıdır. Sadece kadının başvurusu yetmez, işveren asıl başvuran olmak zorundadır (Özer 2012:161-162).

Filipinliler sayılmazsa, Moldova, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkelerinden ve Rusya’dan gelen birinci dalga göçmen ev işçilerine zamanla ikinci dalga olarak adlandırılabilen, doğudan gelen Gürcü, Azeri, Ermeni, Türkmen, Özbek göçmenler katılmıştır. Yeni gelenler biraz daha ucuzdur. Göçmen bakıcılarla ilgili şirketler hızla artmıştır. Bütün bu çeşitlilik içinde göçmen ev emekçilerinden evlerde ne tür işler beklendiği belirsizdir. Gündelikçi ve evlatlıklardan beklenmeyen ölçüde ev kadınının kendi kadınlık rollerine benzer görevleri yapmaları gerekebilmektedir. Bu açıdan Özbay (2012)’ye göre, göçmen ev işçileri, Osmanlı toplumundaki cariyelere benzeyen bir konumdadırlar ve birden fazla göçmen ev işçisi istihdam edebilen üst sınıf haneler için sayıları ve güzellikleriyle statü sembolü olabilmektedirler (Özbay 2012: 146-147).

5. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TÜRKİYE'YE ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİNDEN GELEN GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARA İLİŞKİN BULGULARI

Bu bölümde araştırmanın saha çalışmasında gerçekleştirilmiş olan göçmen ev işçileri ile görüşmelere ilişkin analizler sonucunda elde edilmiş olan bulgular detaylı bir biçimde verilmiştir. Görüşülen kırk sekiz göçmen ev işçisi kadının göç deneyimlerinin derinlemesine aktarılabilmesi için kadınların sosyo-demografik nitelikleri ile başlayarak göç kararı, yola çıkış, iş ilişkileri gibi göçmen ev işçisi kadınların göç ve çalışma deneyimlerine ilişkin her bir kategori ayrı bir başlık altında verilmiştir. Bu başlıklar altında göç, göçmenliğe ve ev işçiliğine ilişkin makro, mikro ve mezzo ölçekteki analizler, göç sürecine ilişkin parçaların kendi içerisindeki bütünselliklerinin korunabilmesi için bir arada yer almaktadır.

5.1. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN SOSYO-DEMOGRAFİK NİTELİKLERİ

Göçmen ev işçisi kadınların sosyo demografik nitelikleri ile ilişkili olarak kadınların yaşları, eğitim düzeyleri, medeni durumları, Türkiye'ye gelmiş oldukları çıkış ülkeleri, ne kadar süredir Türkiye'de oldukları ve Türkiye öncesinde göç deneyimleri olup olmadığına ilişkin bilgi verilmektedir.

Yaş

Sosyo-demografik özelliklerden yaş ile ilişkili olarak, çalışmada, görüşülen göçmen ev işçisi kadınların en genci on sekiz, en yaşlısı altmış üç yaşındadır. Görüşülen kırk sekiz kadının yaş ortalaması 44,22'dir. Bu noktada görüşülen göçmen ev işçisi kadınların on sekizden altmış üçe her yaş aralığından kadına ilişkin temsili niteliği olduğunu belirtmek mümkündür.

Eğitim

Sovyet ideolojisinin uzantısı güçlü bir eğitim geleneği olduğu savı, en ücra köylerde bile herkesin dokuz yıllık temel eğitim alması hâkim geleneksel örüntülerin kız çocukların erkeklerden ayrı tutmayıp eğitime yönlendirmesi bulgularıyla desteklenebilir (Özer 2012:61). Göçmen ev işçisi kadınların eğitim düzeylerine ilişkin veriler, görüşülen kadınların aşağı doğru sosyal hareketliliği deneyimleyip deneyimlemedikleri anlamında da önemlidir. Ev işçiliği mesleği genellikle düşük eğitim düzeyine sahip yerli kadınların emek piyasasında yönlendikleri bir sektör iken literatürde göçmen ev işçilerinin özellikle de ESB ülkelerinden göç etmiş kadınların yüksek eğitimlerine ve bu bağlamda göç sürecinde deneyimledikleri aşağı doğru sosyal hareketliliğe vurguda bulunmaktadır. Çalışmada görüşülen göçmen ev işçisi kadınların üçü ilkokul, biri ortaokul, onu lise, on altısı meslek okulu, on yedisi üniversite mezunudur. Kadınlardan birisi üniversitede kimya okurken yarıda bırakmıştır. Ev işçiliği sektöründe çalışan kırk sekiz kadının on altısının meslek okulu, on yedisinin üniversite mezunu olması ve birisinin de üniversite eğitimini yarıda bırakmış olması “aşağı doğru sosyal hareketlilik”in göstergesi olarak ele alınabilir. Üniversite mezunu kadınların birisi spor bilimleri, beşi ekonomi, birisi gazetecilik okumuştur. Kadınların dördü mühendislik fakültesinden (makine, ziraat, hidroloji ve elektrik mühendisliği bölümleri) mezun olmuştur. Üç kadın yabancı diller ve edebiyat fakültesinden (Gürcü, Özbek ve Rus dili ve edebiyatı bölümleri) mezun olmuştur. Üniversite mezunu diğer üç kadın ise matematik, hukuk ve pedagoji üzerine eğitim almışlardır. Meslek okulu çıkışlı kadınların ise birisi anaokulu öğretmenliği, onu hemşirelik, birisi kuaförlük, ikisi medikal, birisi muhasebe, birisi tele-komünikasyon üzerine eğitim almıştır. Meslek okulunda okumuş kadınların en fazla hemşirelik okulundan çıkmış olması ev işçiliğinin mesleki yapısı ile birebir örtüşmese de çoğunlukla göçmen ev işçisi talep eden işverenlerin talepleri ile hele ki ev işçiliği yaşlı/hasta veya çocuk bakımı üzerinde yoğunlaşmayı içeriyorsa örtüşebilmektedir. Göçmen ev işçisi kadınlar başka alanlarda eğitim almış olsalar bile göç etmeden önce kendilerine ilişkin talebi artırmak için hemşirelik ile ilişkili kısa süreli eğitimlere katılabilmektedirler.

Medeni Durum

Sıklıkla erkek aile üyelerinden bağımsız olarak göç eden kadınların medeni durumlarına ilişkin bilgiye bakıldığı zaman, görüşülen kırk sekiz kadının dördünün bekâr, onunun boşanmış, on birinin eşinin vefat etmiş, yirmi ikisinin evli olduğu tespit edilmiştir. Kadınlardan birisi evli olmasına rağmen eşi ile ayrı yaşamaktadır. Sayısal olarak evli ve evli olmayan iki grup arasında önemli bir fark mevcut değildir.

Çıkış Ülkeleri

Göçmen ev işçisi kadınların çıkış ülkelerine göre dağılımlarına bakıldığı zaman, kadınların biri Kırgızistan, ikisi Azerbaycan, biri Bulgaristan, biri Ermenistan, yirmi dördü Gürcistan, ikisi Moldova, dokuzu Özbekistan, sekizi Türkmenistan'dan göç etmişlerdir. Yani araştırma kapsamında ulaşılan kadınların, Moldovalı ev işçisi imajının dışında bir profil çizdiği görülmektedir. Görüşme yapılan kadınların en fazla Gürcistan çıkışlı olmaları 2012'de yürürlüğe giren yabancılar yasasına kadar Gürcü kadınların turist vizelerini yenilemek için ülkelerine üç ayda bir giriş çıkış yapmaları ve böylece memleketlerinden ve yakınlarından fazla uzak kalmayarak Türkiye'de çalışabilmeleri ile açıklanabilmektedir. Görüşme yapılan kadınların yüksek sayılı diğer iki grubunu Özbekistan ve Türkmenistan kaynak ülkelerinin oluşturması Türkiye ile bu iki ülke arasındaki dilsel, dinsel ve kültürel yakınlık ile açıklamak mümkündür. Bu noktada çıkış ülkesini Kırgızistan olarak belirten kadının kökenini Özbek olarak belirtmesi önemlidir. Ayrıca doksanlı yıllarda Moldova ağırlıklı göçmen ev işçilerinin yoğunluğunun diğer kaynak ülkelere kaymasının makro yapılarla yani bu ülkelerin ekonomik ve politik yapılarındaki dönüşümler ile ilişkisinin varlığından söz edilebilir.

Ne Kadar Süredir Türkiye'deler?

Göçmen ev işçisi kadınların ay olarak Türkiye'de ne kadar zamandır bulduklarına bakıldığı zaman, iki kadın bir aydır, bir kadın altı aydır, bir kadın on aydır, dört kadın on iki aydır (bir yıl), bir kadın on beş aydır, yedi kadın yirmi dört aydır (2 yıl), bir kadın otuz aydır, dört kadın otuz altı aydır (3 yıl), altı kadın kırk sekiz aydır (4 yıl), yedi kadın altmış aydır (5 yıl), iki kadın yetmiş iki aydır (6 yıl), üç kadın seksen dört aydır (7 yıl), beş kadın doksan altı aydır (8 yıl), bir kadın 120 aydır (10 yıl), bir kadın 132 aydır (11 yıl), bir kadın yüz elli altı aydır (13 yıl), bir kadın iki yüz kırk aydır (20 yıl) Türkiye'de yaşamaktadır. Kadınların bir kısmı daha önce de belirli süreler için Türkiye'ye gelip çalışıp ülkelerine geri dönmüşlerdir ve sonra Türkiye'ye tekrar gelip çalışmaktadırlar. Türkiye'ye ikinci kez gelmelerinde burada kazanıp ülkelerine götürdükleri paranın bitmiş olması belirleyici olabilmektedir. Ayrıca kayıt-dışı göç durumunda Türkiye'de kalışları uzadıkça kadınların ödeyecekleri cezalar da artmaktadır, bu sebeple kadınlar ülkelere giriş yapıp cezalarını ödemekte ve Türkiye'ye girişlerinin yasak olduğu sürenin geçmesini bekleyerek Türkiye'ye tekrar giriş yapmaktadırlar. Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye öncesindeki göç deneyimlerine bakıldığı zaman, görüşülen kırk kadın göç öncesinde memleketleri ve Türkiye dışında bir ülkede yaşamamıştır. Altı kadın daha önce Rusya'da yaşamış ve bir kadın Kırgızistan'da ve bir kadın Çeçenistan'da yaşamıştır.

5.2. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN ÇIKIŞ ÜLKELERİNDEKİ HAYATLARI

Göçmen ev işçisi kadınların çıkış ülkelerindeki hayatlarını betimleyebilmek için bu bölümde çıkış ülkelerinde yaptıkları işler, SSCB veya sosyalizme ilişkin tutumları ve aile üyelerine ve özellikle de çıkış ülkelerinde kalan aile üyelerine ilişkin birtakım özellikler aktarılmaktadır.

Memlekette Yapılan İşler

ESB ülkelerinden göç etmiş kadınlar çoğunlukla kaynak ülkelerinde de emek piyasasının kayıtlı veya kayıt-dışı sektörlerinin çeşitli biçimlerinde yer almışlardır. Saha çalışması boyunca görüşülen kadınların birisi avukat, üçü bankacı, ikisi ekonomist, biri gazeteci, yedisi hemşire, üçü kuaför, üçü muhasebeci, biri müzeci, beşi öğretmen, ikisi mühendis olarak memleketlerinde çeşitli sürelerde çalışmışlardır. Kadınlardan birisi memleketteyken emniyette pasaport bölümünde çalışmıştır. Kadınların altısı marketçilik, bavul ticareti, giyim dükkânı sahipliği, küçük çaplı ticaret, alışveriş merkezinde satış sorumluluğu gibi çeşitli alım satım işlerinde çalışmışlardır. Kadınların ikisi telekomünikasyon sektöründe çalışmıştır. Kadınların yedisi çıkış ülkelerinde fabrika işçisi olarak çalışmıştır. Kadınların dördü memleketlerinde çalışmamışlardır. Burada belirtilen işler kadınların ya Türkiye'ye gelmeden önce en son yaptıkları işlerdir veya kadınların mesleki hayatlarında en belirgin olan işlerdir. Kadınların çoğu hayatlarının farklı dönemlerinde mesleki eğitimleri ile ilişkili veya ilişkisiz olarak farklı işler yapmışlar ve bazen birden fazla işi aynı anda üstlenmişlerdir. Bu farklı işler küçük çaplı ticaret ve ev ve bakım işçiliğini de içermektedir. Görüşülen kadınların yirmisi çıkış ülkelerinde işsizliğin kadınsılaşmasını deneyimlemişken, yirmi sekizi deneyimlememiştir.

Çözülen SSCB'nin Ardından

ESB ülkelerinin makro yapılarının en belirgin özelliği dağılan Sovyetlerin ardından dönüşen ekonomik, politik ve sosyal yapılardır. Bu büyük dönüşümlerin kadınların sosyal ve bireysel dünyalarındaki yönlendirmeleri ve hatta göç süreçlerindeki belirleyiciliği kaçınılmazdır. Bu bağlamda araştırmada kadınların sosyalizm ve SSCB dönemine ilişkin tutumları sorgulanmıştır. Otuz altı kadın SSCB ve sosyalizm dönemini olumlu olarak değerlendirirken, üç kadın bu dönemi olumsuz değerlendirmekte, kadınların dördü bu konuda yorum yapmamakta, kadınların üçü bu dönemi hatırlamadıklarını belirtmekte, kadınların ikisi SSCB ve sosyalizm dönemine ilişkin hem olumlu hem olumsuz

tutumları olduğunu ifade etmektedir. SSCB, sosyalizm dönemine ilişkin hem olumlu hem olumsuz tutumları olduğunu ifade eden kadınlar, günümüzün seyahat özgürlüğü ve diğer özgürlükler anlamında gençler için iyi olduğunu ama düzen anlamında da geçmiş dönemin iyi olduğunu söylemektedir. Sosyalizm dönemine ilişkin olumlu tutumları olan kadınlar o dönem iş ve para olduğunu ve eğitim, sağlık gibi hizmetlerin ücretsiz olduğunu, şimdi bunlar olmadığı için insanların dünyanın başka yerlerine çalışmaya gittiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca Sovyetlerin çöküşünün sadece ekonomik yaşamda değil sosyal ve bireysel yaşamlarda da önemli olumsuz dönüşümlere yol açtığı zaman zaman vurgulanmıştır: *“Komünizm ve Rusya zamanı çok iyiydi. Komünizm çökünce insanlar sarsıldı. Bizim erkekler o zaman bozuldu. İran ve Afganistan’dan uyuşturucu girmeye başladı. Erkekler hem uyuşturucu kullanmaya hem de satmaya başladı. Bir dolu erkek hapisaneye girip çıktı. Komünizmde fabrikalar çalışıyordu, kreşler vardı. Rusya iyiydi sonrasında eleman çıkardılar. Tamam, Müslümanlığın önünü kapattılar. Ama biz köyümüzde ibadetimizi yapardık. Müslümanlar da Hıristiyanlar da gizli ibadet ederlerdi. Devlet bozulmasın diye ibadetin gizli yapılması istenirdi. Herkesin eti, sütü, evi, arabası vardı. Kadınlar çalışmasa da sütlerini, yoğurtlarını yapıp, para kazanırlardı. Biz şimdi çocuklarımıza elma bile alamıyoruz. Şeker, et çok pahalı. Rusya zamanı annem babam devlete çalışıyorlardı. 240 TL ile gül gülistan yaşıyorduk. Şimdi yine elektrik su bedava ama ben her ay 100, 200 \$ yolluyorum. Annemin emekli maaşı var. Kira ödemiyorlar ama yetmiyor”* (Ankara’da hafta sonları yaşlı çift bakımında çalışan Türkmen kadın, Görüşme 30). Diğer olumlu atıf düzenin işleyişinedir: *“Komünizmin iyi tarafı, her şey parasızdı. Her şey insanlar içindi. Kanun çalışıyordu. Hastane, okul, sosyal faaliyetler parasızdı. Çocuklar okusun diye denetim vardı. Ama şimdi okumak zorlaştı. O dönemde yurt dışına çıkmak zordu. İkinci araba almak için devletten izin alıyordun. Devlet aile büyüyünce ikinci ev veriyordu. Çocuk parası veriyordu. Baba yoksa yetim parası ödeniyordu. Şimdi kanun yok. Halk cephesi geldiğinde anarşi dönemi yaşadık. SSCB döneminde yarın korkunuz yoktu. Özgürlük diye diye özgürlüğümüzü aldılar. Şimdi biz hep çocuklarımızın nasıl okuyacağını düşünüyoruz. Çocuklar okula gidebilseler bile tanıdiksız ve rüşvetsiz iş bulunamıyor”* (Ankara’da

yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Azeri kadın, Görüşme 17). Sosyalizm dönemine ilişkin olumlu atıflar, paranın alım gücünün olmasını, ekonomik sınıflara ilişkin uçurumların olmamasını, elektrik, su, kira bedellerinin olmamasını, bütün milletlerin birlikte yaşayabilmesini içermektedir. Kadınların SSCB, sosyalizm dönemine ilişkin olumsuz atıfları ise, şimdiki devletin daha demokratik olmasını, şimdi her şeyin daha modern olmasını ve herkesin özgürce seyahat edebilmesini içermektedir.

Aile Üyeleri

Göçmen ev işçisi kadınların çıkış ülkelerindeki yaşamları ile ilişkili olarak orada kalan aile üyelerine ilişkin özellikler önemlidir. Göçmen ev işçisi kadınlar sıklıkla çıkış ülkelerinde kalan aile üyelerinin geçimine katkıda bulunmaktadır fakat aile üyeleri de eş veya evlat memleketlerinde veya göç edilen yerlerde çeşitli sektörlerde çalışmaktadır. Göçmen ev işçilerinin ailelerinin ve ESB ülkelerinin ekonomik yapılarına ilişkin niteliklerin meydana çıkarılması bağlamında kadınların eşlerinin veya çocuklarının hangi işlerde çalıştıkları önemlidir. Görüşülen kadınların ikisinin eşi şoför olarak çalışmaktadır. Eşlerden birisi Ankara'da (kadının yaşadığı il) oto yıkamada çalışmaktadır. Eşlerden birisi kadının da yaşadığı İstanbul'da fırında çalışmaktadır. Kadınlardan ikisinin eşi emeklidir ve emekli maaşlarının düşüklüğü vurgulanmaktadır. Kadınlardan dördünün eşi tamir, badana, inşaat ve bahçe işlerinde çalışmaktadır, bu eşlerden ikisi Türkiye'de ikamet etmekte, diğer ikisi çıkış ülkelerinde bu işleri düzensiz olarak yapmaktadır. Bir diğer kadın eşinin çıkış ülkeleri olan Gürcistan'da geçici işlerde çalıştığını, dört kez iş bulmak için Türkiye'ye geldiğini ama iş bulamayıp ülkesine geri döndüğünü aktarmaktadır. Eşlerden birisi çıkış ülkesi olmayan Rusya'da fabrika işçisi olarak çalışmaktadır. Eşlerden birisi maden işçisi olarak memlekette çalışmaktadır. Eşi Türk olan bir kadın eşinin serbest çalıştığını belirtmektedir. Ankara'da yaşlı/hasta bakımında çalışan Gürcü kadın eşinin Almanya'da çalıştığını ama ne iş yaptığını bilmediğini söylemektedir. Evli olan göçmen ev işçisi kadınların altısının eşi çeşitli sebeplerle çalışmamaktadır (çalışmayan eşlerden birisi Türk'tür). Göçmen ev

işçisi kadınlar eşleri Türkiye’de ikamet etse bile eğer yatılı olarak çalışıyorlarsa eşleri ile izin günlerinde ve genellikle tuttıkları evlerde görüşmektedirler. Memleketlerinden gelen benzer durumdaki kişilerle ev tutularak, izin günlerinde bu evlerde de buluşulabilmektedir.

Çocuk sahibi olan göçmen ev işçisi kadınların çocuklarına bakıldığı zaman, çocukların üçü altı yaşın altındadır. Çocukların on sekizi öğrencidir, on ikisi kendi ülkeleri dışında ülkelerde çalışmaktadır. On biri herhangi bir işte çalışmamaktadır. İki düzensiz geçici işlerde çalışmaktadır. Üç çocuk sporcudur. Çocuklardan biri askerdir, birisi otomotiv sektöründe çalışmakta, birisi gazetecidir, birisi tıp doktoru, birisi öğretmendir. Ayrıca mobilyacı, polis, veteriner, okul müdürü ve güvenlik görevlisi olan birer evlatları mevcuttur. Çoğunlukla çocuklar herhangi bir işte çalışsalar, hatta doktor, öğretmen gibi kalifiye mesleklerle emek piyasasına dâhil olsalar ve hatta aile üyeleriyle aynı evde yaşayarak masraflarını asgariye düşürseler bile ekonomik olarak Türkiye’de ev işlerinde çalışan anneye bağımlıdırlar.

5.3. YOLA ÇIKIŞ

Bu bölümde göçmen ev işçisi kadınların göç etmeye karar veriş süreçleri aktarılmaktadır.

5.3.1. Göç Nedeni

Aşağıda göçmen ev işçisi kadınları göç etmeye ve Türkiye’ye göç etmeye yönlendiren unsurlar hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışmak ve Para Kazanmak için Göç Etmek

Hem iç göçe hem de dış göçe yönelik çalışmaların çoğunda göç nedeni sorgulanmış ve çoğunlukla ekonomik yönelimli göçler meydana çıkarılmıştır. Bu çalışmada da, görüşülen kırk sekiz ev işçisi kadından kırk altısı ekonomik sebeplerle yani çalışmak ve para kazanmak için göç etmişlerdir. Kadınların

bazılarının ülkelerinde kazandıkları para kendilerine yetmesine rağmen çocuklarının masrafları ve gelecekleri için para biriktirmek istedikleri için göç etmişlerdir. Kadınların göç etme isteklerinin altında ev alma isteği yatabilmektedir. Özellikle evli olmalarına rağmen geleneksel veya ekonomik sebeplerle geniş aile ile birlikte yaşayan kadınlar, ev alarak kendi çekirdek aileleri ile ayrı bir eve çıkmak istemektedirler. Kendi üniversite eğitimlerine devam etmek için para kazanmak isteyen kadınlar da vardır. Aslında ESB ülkelerinden göç eden kadınların göç edişlerinin arkasında yatan temel süreç doksanlı yılların başında SSCB'nin dağılması sonrasında memleketlerinde önceleri hiç iş olmaması, şimdilerde zor da olsa iş bulunabilmesine rağmen bu işlerden alınan ücretlerin çok düşük olmasıdır. Örneğin Türkiye'de bir ayda kazanabildikleri parayı memleketlerinde bazen beş altı ayda hatta daha uzun bir sürede kazanabilmektedirler. Göç etme sebeplerini ekonomik yönelimlerle bağlantılandırmayan iki kadından birisi Türkiye'de Türk birisi ile evlendiği için göç etmiştir, diğeri ise Türkiye'de arkadaşları olduğu için geldiğini söylemektedir. Yani bu iki kadının göç ediş sebepleri sosyal ağlarla ilişkili olarak kategorileştirilebilir.

Varış Noktası Olarak Türkiye'yi Seçmek

Kadınların göç edişlerine ilişkin genel gerekçelendirmenin ötesinde varış ülkesi olarak neden Türkiye'nin seçildiği önemlidir. Görüşülen kadınların ikisi Türkiye'nin politik yapısına atfen Türkiye'ye geliş nedenlerini belirtmektedir. Ankara'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın: *"Türkiye demokratik bir ülke İran, Irak ve Arabistan gibi ülkelere gitmezdim. Türkiye kanunları iyi"* demektedir (Görüşme 46). On beş kadın Türkiye'ye geliş sebeplerini coğrafi yakınlık ile bağlantılandırmaktadır, özellikle Gürcü kadınlar için Gürcistan-Türkiye arasının otobüs ile gidip gelinebilen bir mesafe olması önemlidir. Kadınların dördü Türkiye'deki sosyal ortamın olumlu özelliklerine vurgu yapmaktadır. Yirmi göçmen ev işçisi kadın diğer ülkeler yerine Türkiye'ye gelişlerini pratik sebeplerle (yasa değişimine kadar Gürcü kadınların üç aylık turist vizeleri ile üç ayda bir ülkelerine giriş çıkış yaparak çalışabilmeleri, vize alış kolaylığı, vize ve yol paralarının Avrupa ülkelerine ve ABD'ye göre az

olması vb.) ilişkilendirmektedir. Türkiye ile ilişkili geçmiş deneyimler (daha önce ülkeleri ile Türkiye arasında yapılan bavul ticareti ile Türkiye hakkında bilgi sahibi olmak, Türkiye'ye yapılmış olan turistik gezi) beş göçmen ev işçisi kadının varış ülkesi olarak Türkiye'yi seçmesinde belirleyici olmuştur.

Göçmen ev işçisi kadınların yirmi dokuzu göç etmek için Türkiye'yi seçmelerinde sosyal ağların önemine vurguda bulunmaktadır. Bu sosyal ağların en temel biçimi, Türkiye'ye kendilerinden önce gelmiş ev işlerinde çalışan kadın akrabaların ve arkadaşların onları yönlendirmesi sürecinde somutlaşmaktadır. Elbette farklı sektörlerde çalışan erkek akraba ve tanıdıklar da kadınların Türkiye'yi seçmelerinde yönlendirici olabilmektedir ama genel olarak ESB ülkelerindeki kadınlar arasında Türkiye'de iş olduğuna ilişkin bir söylem mevcuttur. Bu bağlamda ulus-ötesi sosyal ağların özellikle de ulus-ötesi kadın ağlarının mevcudiyeti ESB ülkelerinden göçmen kadınların ev işlerinde çalışmak için Türkiye'ye gelmelerinde belirleyicidir.

On bir kadın Türkiye'ye geliş sebeplerini kişisel merak ve beklentileri ile açıklamaktadır, özellikle televizyon ve gazetelerdeki Türkiye'ye ilişkin iletiler bu merak ve beklentileri biçimlendirebilmektedir. Diğer ülkelere özellikle Rusya'ya ilişkin olumsuz tutumlar kadınlardan birisinin göç yolunun Türkiye'ye dönmesini sağlamıştır. Kültürel yakınlık (dilsel ve/veya dinsel) sekiz kadının Türkiye'yi varış ülkesi olarak seçmesinde belirleyici olmuştur. Kadınlardan birisi gelmeden eşine kızması yani kişisel bir sebeple Türkiye'ye göç edişini açıklamakta, bir diğer kadın Türk olduğu için yani etnik yakınlık sebebi ile Türkiye'ye geldiğini söylemektedir.

5.3.2. Göç Kararı

Antropologlar göçe ilişkin karar verme süreçlerinin toplumsal ve kültürel bağlamlarda şekillendiğini ve yeniden şekillendiğini belirtmektedirler (Brettel, 2003:4 aktaran Özer 2012: 52-53). Ataerkil söylem ve pratikte uzun yıllar ailenin erkek üyelerine bağımlı ve pasif göçmenler olarak ele alınan kadınların göç kararlarını nasıl verdikleri, daha doğrusu göç kararının alınış sürecinde ailenin,

özellikle erkek üyelerinin yönlendirici olup olmadığının belirlenmesi önemlidir. Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların kırkı Türkiye'ye göç etmeye kendileri karar vermişlerdir. Kadınlardan üçünün aile üyelerinden birisi kadınların Türkiye'ye göç etmesine karar vermişlerdir. Göçmen ev işçisi kadınların birisi kendisi için göç kararını arkadaşlarının verdiğini söylemektedir. Dört göçmen ev işçisi kadın aile, eş, çocuklarla ortak alınan kararlar sonucu göç etmişlerdir. Göç etmeye kendisi karar veren kadınların da karar süreçleri sosyal ilişkiler içerisinde farklı biçimler almıştır. Bu biçimler on farklı kategori altında gruplandırılabilir: sosyal çevrenin koymaya çalıştığı engellere karşı direnç gösterme, sosyal çevrenin teşviki, engeller ortadan kalkınca göç etme, çevreden yansız tepkiler, karar olarak değil mecburiyet olarak göç etme, aileden birilerinin Türkiye'de olması gibi izin almasını kolaylaştırıcı sebepler, karar sürecinde aileyi de göçe yönlendirme, karar sürecinde pek düşünmeme, tamamen bağımsız karar verme, aileyi geride bırakmanın zorluğudur.

Görüşmeler boyunca, göç ve Türkiye'yi varış noktası olarak seçme nedeninde ulus-ötesi sosyal ağların özellikle de kadın ağlarının önemi meydana çıkmaktadır. Göç etme kararında sosyal ağların belirleyiciliğine bakıldığı zaman, göçmen ev işçisi kadınların onu gelmeden önce Türkiye'de kimselerinin olmadığını söylemektedir. Kadınların on beşi Türkiye'ye gelişlerinde çekici bir etmen olarak Türkiye'de ev işlerinde çalışan kadın arkadaşlarının ve akrabalarının varlığını vurgulamaktadır. Kadınların dördü çekici bir etmen olarak Türkiye'de ev işlerinde çalışan kadın akrabaların ve farklı sektörlerde çalışan erkek akrabaların varlığını belirtmektedirler. Kadınların on dokuzu çekici bir etmen olarak Türkiye'de farklı sektörlerde çalışan akrabaların ve arkadaşların varlığını ifade etmektedirler. Bu kadınların arkadaşları memleketlerine gitmiş olsalar bile göç sürecinde yol göstermişlerdir. Görüldüğü üzere göçmen ev işçisi kadınların Türkiye'de kendileri ile eş konumda olan kadınların ve farklı sektörlerde çalışan kadın ve erkek tanıdıkların varlığı Türkiye'ye göç kararında çoğunlukla belirleyici olmaktadır.

5.4. TÜRKİYE'YE İLK YOLCULUK

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların Türkiye'ye ilk yolculukları, kimlerle seyahat ettikleri, sınır kapısını geçişleri ve sınır polisi ile karşılaşmaları, ilk geliş için yol ve vize finansmanlarını sağlamaları, göç etme sürecinde aracılardan mevcudiyeti, ilk girişteki vize durumları bağlamında aşağıda aktarılmaktadır.

Türkiye'ye Varış Yolu

Göç etmeye karar verdikten sonra yeni bir ülkeye gitmek için yola çıkmak zorlu bir süreçtir ve bu anlamda ilk kez Türkiye'ye gelirken kiminle yola çıkıldığı özellikle ki bazı kadınların ülkeleri dışında bir yere ilk kez gittikleri göz önünde tutulursa önemli bir sürece dönüşmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye'ye ilk geliş yolculuklarına bakıldığı zaman yirmi dördü yalnız başına yola çıkmışlardır. On kadın Türkiye'de bavul ticareti, iş bulmak için aracılık gibi işlerle uğraşan tanıdıkları kişilerle Türkiye'ye ilk yolculuklarını gerçekleştirmiştir. On bir ev işçisi kadın anne, eş, elti, kadın akraba, kardeş gibi akrabalarla Türkiye'ye gelirken, üç kadın ise aracı şirket temsilcisi ve o şirketle gelen diğer kadınlar ile geldiklerini belirtmektedir. Kadınlardan tanıdık birisi ile gelmenin yolculukta işleri kolaylaştırdığını söyleyenler olduğu gibi bir şey değiştirmediğini belirtenler de vardır. Türkiye'ye yalnız gelen kadınların eğer Türkiye'de tanıdıkları varsa çoğunlukla terminalde bu tanıdıklar tarafından karşılanmışlardır. Türkiye'deki ajans temsilcileri de genellikle göçmen ev işçisi kadınları terminalde karşılamakta, hatta bazen iş bulana kadar şirketlerinde konaklatmaktadırlar. Kadınlar terminalde karşılanmaya ilişkin zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın bu durumu şöyle aktarmaktadır: *“Gelmeden bir kadın bulmuştuk. O kadın beni ve arkadaşımı alıp şirkete götürecekti. Ama alana geldiğimizde kadın yoktu. Bir gece alanda yattık, dönüş paramız da yoktu. Elçilikte vize alırken Türkiye'de bir kadının yeğeni ile tanışmıştık. O Türkiye'deki kadının numarasını vermişti. O kadını aradık ve bize yardımcı oldu....”* (Görüşme 27).

Göçmen ev işçisi kadınlar, genel olarak geldikleri ulaşım aracında (mesafeye veya ücrete göre uçak veya otobüs, sadece Moldova'dan gelen bir kadın gemi ile gelmiş) memleketlerinden Türkiye'ye daha çok çalışmak için gelen ve çoğunlukla kadınlardan oluşan yolcular olduğunu söylemektedirler. Bu kadınların büyük kısmı ev işlerinde çalışmak için gelmektedir. Kadınlar genellikle bu kadınlarla yol sürecinde etkileşime geçerek çeşitli konularda birbirlerine yardımcı olmaktadır. Bazen bu kişiler önceden tanınan kişiler olabilmektedir. Göçmen ev işçisi kadınlardan ulaşım sürecinde çeşitli sebeplerle kimse ile etkileşime geçemediklerini de söyleyenler vardır. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın onlardan biridir: *"Otobüste kimse ile konuşmadım. Burada da kimse ile konuşmuyorum. Buradaki ev sahipleri ve çocukları çok iyiler. Diğer Gürcüler Hıristiyan ben Müslüman'ım. Onlar para için başka işler yapıyor. Otobüstekilerle falan konuşmuyorum, hiç arkadaşlık etmiyorum. Onlara telefon numarası falan vermiyorum, yol boyunca müzik dinliyorum, diğerleri sigara içiyor, ben içmiyorum"* (Görüşme 9).

Sınırları Aşmak

Görüşülen kadınların çoğu sınırı geçerken problem yaşamadıklarını belirtmektedir. Kadınların ilk girişi ise bu durum ve geçerli turist vizesi ile giriş yapmaları sınırı geçerken kolluk kuvvetleri ile herhangi bir problem yaşamamalarını sağlamaktadır. Kadınlar genellikle, sınır polisinin kendilerinin turist vizelerine sahip olmasına rağmen çalışmaya geldiklerini bildikleri halde herhangi bir sorun çıkarmadıklarını belirtmektedir. Sınırı geçerken kadınlar ticaret için veya gezmek için geldiklerini belirtirlerse polis tarafından üzerlerinde paraları olup olmadığı sorulabilmektedir. Bu sorunun yanıtı olarak gösterilen para da araçların kâr mekanizmalarından biri olabilmektedir. İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"Havalimanında niye geldin dediklerinde, gezmeye denildiği zaman, görevliler paran var mı diye sorarlar. Arkadaşım kadın bana 1000 dolar verdi. Ben de kadına 1100 \$ olarak iade ettim..."*. (Görüşme 24). Sadece Ankara'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın sınırda problem yaşadığını belirtmektedir: *"Hala gümrüklerde bize kötü davranılıyor. İnsanlar girince soru*

soramıyor, bir soru sorulduğunda ters bir şekilde bilmiyoruz deniyor. Gümrükten geçmekten nefret ediyoruz ama mecburen geçiyoruz. Pasaport kontrolünde kimse soru sormuyor” (Görüşme 10).

Göç sürecindeki önemli unsurlardan birisi çoğu zaman ekonomik olarak zor durumda olan ve emek göçü için yola çıkan kişilerin yol finansmanını nasıl gerçekleştirdikleridir. Yol finansmanı ulaşım masrafları ve vize ücretleri olmak üzere iki boyutu kapsamaktadır. Konu ile ilgili çalışmalarda göçmen kadınların ulaşımını nasıl finanse ettikleri irdelendiğinde, uçak biletini kendilerinin aldığını, arkadaşlarından borç para alarak biletlerini temin ettiklerini, arkadaşları aracılığı ile bilet temin eden aracılarda iletişime geçtiklerini belirtilmektedir (Barbaros 2009: 70-71).

Geliş Biletini ve Vizeyi Almak

Ulaşım ücretlerinin nasıl karşılandığına bakıldığı zaman görüşülen kadınların otuz yedisi kendilerinin karşıladığını belirtmektedir. İki kadının yol masrafları aracı şirketler tarafından karşılanmıştır. Göçmen ev işçisi kadınların dördü yol masrafları için bankadan veya şahıslardan borç almış, beş kadının yol masrafları aile üyeleri tarafından karşılanmıştır. Vize masraflarının karşılanmasına bakıldığı zaman beş kadının vize masrafları aile üyeleri tarafından, ikisinin bankadan veya şahıslardan borç alınarak, birisi şirket tarafından karşılanmıştır. Otuz sekiz kadın vize masraflarını kendilerinin karşıladığını ve iki kadın vize için herhangi bir ücret ödemediklerini dile getirmektedirler.

Aracılar

Göç endüstrisinin mevcudiyetine ilişkin somut örneklerin meydana çıkarılabilmesi için iş bulmak dışında göç sürecinde herhangi bir aracı kuruluşun/ajansın olup olmadığı sorgulanmıştır. Otuz göçmen ev işçisi kadın göç ediş sürecinde (işe yerleşme sürecindeki ajanslar dâhil değildir) herhangi bir aracı kuruluş/ajans ile işbirliği içerisinde olmadıklarını belirtmektedir. Ankara’da görüşülen hasta/yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın; *“Şirketler insan ticareti yapıyor gibi gözüktüğü için pek yanaşmıyorum”*

demektedir (Görüşme 31). Dört kadın bu süreçte aracı kişilerin olduğunu belirtmektedir. Bu aracı kişiler Türkiye'ye mal getirme, Türkiye'de çalışan kadınların eşyalarını ve gönderdikleri malları getirip götürme, işe yerleştirme gibi farklı görevleri aynı anda üstlenebilmektedir. Bu görevlerden birisi de yukarıdaki aktarımlardan birisinde olduğu gibi göçmen kadınlara sınır geçerken üzerlerinde para olup olmadığı sorulduğunda onlara komisyon alarak bu parayı temin etmektir. Bu aracı kişiler göçmen ev işçisi kadınların yakınları olduğu zaman kadınlardan herhangi bir talepte bulunmayabilmektedir. Sekiz göçmen ev işçisi kadın göç süreçlerinin şirketler/ajanslar aracılığıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu şirketler göç veren ülke ve Türkiye'deki kişiler arasında ortaklaşa kurulabilmektedir. İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın göç etme sürecindeki aracı şirketi şöyle anlatmaktadır: *"Bir şirkete para ve pasaportumu verdim. Onlar ulaşıma sağladı. Şirket çalışanı beni alanda ablama teslim etti. Türkiye'ye getirmek ve ablama teslim karşılığında 250 \$ aldı şirket"* (Görüşme 22). Göçü sürecini gerçekleştiren ve kadını Türkiye'deki işine yerleştiren ajans aynı şirket olabilmektedir. Bu durumda genellikle göçmen ev işçisi kadının ilk maaşı bazense daha azı şirkete verilmektedir. Bir şirket hem ev hem de seks işçiliği için aracılık yapabilmektedir. Bu durumu Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın şöyle dile getirmektedir: *"İstanbul'a ilk gelince aracı adam beni bir otele yerleştirdi. Adam tek tek konuşuyordu gelen kadınlarla. Niye geldin diyordu. Adam hem fuhuş için hem de evlerde çalışan kadınlar için aracılık ediyordu"* (Görüşme 11).

İlk Girişteki Pasaportlar

Görüşülen kırk yedi göçmen ev işçisi kadın Türkiye'ye ilk girişlerini turist vizesi ile gerçekleştirmiştir. Sadece Ankara'da gündelikçi olarak çalışan Azeri kadın Türk birisi ile evlenerek aile birleşim izni ile Türkiye'ye giriş yapmıştır. Son yabancı yasasının yürürlüğe girişine kadar turist vizesi ile giriş yapan Gürcü kadınlar genellikle üç ayda bir ülkelerine giriş çıkış yapmaktadırlar. Özellikle Gürcistan dışındaki ülkelere turist vizesi ile gelen kadınların bir kısmı ülkelere hiç giriş yapmadıkları için kaçak durumundadırlar ve ülkelere tekrar

girişlerinde para ödeyecekler ve “deport” oldukları için bir süre Türkiye’ye giriş yapamayacaklardır.

5.5. İŞ İLİŞKİLERİ

Bu çalışmanın temel aktörlerinin emek göçü dâhilinde Türkiye’ye ESB ülkelerinden gelen kadınlar olduğu düşünülürse, iş ilişkilerinin önemi meydana çıkmaktadır. Ayrıca göçmen ev işçilerinin içerisinde yer aldıkları iş alanları diğer sektörlerden farklı olarak ev içerisinde yer almakta ve çoğu zaman çalıştıkları mekânlarda konaklayan kadınlar için özel alan ve kamusal alan ayrımı ortadan kalkmaktadır.

5.5.1. İşi Bulmak

Görüşülen kırk sekiz ev işçisi kadının yirmi altısı aracı şirketler veya kişiler, yirmi biri akrabalar, arkadaşlar veya tanıdıklar aracılığıyla birisi kendisi Türkiye’deki işlerini bulmuşlardır. Akrabalar, arkadaşlar veya tanıdıklar aracılığıyla işe girildiği zaman işten ayrılarak başka bir işe geçen veya ülkesine dönen tanıdık/akraba/arkadaş ev işçisinin yerine işe girmek yaygın bir uygulamadır. Akraba aracılığıyla iş bulan kadınların aracı akrabaları genellikle anne, kardeş, kız evlat, teyze ve kuzenlerdir. Bu durum da ulus-ötesi sosyal ağların özellikle de kadın sosyal ağlarının mevcudiyetini ortaya çıkarmaktadır. İşi şirket bulduğu zaman kadınların iş değiştirme sıklığı artabilmektedir.

Göçmen ev işçisi kadınlar iş bulma süreçlerinde olumsuz deneyimler edinebilmektedirler. Örneğin, kendilerine iş bulan kişilerin suiistimaline ilişkin bir vakayı Ankara’da hafta sonları yaşlı çift bakımında çalışan Türkmen kadın şöyle anlatmaktadır: *“Memlekette hemşire bir kadının kız kardeşi Türkiye’de çalışıyordu. Hemşire kadın, beni ve iki kadını alıp Türkiye’ye getirdi. Ankara terminalinde biz fark etmeden hemşire kadının kardeşi, bizi 200 \$’a başka bir adama pazarlamış. (pazarlamak derken yine ev işleri için ikinci bir aracı, ilk aracı üzerimizden 200\$ kazandı.) Biz Türkçe zar zor anlıyoruz. Adam bizi bir*

eve götürdü. Teyzeye beni teyzesinin kızı olarak tanıttı. Bir gün sonra işe başladım. Yatalak kadın ve amca bakıyorum. Bir ay çalıştım. Adam izin parası ve maaşımı aldı. 450 \$ aylık ve 20 TL izin parası alıyordum. Dil öğrenince 500 \$ almak üzere anlaşmıştık. Adam ben sizi arkadaşınızın kardeşinden aldım diyerek aldı parayı. Adam pasaportlarımızı da aldı ama sonra pasaportları geri alabildik. İkinci maaşı da ülkemdeki hemşire arkadaşımın kardeşi olan kadın almak istedi...” (Görüşme 30). Bir süre Türkiye’de çalıştıktan sonra kadınların tanıdıkları aracılığıyla iş bulma olasılıkları artmaktadır, burada eski çalışılan evlerden alınan referanslar da işlevsel olabilmektedir.

Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’de kendilerine iş bulanlara, özellikle işi bulanlar aracı şirketler veya kişiler olduğu zaman ödedikleri bedeller mevcuttur. Şirket aracılığıyla iş bulan kadınların büyük çoğunluğu bir aylık maaşlarını şirkete verdiklerini söylemektedir. Bu bir aylık maaş şirkete işveren ile işçi tarafından ortak olarak da ödenebilmektedir. Bazen de işçiler aracı şirketlere bir aylık ücretlerinin yarısını ödemektedir. Zaman zaman sadece işveren, kendisine göçmen ev işçisi bulan aracı şirkete para ödemektedir. İş bulma komisyonu kadınlar ilk işlerine yerleştirilirken alınıp kadınlar çeşitli sebeplerle iş değiştirirken bedel istenmeyebilmektedir. Fakat aksi durumlar da mevcuttur. Ankara’da yaşlı hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın aynı işte kalsa bile dokuz ayda bir bağlı olduğu şirkete bir aylık maaşını verdiğini belirtmektedir (Görüşme 41).

Aracı kişiler, şirket olmayan ama göçmen ev işçisi kadınlara iş bulunca karşılığında komisyon alan bireylerdir. Göçmen ev işçisi kadınların aracı kişilere iş bulmaları karşılığında ödedikleri bedel, bir aylık maaş veya bir aylık maaş artı haftalık izin parası olabilmektedir. Fakat aracı kişi vasıtasıyla Sapanca’da gündelikçi olarak çalışan kadın her gittiği iş için aracı kişiye komisyon ödemektedir (Görüşme 37). Bazen bu aracı kişilerin iş buldukları kadınların arkadaşları olması sebebiyle para alınmamaktadır. Çalıştıkları işleri arkadaşları tarafından bulunan kadınlar genelde herhangi bir ücret ödemeseler de Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın arkadaşının kendisine iş bulması karşılığında 100 TL verdiğini (Görüşme 41), yine

Ankara’da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın ise arkadaşına kendisine iş bulmasının ardından hediyeler verdiğini (Görüşme 28) söylemektedir.

Eğer aracı şirket göç sürecinin başından beri mevcutsa yol masrafları ve vizeyi de karşılamakta ve işi de aynı şirketin bulması durumunda göçmen ev işçisi kadın şirkete hepsi için ayrı ayrı ödeme yapabilmektedir. Ankara’da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın Türkiye’ye yeni gelen ev işçisi kadınların durumlarının daha zor olduğunu söylemektedir: “*Şimdi şartlar çok zor, gelen bir arkadaşımız yedi ay şirkete komisyon diye para vermiş*” (Görüşme 28). Göçmen ev işçisi kadınlardan iş bulunma karşılığınca şirketler tarafından alınan komisyonlar genellikle göçmen erkeklerin işe yerleştirilmesi karşılığında alınmamaktadır. Çünkü erkekler genellikle az ve TL ile maaş almaktadırlar.

Kadınların buraya geldiklerinde işlerini seçme şansı olup olmadığı sorulduğunda, şirketle görüşülme esnasında iş seçme şansları olduğu belirtilmektedir. Örneğin, şirketler yaşlı erkek bakımı önerdiklerinde kadınlar kabul etmeyebilmektedir. Şirketler kadınlara iş olanakları sunmaktadır. Kadınların ilk geldikleri zaman iş seçme olanakları daha azken, yıllar içerisinde iş seçme fırsatları artmaktadır. Çünkü kadınlar ilk geldiklerinde paraları azdır ve Türkçeye hâkim değillerdir. İşlerini kendisi bulan kadınlar da kendilerinin iş bulabilmelerinin sebebini Türkçe bilmeye bağlamaktadırlar.

5.5.2. İşverenlerle Etkileşimler

Bu bölümde, göçmen ev işçisi kadınların işverenlerini kim olarak tanımladıkları ve işverenleri ile etkileşimlerini nasıl nitelendirdikleri anlatıldıktan sonra kadınların işverenlerinin kendilerine ilişkin denetimlerine, daha önceki işlerinde işverenleri ile etkileşimlerine ve işverenleri ile aynı evde yaşamaya ilişkin anlamlandırmaları aktarılmaktadır.

Patron Kim?

Türkiye’de göçmen ev işçisi çalıştıran birey veya ailelerin sosyo-ekonomik profillerine ilişkin bir kesit sunulabilmesi için görüşülen kadınlara işverenlerinin

kim olduğu ve ne iş ile uğraştıkları sorulmuştur. İşverenin kim olduğu yapılan işin niteliği, ücretin kim tarafından verildiği, işle ilgili talimatların kimler tarafından verildiğine göre değişmektedir. Bakılan kişi (çocuk olmadığı sürece) “patron” olabildiği gibi, bakılan kişinin eşi veya çocukları da işveren rolünü üstlenebilmektedir. Bu noktada, görüşülen kadınların işveren olarak kimi konumlandıkları önemlidir. Göçmen ev işçisi kadınların yedisi işverenlerini genç çift, beşi genç kadın, biri orta yaşlı adam, üçü orta yaşlı çift, ikisi orta yaşlı kadın, üçü yaşlı adam, on altısı yaşlı kadın, yedisi yaşlı çift olarak tanımlamaktadırlar. Dört göçmen ev işçisi kadın gündeliğe gittikleri için farklı işverenleri olduğunu ve orta ve üst gelir düzeyinden evli, bekâr, yaşlı, genç, kadın, erkek çeşitli kişilerin evlerine gittiklerini vurgulamaktadırlar.

Kadınlar işverenleri ile ilişkili farklı özellikleri vurgulamaktadır. Ankara’da ev işlerinde yatılı çalışan Gürcü kadın patronunun yüksek gelirli Kürt iş adamı olduğunu söylemektedir: *“Patronum Kürt olduğunu söyledi. Gelmeden önce bütün Kürt’lerin terörist olduğunu düşünüyordum”*(Görüşme 46). Kadınlar yaşlı bakımında çalıştıkları zaman baktıkları kişilerin çocuklarının (*“baktığım kadının kızı öğretim görevlisi”, “annenin kızı biyolog”*) ve/veya eğer yaşlı kadın bakımında çalışıyorlarsa ve baktıkları kadın çalışmadıysa yaşlı kadınların eşlerinin (*“annenin eşi subaymış, emekli maaşı var”, “benim annenin eşi albaymış”*) işlerine atıfta bulunmaktadır. Bakılan yaşlı kişi daha önce çalışmışsa önceki işi belirtilmektedir; *“benim baktığım baba emekli bankacı”, “emekli paşa bakıyorum”, “benim baba emekli albay”, “benim anne üniversitede psikoloji profesörü ama doksan yaşında emekli”*.

Çocuk bakımında çalışan kadınların işverenleri çeşitli meslek grupları içerisinde yer alabilmektedir. Bu noktada ev kadını olan kadınların da çocuk bakımı için göçmen işçi tercih edebildiği meydana çıkmaktadır; *“çocuklarına baktığım evde evin babası radyo spikeri anne çalışmıyor, şartları iyi”, “bizde baktığım kızın annesi çalışmıyor ama baba serbest çalışıyor”, “lüks bir sitedeyiz, evin hanımı üçüncü çocuğuna hamile ve çalışmıyor”*. Zaman zaman bakılan çocuklarının annelerinin meslekleri de ön plana çıkabilmektedir. Çocuk bakan kadın işçiler bakılan çocuğun ebeveynlerinin ne iş yaptığını net olarak bilmeyebilmektedirler.

Evlerinde göçmen ev işçisi kadın çalıştıran ailelerin gelir düzeyleri her zaman çok yüksek olmayabilmektedir, kadınların aktif iş yaşamına katılımlarına ve devletin refah harcamalarının azalması ile paralel olarak, orta gelir düzeyindeki aileler de çocuk, hasta ve yaşlı bakımında göçmen ev işçisi istihdam etmektedirler. Ayrıca yaşlı bakımı, bakıma ilişkin farklı sorumluluklar içerdiği için orta gelir düzeyindeki aileler yaşlıların bakım hizmetini göçmen kadın emekçilerden tedarik edebilmektedirler. Yaşlı çift bakımı için işe başlayan kadınlar eşlerden birisinin vefatı sonrası diğer eşin bakımı için işe devam edebilmektedir. Patronları hakkında soru sorulduğu zaman özellikle yaşlı/hasta bakımında çalışan kadınlar, baktıkları kadının/ adamın hastalığına ilişkin atıfta da bulunabilmektedirler; "*Benim patron yatalak bir kadın*", "*Diabetli bir erkeğe bakıyorum*".

Patronlarla Antlaşmak

Bu çalışmanın ana odaklarından birisi özel alanda süre giden iş ilişkilerinde işçi işveren ilişkilerinin biçiminin göçmen ev işçisi tarafından nitelendirilmesidir. Özellikle yatılı çalışan kadınların işverenleri ile aynı alanlarda yaşadıkları göz önünde tutulmalıdır. Göçmen ev işçisi kadınların kırk biri işverenleri ile ilişkilerini olumlu olarak nitelendirirken, dördü olumsuz, üçü olumlu ile olumsuz arasında geçişken olarak nitelendirmektedir. İşçi işveren ilişkilerinin olumlu olduğuna ilişkin kadınların aktarımlarından çıkarılan önemli bir gösterge işverenleri tarafından göçmen işçisi kadınlar memleketlerine giderken veya bayram, yılbaşı, doğum günü gibi özel günlerde hediyeler verilmesi veya işverenlerin kendilerine veya ailelerine bir şeyler alırken göçmen işçilere de almalarıdır. Bu hediyelerin yerini maaşlarının dışındaki ekstra nakdi destekler de alabilmektedir. İşçi kadınlar bu durumları kendileri ile aynı pozisyonlarda olan arkadaşları ile paylaşmaktadır. Burada ihmal edilmemesi gereken göçmen kadınların da bazen işverenlerine hediyeler almasıdır. Örneğin ev işçisi kadınlar memleketlerinden dönüşlerinde işverenlerine çeşitli armağanlar getirebilmektedir. Görüşülen kadınların on üçü işverenleri ile olumlu ilişkilere sahip olduklarını çünkü patronlarının iyi insanlar olduğunu söylemektedir. On yedi göçmen ev işçisi

işverenlerinin kendilerine iyi davrandıklarını söylemektedir. Örneğin kadınlardan birisi kendisine işçi gibi davranılmamasının olumlu ilişkiler için iyi bir gösterge olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir: *“Bana öyle çok çalışıyormuşum gibi davranmadılar fiziksel olarak değil ama manevi olarak, aynı evde yatıp kalkınca iyi anlaşmak gerekiyor, şu andaki evde aileden biri gibiyim”* (Görüşme 31). Bu iyi davranışların kaynağını din ile ilişkilendiren bir kadın eğer işverenler iyi olmasa başka bir işe kolaylıkla geçebileceğini şu sözleriyle dile getirmektedir: *“Kötü davranırsa başka iş bulurum. İş çok burada. Müslüman insanları çok seviyorum. Çok iyi davranıyorlar”* (Görüşme 29).

Enformel iş ilişkisi ile birbirlerine bağlı olan göçmen ev işçisi ve işvereni aynı ev içerisinde birbirlerine hayali akrabalık bağlarıyla bağlanmaktadır. Kadınlar yaşlı bakımındalar ise evin kızları olmakta annelere, babalara bakmaktadır, baktıkları çocukların ablaları ve hatta "anneleri" olmaktadır ve bakılan yaşlıların kızları, kadınların ablaları ve babalar ve oğullar da kadınların ağabeyleri olmaktadır. Literatürün aksine bu çalışmada görüşülen kadınlar bu durumu olumlu olarak değerlendirmektedir.

İşverenler aileden birisi olunca çalışılan ve yaşanılan evler de kadınların "*kendi evleri*" gibi olmaktadır. Kadınlar kendi evleri gibi olan evlerde çalışmak ve yaşamanın işçi işveren ilişkilerinin olumlu olduğuna ilişkin bir gösterge olduğunu belirtse de, kadının çalıştığı yerin kendi evi olması ve sözde "ailesi" için çalışması ve "kadın" işi yapılması çalışma saatlerini ve iş yoğunluğunu artırabilmektedir. Bazı göçmen işçiler ise patronları ile arkadaş gibi olduklarını söylemektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir unsur, kadınların ülkelerinin sosyo-ekonomik yapıları gereğince kalabalık aileler içerisinde yer alması ve hem kendilerinin hem akrabalarının çocuklarına bakma alışkanlıkları olması ve ayrıca kendilerinin veya eşlerinin anne, babalarına sıklıkla bakmalarıdır. Kadınlar işverenleri ile ilişkilerinde güven ve sevginin çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.

İşçi işveren ilişkilerinin olumsuzluğuna ilişkin atıfların azlığı dikkate değerdir. Ankara'da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın işvereni ile yaşadığı birtakım olumsuzlukları şöyle dile getirmektedir: *"Dede biraz huysuz. Niye bu*

eşyayı buraya koydun, bunu buradan aldın diye soruyor. Fazla bağırıp çağırmıyor ama agresif. Evde hiçbir şeyin değişmesini istemiyor. Her gün odasının temizlenmesini istemiyor. Sadece haftada bir gün odasının temizlenmesine izin veriyor. Takıntılı yani" (Görüşme 28).

Literatürde belirtilen işverenin tacizine ilişkin aktarımlarla görüşmeler sürecinde karşılaşılmıştır. Yaşlı erkek bakımında çalışan Azeri kadın baktığı adamın taciz içeren davranışları ile karşılaşmaktadır: *"İlk başlarda bana seninle evlenmek istiyorum falan diyordu. Şimdi biraz sınır koydu ama ilk başlarda çok rahatsız ediyordu. Gel beraber yatalım falan diyordu. Ama ben adamı iter edersem sorun olur, adam sakat kalır veya ölür diye korkuyordum. Kızlarına söyleyince doktora sordular, doktor adama bir ilaç vermiş. Ben adamın bu ilacı kullanmasını istemedim çünkü adam ilaç alınca ayakları tutmuyor. Adam bir gün penisini açtı. Ben de fotoğrafını çeker gazeteciye veririm ve kızlarını ararım dedim"* (Görüşme 17). Aslında ev işçisi kadın burada fotoğraf çekme tehdidi ile bir varoluş stratejisi geliştirmektedir.

Bulgar ev işçisi kadın işçi işveren ilişkilerindeki olumsuz koşulları şu sözleriyle özetlemektedir: *"Çalışan aileler nasıl bakıyor bize? Hepsi ben bu insana para veriyorum, ne istersem yaptırırım diyor. Çalışma izni olmayınca kapatılma ve taciz daha fazla. Sigorta olmuyor. Çalışma bakanlığı ev işlerinde çalışanları işçi olarak tanımlamıyor. Şimdiki nene Alzheimer. Her şeye karışıyor. Bir ayı geçti. Gözetliyor beni"* (Görüşme 2).

Ankara'da çocuk bakımında çalışan Gürcü kadın işvereni ile olumlu ile olumsuz arasında geçişken olan ilişkilerini şöyle aktarmaktadır: *"Güzel bir patronum var, çocuklar da iyiler ama maaş çok az. Yemek, ütü iş çok. Mutfak hep doludur, benim patron çok iyidir ama bana bir hediye almaz"* (Görüşme 44). Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadınsa işvereni ile ilişkilerini şöyle aktarmaktadır: *"Ben burada sadece ekmek parasına çalışıyorum. Patronla ilişkim normal yani patron patrondur"* (Görüşme 41). Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın ise olumlu ile olumsuz arası ilişkisini şu sözleriyle dile getirmektedir: *"Teyze bazen karışıyor. Ama olsun hasta. Benim kendi annem de kapris yapıyor. Ama hasta bakınca alttan almak lazım biraz"*

(Görüşme 9). Buradan da anlaşıldığı üzere bakılan kişilerin içerisinde olduğu durumlar özellikle herhangi bir hastalığa sahip olup olmamaları göçmen ev işçilerinin işçi işveren ilişkilerine ilişkin değerlendirmelerinde yönlendirici olabilmektedir.

5.5.2.1. İşverenin Denetimi

Bütün iş kollarında işçilerin yaptığı işler, işverenler tarafından denetlenmektedir. Fakat ev işçiliği gibi ev içerisinde bir alanda, hele ki bu iş çocuk, yaşlı veya hasta bakımını içeriyorsa denetimin biçimi değişebilmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların dokuzu işverenleri tarafından denetlendiklerini, otuz dokuzu ise denetlenmediklerini belirtmektedir. İşçi işveren ilişkilerinin olumsuz olduğu durumlara ilişkin atıflarda işveren tarafından denetim daha çok vurgulanmaktadır. Özellikle çocuk bakımında çalışan ev işçileri gündüzleri işte olan işverenleri yani çocuğun annesi yerine, anneanne veya babaannelerin gündüzleri yaptıkları çocuk, ev ziyaretleri sürecinde denetlenebilmektedirler. Hatta gündelikçi yerli ev işçileri ve komşular da yatılı göçmen bakım işçilerini denetleyebilmektedirler.

İşçilerin denetimi sürecinde işverenlerin üslupları da önemlidir. Eğer işveren denetim sürecinde yanlış buldukları şeyleri ters veya sert bir üslup içermeyen sözlerle dile getirirlerse bu denetimler ve müteakip süreçler işçiler tarafından normal olarak değerlendirilebilmektedir.

İşverenlerin denetimi göçmen kadınlar için bakımı üstlenilen kişilerin Alzheimer olduğu durumlarda daha zor olabilmektedir. Bu durumu Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın şöyle dile getirmektedir: "*Patron Alzheimer olduğu için her şeyi unutuyor. Ben sana bu yemeği yap demedim, şu yemeği yap dedim...*" (Görüşme 38). İşverenlerin denetime ilişkin davranış kalıplarını genelleyen Bulgar ev işçisi kadın denetim hususunda şunları belirtmektedir: "*Nine yaşlı olduğu için huysuzlaşıyor ve unutkanlığı var. Sürekli denetliyor. Gerçi bütün işverenler denetliyor. İşverenlerin hepsi aynı davranış kalıplarına sahip. Parası olan bu şekilde ifade ediyor*" (Görüşme 2).

Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın kendilerine ilişkin hiçbir denetim olmamasını şöyle anlatmaktadır: *"Anne kız yaşıyor gibiyiz. Şarap bile alıp içerim. Maaşı bankadan çekerim. Alışverişi yaparım. Ne istersem onu pişiririm. Hiç denetlenmiyorum, birlikte televizyon izleriz, birlikte gazete okuruz ve internete gireriz"* (Görüşme 11).

Göçmen ev işçisi kadınlar kendilerine ilişkin işverenleri tarafından denetim olmamasını işlerini iyi yapmaları ile ilişkilendirebilmektedir. Kadınlar kendilerine veya işlerine ilişkin bir denetim olduğu zaman işi bırakabileceklerini söyleyebilmektedirler. Çalışılmaya ilk başlandığı dönemde kendisini göçmen ev işçisine hissettiren denetim ve kontrol süreci zamanla azalabilmekte hatta yok olabilmektedir.

5.5.2.2. Geçmiş Deneyimler

Görüşülen kadınlara işverenleri aracılığıyla ulaşıldığı için veya göçmen ev işçilerinde araştırmacıya veya araştırmaya ilişkin tam bir güven algısı hâkim olmadığı için kadınlar daha önce çalıştıkları evlere ilişkin tecrübelerini daha açık bir şekilde ortaya koyabilmektedir. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın bir önceki işinde yaşlı erkek baktığını, yaşlı erkek bakımının zor olduğunu ve yaşlı erkeklerin rahatsız edebileceğini söylemektedir (Görüşme 43). Ankara'da görüşülen ve şu anda geceleri yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın daha önce iki çocuğa baktığı müstakil evdeki işvereni ile olumsuz ilişkilerini şöyle dile getirmektedir: *"Çocuklar gündüzleri kreşe giderdi. Ama evin temizliği, yemek, kreş dışında çocukların bakımı bana kalırdı. 250 \$ maaş alırdım. Patron bana çok sert davranırdı, sana o kadar para veriyoruz her işi yapacaksın derdi. Oturmam bile yasaktı, patron bana iş listesi yapıp bırakırdı, geldiğinde tozları bile kontrol ederdi. Ayrıca patron bana şişmansın yavaş iş yapıyorsun diye hakaret ederdi. Evde sabah altıda kalkardım ve haftalık iznim yoktu"* (Görüşme 25).

Geçmiş deneyimlere ilişkin anlatılara göre, göçmen ev işçilerinin deneyimledikleri olumsuz tecrübelerden birisi bakımı üstlenilen kişilerin

yakınlarının kendilerini kıskanmalarıdır. Göçmen ev işçileri yaşlı bakımında bakılan kişinin çocukları tarafından, çocuk bakımında çocuğun ebeveynleri, anneanne, babaanne gibi yakınları, yaşlı eşlerden birisine özellikle erkeğe bakılan durumlarda diğer eş tarafından kıskanılabilmektedir.

Kadınlar tarafından yaşanan en olumsuz tecrübelerden birisi tacizdir. Ankara'da şu an yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın daha önce çocuk bakımında çalıştığı evde baktığı çocuğun dedesinin kendisine tacizini şöyle anlatmaktadır: *“Dede ara sıra eve geliyordu, o gün alkollü geldi. Soyunup masaj yap dedi, bir senedir erkeksiz ne yapıyorsun dedi. Kırk yedi yaşlarındaydı. Evin hanımına ve kocasına anlatmadım, kavga çıkmasın diye. Sen yabancısın senin yüzünden oldu diye beni suçlayabilirlerdi. Bir daha o aileyi görmedim...”* (Görüşme 11).

Uzun yıllardır İstanbul'da çeşitli işler için çeşitli evlerde çalışan Bulgar kadın geçmiş dönemlerde çalıştığı evlerdeki olumsuz tecrübelerini görüşme esnasında bir liste biçiminde sıralamıştır: *“Çalıştığım evde zehirlenmişim, patronlar doktora bile götürmemişlerdi. Kız kardeşim hastaneye götürdü beni, 300-400 TL ekstra parayı cebimizden harcadık. Diğer bir çalıştığım evde yemek yoktu. Evde baktığım küçük çocuğa çiğ kabak veriliyordu ve evdeki aile birtakım tohumlar yiyordu. Kendime yemeklik bir şeyler alırdım. Evdekiler benim yemeklerimi yoğurtlarımı yerlerdi. Patron kadın bazen çocuğuyla dışarı çıkıp öğlen yemeğini dışarıda yedi. Zaten ev içerisinde çok geç yatılıp çok geç kalkılıyordu, çocuk bile gece ikide yatardı. Yaşanılan ev iki katlı bir daireydi. Patron kadın dağınık bir kadındı ve ben başka bir işi yaparken, başka bir iş isterdi. Özellikle iş üst katta yapılıyorsa çok problem olurdu. Patron kadın resmen oyun oynardı, bu tabağı koyar mısın lütfen diye çağırıyordu. O dönem yemek yemekten bünyem zayıflamıştı. Söyleyip de çıkmayı düşünüyordum ama arada tanıdık vardı. Bir öğün yemekten zehirlendim. Dönünce bıraktım işi. Patron kadın da hiçbir üzüntü yoktu. Patron kadın işi bulan şirketteki kadına hasta baktım falan demiş. Sadece ben fenalaşıp kapının yanına yatınca leğen gibi bir şey getirdi. Daha sonra çocuk bakımı ve ev işleri için anlaştığım müstakil evde kazan dairesinde yatıyordum, odada şofben vardı. Şofben, kazan,*

kurutma, çamaşır makinesi deterjanlar hep benim odada. Şofbenlerin sigortası vardı. Gece alarm çaldı. Derin uykudan gece üç buçukta alarma uyandım. İş görüşmesi odayı görmeyeyim diye dışarıda yapılmış. Gaz kaçağı ile iki kez karşılaştım ve gaz zehirlenmesi tehlikesi geçirdim. Odam cezaevindeki hücre gibiydi. Üç ay çalıştım. İki defa sigorta attı. Çocuk bakmak dendi mi, o kadar güçlü olmalısın ki, mükemmel temizlik, ütü, çocuk bakımı ben Süpermen değilim ki... Çocukla mucize yaratmanı bekliyorlar. Misafir varsa, anne baba çocuğu istemiyor. Çocuğu getirme diyorlar. Paraları var ama psikolojileri bozuk. Biz o kadar güçlüyüz ki, her şeyi yapmamız bekleniyor. Ama fazla geliyor. İlk baktığım çocuk bana çok bağlıydı. Çocuğu ayrılık öncesinde hazırlamak gerekiyor. Çocuk odasını değiştirip benim odama geçmişti. Çıktığım zaman uzun süre maaşım artmamıştı. Kadının erkek kardeşi de gelmişti. Kadının kocası kardeşi istemiyordu. Anahtar kayboldu. Ev gerildi. Kadın çok üzüldü. Saygımız vardı. Onlarda da çocuk orada biz burada durumu. Egoları mı fazla acaba? İlk sözlerini ben duydum. Kadın çalışmıyordu. Bir evde bana yemek artıkları veriliyordu. Şımarık huysuz çocuklara bakmak zorunda kaldım. Zaten çocukları gardiyan gibi zapt etmek büyük bir sorun oluyor. Maaşını vermeyen, kameraları olan ev ile karşılaştım. Bir de holding sahibi aile vardı. Ev işleri yapıyordum. Haftada bir gün gündelikçi geliyordu. Adam huysuzdu. Çorlu'daki evin borcu için iki yıl durdum. Maaş iyiydi. Adam çamurlu ayakkabılarıyla gezip angarya işler yaratırdı. Eve tüm akrabalar tatile gelirdi. Onların her işi ütü, çamaşır, bulaşık bana bakardı. Dört kardeş karı koca çoluk çocuk geliyordu. Kadın bir de niye gülmüyorsun derdi. Yirmi kişiye tek başıma hizmet ederdim. İç çamaşırlarına kadar yıkıyordum. İşte robotlaşıyorum. Pek bir şey düşünemiyorum. Bu işi en zor zamanlarında bıraktım alında. Benim asık suratımı görmeyin huzursuz olmayın diye bıraktım dedim. İki yıl çalıştım. Çıkarken bavullarımı kontrol ettiler. Sonra Erenköy'de eve gittim. Evin hanımının annesi beni kiskaniyordu. Sürekli gelip torununu seviyordu, Torun bana alışamıyordu. Her yerde kamera vardı. Temizlikçi de beni denetliyordu. Evin hanımının annesi benim onların tanıdığı bir adamla flört ettiğimi düşündü. Temizlikçi ve anneanne olmasa o evde çalışırdım. Çıkarken evin hanımı çantamı çekti ben izin vermedim. Paramı çantamdan çıkarmıştım. Bu patronlar

her türlü cinliği düşünürler. Ben kendi hayatımı yaşayamadım, gülüp eğlenmek isterdim hakkım olarak. Ben bu parayı ancak bu psikoloji ile kazanabiliyorum”. (Görüşme 2). Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın da bir önceki işine ilişkin olumsuz deneyimini şöyle anlatmaktadır: *“Bundan önce de aile iyiydi ama hasta bana eziyet ederdi. Bulaşık makinesini boşalttırıp sonra tekrar yerleştirdi”* (Görüşme 47).

Geçmişe ilişkin sadece olumsuz deneyimler mevcut değildir. Kadınların büyük kısmı izin günlerinde eski işverenlerinin evlerine ziyarete giderek veya eski işverenleri ile dışarıda görüşerek etkileşimlerini sürdürmektedir. Kadınlardan ikisi (birisini Ankara’da birisini İstanbul’da) eski işverenlerinin evlerinde yaşamaktadır. İstanbul’daki kadın daha önce baktığı yaşlı kadının evinde yaşamaktadır. Yaşlı kadın vefatından sonra bu evde kira, fatura gibi ödemeler yapmadan yalnız başına yaşamaktadır. Ankara’daki kadın da kira vermeyerek, önceden baktığı yaşlı kadının boş evinde kalmaktadır. Eşyaları da eş dost tarafından kendisine verilmiştir.

5.5.2.3. Aynı Evde Yaşamak

Ev işçiliğine ilişkin çalışmaların çoğunda, bulanıklaşan özel alan ve kamusal alan üzerine ortak bir kanı mevcuttur. Ev işçiliği yatılı olarak çalışmayı içerdiği zaman özel alan ile kamusal alan arasındaki çizgi daha silik hale gelebilmektedir. Weyland’ın Filipinli ev işçileri üzerine yaptığı çalışmada belirttiği üzere; *“hizmetçiye ev içinde sağlanan çalışma ve hareket serbestliğinin derecesi, işverenin hizmetçilerin gözündeki değerini belirler. Çünkü ‘hizmetçisine aileden biri gibi davranan’ bir kimse, Filipinlilerin ifade ettiği gibi en iyi işverendir”* (Weyland 2010:130)

Göçmen ev işçisi kadının kendisine ait bir yaşam alanı, en azından ayrı bir odasının olup olmaması önem taşımaktadır. Yatılı olarak çalışan göçmen ev işçilerinin beşi yaşadıkları ve çalıştıkları evlerde ayrı bir odaları olmadığını belirtmektedir. Ayrı odası olmayan kadınlardan dördü baktıkları kadınlar ile aynı odada kalmakta, hatta bu kadınlardan birisi baktığı kadın ile aynı yatakta

yattığını belirtmektedir. Aynı odası olmayan kadınlardan birisi baktığı çocuk ile aynı odada kalmaktadır. Kadınlardan ikisinin ayrı odaları olmasına rağmen birisi baktığı kadın ile birisi ise baktığı çocuk ile aynı odada uyumaktadır. Çocuk ile aynı odada uyuyan kadın çocuğun kendisini çok sevdiği için ayrı uyumak istemediğini söylemektedir. Aynı odası olan göçmen ev işçisi kadınların bir kısmının odalarında TV, DVD oynatıcı, bilgisayar gibi sadece kendi kullanımlarına ait materyaller mevcuttur. Yatılı göçmen ev işçilerinin bazılarının evlerde kendilerine ait banyo ve tuvaletleri vardır.

Bu çalışmada üzerinde durulan husus dışarıdan bir gözün değil, göçmen ev işçilerinin işverenleri ile aynı evde yaşamayı nasıl anlamlandırdıklarıdır. Yatılı çalışan göçmen ev işçisi kadınların yedisi aynı evde yaşamayı zor olarak değerlendirmektedir, dört kadın aynı evde yaşamamanın zorluğunun zamanla azalmaya başladığını belirtmektedir. Kadınlardan birisi ise aynı evde yaşamamanın zamanla zorlaştığını dile getirmektedir. Ankara'da yaşlı çift bakımında çalışan Gürcü kadın aynı evde yaşamamanın zorluğunu şu sözleri ile aktarmaktadır: *"Bir arada yaşamak ve çalışmak hatta baktığım anne ile aynı odada kalmak zor ama yapacak bir şey yok çünkü bu iş benim hayatım. Baktığım anne ve baba ile yirmi dört saat bağlantı içerisinde olmam gerekiyor "* (Görüşme 45). Ankara'da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın da aynı evde yaşamamanın ve daha ziyade aynı odada kalmanın zorluğunu dile getirmektedir: *"Aynı odada yatmak bazen zor olabiliyor. Teyze ışıktta uyuyor mesela. Ben her şeye kalkıyorum. Ayrıca mesuliyetten de uyuyamıyorum. Ya gece düşerse falan diye takip ediyorum. Bir arkadaşımın baktığı adam öyle bir gece vefat etmiş. Baktığım teyzeye her gece ilaç veriyorum"* (Görüşme 28). Tabii ki taciz ile karşılaşılan durumlarda aynı evde yaşamamanın zorluğu apayrıdır. Fakat işveren ile aynı evde yaşamamanın zorluğunu en yalın hali ile İstanbul'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın aktarmaktadır: *"Tabii kendi evim değil bazen zor oluyor ama mecburuz durum iyi olsa oradan buraya gelmezdim"* (Görüşme 21).

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların çoğunluğu yatılı çalışma durumunda aynı evde yaşamamanın zor olmadığını dile getirmektedir. Kadınlar genellikle ülkelerinde de kalabalık evlerde yaşadıkları için işveren ile aynı evde yaşamak

zor gelmeyebilmektedir. Aynı evde yaşamamanın zor olmadığını söyleyen kadınlarda iş yerinin kendi evi olduğuna ilişkin algı hâkim gelebilmektedir. Aynı evde yaşamayı zor bulmamakla işverenlerin iyi insanlar olduğuna ilişkin tutumlar doğru orantılıdır. Aynı evde yaşamayı zor bulmamakla ev içerisindeki yaşam alanının niteliği de ilişkili olabilmektedir. Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlara göre, aynı evde yaşamaya ilişkin zorlukların azalmasında Türkiye'deki yaşam alışkanlıklarına ilişkin bilgi ve deneyimlerin artması belirgin olabilmektedir. Ayrıca ilk baştaki yabancı ev algısı zamanla azalabilmekte, yaşanılan ve çalışılan eve alışılabilen ve hatta bazı kadınlar izin günlerinde bile yaşadıkları çalıştıkları evlerden ayrılmak istemeyebilmektedirler. Aksi şekilde, Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın aynı evde yaşamamanın zamanla zorlaştığını şu sözleri ile dile getirmektedir: *"Şimdi aynı evde yaşamak zorlaşıyor. Teyzede Alzheimer başladıktan sonra karışmaya başladı. Elektriği ve suyu fazla kullanma diyor sürekli teyze"* (Görüşme 31).

5.6. YAPILAN İŞE İLİŞKİN PRATİKLER

Aşağıda göçmen ev işçisi kadınların çalıştıkları evlerde ne iş yaptıkları, çalışma saatleri, ücretler, aldıkları eğitim ve yaptıkları iş arasındaki bağlantılar ve sosyal güvenlik sistemleri ile ilişkileri detaylı bir biçimde aktarılmaktadır.

Evlerde Ne İşler Yapılıyor?

Türkiye'deki göçmen ev işçileri işverenleri tarafından temelde çocuk bakımı, yaşlı/hasta bakımı veya ev işleri (temizlik, çamaşır, ütü, yemek vb) alanlarının birisi için istihdam edilmektedir. Görüşülen kırk sekiz göçmen ev işçisi kadınlardan yirmi dokuzu yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında, on ikisi çocuk bakımında, dördü gündelikçi olarak ev temizliğinde, üçü yatılı olarak ev işlerinde çalışmaktadır. Göçmen ev işçilerinin bu temel alanlar içerisindeki iş tanımları çoğunlukla işveren ile aralarında yapılan "sözlü" kontrat ile belirlenmektedir.

Yatılı çalışan kadınlar günlük iş pratiklerine ilişkin soruları sıklıkla *"kendi evimde iş yapar gibi iş yapıyorum"*, *"her şeyi yapıyorum"* *"kadın işleri yapıyorum"*

biçiminde yanıtlamaktadırlar. Çocuk veya yaşlı/hasta bakımında çalışan kadınlar işverenleri ile antlaşmalarına bağlı olarak ev temizliği, ütü, yemek, bulaşık, çamaşır gibi sorumlulukları da alabilmektedirler.

Yatılı olarak ev işlerinde çalışan kadınlar gün içerisinde ev temizliği, yemek, ütü, köpek bakımı ve hatta işveren kadınların kamusal alandaki işlerinde yardımcı olmak gibi işleri üstlenebilmektedir. Örneğin, yatılı olarak ev işlerinde çalışan kadınlardan Ankara'da görüşülen Gürcü kadın emlak uzmanı olan işverenine işinde yardımcı olmaktadır (Görüşme 10).

Gündelikçi olarak ev işlerinde çalışan göçmen ev işçileri, ev temizliği, ütü, yemek gibi işleri üstlenmektedir. Gündelikçi olarak çalışan göçmen ev işçileri düzenli olarak yani hafta bir, iki veya on beşte bir aynı işverenlerin evlerine temizliğe gidebildikleri gibi, tamamen düzensiz yani iş oldukça temizlik işine gidebilmektedirler. Düzensiz olarak gündelikçilik yapan kadınlar çocuk veya yaşlı/hasta bakımında çalışan arkadaşları izin için memleketlerine gittiklerinde onların işlerini de kadınlar izinlerinden dönene kadar devralabilmektedir.

Yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında çalışan kadınlar, yaşlı veya hasta erkek, kadın veya yaşlı çift (karı-koca) bakımında çalışmaktadırlar. Yaşlı/hasta bakımında çalışan yirmi dokuz kadından, on sekizi yaşlı/hasta kadın bakımında, yedisi yaşlı/hasta erkek bakımında, dördü yaşlı çift bakımında çalışmaktadır. Yaşlı/hasta bakımında çalışan göçmen ev işçileri izin günlerinde işverenlerinin onayını alarak veya almayarak gündelikçi olarak başka evlerde çalışabilmektedirler. Yaşlı/hasta bakımında çalışmak sadece hafta sonları veya sadece geceleri biçiminde de gerçekleşebilmektedir.

Yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında çalışanlar, bakılan kişinin şekerini ölçüp iğne yapılması, bakılan kişilerin ilaçlarının verilmesi, bakılan kişi gece kalkınca yardımcı olmak, bakılan kişinin yatırılıp kaldırılması, bakılan kişinin tuvalet gereksiniminde yardımcı olmak, bakılan kişiyi tekerlekli iskemle ile çıkarıp gezdirmek, bakılan kişiye yemek yedirmek, bakılan kişiye masaj yapmak, bakılan kişi (erkekse) tıraş olmasına yardım etmek, bakılan kişinin manikürünü pedikürünü yapmak, bakılan kişinin banyosuna yardım etmek, evin temizliği,

yemeğe yardım, ütü, çamaşır, alışveriş, sağlık raporları ve ilaçların alımı, misafire hizmet etmek, getir götür işleri yapmak ve köpek bakımı gibi işleri üstlenmektedirler. Yaşlı bakımında çalışan göçmen ev işçileri sorumluluklarına yoğun bir biçimde bağlanabilmektedirler. Ankara’da yaşlı kadın bakımında çalışan Gürcü kadın bu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Ben annenin bakımı konusunda kimseye güvenmiyorum. Ben anneye kızlarından daha iyi bakarım. Anne benden başka kimseden yemek yemez, su içmez*” (Görüşme 47). Yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında çalışan kadınlar için genellikle erkek ve kadın bakımı arasında fark olmadığı belirtilmektedirler.

5.6.1. Çalışma Saatleri

Göçmen ev işçisi kadınların günlük iş pratikleri ile ilişkili olarak, çoğunun yatılı olarak çalıştıkları da göz önünde tutulursa çalışma saatleri önemlidir. Çalışma saatlerine ilişkin soruya yanıt veren yatılı kadınların çoğu yirmi dört saat çalıştıklarını belirtmektedir. Bazıları yirmi dört saat çalıştıklarını doğrudan söylemeler de evin hanımı gibi çalışarak kadın işlerini yaptıklarını vurgulamakta ve aslında bu durum onların belirli çalışma saatlerinin olmadığını göstermektedir. Evin hanımı gibi veya kendi evinde iş yapıyor gibi çalışmaya ilişkin bir örnek şöyledir: “*Bütün gün çalışıyorum, evin hanımıyım burada, kendi evimde iş yapar gibi iş yapıyorum, boş oturmayı sevmiyorum*” (Görüşme 42). Diğer bir örnek ise: “*Yirmi dört saat çalışıyorum. Ama ev gibi. Nasıl kendi evinde iş yaparsın öyle*” (Görüşme 18).

Yaşlı/ hasta bakımında çalışanların bakılan kişilerin sağlık durumları ile ilişkili riskler mevcut olabileceği için daha ağır sorumlulukları olabilmekte, böylece çalışma saatlerine ilişkin sınırlar daha belirsiz olabilmektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın, “*Gece üç kere kalkıp anneye bakıyorum. O kadar sorumluyum*” demektedir (Görüşme 47).

Bazı göçmen ev işçileri ise gün içerisindeki temel sorumluluklarını tamamladıktan sonra gece yan sorumluluklarını yerine getirmektedir, böylece çalışma saatleri ve dinlenme saatleri arasındaki çizgi bulanıklaşmaktadır.

Örneğin İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Özbek kadın, sabah dokuzdan akşam ona kadar çalıştığını, on gibi baktığı kızın uyuduğunu ama kız uyuyunca da bakılan kızın anne babasına çay servisi yaptığını söylemektedir (Görüşme 22).

Kadınların bazıları yatılı çalışsalar da günde belirli saatlerde çalıştıklarını belirtmektedir. Günün belirli saatleri çalışmaya ilişkin şu yanıtlar verilmektedir; *“Günde dört beş saat çalışıyorum”, “Akşam dokuzaya kadar çalışıyorum, sonra hiçbir şey yapmayıp TV izliyorum”, “Akşam sekiz, sekiz buçuğa kadar çalışıyorum”, “Amca uyuyana kadar çalışıyorum ama sabahları on bir gibi geç kalkabiliyorum”, “Çocuk uyuyana kadar çalışıyorum”, “Sabah 7.5 akşam 7.5 kadar çalışıyorum”, “Sabahtan akşam on bire kadar çalışıyorum”, “Patron kadın işten gelene kadar çalışıyorum”*. Burada belirtilen sınırlı çalışma saatleri bile genellikle diğer sektörlerde çalışan işçilerin çalışma saatlerinden oldukça yoğundur. Bir başka deyişle, ev içi işlerin profesyonel ilişkiler yerine enformel ilişkilere dayanması nedeniyle çalışma saatleri farklılaşabilmektedir.

Gündelikçi olarak çalışan kadınlar akşamları evlerine döndükleri için günün belirli saatleri çalışabilmeleri daha mümkün gözükmektedir. İşe gittiği eve girince, iş bitene kadar çalışmak gündelikçi olarak çalışan göçmen ev işçileri için yaygın bir iş saati tanımıdır. Gündelikçi göçmen ev işçileri için 09:00-19:00, 9:00-17:00, 10:00-16:00 gibi çalışma saatleri mevcuttur.

5.6.2. Ücretler

Profesyonel ev işçilerini, ev işlerini günlük yaşamlarında uygulayan diğer bireylerden ayıran en önemli nitelik aldıkları ücrettir. Göçmen ev işçisi kadınların çoğunlukla düzensiz göçmen veya işçi pozisyonları göz önünde tutulduğu zaman maaşlarını düzenli alıp almamaları önemlidir. Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlar genel olarak maaşlarını düzenli ve vaktinde aldıklarını söylemektedir. Hatta maaşlarını normalden fazla aldıklarını, ne zaman isterlerse paralarını aldıklarını söyleyen kadınlar ile görüşülmüştür. Ankara'da yaşlı/hasta bakımında çalışan Gürcü kadın, paraya ihtiyacı olunca maaşını önceden

aldığını, mesela ev almak istediği için patronunun ona avans verdiğini belirtmektedir (Görüşme 12). Kadınlar sıklıkla düzenli maaş almazlarsa o evde çalışmayacaklarını vurgulamaktadır. Kadınların çoğunluğu maaşlarını aylık almalarına rağmen maaşlarını iki aylık ve hatta yıllık alan kadınlar da vardır. Kadınlar genellikle çalışma izni ve paralelinde gelen sigortalanma süreçlerinden sonra maaşlarının azaldığını belirtmektedir. Gündelikçi olarak çalışanlara patronların bazısı maaşları iki iş gününden sonra vermektedir. Bu durumu deneyimleyen İstanbul'da görüşülen gündelikçi Ermeni kadın; *“insanlık hali insanın parası bir olur bir olmaz”* biçiminde yorum yapmaktadır (Görüşme 20).

Yatılı çalışan kadınların aldıkları maaşlara göre dağılımına bakıldığı zaman, dört kadın 600 USD, bir kadın 1500 TL, iki kadın 400 USD, bir kadın 450 USD, on altı kadın 500 USD, iki kadın 550 USD, beş kadın 600 USD, bir kadın 600 TL, üç kadın 700 USD, bir kadın 800 USD, bir kadın 950 TL aylık ücret almaktadır. Bu kategori altında maaşlarını açıklamayan kadınlar vardır. Yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin çoğu haftalık izin günlerinde yirmi ile otuz lira arasında izin ücreti almaktadır. Bazıları izin parası almamaktadır.

Yatılı olarak çalışıp izin günlerinde gündeliğe giden kadınlar gündelikten yaklaşık 80-100 TL ek ücret kazanmaktadır. Gündelikçi olarak çalışan kadınlarsa, 80 ile 120 TL arası günlük ücret almaktadır. Sadece hafta sonları çalışan Türkmen kadın, her hafta sonu bakımını üstlendiği yaşlı çiftten 160 TL almaktadır. Sadece geceleri yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın bakım için aylık 400 TL almakta, ama temizlik için ayrı para almakta, ayrıca bazen gündeliğe gittiği için eline aylık yaklaşık 600 USD geçmektedir.

Toplu sözleşme veya toplu pazarlık hakkına sahip olamayan göçmen ev işçilerinin ücretlerinin nasıl belirlendiği sorgulanmıştır. Ücretler aracı şirket ve işçi arasında belirlenebildiği gibi direk aracı şirket ve işveren tarafından ve işveren işçi arasında da belirlenebilmektedir. Hatta ücretlere doğrudan işveren de karar verebilmektedir. Aslında ücret belirleniminde küçük çaplı farklılıklar olmakta ve Türkiye'de göçmen ev işçilerine ödenen ücrete ilişkin genel rayiç bedele uyulmaktadır. Ayrıca ev içerisindeki farklı işler için farklı ücret verme prensibi uygulanabilmektedir.

Ücretin işçi ve işveren arasında belirlendiğini söyleyen kadınlardan İstanbul'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın ücret belirlenimi, zam yapılması gibi süreçlerde işçi işveren ilişkilerinin önemini belirtmektedir: *“Başka iş buldum, daha fazla alacağım desem adam zam yapar, ama vicdanım var adam cimri değil. Adam ölene kadar aynı maaşla çalışacağım. Bazıları zam için başka iş buldum derler. Normalde üç veya altı aydan sonra zam yapılır ve buna görüşmede karar verilir. Bazı patronlar ise bu son zam isteme derler”* (Görüşme 4).

Dil bilmek maaşın artması için önemli bir ölçüttür. İlk gelişlerinde düşük maaşlara anlaşılan dil bilmeyen kadınların zamanla maaşları artmaktadır. Göçmen ev işçileri için ücret rayiçleri farklı durumlarda değişebilmektedir, örneğin farklı kentlerde, hatta aynı kentin farklı semlerinde farklı ücretler verilebilmektedir.

İşverenler işçilerine zaman içerisinde zam yapabildikleri gibi göçmen işçilerin ev içerisindeki sorumluluklarındaki değişiklik de ücretlerdeki artışa sebep olabilmektedir. Örneğin İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın evde dört sene çalıştıktan sonra zam aldığını, ilk geldiğinde haftada iki gün gelen temizlikçi olduğunu daha sonra temizliği de kendisi yapmaya başlayarak zam aldığını söylemektedir (Görüşme 36). Gündelikçiler genel rayiçteki değişiklikleri işverenleri ile paylaşmakta veya işverenleri kendi çevrelerinden genel zamları duymakta ve işçilere zam yapmaktadır.

5.6.3. İzinler

Ev işçiliğinin özellikle de düzensiz göç eden ve çalışanlar için hiçbir yazılı kurala bağlı olmayan yatılı göçmen ev işçiliğinin haftalık izinlerine ilişkin pratikler, iş ilişkilerine ilişkin önemli bir unsurdur. Yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin çoğu, haftada bir gün sabah çıkıp akşam gelmek suretiyle izin kullanmaktadır. Kadınların bazıları bu çıktıkları günlerde gece dışarıda kalabilmektedir. Haftalık izin kullanımı ile ilişkili olarak özellikle yaşlı/hasta bakımında çalışan kadınların bakımını üstlendikleri kişilerin sağlık durumlarını göz önünde tutmaları

gerekebilmektedir. Hasta/yaşlı bakımında çalışan kişilerin bakımını üstlendiği kişinin yakını ile kendisi izne çıktığında gelip yerine bakması için görüşmesi gerekebilmektedir. Göçmen kadınların izin günlerine ilişkin farklı uygulamalar olabilmektedir. Örneğin İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın haftada bir gün izninde gece dışarıda kalabildiğini, yazın on günlük izin kullanabildiğini, yazları haftalık izinlerini de iki üç gün olarak kullanabildiğini belirtmektedir (Görüşme 36). Yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin iki haftada bir izne çıkmaları da karşılaşılan uygulamalardan birisidir. Gündelikçi olarak çalışan göçmen ev işçileri haftanın bir veya iki gününü izin günü olarak kullanabilmekte veya zaten iş oldukça işe gittikleri için belirli aralıklarla çalışmamaktadırlar.

Göçmen ev işçisi kadınların haftalık izin günlerini nasıl değerlendirdiği sorgulanmıştır. Genellikle göçmen ev işçisi kadınların Türkiye'de ev işlerinde veya başka sektörlerde çalışan akrabaları veya arkadaşları (kadın ve/veya erkek) vardır. Kadınların akrabaları veya arkadaşları ev işçisiyse bu kişiler çalıştıkları evlerde ziyaret edilmekte, hatta bu evlerde bir gece konaklanabilmektedir (akraba veya arkadaş işverenleri ziyarete ve konaklamaya izin veriyorsa) veya aynı memlekette akraba veya arkadaşların tuttuğu ortak evler ziyaret edilmekte, bazen bu evlerde konaklanılmaktadır. Zaman zaman bu evlerden internetten memleketteki yakınlar ile konuşulmaktadır. İstanbul'da çocuk bakan Türkmen kadın izin günlerinde bir gece dışarıda gündelikçilik yapan arkadaşlarının evinde kaldığını, o günü o arkadaşları ile gezerek geçirdiğini belirtmektedir (Görüşme 36). Kadınların akrabaları ile ortak olarak tuttıkları evler olabilmektedir. Kadınlar o evlere gidip gece orada kalıp dinlenebilmekte, bu evin ev işlerini ve eğer özellikle oğul eş gibi erkek akrabalar orada yaşıyorlarsa yemeklerini yapabilmekte, ev alışverişi yapabilmekte, arkadaşlar veya akrabalarla ev içerisinde vakit geçirebilmektedirler. Özellikle gündelikçi olarak çalışanlar izin günlerinde kendi evlerinin işlerini yaptıklarını belirtmektedirler.

Bazı kadınlar izin günlerinde akrabaları ve arkadaşları ile açık havada yerlere, parklara gidip çay, kahve içmektedirler. Kadınların eğer Türkiye'de erkek arkadaşları varsa onlarla gezmekte veya onların evlerine gidip dinlenebilmektedirler. Kadınların Türkiye'de eşleri varsa izin günlerinde onlarla

olmayı tercih etmektedirler. Kadınlar izin günlerinin süresine göre İstanbul, Kapadokya, Beypazarı, Çubuk gibi yakın veya uzak illere gidebilmektedirler.

Eğer geçmişteki işverenler ile olumlu etkileşimlerin sürekliliği sağlanmışsa, izin günlerinde eski işverenler evlerinde ziyaret edilebilmekte veya bu kişilerle dışarıda buluşulabilmektedir. Daha önce yaşlı bakımında çalışıldıysa ve bu kişinin vefatı gerçekleştiyse bakılan kişinin çocukları ile görüşülebilmekte ve bu kişiler evlerinde ziyaret edilebilmektedir. Bu durum ulus-ötesi ağların biçimlenişinde göçmen olmayanların var oluşuna ilişkin örnek teşkil etmektedir.

Kadınlar sıklıkla İstanbul'da Beşiktaş, Ankara'da Kızılay, Sıhhiye gibi alışveriş yapabilecekleri, en azından vitrinlere bakabilecekleri yerlerde arkadaşları, akrabaları ile veya yalnız gezmektedir. Kadınlar ayrıca arkadaş veya akrabaları ile alışveriş merkezlerinde veya semt pazarlarında gezmektedir. Kadınlar izin günlerindeki dışarı dolaşmalarında banka işlemleri veya memleketlerine alo kartla telefon açmak gibi işlerini yapabilmektedir. Sadece İstanbul'da gündelikçilik yapan Ermeni kadın izin günlerinde kiliseye gittiğini söylemektedir (Görüşme 20).

Kadınlar arasında izin gününü çalıştıkları evde geçirenler vardır. Bu durum, göçmen kadının kendi tercihi, işverenle ortak antlaşma veya işverenin kesin kuralı sebebiyle yaşanabilmektedir. Eğer kadınlar düzensiz göçmen ise izin günlerini evde geçirmelerinin sebebi polise yakalanma korkusu olabilmektedir. Ayrıca bakılan kişinin bakımını üstlenebilecek kimsesinin olmaması sebebiyle yalnız bırakılmadığı için izin günlerinde dışarı çıkılmayabilmektedir. Ankara'da görüşülen hasta/yaşlı kadın bakımında çalışan Gürcü kadın izne çıkmamasını şöyle anlatmaktadır: *“İlk geldiğimde izne çıkardım. Kadının kız kardeşi gelirdi ben çıkardım ama o da yaşlandı kimse gelmiyor. Kadın yalnız kalmasın diye ben de çıkmıyorum izne. Arkadaşlarım bana geliyorlar ama baktığım kadın gelmelerini istemediği için arkadaşlarım kadın uyurken gizlice geliyorlar”* (Görüşme 43).

5.6.4. Alınan Eğitim Ve Yapılan İş

ESB ülkelerinden Türkiye'ye ev işçiliği sektöründe çalışmak için göç etmiş kadınların eğitim düzeylerine uygun işlerde çalışmadıkları için deneyimledikleri aşağı doğru sosyal hareketlilik çoğu çalışmada vurgulanmaktadır. Bu sebeple göçmen ev işçilerinin aldıkları eğitim ile Türkiye'de yapmakta oldukları iş arasında ilişki olup olmadığı sorgulanmıştır. Görüşülen otuz beş kadın almış oldukları eğitim ile Türkiye'de yapmakta oldukları iş arasında hiçbir ilişki olmadığını belirtmektedir. Bu durumu belirten kadının onunun herhangi bir uzmanlık alanında eğitimleri mevcut değildir. Aldıkları diplomaların Türkiye'de geçerli olması halinde Türkiye'de kendi mesleklerini yapmak isteyen kadınlar vardır. Örneğin Ankara'da gündelikçi olarak çalışan Azeri kadın ve İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Özbek kadın memleketlerinden aldıkları hemşirelik diplomalarını Türkiye'de kullanarak sağlık sektöründe kayıtlı bir iş sahibi olmak istemektedirler.

Görüşülen on üç kadına göre memleketlerinde aldıkları eğitim ile Türkiye'de yapmakta oldukları iş arasında bir ilişki mevcuttur. Aldıkları eğitim ile yaptıkları iş arasında bir ilişki olduğunu söyleyen kadınların onu hemşirelik üzerine eğitim almış ve Türkiye'de çocuk veya hasta/yaşlı bakımında çalışmaktadırlar. Ülkelerinde aldıkları eğitim ile Türkiye'de yaptıkları bakım işleri arasında paralellik olduğunu söyleyen diğer kadınlardan birisi hemşirelik ile ilişkili bir kursa gitmiş, diğer ikisinden birisi pedagoji üzerine eğitim almış, öbürü medikalle ilişkili bir yüksekokulda okumuştur.

5.6.5. Sigorta, Emeklilik, Sağlık, Hastalık

Çalışma yaşamına ilişkin analizlerde, incelenen sektöre ilişkin mevcut kayıt-dışılığı veya kayıtlılığı, işçilerin sahip olduğu hakları ve sağlık sistemleri ile ilişkilerini meydana çıkarabilmek için sosyal güvenlik sistemlerine ilişkin bağlantıları ile ilgilenilmektedir. Görüşülen sekiz göçmen ev işçisi kadın Türkiye'de sigortalıdır. Türkiye'de sigortası olduğunu belirten kadınların yedisi Türkiye'den çalışma izni almış, birisi aile birleşim izni ile Türkiye'de eşinin

sigortasını kullanmakta ve yine aynı kadına işvereni tarafından özel sigorta yaptırılmıştır.

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların otuz biri herhangi bir sigortaya sahip değildir. Herhangi bir sigorta kapsamında olmayan kadınların bir kısmı hastalandıkları zaman işverenleri tarafından doktora götürülüp tedavi edilmekte, diğer bir kısmı ise kendi paraları ile doktora gittiklerini ve ilaçlarını aldıklarını söylemektedir. Bu noktadaki genel kanı, Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin memleketlerinden pahalı olmasıdır. Yine sigortasız kadınların bazıları ülkelerinde hastalanınca para ile doktora gittiklerini ve Türkiye'de hiç hastalanmadıklarını belirtmektedirler. Bu kadınlardan İstanbul'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın; "*Paran yoksa ölürsün, bu mu hayat, hayat bu değil*" (Görüşme 21) demektedir. Sigorta sahibi olmayan bazı kadınlar doktora gitmemekte, kendilerine ilaç almaktadırlar. Bazı sigortası olmayan kadınlar ise hiç hastalanmadıklarını, hastalanmamak için özel çaba sarf ettiklerini söylemektedirler. Sigortası olmayan kadınlardan memleketlerinde doktora gidip Türkiye'den ilaçlarını alan kadınlar mevcuttur. Sigortası olmayan göçmen ev işçisi kadınlar arasında, hemşire oldukları için kendilerine bakabildiklerini belirtenler vardır. Memleketlerinde anne gibi yakınların sigortaları ile doktora gidebilen kadınlar vardır. İstanbul'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın ve çocuk bakımında çalışan kızı herhangi bir sigortaya sahip olmadıkları için para vererek doktora gidip ilaç almaktadırlar. Anne gelmeden önce, burada sorun yaşamamak için, ülkelerinde kızı ile doktora gidip kontrolden geçtiklerini bunu herkesin yapmadığını belirtmektedir (Görüşme 4).

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlardan birisi Türkiye'den çalışma izni alma süreci içerisinde. Görüşülen kadınların sekizi memleketlerinde sigortaya sahiptir. Bu kadınların ikisi memleketlerinde emekli olmuşlardır ve emekli maaşlarının düşük olmasını vurgulamaktadırlar. Ülkelerinde sigortalı olan altı göçmen ev işçisi kadının emekliliği hak etmeleri için ya ülkelerine dönüp bir süre daha çalışmaları veya dışarıdan ödeme yapmaları gerekmektedir. Memleketinde sigortası olan Ankara'da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın Türkiye'de sigortasız çalışmaktan çok mutsuzdur: "*Para kazanıp vergi*

ödemediğimiz için kaçak sayılıyoruz. Bu da bende bir suçluluk yaratıyor” (Görüşme 28).

Ülkesinde hidroloji mühendisi olan ve sigortası olan Ankara’da sadece akşamları yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın iş ağırlığı nedeniyle bel fıtığı olduğunu, Türkiye’de bir ay hasta yattığını o dönem baktığı kadının kendisine bakmış olduğunu söylemektedir. Burada hastanede tedavi olmuş ve hastaneye toplam 300 \$ ödemiştir. Pasaportu ile işlem yaptıran kadın kendisine hastanede hiç yabancısının demediklerini söylemektedir: *“Bizim kadınlar ülkelerine döndüklerinde hep hasta dönüyorlar. Türk olup ev işlerinde çalışan kadınlar küçük yaşta el kapısında çalışmaya başladıkları için alışkınlar ama bizim öyle olmuyor. Hastanede falan kimse bana niye kaçaksın demiyor zaten üzerimizden para kazanıyorlar” (Görüşme 25).*

5.7. KAZANILAN PARALAR NASIL DEĞERLENDİRİLİYOR?

Göçmen ev işçisi kadınların paralarını nasıl değerlendirdikleri, memleketlerindeki yakınlarına gönderip göndermedikleri, gönderiyorlarsa hem paraları hem de Türkiye’den aldıklarını ülkelerine nasıl gönderdikleri, Türkiye’den neler aldıkları, memleketlerinde kalan kişilerin göçmen ev işçisi kadınlara ekonomik bağımlılıkları aşağıda meydana çıkarılmaktadır.

Kazanılan Paralar Nelere Harcanıyor?

İşçi dövizleri uluslararası göçün en açık sonucu olduğu halde, potansiyel ekonomik etkilerinden sadece birini temsil etmektedir. Uluslararası göç işçi dövizleri aracılığıyla ulusal geliri doğrudan artırmasına ek olarak göçmenlerin ülkelerinde yaptığı üretici faaliyetler olan yatırımlar aracılığıyla geliri dolaylı olarak da etkileyebilmektedir. İnsanları göç etmeye teşvik eden arka plan faktörler sadece insanların işçi dövizini gönderip göndermeyeceğini ve nasıl göndereceklerini etkilemez aynı zamanda bu işçi dövizlerinin nasıl harcanacağını da etkilemektedir. Genel olarak, uluslararası göç ve kalkınmanın ulusal vaka çalışmalarından çıkan resim (özellikle Doğu Avrupa, Orta Doğu,

Latin Amerika ve Karayipler) işçi dövizlerinin gelişmekte olan ülkelerin yüzleştiği alışveriş sınırlandırmalarını yumuşatması, yurt içi birikim ve tüketimi desteklemesi, göç veren hane halklarının yaşam standartlarını yükseltmesidir. Göç veren ulusların ekonomik büyüme ve kalkınmaları üzerine çok az uzun dönem pozitif etkileri vardır (Massey, Arrango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor 2009).

ESB ülkelerinden göç eden kadınların göç etme süreçlerinin ardında yatan temel olgular genel olarak Sovyetlerin çöküşü sonrası ekonomik yeniden yapılanma ile ilişkilidir. Özellikle bu süreçte işlerini kaybeden veya mevcut işlerinden oldukça düşük gelirler elde eden kadınların ailelerinin sürekliliğini sağlamadaki temel rolleri göz önüne alınırsa, Türkiye’de kazandıkları paraları nasıl değerlendirdikleri ön plana çıkan bir sorudur. Göç veren ülkelere işçi dövizleri, çoğu zamanda hayatta kalmanın kadınsılaşması anlamında göçmen kadınlar tarafından kaynak ülkelere aktarılanlar, ekonomik yapılarda önemli yapı taşlarına dönüşebilmektedir.

Sassen “*hayatta kalmanın kadınsılaşması*” kavramını hane halklarının ve toplulukların hayatta kalmak için artan biçimde kadına bağımlı hale geldiğine atfen kullanmaktadır ve kadınların uluslararası göçünün hayatta kalmanın kadınsılaşmasının göstergesi olarak düşünülebileceğini vurgulamaktadır (Sassen 2000 aktaran Çelik 2005: 21).

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların çoğunluğu Türkiye’de kazandıkları para ile Türkiye’de veya ülkelerindeki borçlarını ödemektedir. Bu borçlar arkadaşlardan alınan borçlar olabildiği gibi memleketteki bankalardan alınan krediler de olabilmektedir. Kadınlar çoğu zaman kazandıkları parayı memleketlerine göndererek temel aile giderlerini karşılamaktadır. Kazanılan paralar memleketteki veya buradaki evlerinin elektrik, su, gaz gibi temel giderleri için veya evlerinin tadilatları için kullanılabilir. Kaynak ülkelerdeki devlet okulları ücretsiz olsa da kadınların önemli giderlerinden birisi çocuklarının eğitim masraflarıdır.

Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın: “*Benim ülkemde erkekler pek çalışmadığı için kadınların gönderdiği bu paralarla geçiniliyor*” (Görüşme 39) diyerek ESB ülkelerinden göçmen kadınların memleketlerine gönderdiği işçi dövizlerinin merkezi önemini açığa çıkarmaktadır. Kadınlar paralarını kendilerinin ve aile üyelerinin sağlık giderleri, operasyonları için haralayabilmektedir. Kadınlar genellikle kazandıkları paraları ev almak, çocukların eğitimi, çocukların evliliği gibi gelecek planları için biriktirmektedir. Evlenseler de sıklıkla aile büyükleri ile yaşayan kadınlar bu evlerden ayrılarak kendi evlerine sahip olmak için para biriktirmekte ya da almış oldukları evin giderlerini karşılamaktadırlar. Kadınların bazıları kazandıkları para ile çocukları için ülkelerinin geleneklerine uygun kalabalık düğünler yapmaktadırlar.

Göçmen ev işçisi kadınların bir kısmı Türkiye’de geçen yıllar içerisinde borçların kapanması ve temel giderlerin karşılanması sonrasında başlanan birikimler ile daha üst sınıfların küresel tüketim alışkanlıklarını memleketlerinde sürdürmeye çalışmaktadır. Örneğin, Ankara’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın Türkiye’de kazandığı para ile ülkesindeki evini yenilettiğini, 20.000 \$’a parkeler, duvar kâğıtları, plazma televizyonlar almış olduğunu, çocuklarının çalıştığı evlerdeki gibi yaşamasını istediğini belirtmektedir. Çocuklarına televizyon, cep telefonu, bilgisayar gibi ne isterlerse aldığını söyleyen kadın; “*Çocuklara yoksul günlerinizi unutmayın diyorum. İki çorap alabilirdim. Kahvaltı ne vereceğim diye düşünürdüm. Bu para zor kazanılıyor diyorum*” (Görüşme 27).

Paralar ve Eşyalar Memlekete Nasıl Gönderiliyor?

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların sadece beşi memleketlerine para veya eşya göndermediklerini belirtmektedir. Kadınların bazıları memleketlerine ziyarete giderken paralarını ve buradan aldıkları eşyaları kendileri götürse de, Türkiye’den kadınların ESB ülkelerine gönderdikleri para ve eşya yoğunluğu dikkate değerdir. Bu durum aracılar tarafından da fark edilmiş ve Türkiye ve ESB ülkeleri arasında göçmenlerin para ve eşya transferi için göç endüstrisi devreye girmiştir. Yani, Türkiye ve ESB ülkeleri arasındaki para veya eşya transferi, tanıdıklar, arkadaşlar veya akrabalar tarafından yapılabildiği gibi

transfer profesyonel ekonomik ilişki ağlarını içerebilmektedir. Bu bağlamda, göçmen ev işçisi kadınların memleketleri ve Türkiye arasında para veya eşya taşıma işini “profesyonel” aracı şirketler veya kişiler üstlenebilmektedir. Bavul ticareti yapan kişiler bu paraları taşıyınca ve 100 \$'a 3 \$ komisyon almaktadırlar. Bazı aracı kişiler transfer edilen paraları mal almak için kullanmakta, aldıkları malı satınca kadınların ailelerine vermektedir. Türkiye'deki çoğu kişi parasını bu adamlarla yolladığı için bu adamlara güvenildiği söylenmektedir. Aracı şirketler de 100\$'a 3 \$ komisyon alarak kadınların paralarını memleketlerine ulaştırmaktadır. Göçmen ev işçilerinin memleketlerine para göndermelerinin diğer yollara göre daha pahalı olduğu için seyrek tercih edilen biçimi banka ile para transferidir. Banka ilk gönderimde 100 \$'a 15 \$ daha sonra 100 \$'a 7 \$ komisyon almaktadır. Göçmen ev işçileri, maliyeti azaltmak için bankadan para gönderimini ortak olarak yapabilmektedir.

Ülkeler arası yolcu taşıyan otobüs firmaları da ESB ülkeleri ve Türkiye arasında para ve eşya taşımaktadır. Otobüs firmaları yüz dolar gönderildiği zaman beş dolar komisyon almaktadır. Kadınlar bu transferi ücretsiz gerçekleştiren otobüs firmaları da olduğunu söylemektedir. Ayrıca kargo şirketleri de yüz dolara üç dolar komisyon alarak ESB ülkeleri ve Türkiye arasında para transferi yapmaktadır. Gürcü kadınlar önceleri üç ayda bir memleketlerine giriş çıkış yapabildikleri için çevrelerinden kim giderse eşya ve paraları onlarla yollarlarken, son yasa değişikliği ile bu kadar sık giriş çıkış yapamadıkları için daha çok “profesyonel” aracılar ile bu transferleri sağladıklarını belirtmektedirler.

Türkiye'den Neler Alınıyor?

Göçmenlerin kaynak ülkelere gönderdikleri işçi dövizlerinin göç veren ülkelerin ekonomik yapıları ile etkileşimleri kadar olmasa da göçmenlerin varış ülkelerinde özellikle döviz kurlarından elde ettikleri kazançlarını değerlendirmelerinin göç alan ülkelerin ekonomik yapıları ile etkileşimleri olabilmektedir. Bu sebeple göçmen ev işçilerinin kazandıkları paraları Türkiye'de nelere harcadıkları sorulmuştur. Kadınlar en çok Türkiye'den aile

üyelerine hediyeler almaktadır. Kadınlar aile üyelerine hediyeler alırken kendilerine de giysi, saç boyası, makyaj malzemesi gibi tüketim ürünleri alabilmektedir. Aile üyelerine alınan hediyeler çeşitlilik göstermektedir. Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın: *“Kızımın petine kadar buradan alıp yolluyorum. Eve uydu da bağlattım. Çocuklar Türkiye’yi izleyip merak ediyor. Türkiye’de her yeni çıkan şeyi de izliyorlar. Çocuklara çikolata, Nutella alıp yolluyorum. Deterjan, tuvalet kâğıdı falan da yolluyorum. Bizim oradakiler kötü onun için yolluyorum”* (Görüşme 27). Görüşülen göçmen ev işçilerinin diğer büyük çoğunluğu Türkiye’den hiçbir şey almadıklarını söylemektedir. Diğer grup Türkiye’den küçük alışverişler yaptıklarını söylemektedir. Göçmen ev işçilerinin bir kısmı ise Türkiye’den kendilerine giysi aldıklarını belirtmektedir. Kadınların Türkiye’de evleri varsa standart ev gereksinimleri veya sigara, izin günlerindeki yol paraları, telefon kartı alıp memleketlerini aramak ve izin günlerinde arkadaşları ile bir şeyler yiyip içmek gibi masrafları olabilmektedir.

İşçi Dövizlerine Bağımlılık

Hayatta kalmanın kadınsılaşması kavramı ile paralel biçimde ülkelerinde ekonomik olarak göçmen ev işçisi kadınlara bağımlı kişilerin olup olmadığı sorgulanmıştır. Yirmi yedi göçmen ev işçisi kadın aile üyelerinin bir kısmının kendilerine ekonomik olarak bağımlı olduklarını söylemektedir. Ailenin bir kısmı olarak bakımı karşılanan kişiler evlatlar, torunlar, eş, ebeveyn, kardeşler, gelinler ve yeğenler olabilmektedir. Buradaki ekonomik bağımlılık tam bağımlılık olmayabilir, aile üyeleri herhangi bir işte çalışsalar bile aldıkları ücretler yetersiz olduğu için göçmen ev işçisi kadın tarafından kendilerine verilen ekonomik desteğe gereksinim duyabilmektedirler. On iki göçmen ev işçisi kadın bütün ailelerinin kendilerine ekonomik olarak bağımlı olduğunu belirtmektedir. Yedi kadın aileden kimsenin kendilerine ekonomik olarak bağımlı olmadığını söylemektedir. İki göçmen ev işçisi kadın aile üyelerinin ve ülkelerinin ekonomisinin kendilerine olan bağımlılığını vurgulamaktadır. Ankara'da görüşülen yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın: *“Türkiye’den kazandığım*

parayı anneme gönderiyorum, buradaki Özbek kadınlar ülke ekonomisine katkıda bulunuyor. Çocuklarım okudukları için kazancıma bağımlılar, ben oradayken de çocuklar okuyordu fakat sıkıntı çekiyorduk. Memleketteki erkeklerin çoğu da Rusya'da çalışıyor. SSCB'den ayrılınca Özbek ekonomisi biz dışarıda çalışanlara bağımlı hale geldi” (Görüşme 40) demektedir.

5.8. KAYITLI OLMAK VEYA OLMAMAK

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların şu anki yasal pozisyonları, günlük hayatlarında polisle karşılaşmaları ve gerekli izinlere sahip olmadıkları zaman gerekli izinleri almak isteyip istemedikleri aşağıda detaylı biçimde anlatılmaktadır.

Şu Anki Yasal Pozisyonları

Göçmenlerin çıkış ve varış ülkeleri ile sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerinin belirlenmesi anlamında göçmenlerin yasal pozisyonlarının ifade edilmesi önemlidir. Ülkeler arasındaki ikili antlaşmalar, göçmenlerin yasal pozisyonlarında belirleyici olabilmektedir. Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen göçmen ev işçisi kadınların yasal pozisyonları incelemeye değerdir. Bir ülkede yabancı olmak çoğul mağduriyetler getirmektedir. Vatandaş olmamaları onları işlerine bağımlı kılmakta, çalışma izni olmaması her türlü sömürüye “evet” demelerine neden olabilmektedir (Özer 2012: 152-153).

Göçmen ev işçisi kadınların şu anki göçmenlik statülerine bakıldığı zaman kadınların yirmisinin kaçak/kayıt-dışı/düzensiz göçmen statüsünde, on yedisinin Türkiye ile memleketleri arasında üç ayda bir giriş çıkış yaparak turist statüsünde, dokuz kadının kayıtlı (düzenli) yasal göçmen statüsünde oldukları tespit edilmiştir. Göçmen ev işçisi kadınlardan eşleri Türk olan iki kadından birisi aile birleşim iznine sahipken, diğeri TC vatandaşı olmuştur. Kayıt-dışı göçmen kadınların sekizi Türkmen, dokuzu Özbek, biri Azeri, biri Ermeni, biri Kırgız'dır. Turist vizelerinin süresi geçtiği için kayıt dışı göçmen durumuna giren bu kadınlar, ülkelerine tekrar giriş yaparken hem para cezası ödeyeceklerini (miktar

Türkiye'de kalış süresine göre değişmektedir) hem de belirli bir süre (Türkiye'de kalış süresine göre değişmektedir) Türkiye'ye giriş yapamayacaklarını belirtmektedirler. Kayıtlı (düzenli) yasal göçmenlerin yedisi Gürcü birisi Bulgar birisi Moldovalıdır (İstanbul'da gündeliğe giden Moldovalı kadının oturma izni vardır, çalışma izni yoktur). Turist vizesi ile üç ayda bir giriş çıkış yapan kadınların hepsi Gürcü'dür, bu kadınların bir kısmı çalışma/oturma izni almak için başvuru yapmışlar veya başvuru yapmaya karar vermişlerdir.

Polisle Karşılaşmak

Göçmen ev işçisi kadınların yasal durumları ile ilgilenilirken kolluk kuvvetleriyle ilişkileri de göz önünde tutulmalıdır. Görüşme yapılan göçmen ev işçisi kadınların otuz dokuzu Türkiye'de polis ile karşılaşmadıklarını ama özellikle kayıt dışı olarak ikamet eden veya çalışan kadınlar polis ile karşılaşmamak için dikkatli davrandıklarını belirtmektedir. Kadınlar eğer Türkiye'de kayıt dışı ikamet ediyorlar veya çalışıyorlarsa polisten korkmakta ve kalabalık yerlere gitmemek, izinlerini hafta içi kullanmak gibi önlemler almaktadırlar. Kayıt-dışı konumda olan kadınların kendileri gibi işverenleri de hem ceza ödeme hem de alıştıkları işçileri kaybedebilme riski ile göçmen çalışanlarının polis ile karşılaşmasından korkmaktadırlar. Kadınların Türkiye'de bulunmak için gerekli izinleri varsa (geçerli tarihleri olan turist vizesi bile olsa) polisle karşılaşmaya ilişkin herhangi bir korkuları olmayabilmektedir. Kadınların dokuzu Türkiye'de polis ile karşılaştıklarını söylemektedir. Kayıt-dışı konumda bulunan göçmen ev işçisi kadınların polis ile karşılaştıklarında 100-200 USD gibi bir ödeme yaparak haklarında işlem yapılmasından kurtulduklarına ilişkin yaygın kanı vardır. Hatta kayıt-dışı konumdaki göçmen ev işçileri arasında polis ile karşılaştıklarında kavga ederek kendilerine karşı işlem yapılmasını engelleyebildiklerini belirten kadınlar vardır. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın, geldikten bir sene sonra Kızılay'da polis tarafından yakalanışını şöyle anlatmaktadır: *"Polis beni iki üç gün şubede bekletip sonra deport etti. Tek başıma ülkeme döndüm, kocam burada çalışmaya devam etti. Beş ay sonra Türkiye'ye geri geldim. Şubede bana iyi davrandılar. İlk yakalandığımda*

korktum ama sonrasında polisi yardımcı bile oldu bana. Yabancılar şubesi rüşvet falan almıyor öyle. Yakalanınca hemen ülkeme gönderildim...” (Görüşme 31). Kadın Türkiye’de yakalanıp ülkesine gönderildiği zaman beş senelik cezası varmış ama pasaportuna bekârlık soyadını yazdırıp beş ay sonra Türkiye’ye girmiş. Ankara’da sadece akşamları yaşlı/hasta kadın bakan Özbek kadın polisle karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır: *“Bir kere arkadaşları polisten kurtardık. İki kişi için polise 400 \$ verdik, arkadaşlar öyle kurtuldu. Olay Ankara Selanik Caddesinde oldu. Yakalayanlar gerçek polislerdi. Araba plakalarını alsak şikâyet edebilirdik. Kadınların parası yoksa polise küpe, bilezik, telefon falan veriyorlar. Bir keresinde de arkadaşları pastanede çalışanlar saklamış”* (Görüşme 25). İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadına bir kere kendisini sivil polis olarak tanıtan birisi ile karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır: *“Adam paramı ve telefonumu almak istedi. Vermezsem sınır dışı edileceğimi söyledi. Fatih’teydim. Üzerimde dışçıye vermek için hazırladığım 130 \$ vardı. Hala bu adamın polis olup olmadığını bilmiyorum ama parayı verdim”* (Görüşme 24). İstanbul Beşiktaş’ta yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın da bir buçuk sene önce Eminönü’nde birilerinin sivil polisiz diye kendisinden rüşvet aldıklarını, 50 TL rüşvet istediklerini, verilmesse sınır dışı ettireceklerini söylediklerini aktarmaktadır (Görüşme 21). İstanbul’da görüşülen Bulgar kadın polisin kendilerini rahatsız ettiğini şöyle anlatmaktadır: *“2004’de Unkapanı’na Başakşehir’den geliyorduk. Rus sandıkları için polis laf etti bize. Pasaportuma bakıp rüşvet istediler. Vizem olduğu için sorun yaşamadım. Ablam vardı yanımda”* (Görüşme 2).

Gerekli İzinleri Alma İsteği

Göçmen ev işçisi kadınların özellikle de Türkiye’de yaşamak veya çalışmak için geçerli izinleri olmayan kadınların çalışma/oturma izni ve Türk birisi ile evlenmeye ilişkin düşünceleri önemlidir. Türkiye’de çalışmak veya yaşamak için geçerli izinleri olmayan göçmen ev işçisi kadınların on yedisi oturma ve çalışma izni almak istemektedir. Kadınlar Türkiye’de yasal izinlere sahip olmak isteseler bile nasıl alınacağını bilmeyebilmektedir. İstanbul’da çocuk bakımında çalışan

Türkmen kadın işverenlerin de kendilerini bu konularda doğru yönlendiremediğini şu sözleriyle anlatmaktadır: *“Patronlar bana çalışma izni almak istediler ama çalışma izni almak için evlenmek gerekiyormuş. Tanımadan kiminle evleneyim buradan...”* (Görüşme 36). Bu on yedi kadından altısı Türk birisi ile evlenmeye sıcak bakmamaktadır. Ankara'da sadece hafta sonları yaşlı bakımında çalışan Türkmen kadın Türk birisi ile evlenmek istediğini ama çok mümkün gözükmediğini belirtmektedir ve Türk birisi ile evlenerek oturma izni alırsa yaşayabileceği sorunları şu sözleri ile anlatmaktadır: *“Erkek arkadaşım ile evlenip beş sene sonra vatandaşlık alabilirim. Eğer buradan vatandaşlık alırsam ülkemde vatandaşlıktan çıkarılacağım. Çocuklar otuz yaşına gelene kadar babalarından izin almadan sınır geçemiyor. Türk vatandaşlığı alırsam Türkmenistan'ı reddetmiş olacağım. Hem ülkemde şartlar bu kadar zor hem de imkân yaratmıyorlar. Türkiye'de beş milyar Türkmen var”* (Görüşme 30). Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın memlekete bir sefer daha Gürcistan'a gidip döndüğünde oturma ve çalışma izni için başvurmayı düşünüyor fakat Türk birisi evlenmeye ilişkin negatif düşüncelerini şöyle anlatmaktadır: *“Evlenmeyi hiç düşünmüyorum. Karışıklar çok. Bunu yapma derler onu yap derler. Erkek her yerde erkek. Gürcü olsun Türk olsun aynı”* (Görüşme 12) diyor. Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın çalışma ve oturma izni almak isteyebileceğini, hatta bu izinlerin kolaylaşması için Türk birisi ile evlenebileceğini söylüyor. *“Eşimden boşanıp Türk biri ile evlenebilirim belki vatandaşlık almak için ama sözleşmeli olarak”* (Görüşme 27). İstanbul'da gündeliğe giden Ermeni kadın şans olursa TC vatandaşı birisi ile evlenmek istediğini, çalışma, oturma izni hatta TC vatandaşlığı almak istediğini ama yasalara ilişkin netlik olmadığı için bu izinleri nasıl alabileceğini tam bilmediğini söylemektedir (Görüşme 20). Görüşülen kadınların on sekizi oturma veya çalışma izni almak istemediklerini belirtmektedir.

5.9. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN GÖÇ SONRASI ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, göçmen ev işçisi kadınların çıkış ülkelerinde kalan kişilerin kendileri hakkındaki düşünceleri, ülkelerinde kalan kişiler ve eşleriyle etkileşimleri ve çıkış ülkelerinde kalan kişilerin Türkiye'ye göç etme eğilimlerine ilişkin aktarımlar verilmektedir.

Geride Kalanların Düşünceleri

Ulus-ötesi göçmen algısı göçmenin hem kaynak ülkede hem de varış ülkesinde eş zamanlı olarak süre giden etkileşimleri ile çakışmaktadır. Ulus-ötesi göçmen ağları da göçmenlerin memleketleri ve göç ettikleri ülke arasında süre giden etkileşim ağlarıdır. Göçmen ev işçisi kadınların, göç sonrası ülkeleri ile etkileşimlerinde, ülkelerine gidip gelişlerinde orada diğer kişilerin kendilerine karşı bakışlarında olumlu veya olumsuz bir değişiklik olup olmadığı incelemeye değerdir. Görüşülen kadınların kırk biri memleketlerine gidiş gelişlerinde memleketlerindeki kişilerin kendilerine ilişkin tutumlarında herhangi bir değişiklik olmadığını söylemektedir. Bu kadınların bir kısmı Türkiye'ye geldiklerinden beri sınır dışı edilme korkusuyla veya ekonomik sebeplerle memleketlerine hiç gitmemiştir. Göçmen ev işçisi kadınların ikisi göç süreci sonrasında memleketlerindeki kişilerin kendilerine ilişkin tutumlarında olumlu değişiklikler olduğunu belirtmektedir. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın geride bıraktıkları ile ilişkilerinde olumlu değişiklik olduğunu "*Ayrı olunca ilişkiler daha iyi oluyor*" (Görüşme 43) diye aktarmaktadır. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın geride bıraktıklarının kendisi hakkında olumlu tutumlarını "*Arkadaşlarım benim güçlü, başarılı olduğumu düşünüyorlar*" (Görüşme 11) sözleriyle dile getirmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların ikisi bu sorunun yanıtı olarak insanların yakınlarından uzak olmasının çok zor olduğunu vurgulamaktadır. Kadınlar genellikle yakınları özellikle de çocukları için Türkiye'de olduklarını belirterek rahatladıklarını söylemektedirler. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Çeçen asıllı Gürcü kadın ülkesindekilerin

kendisi hakkında olumsuz düşünceleri olabileceğini şöyle anlatmaktadır: *“Gürcistan’daki arkadaşım kadınlar buraya gelip çalışmak istiyorlar. Ama Müslüman oldukları için kocaları izin vermiyor. Bana bile akrabalar izin vermedi ama çocuklar para ister. Oradaki Müslümanlar, kadınlar buraya gelip kötü şeyler yapıyor diye düşünüyorlar. Ben de buradan korktum ama arkadaşım ikna etti. Kötü yapmak isteyen her yerde yapar illa bir yere gitmesine gerek yok”* (Görüşme 9). Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın ülkesinde geride kalanların Türkiye ve kadın hakkındaki merakı ve bazen şüpheleri olabileceğini şu sözleri ile dile getirmektedir: *“Memleketteki insanlar bazen burada yabancı kadınların farklı işlerde çalışması sebebi ile şüpheli sözler diyorlar”* (Görüşme 40).

Geride Kalanlarla İlişki Kurmak

Görüşülen kadınların hepsi memleketlerindeki aileleri veya arkadaşları ile düzenli olarak telefon veya internet yoluyla etkileşimlerini sürdürmektedir. Göçmen ev işçisinin çalıştığı evde internet bağlantısı yoksa internet kafelerden memleketlerindeki yakınları ile görüşebilmektedirler. Kadınların internetle memleketleri ile görüşmeleri mümkün değilse ve işverenler tarafından ev içerisinde telefonla görüşmelerine izin verilmiyorsa cep telefonları olmayabildiği veya cep telefonları ile görüşmeleri çok masraflı olabildiği için izin günlerinde dışarıya çıktıklarında alo-kart alarak aileleri ile görüşmeyi tercih edebilmektedir. Kadınlar özellikle çocuklarıyla internet görüşmelerinde o gün ne yenilip içildiğinden, çocuklarının derslerine, sağlıklarına kadar her şeyi konuştuklarını söylemektedirler. Ayrıca <http://www.odnoklassniki.ru/> diye özellikle Post Sovyet ülkelerin kullandıkları bir sosyal paylaşım sitesi vardır, kadınlar o site aracılığıyla aileleri ve arkadaşları ile haberleşmektedir. İnternete girmesi için cafelere gidip bağlanmak için birilerinden yardım istemesi gerektiği için arkadaşları ve akrabaları ile telefonla konuşan İstanbul’daki Ermeni kadın: *“Annem öldü geçen sene, cenazeye bile gidemedim. Sınırlar açık olmalı herkes istediği yerde yaşıyor olmalı ama olmuyor”* (Görüşme 20) demektedir.

Eşlerle İlişkiler

Türkiye’de erkekler için iş bulmak daha zor olabildiği veya evlerde çalışmamaları sebebiyle ev tutulma gibi masrafların tasarrufları azaltıcı etkisi olabileceği için evli göçmen işçilerin eşleri çoğunlukla memlekette kalmaktadır. Göçmen ev işçisi kadınların çıkış ülkeleri ile ilişkileri belirlenirken evli olan kadınların eşleri ile ilişkilerine ilişkin tespitler önemlidir. Görüşülen göçmen ev işçilerinin onu Türkiye’ye geldikten sonra eşleri ile ilişkilerinin değiştiğini söylemektedir. Ankara’da yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın eşi ile değişen ilişkisini şöyle anlatmaktadır: *“Evet değişti. İki senedir kocamdan ayrı oturuyorum, son zamanlarda aramız pekiyi değildi. Kocam burada kalıp çalışmadığı zaman ona ben baktım. Dönünce boşanacağız. İyi günde kötü günde derler ya, kötü günde destek olmadı kocam bana”* (Görüşme 31). Ankara’da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın da eşi ile ilişkilerinin değiştiğini anlatmaktadır: *“Üç defa ülkeme gidip kocamı gördüm. Yalan dolan kocamla yatıyorum artık canım hiç seks falan istemiyor”* diyor (Görüşme 27). İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın hapishanedeki eşi ile Türkiye’ye geldiğinden beri yani üç yıldır hiç konuşmadığını (Görüşme 24) dile getirmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların üçü (ikisinin kocası da kadınların çalıştıkları şehirlerde çalışmaktadır ama kadınlar yatılı çalıştıkları için kocaları ile sadece izin günlerinde aynı evde kalabilmektedirler) ayrı olunca ilişkilerin daha iyi olduğunu, özellikle ayrı kalmaktan kaynaklanan özlemin eşleri ile ilişkilerini daha iyi yaptığını söylemektedir. Eşlerinden ayrı kalan kadınların genel tutumları eşlerine özlemdir. Eşlerinden boşanmış kadınlar da eşlerinin geçimini sağlayabilmektedirler.

Memlekettekiler de Gelmek İstiyor mu?

Ulus-ötesi göçmen ağlarının inşasında ailenin ve yakınların rolü tartışmasıdır. Yakınların göç etmesi hem bilgiye hem de sosyal ve ekonomik diğer sermayelere ilişkin maliyetleri azaltması anlamında ağ teorilerinde incelenmektedir. Bu sebeple görüşülen göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’deki mevcudiyetlerinin yeni göçmen akışlarında yönlendirici olup olmadığı öğrenilmeye değerdir. Yedi göçmen ev işçisi kadın akraba ve arkadaşlarının

Türkiye'ye gelip gittiklerini söylemektedir. İstanbul'da görüşülen gündeliğe giden Moldova'lı giden kadın herkesin bir yerde olduğunu *“Bizimkiler İtalya, ABD ve Fransa'ya gidiyorlar çalışmaya. Sadece burada değil her yerdeler. En çok Moskova'dalar”* (Görüşme 34) diye anlatmaktadır. Ankara'da yaşlı çift bakımında çalışan Gürcü kadın, arkadaşlarının zaten Türkiye'de olduklarını söylemektedir: *“Herkes zaten burada, kadınlar burada kocalar orada”* (Görüşme 45). Göçmen ev işçisi kadınların yirmi yedisinin akraba ve arkadaşları uzun süreli olarak Türkiye'ye gelmek istemektedir. Bazı göçmen ev işçisi kadınlar akrabalarının buradaki çalışma ve yaşam koşulları zor olduğu için gelmelerini istememektedir. Gelmek isteyen akrabalar erkek olunca Türkiye'de iş bulmak, iş bulunsa da Türkiye'de barınmak kadınların koşullarına göre daha zor olabilmektedir. Kadınlar çocuklarının Türkiye'ye gelip çalışmasını istemeyebildikleri gibi çocukları gelip Türkiye'de çalışsın diye bir takım girişimlerde bulunabilmektedirler. Kadınların memleketlerindeki kadın arkadaşları Türkiye'ye gelmek isteseler de eşlerinin veya yakın akrabaların kendilerine karşı duruşları ile karşılaşabilmektedirler yine Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Kadınlar gelmek istiyorlar. Ama kocaları izin vermiyor. Ben ülkeme gidince ne iş yapıyorsun bu kadar para kazanıyorsun diyorlar. Kötü işler yapıp yapmadığımı soruyorlar. Ama ben aynı anne bana kayınvalide, kayın peder bakmak gibi üzerine para alıyorum diyorum”* (Görüşme 27). İstanbul'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın da bu durumu anlatmaktadır: *“Gürcistan'daki komşular ve akrabalar Türkiye'ye gelip çalışmak istiyor. Ama kocalar karılarının gelip burada çalışmasını istemiyor. Türkiye'ye gidersen “nataşa” olursun diyorlar. Karı koca birbirine güvenmeli, bizim ülkede erkek yok mu daha güzelleri var”*. (Görüşme 21). Ankara'da yaşlı/hasta bakan Özbek kadın Türkiye'ye gelmeyi düşünenlerin de düşünmeyenlerin de olduğunu fakat Özbekistan'dan buraya gelmek için anne babadan izin almanın şart olduğunu ve oradan buraya gelenlerle ilgili çok fazla dedikodu yapıldığını ve çoğu anne babanın kızlarının ahlakı bozulur diye göndermek istemediğini söylemektedir (Görüşme 38). Kadınlar tarafından vurgulanan hususlardan birisi Türkiye'ye gelmek istemek ile Türkiye'ye gelme cesaretine sahip olmak arasındaki farktır.

Türkiye'ye gelmek isteyen akrabalar için iş bulmak önemli bir sorundur. Örneğin Ankara'da yaşlı/hasta bakımında çalışan Gürcü kadın oğulları burada gelsin fırında çalışsınlar, çalıştıkları yerde kalsınlar istiyormuş ama burada çocuklarına iş bulamamış (Görüşme 12).

Kadınlar arkadaşlarını Türkiye'ye getirme ve onlara iş bulmadaki geçmiş olumsuz deneyimlerine ve herkesin Türkiye'de kalmaya dayanamayacağına ilişkin düşüncelerine dayanarak arkadaşlarının buraya gelmelerine ve çalışmalarına aracılık etmek istemeyebilmektedir. Örneğin İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın bu durumu şöyle anlatıyor: *“Gelmek isteyenler vardı ama ben karışmak istemedim. Emanet alamam. Bir kere birisine aracı oldum ama memnun olmadı. Burada kafalarını karıştıran çok şey oluyor, erkek arkadaş falan. Benim şansım yaver gitti”* (Görüşme 33). Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın da benzer tecrübesini anlatmaktadır: *“Arkadaşlarımdan biri kızını Türkiye'ye gönderdi ama ben arada kaldım. Kız iyi çalışmadı. Ben de pişman oldum. Kızın patronları tanıdıktı. Bir daha araya girmek istemiyorum. Eğer memleketten buraya gelip çalışmak isteyen olursa, sadece isterseniz deneyebilirsiniz diyorum”* (Görüşme 28). Kadınlar arkadaşlarının Türkiye'ye gelip çalışmaları hususunda sorumluluk almak istemeyebilmektedir. Akrabaların veya arkadaşların Türkiye'ye gelip çalışmasında aracı olmak olumlu durumlarla da sonuçlanabilmektedir. Kadınlar Türkiye'de çalışmanın sevdiklerinden ayrı kalmayı, yeni bir dil öğrenmeyi içeren zorlukları barındırması sebebiyle de arkadaşlarının Türkiye'ye gelmesini istemeyebilmektedirler. On dört kadın akraba veya arkadaşlarının uzun süreli olarak Türkiye'ye gelmek istemediklerini söylemektedirler.

5.10. TÜRKİYE'DEKİ İLİŞKİLER

Önceki bölümde kaynak ülkeleri olan ESB ülkeleri ve orada kalan bireylerle etkileşimleri incelenen göçmen ev işçilerinin, bu bölümde Türkiye ve Türkiye'li bireylerle etkileşimleri incelenmektedir.

5.10.1. Türkiye’de Yerel Halkla İlişkiler

Türkiye ve Türkiye’deki bireylerle etkileşimlerin nitelendirilmesinde Türkiye’deki yerel halkla ilişkiler önemli bir göstergedir. Görüşülen göçmen ev işçilerinin Türkiye’de günlük yaşam pratikleri içerisinde yerel halkla karşılaşmalarında nasıl ilişkiler kurulduğuna ilişkin kırk üç kadın yerel halkla iyi ilişkiler kurduklarını söylemektedir. Hatta göçmen ev işçisi kadınlar sıklıkla gelmeden önce Türklerin bu kadar iyi olduklarını düşünmediklerini ama gelince çok farklı olduklarını gördüklerini belirtmektedir. İki kadın yerel halka ilişkilerinin iyi olduğunu ama kendilerinin de dikkatli davrandıklarını belirtmektedir. Göçmen ev işçilerinin üçü yerel halkla pek etkileşimleri olmadığını dile getirmektedirler. Yerel halk ile etkileşimin fazla olmamasının sebebi göçmen ev işçilerinin Türkçeye yeterince hâkim olmamaları olabileceği gibi kadınların özellikle kayıt dışı olduğu durumlarda yabancı olduklarının anlaşılmasının kendileri ve/veya işverenleri tarafından istenilmesi olabilmektedir.

Ankara’da çocuk bakımında çalışan Gürcü kadın esnafla falan pek iletişimi olmadığını her yere hem Türkçesinin daha iyi olduğunu hem de daha sosyal olduğunu söylediği kardeşi ile gittiğini söylemektedir (Görüşme 13). Sadece Ankara’da yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın yerel halk ile ilişkisinin pek de iyi olmadığını şu sözleri ile dile getirmektedir: *“Türkiye’de genellikle insanlar bize yabancı olduğumuz için bakıyorlar, bazen de nereli olduğumuzu soruyorlar fakat bu kişilerin polisi arayabilme ihtimallerinden dolayı korkuyoruz. Erkekler ise başka bir amaçla bakıyorlar, biraz konuşsak kendileri ile birlikte olabileceğimizi düşünerek bakıyorlar”* (Görüşme 38).

Türklerin Tutumları

Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’deki yaşamlarının sürekliliği içerisinde Türklerin kendilerine ilişkin tutumlarını nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Yirmi

bir kadın Türklerin kendilerine ilişkin tutumlarının iyi olduğunu söylemektedir. Sapanca'da gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın: *“Biz geliyoruz buraya Türkler bize iyi davranıyorlar, onlar da Gürcistan'a gelsinler istiyorum ama gelmiyorlar. Ben burada kendi ülkemde gibi hissediyorum. Ülkemde paramız olmadığı için kimsenin birbiri ile ilgilenecek hali olmuyor. Burada herkes bize yardımcı oluyor. Bazen eşim işte olur param olmaz, esnaftan bir şeyler alıp parasını sonra veririm hatta bazen birkaç gün sonra veririm. Kocama ve bana burada iş bulan adam da çok iyi davranıyor. Temizliğe gittiğimiz villalar da bizleri birbirlerine öneriyorlar”* (Görüşme 37) diyor. Ankara'da yaşlı kadın bakımında çalışan Gürcü kadın Türklerin iyi olduğunu patronunun ona aile gibi davrandığını söylemektedir. Ayrıca komşuların da iyi olduğunu söyle anlatıyor: *“Komşular markete giderken bir şey ister misin diye sorarlar”* (Görüşme 47). Altı kadın kendileri iyi olduğu için Türklerin de kendilerine karşı iyi olduklarını belirtmektedir. İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın: *“Türkler çok iyiler. Sen insan olursan Türk de insandır, Türkmen de insandır. Ama sen insanlıktan çıkarsan kimse insan olmaz”* (Görüşme 33) diyor. Ankara'da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın: *“Ben iyi olduğum için karşımdakiler iyi. Ama siz Avrupa Avrupa diye ne Müslümanlığı ne Avrupalılığı biliyorsunuz”* (Görüşme 28) diyor. Göçmen ev işçisi kadınların yedisi Türklerden kendilerine karşı iyi de kötü de davrananlar olduğunu söylemektedir. İstanbul'da gündeliğe giden Ermeni kadın *“Burada ekmek yiyoruz. Onun için kimseye kötülük edilmemeli. Eskiden iki ülke arasında ne olduğu önemli değil. Sen önüne bak. Çocukların geçmişle günahı ne ama insanlık. Az da olsa iki ülkede de birbirine kötü davrananlar var. Ama insan olan birbirine yardım eder. Türkiye'ye korkarak geldim ama çok memnunum”* diyor (Görüşme 20). Türklerden kötü davrananların da iyi davrananların da olduğuna ilişkin yorumlarda kötü davrananların göçmen kadınları seks işçisi olarak etiketleyerek rahatsız ettiklerini belirtilmektedir. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın *“Türkler önceden peşimden geliyorlardı. Ama şimdi yaşlandım. Fatsa'da adamlar gelip para gösterirlerdi. Kavga ederdim. O zaman biz Rus'uz Nataşayız sanıyorlardı. Ama biz Rus değiliz diyince anlıyorlardı. Karadeniz'de çok Gürcü var. O Gürcüler bile Gürcistan'ı bilmez Rus sanırlar”* (Görüşme 12) diyor.

Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın Türkiye’de iletişim halinde olduğu kişilerin kendisine iyi baktıklarına ona akrabaları ile kendi evinde gibi hissettirdiklerini söylüyor. Burada yabancı kızların kötü tecrübeler edinebileceğini fakat herkesin kendi aklı ile bunları çözebileceğini söylemektedir (Görüşme 40). Ankara’da yaşlı erkek bakımında çalışan Azeri kadın Türklerin kendilerine davranışlarını şöyle aktarmaktadır: *“Bütün yabancı kadınların fahişe olduğu düşünülüyor. Özellikle de bizler gibi Sovyet ülkelerinden gelenlerin. Ama şu unutulmamalıdır ki fahişe her milletten çıkar”* (Görüşme 17). Üç kadın Türkler ile pek iletişimleri olmadığını söylemektedir. Kadınların üçü Türklerin iyi olduklarını ama kendilerinin de Türklere karşı dikkatli davrandıklarını belirtmektedir. İstanbul’da görüşülen gündeliğe giden Moldovalı kadın: *“Türkler çok iyi. Kimse kötü davranmıyor yabancıyım diye. Zaten ben kimse ile konuşmuyorum pek. Yerimi biliyorum. Kendimi yabancı hissetmiyorum ama biliyorum ki ben yabancıyım. Bazısı bela arıyor ki, başlarına bela geliyor. Ben kurallara göre davranıyorum”* (Görüşme 34) diyor. İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın *“Pek Türklere konuşmuyorum. Biz evimize gelip kendi işimizi hallediyoruz. Sokağa falan çıkmıyorum. Kötü insanlar da çok, onun için kalabalık yerlere çıkmıyorum. Patronlar, esnaf falan iyi ama...”* (Görüşme 32) diyor. Ankara’da çocuk bakımında çalışan Gürcü kadın olumsuz bir davranış görmediğini ama davranışlarına dikkat ettiğini son zamanlarda iki yüz elli kişi sınır dışı edildiğinden beri daha çok dikkat ettiğini söylüyor. Kimsenin kendisinin yabancı olmadığını düşündüğünü söylüyor (Görüşme 1). İki kadın Türklerin kendilerine kötü davrandıklarını söylemektedir. İstanbul’da yaşlı kadın bakımında çalışan Bulgar kadın *“Türkler iyi davranmıyor. Bir çeşit yabancı düşmanlığı var”* (Görüşme 2) demektedir. Ankara’da ev işlerinde yatılı çalışan Gürcü kadın dininden dolayı kendisine ayrımcı davranılabileceğini düşündüğü için dini sorulunca Müslüman’ım dediğini belirtmektedir (Görüşme 10). Ankara’da görüşülen yaşlı kadın bakımında çalışan Çeçen asıllı Gürcü kadın Türklerin kendisine iyi davranmasını ortak din olan Müslümanlığa bağlamaktadır (Görüşme 9). Ankara’da geceleri yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın Türkler ile iyi geçinmek için siyaset gibi konulara girilmemesi gerektiğini belirtmektedir (Görüşme 25). Ankara Batıkent’te görüşülen hafta sonları yaşlı

çift bakımında çalışan Türkmen kadın Türklerin iyi olduklarını ama zaten olumsuz bir davranışın kabul edilemeyeceğini belirtiyor: *“Türkler iyi. Türk arkadaşlarım var. Eski patronlar beni çok sever arar sorar. Eski işyerinde çalışan Türk kadın vardı. Onunla görüşüyorum. Eski çalıştığım evin Türk komşuları ile de hala konuşuyorum. Kendimi küçümsetmem, kimseyi küçümsemem de. Kim nasıl davranırsa ona göre tavır alırım”* (Görüşme 30) diyor. Ankara’da gündelikçi olarak çalışan Azeri kadın benzerlikler sebebiyle Türklerin kendilerine karşı iyi olduklarını belirtmektedir: *“Biz Türklere benziyoruz. Bu sebeple kimse bize farklı davranmıyor. Konuşmasak kimse bizim yabancı olduğumuzu anlamaz”* (Görüşme 16).

Türk Arkadaşlar

Göçmenlerin göç ettikleri yerlere uyumları bağlamında göç edilen yerlerdeki kişilerle etkileşimlerinin boyutları önemlidir. Bu sebeple görüşülen göçmen ev işçisi kadınlara Türkiye’de Türk arkadaşlarının olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülen yirmi dokuz göçmen ev işçisi Türkiye’de Türk arkadaşları olduğunu belirtirken, on dokuzu hiç Türk arkadaşı olmadığını söylemektedir. Göçmen ev işçisi kadınların arkadaşlık ettiği Türk kişiler çalıştıkları eve gündelikçi olarak işe gelen Türk kadınlar (başka evlerde çalışanlar da olabilir), onların akraba/arkadaşları; eski işverenler, onların akraba/arkadaşları; işverenler, onların akraba ve arkadaşları; komşular, apartman görevlisi gibi kişiler olabilmektedir. Tabii bu sayılan kişiler dışında da Türklerle arkadaşlıklar kurulabilmektedir. İstanbul’da yaşlı bakımında çalışan Bulgar kadın Türk arkadaşları olduğunu, bunlardan akademisyen olanların da olduğunu onlarla araştırmalar sayesinde tanıştığını söylemektedir (Görüşme 2). Ankara’da daha önce hastanede hasta bakımında çalışmış olan Gürcü kadın: *“Hastanede çalışırken Türk arkadaşlarım oldu. Onların evinde kalırdım, eşyalarımı koyardım. Hala da görüşüyoruz”* (Görüşme 47) demektedir. Sapanca’da gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın *“Patronların falan bir kısmı ile arkadaş olduk. Görüştüğüm birkaç aile var. Onlarla da iş yaparken tanıştım. İyi Türkçe bilirse daha çok arkadaşım olur”* diyor ve bazı Türk aileler Gürcüce bildiği için

onlarla Gürcü dilinde iletişim kurduğunu (Görüşme 37) belirtiyor. Göçmen ev işçilerinin bazıları işverenleri veya eski işverenleri ile görüşmeler de onları arkadaş olarak nitelendirmemektedir.

5.10.2. Türkiye’de Hemşehrilerle Etkileşimler

Ulus-ötesi sosyal ağların mevcudiyeti ve devamlılığı anlamında göçmen kadınların göç kararlarından itibaren göç süreçlerinin akışında Türkiye’deki hemşehrilerinin varlığı ve onlarla etkileşimleri önemlidir. Bu sebeple göçmen ev işçisi kadınlara Türkiye’de iletişim içerisinde oldukları ülkelerinden göç etmiş birilerinin olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülen yirmi göçmen ev işçisi Türkiye’de kendileri gibi ev işlerinde çalışan akrabaları ve memleketli arkadaşları olduğunu belirtmektedir. Ülkelerinden göç etmiş ev işçisi arkadaşları olduğunu söyleyen kadınlar sadece kendi ülkelerinden değil diğer Sovyet Bloğu ülkelerinden gelen ev işçisi kadınları da kendi ülkelerinden olarak nitelendirmektedir. Bu durum da Türkiye’de ev işçiliği anlamında sektörel göçmen kümelenmelerine somut delil sunmaktadır.

Yirmi beş kadın Türkiye’de çeşitli sektörlerde akrabaları ve memleketlerinden arkadaşları olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’de ülkelerinden göç etmiş arkadaşları ve akrabaları olduğunu söyleyen kadınlar, kadınların daha çok ev işlerinde çalıştıklarını, erkeklerinse badana, boya, inşaat, fırın ve tekstil gibi çeşitli işlerde çalıştıklarını söylemektedir. Yalnız üç göçmen ev işçisi Türkiye’de akraba veya arkadaşları olmadığını söylemektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın daha çok çeşitli işlerde çalışan Türk arkadaşları olduğunu buradaki Özbeklerin pek kafasına uymayan ve genelde düzen tutturamayan kişiler olduğunu söylemektedir (Görüşme 31).

Ulus-ötesi sosyal ağlara ilişkin çalışmalarda mesleki kümelenmelerin belirlenmesi önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda göçmen ev işçilerinin göçmen arkadaşlarının Türkiye’de hangi işlerde çalıştıkları yukarıdaki bilgileri detaylandırmak için sorulmuştur. Otuz yedi kadın, göçmen arkadaşlarının çoğunluğunun kendileri gibi ev işlerinde çalışan kadınlar olduklarını

belirtmektedir. Görüşülen dört kadın, kadınların ev işlerinde, erkeklerin fırıncılık, otomotiv, demir montajı gibi sektörlerde çalıştıklarını belirtmektedir. İki kadın göçmen arkadaşlarının ev işleri ve pansiyon, otel ve cafe ve restaurantlardaki çeşitli işler gibi hizmet sektörünün diğer kollarında çalıştıklarını belirtmektedirler. Ayrıca tekstil, dericilik (çanta imalatı), ticaret sektörünün çeşitli kollarında (mağazalarda satış elemanı olarak çalışmak), sekreterlik gibi alanlarda çalışan göçmen arkadaşların olduğu belirtilmektedir.

5.10.3. Uyum

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlar Türkiye'ye uyum sağlayıp sağlamadıklarını kendi perspektiflerinden değerlendirmişlerdir. Görüşülen otuz yedi kadın Türkiye'ye uyum sağladıklarını, on biri sağlamadıklarını belirtmiştir. Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın "*Şimdi uyum sağladım. İlk zaman çok zorlanmıştım. Dört senede alıştım. Adet biliyorum. Artık Gürcistan'a gidince alışamıyorum*" (Görüşme 41) demektedir. Sapanca'da gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın "*Evet Türkiye'ye uyum sağladığımı düşünüyorum. Artık bu ev benim evim gibi...*" (Görüşme 37) diyor. Ankara'da yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın: "*Son zamanlarda sağladım. Alıştım artık beş sene az değil. İlk başta yemeklerinize falan alışamamıştım ama şimdi sıkıntım yok*" (Görüşme 31) demektedir. Ankara'da hafta sonları yaşlı çift bakımında çalışan Türkmen kadın: "*Uyum sağladım. Artık buralıyım. Her yeri bilir her yere giderim. İnsanlar bazen yabancılığımı hatırlatıyor. Her insan aynı olmuyor...*" (Görüşme 30) diyor. İstanbul'da çalışan Bulgar kadın kendisi de Türk olduğu için uyum sağlamaya ilişkin bir sorun yaşamadığını söylemektedir (Görüşme 2).

Türkiye'ye uyum sağladığını söyleyen kadınların bazıları kendilerini Türkiye'de Türk gibi hissettiklerini ve Türkçelerini ilerlettikçe adaptasyon süreçlerinin hızlandığını belirtmektedirler. Bu kadınlardan Ankara'da yaşlı/hasta bakımında çalışan Moldovalı kadın "*Ben zaten Türküm, artık CHP'yi de sevmiyorum. Türkiye hakkında her şeyi takip ediyorum. Gazetecilerin hapiste olması beni çok rahatsız ediyor. Erdoğan çok despot bir adam, diktatör, 2. Stalin. Türkçe kitap*

da okuyorum. Baktığım hanımın kitabı çok, hem onları hem de kendi yazdığı kitapları okuyorum. Baktığım hanım ile psikolojik vakaları, testleri yorumluyorum...” (Görüşme 11) diyor. Ankara’da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın şöyle demektedir: “Evet. Alıştım Türkiye’ye. Hiçbir sorunum yok. Evimde yaptığım işimi yapıyorum burada. Patronlarla fabrikada nasıl çalışılırsa öyle çalışıyorum. Boş kalınca sıkılıyorum” (Görüşme 28) diyor. Ankara’da yaşlı erkek bakımında çalışan Azeri kadın “Memlekete gittiğimde çok kızıp sinirleniyorum. Orada da her şey para oldu. İnsanlar değişti. İmkânım olsa burada kalmak isterim ama kızım orada olduğu için dönmek zorundayım” (Görüşme 17) diyor. İstanbul’da yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın önceden örf ve adetleri bilmediğini yemeklerin falan farklı olduğunu zamanla her şeyi öğrendiğini söylüyor (Görüşme 4). Türkiye’ye uyum sağlayamadığını söyleyen kadınlar uyum sağlayamamalarını yeni gelmelerine, Türkçeye hâkim olmamalarına, aile üyelerinin burada olmamasına bağlamaktadır.

Çalışılmayan Anlar

Kadınların çalışmaya ayırdıkları vakitler dışında neler yaptıkları Türkiye’ye ilişkin uyum süreçlerine ilişkin somutluklar da sunabileceği göz önünde tutularak ele alınmıştır. Kadınlar sıklıkla kendi dillerinde veya Türkçe kitap, gazete okumaktadır. Bu kitaplar İncil veya dua kitapları olabilmektedir. Kadınlar radyodan veya televizyondan haberleri takip etmektedir. Yaşadıkları ve çalıştıkları evlerde internete girebilmekte ve sinemaya gidebilmektedirler. Mesela, Ankara’da sadece geceleri yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın Bilkent senfoni orkestrasının konserlerine gitmektedir (Görüşme 25). Kadınlar arasında örgü örmek, tığ işlemek gibi faaliyetlerle uğraşanlar vardır. Kadınlar sıklıkla kendi dillerinde veya Türkçe müzik dinlemektedir. İstanbul’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Bulgar kadın müzik dinlemenin kendisine merhem gibi geldiğini söylemektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın “Rusça müzik dinliyorum. Dinleyince kötü oluyorum. TV izliyorum. Dizi izleyince kafam dağılıyor. Yirmi dört saat evde oturmak sıkıcı olabiliyor. Gürcistan’da ben aktiftim her gün çıkıyordum. Çalışan kadındım. Ama şimdi ihtiyacımız var. Bir sene kaldı oğlanın okulu bitirmesine” (Görüşme 14) diyor.

Ankara'da yatılı olarak ev işlerinde çalışan Gürcü kadın patronuna Rusça öğretmektedir (Görüşme 46).

5.10.4. Yalnızlık

Göçmen ev işçisi kadınların genellikle çalıştıkları evlerde ve sıklıkla da bakımı üstlenilen kişiler ve onların yakınları ile görel olarak yakın ilişkiler içerisinde yaşadıkları düşünülürse Türkiye'deki yaşamlarında yalnızlık hissedip hissetmedikleri sosyal izolasyon gibi başka hususlarda da ipuçları verebilmektedir.

Görüşülen otuz iki göçmen ev işçisi kadın Türkiye'de yalnızlık hissetmediklerini, on beş kadın Türkiye'de yalnız hissettiklerini ve bir kadın dışarıdayken değil ama evde yalnızlık hissettiğini belirtmektedir. Kadınlar Türkiye'de yalnızlık hissetmeseler de memleketlerini, orada kalan aile veya arkadaşlarını özleyebilmektedir. Kadınların Türkiye'de yalnızlık hissetmemelerinin sebebi aile üyelerinin veya arkadaşlarının Türkiye'de olması olabilmektedir. Kadınların aileleri ile internet veya telefon ile sürekli etkileşimleri de onların yalnızlık hislerini azaltabilmektedir. Yine göçmen ev işçisi kadınların işverenleri ile olumlu ilişkileri de onların Türkiye'deki yalnızlık hissini hafifletmesinde etkili olabilmektedir.

Kadınların ilk gelişlerindeki yalnızlık hisleri zamanla azalabilmekte veya yeni bir evde çalışmaya başlanıldığında yoğun yalnızlık hissi eve alışmayla azalabilmektedir. İstanbul'da gündelikçi olarak çalışan Ermeni kadın kilisenin sosyalleşmesini sağladığını ve oradaki etkileşimlerin yalnızlık hissini azalttığını söylemektedir (Görüşme 20). İstanbul'da gündelikçi olarak çalışan Moldovalı kadın ise çalışmaktan yalnızlık hissedecek vakti olmadığını ve burada sürekli etkileşim içerisinde olduğu insanlar olduğunu asıl memlekete gidince yalnızlık hissettiğini söylemektedir (Görüşme 34).

Türkiye'de yalnızlık hissettiğini söyleyen kadınlar memlekette kalanlara özellikle çocuklarına özlemlerini, genel olarak memleketlerine özlemlerini ve ev

özlemlerini vurgulamaktadır. Oğlunu özlediğini söyleyen Ankara’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın: *“Bazen yalnızlık hissediyorum ve bazen ilgi bekliyorum”* (Görüşme 28) diyor. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın: *“Çok hissediyorum. Eşim de arkadaşlarım da olsa, burada hep sarayda da yaşasam, bağım orada, keşke orada olsam diyorum”* (Görüşme 11) diyor. İstanbul’da yaşlı kadın bakımında çalışan Bulgar kadın: *“Türkiye’de yalnızlık hissediyorum. Arkadaşlarım olsa da büyüdüğüm ortamda değilim. Sürekli evde kapalıyım. Kültür farkı var. Türkiye’deki Bulgarlar çok tutucu, kara çarşafı. Onlar da beni kabul etmiyor”* diyor. Türkiye’deki göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’de aile üyelerinden birileri olsa da yalnızlık hissedebilmektedirler.

5.11. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLARIN TÜRKİYE HAKKINDAKİ BİLGİLERİ

Ulus-ötesi sosyal ağlar göçmenlerin göç ettikleri yerler hakkında önceden bilgi almalarını sağlayabilmektedir. Fakat gidilen yerdeki yaşam ve çalışma koşulları her zaman bu ön bilgiler ile örtüşmeyebilmektedir. Bu bağlamda görüşülen göçmen ev işçisi kadınlara gelmeden Türkiye’nin sosyal, politik ve ekonomik koşulları hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuş ve bu ön bilgilerinin geldiklerinde gördükleri koşullar ile örtüşüp örtüşmediğinin değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Görüşülen yirmi altı göçmen ev işçisi kadın gelmeden önce Türkiye’nin sosyal, politik ve ekonomik koşulları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmektedir. Ankara’da yaşlı çift bakımında çalışan Özbek kadın gelmeden önce Türkiye’yi pek bilmediğini sadece tatil yeri olarak bildiğini ama Türkiye’de hiç tatil yerine gidemediğini söylemektedir (Görüşme 28). Ankara’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın gelmeden önce Türkiye’yi pek bilmediğini ama küçüklüğünde Özal ve Demirel’in Özbekistan’a gittiklerini hatırladığını belirtmektedir (Görüşme 27).

Ankara’da sadece geceleri hasta/yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın: *“Türkiye’ye gelirken hiçbir şey bilmiyordum. İlk geldiğimde Türkler bizi geçmiş*

dedim. Ama Türklerin bizi eğitim konusunda geçemediklerini düşünüyorum. Kendi ülkemde eğitim Türkiye'den çok iyi. Türkiye'deki hayat düzenli" (Görüşme 25) . İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın gelmeden önce Türkiye'yi pek bilmediğini sadece hemşirelere hasta ve çocuk bakımında iş bulunabildiğini duyduğunu söylemektedir (Görüşme 24). İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın *"Türkiye'ye geldiğimde rüya içerisine düştüm. Her şey çok güzeldi. Burada ne iş yapacağımı da biliyordum önceden"* (Görüşme 19). Ankara'da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Gürcü kadın Türkiye'yi çok bilmediğini ama televizyonda gördüğünü, ülkesindeki kişilerin Türkiye için dua ettiklerini söylüyor (Görüşme 48).

Görüşülen on dokuz ev işçisi Türkiye'ye gelmeden Türkiye hakkında bilgi sahibi olduklarını dile getirmektedir. Türkiye hakkındaki bilgiler daha önce Türkiye'ye gelmiş tanıdıklardan edinilebildiği gibi kadınların bavul ticareti gibi kendi geçmiş deneyimlerinden edinilebilmektedir. Türkiye hakkında aileden edinilen bilgiler yıllar öncesindeki deneyimlere de dayanabilmektedir. Örneğin İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Özbek kadın, dedesinin Türkiye'den Özbekistan'a gitmiş bir Kafkas olduğunu ve hep Türkiye'yi anlattığını dile getirmektedir (Görüşme 23). Bu örnek ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin ne kadar eski olduğunu göstermektedir. İstanbul'da gündelikçi olarak çalışan Ermeni kadın Türkiye hakkındaki bilgilerini memleketinde gazetecilik yaptığı dönemde edindiğini söylemektedir (Görüşme 20). Bazı kadınlar Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye'nin sosyal politik ve ekonomik yapısı hakkında okumalar yaparak Türkiye hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Ankara'da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Azeri kadın: *"Türkiye hakkında sürekli kitap okuyorum. Sizin siyasetinizle ilgileniyorum. Siyasetiniz iyi gitmiyor. Sizinkilerde muhalefette propaganda yok. Niye Kürt-Türk ayrımcılığı olduğunu merak ediyorum"* (Görüşme 17) diyor.

Kadınlardan bazıları Türkiye hakkındaki bilgilerini formel eğitimleri sürecinde aldıklarını söylemektedir. Ankara'da yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın Türkiye'ye gelmeden önce, Osmanlı Devleti, Mustafa Kemal ve İstanbul hakkında üniversiteden bilgisi olduğunu, Türkiye'nin ekonomik koşulları

hakkında ise buraya iş için gelip giden kişilerden bilgi aldığını, Ayrıca Özbekistan'da herkesin Türk dizilerini izlediklerini ve Türkiye hakkında bilgi sahibi olduklarını söylemektedir (Görüşme 40). Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Moldovalı kadın: *“Türkiye hakkındaki gelmeden önceki düşüncelerim ile şimdiki düşüncelerim farklı. Eskiden Türkiye'nin çok dinci bir yer olduğunu düşünüyordum ama öyle bir yer değilmiş. Tabii mesela Sincan'da herkes tesettürlü. Semtlere göre değişiyor bu tip durumlar. İmam hatip liseleri çok fazla. Türkiye çok uyumlu bir ülke. Türkiye şu anda çok dinci bir ülke değil ama o yolda ilerliyor. Yakında Türkiye'deki herkes başını bağlayacak. Ama ben Türkiye'ye geldiğimden memnunum”* (Görüşme 11) diyor. Ankara'da yaşlı /hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın ilk geldiğinde, Türklerin kadınlara kötü davrandıklarını, Gürcü kadınlara hepsi kötü kadınmiş gibi davranıldığını düşündüğünü ama Türk erkeklerinin kötü davranmadıklarını gördüğünü belirtmektedir (Görüşme 15). Görüşülen üç kadın gelmeden önce Türkiye hakkında bilgileri olduğunu ama yaşayınca arttığını belirtmektedir.

5.12. SORUNLARIN ÜSTESİNDEN GELMEK

Göçmen kadınlar kendi üzerlerindeki önyargılarla mücadele etmek için direnç biçimleri geliştirmektedir. Toplumla daha çok bütünleşmeye ve toplumsal cinsiyetleri, ulus ve etnik kimliklerinden kaynaklanan problemleri çözmeye çalışmaktadırlar. Kadınlar arasındaki direncin en önemli biçimi kendi aralarında ağlar ve bağlantılar kurmaları ve göçleri ve entegrasyonları ile ilişkili problemleri paylaşmaları ve tartışmalarıdır. Diğer önemli direnç biçimi kendi köken ülkelerine ilişkin kimliklerini devam ettirirken göç edilen toplum tarafından kabul edilmek için melez kimlikler oluşturmaktır. Direncin üçüncü boyutu günlük yaşamlarını etkileyen problemlerle mücadele etmek için çeşitli biçimlerde bireysel stratejiler geliştirmektedirler (Gebelek 2008:136-137). Moldovalı ev işçisi kadınlar hakkında araştırma yapan Eder, kadınların kurdukları ilişki ağlarıyla, sadece iş bulma için değil, aynı zamanda, polis, gümrük görevlisi gibi memurlarla baş edebilme yetisini geliştirdiklerinden söz etmektedir (Eder, 2005 aktaran Eder 2011: 206, 207).

Ev işçisi belirli hiyerarşik güç ilişkileri ile birlikte kendilerini kaçınılmaz biçimde en alta yerleştiren aynı kültürün dışına yerleştirebilir. Kendi ülkesindeki sosyal pozisyonu ile rahatlayabilir. Ayrıca kendi ülkesinin üstün yemek alışkanlıkları ve çocuk yetiştirme uygulamalarına ilişkin güçlü bir hisse sahip olabilir. Eğer ev işlerine ilişkin göç ailenin yaşamının devamlılığını garantilemek veya daha iyi olmasını sağlamak için bir gereklilik olarak görülürse, kaçınılmaz bir biçimde kadınlar üzerinde yetkilendirici bir güce sahip olacaktır. Doğrudan patriarkal ve ebeveynsel kontrolden uzak olmak, kendi parasını kontrol etmek ve birikimlerini dağıtmak öz-değerlilik sağlayabilir (Harzig 2006: 66,67).

Çağlayan, Özar, Doğan (2011) yaşanan mağduriyetler ve hak kayıplarına karşın, göçmenlerin “mağdur” olarak nitelendirilmelerinin, zorluklarla baş etme çabalarını ve direnme yollarını görmeye engel olacağına; içinde buldukları koşulları dönüştürmeye çalışan özneler olduklarını göz ardı etmeye yol açacağına dikkat çekmek istemişlerdir (2011: 69). Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’de karşılaştığı problemlerin çözüm yöntemleri kadınların sosyal ve ekonomik varoluş stratejilerini betimlemek anlamında önemlidir.

On bir göçmen ev işçisi kadın karşılaştıkları sorunları arkadaşları ile paylaşarak çözüm ürettiklerini belirtmektedir. Bu kadınlar arkadaşlarına sorunlarını yüz yüze veya telefonda aktarabilmektedir. Bu arkadaşlar farklı milliyetlerden ve yaş gruplarında kişiler olabilmektedir. Sorunların paylaşıldığı kişiler kadınların kendi memleketlerinden olduğu zaman kadınlar arkadaşları ile kendi dillerinde konuşmaktadır ve kadınlar kendi dilinde konuşmanın önemli bir problem olan memleket özleminin azalttığını söylemektedir. Kadınların altısı Türkiye’de karşılaştıkları sorunları işverenleri ile paylaşarak çözüm ürettiklerini belirtmektedir. Göçmen ev işçisi kadınların dokuzu Türkiye’de karşılaştıkları sorunlarını Türkiye’de yaşayan aile üyelerinden birisi ile paylaşmaktadır. Üç göçmen ev işçisi ise memleketteki aile üyelerine telefon ile Türkiye’deki sorunlarını anlatmaktadırlar. Ankara’da yaşlı/hasta çift bakımında çalışan Gürcü kadın "*Telefonda ülkemde kalanlara anlatıyorum, biraz rahatlıyorum, en yakın arkadaşım telefondur*" (Görüşme 5) diyor. On iki kadın sorunlarını ya kendilerinin çözdüklerini ya da içlerine attıklarını söylemektedir. Ankara’da

yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Gürcü kadın: *“Kimseye derdimi anlatmıyorum. Her şey içimde kalıyor. Üzüntüm de sevincim de içimde kalıyor. Bazen özlemden geceleri ağlıyorum”* (Görüşme 29) diyor. İstanbul’da yaşlı/hasta kadın bakan Gürcü kadın sorunlarını kimse ile paylaşmayı kendisine sakladığını bizim dert bizim kalır diye belirtmektedir (Görüşme 18). Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın: *“Ben her türlü dayanırım ama maaş vermezlerse problem çıkar. İyi Gürcüler dört duvar arasındakini dışarı anlatamaz. Ben patronlardan ekmek yiyorum konuşmam”* (Görüşme 12) diyor. İki göçmen ev işçisi kadın kendilerine iş bulan aracı şirketin Türkiye’de karşılaştıkları sorunların çözümünde destek olduklarını söylemektedir. İstanbul’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Bulgar kadın ise daha önce karşılaştığı sorunları ile sadece Ev İşçileri Dayanışma Sendikasının ilgilendiğini belirtmektedir (Görüşme 2). Ankara’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Gürcü kadın şimdilik bir problemi olmadığını olunca da ne yapacağını bilmediğini söylemektedir (Görüşme 26). İstanbul’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın kaçak olduğu için yapacak hiçbir şey olmadığını ve kendilerini koruyamadıklarını söylemektedir. Kanunları ihlal ettikleri için cezalı olduklarını bu sebeple bir sorunla karşılaşınca yapacak bir şey olmadığını söylemektedir (Görüşme 4). Göçmenliğin kayıt-dışılıkla çakıştığı durumlarda göç edilen yerde herhangi bir problem ile karşılaşıldığı zaman resmi mercilerden destek almak mümkün olmamaktadır.

Kadınlar aslında farklı sorunları farklı kişilerle farklı yöntemler ile çözmeye çalışmaktadır. Görüşülen iki kadın işveren, aileden biri, arkadaş ve aracı şirketin ve akrabasının Türkiye’deki farklı sorunların çözümünde destek olduğunu söylemektedir.

5.13. EV ALGISI

Ev düşüncesi, ulus ötesi kimliklerin üretilmesinde önemli rol oynar. Bir yandan ev, ulus-ötesi imgelemde mitsel bir arzunun konusu olan anavatandır diğer yandan ise gündelik yaşam ilişkilerinin kurulduğu yerdir. Ulus-ötesi alanda “ev”

ve “uzaklar” (göç) birbirinin karşıtı olarak konumlanmamıştır. Ahmed’e göre evi tanıdıklıkla, göçmenliği ise yabancılıkla ilişkilendirmek sorunludur: Evin kendi içerisinde de yabancılık ve hareket vardır... Dahası ev her zaman kalanlar, gelenler ve ayrılanlar arasındaki karşılaşmaları içerir... Bu karşılaşmaların kaçınılmazlığı karşısında ev yalnızca bilindik, tanıdık yer olarak kalmaz (Ahmed 1999: 340 aktaran Öztan 1999:226).

Göç çalışmalarında göçmenlerin ev algısına ilişkin analizler önemlidir. Özellikle çıkış ülkelerinde aile üyelerinin hali hazırda yaşanılan evleri varsa, ev özlemi aile üyelerinin özlemi ile bütünleşerek daha da yoğunlaşabilmektedir. Her ne kadar uzun yıllar memleket dışında yaşamak veya ikinci hatta üçüncü nesil göçmen olmak ile ev veya vatan algısı göç edilen yer ile özdeşleşebilse de, özellikle göç sürecinin ilk yıllarında veya birinci nesil göçmenler için ev çoğunlukla memleketi simgelemektedir. Bu çalışmada göçmen ev işçilerine ilişkin ev tanımları çok boyutlu anlamlar kazanmaktadır. Genellikle Türkiye’ye ESB ülkelerinden göç etmiş kadınların çıkış ülkelerinde aile üyelerinin yaşadıkları evler vardır ve kendileri de uzun veya kısa süreler için bu evlere gidip konaklayabilmektedirler. Göçmen ev işçileri, özellikle de son yabancılar yasasının geçerliliğine kadar Gürcü kadınlar memleketlerini sık sık ziyaret ettikleri, oradaki yakınları ile etkileşimlerini sıkı bir biçimde devam ettirdikleri için ev algıları çoğunlukla memleketleri ve memleketlerdeki evleri ile özdeşleşebilmektedir. İş yerleri de birer ev olan göçmen ev işçilerinin özellikle yatılı olarak çalıştıkları durumlarda yaşanılan ve çalışılan mekânlar tamamen çakışmaktadır. Kısacası, çıkış ülkesindeki ve hedef ülkedeki evler, çalışılan evler, çalışılan ve aynı zamanda konaklanan evler; göçmen ev işçisi kadınların ev algısına pek çok boyut getirmektedir.

Görüşülen yirmi sekiz göçmen ev işçisine ev denilince ilk akıllarına gelen memleketlerindeki ev ve memleketleridir. Memleketteki evlerini ev olarak kabul eden kadınlar çoğunlukla memlekette aile üyeleri olduğu için memleketlerindeki evlerini "ev" olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Ankara’da görüşülen hafta sonları yaşlı çift bakımında çalışan Türkmen kadın her ne kadar Türkiye’de erkek arkadaşıyla birlikte yaşadığı ev anlamında bir düzen kursa da ev ve

memleket özlemine şöyle anlatmaktadır: *“Rüyamda memleketimdeki evimi görüyorum ama uyanınca artık o evde olmadığımı fark ediyorum”* (Görüşme 30). Ankara’da görüşülen yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın evinin neden memleket olduğunu şöyle dile getirmektedir: *“Ev memleketim. Özellikle düğün, ölüm, hastalık oluyor ben orada olamıyorum o zaman canım acıyor. Burada sadece yaşam için mücadele ediyorum. Geri dönmek istiyorum çünkü sevdiklerim ve düzenim orada”* (Görüşme 40).

Görüşülen on beş göçmen ev işçisi Türkiye’de yaşadıkları ve/veya çalıştıkları evlerini ev olarak algılamaktadırlar. Bu kadınlar her ne kadar Türkiye’deki evlerini ev olarak görseler de memleketlerini özlediklerini belirtmektedir. Kadınlar çalıştıkları evlerde ayrı bir düzen kurulabildiği (ayrı bir oda, odalarda TV, bilgisayar ve ayrı bir banyo) çeşitli gereksinimlerini (yemek, içmek, dinlenmek) işverenlerden izin almadan karşılayabildikleri zaman Türkiye’deki evlerini "ev" olarak daha kolay kabul edebilmektedir. Gündelikçi olarak çalışan göçmen ev işçilerinin yaşam alanlarının ayrı bir ev içerisinde devam etmesi onların evlerini Türkiye’deki evleri olarak görebilmelerinde önemlidir. Türkiye’de çalıştığı evi ev olarak benimseyen kadınlar bu evlerin iş yeri değil ev olduğunu söylemektedir.

Üç kadın ev algılarına ilişkin belirsizliği vurgulamaktadır. İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın *“Evim olmadığı için aklıma bir şey gelmiyor. Şimdi burası benim evim ama sonra kendi evim olacak”* (Görüşme 19) diyor. İstanbul’da yaşlı kadın bakımında çalışan Gürcü kadın ise *“Ev düşünmüyorum bile. Üzülmemek için düşünmüyorum”* (Görüşme 18) demektedir. İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın hem Türkiye’deki hem de memleketindeki evi olmak üzere iki ev olduğunu belirterek ulus ötesi yaşamına atıfta bulunmaktadır: *“Tabii kendi evim aklıma geliyor birisi bana ev diyince. Ama artık çalıştığım ev de benim evim. Dört senedir aynı insanlarla bir evdeyim. Bir yere gittiğimde birilerine baktığım kızı kendi kızımdan daha çok anlatıyorum. Kendi kızımı dört senedir hiç görmedim. İnşallah değişmemiştir”* (Görüşme 36). Ankara’da görüşülen yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Kırgız kadın ev

diyince aklına aile geldiğini; “*Ailem olursa, neresi olursa olsun orası sıcak evdir. Her yerde yaşarım sadece ailem olsun*” (Görüşme 6) sözleriyle aktarmaktadır.

5.14. GELECEK BEKLENTİLERİ

Göçmen ev işçisi kadınların gelecek beklentileri Türkiye’de ne kadar kalmayı ve çalışmayı planladıkları ve genel olarak gelecek planları olmak üzere iki boyutta incelenmiştir.

5.14.1. Ne Kadar Süre Daha Türkiye?

Soğuk Savaş döneminin kalıcı göçmenlik örüntüsünün artık ileri geri bir harekete büründüğü görülmektedir. Göç artık ayrılış temelli gidişi değil, belirli kazanımlar elde ettikten sonra dönüşü içeren bir hal almıştır. Pek çok göçmen memleketine bir gün geri dönmek üzere sefere çıkmaktadır (Özer 2012: 44).

Göçmenlerin göç etme kararları gibi yuvaya dönüş kararları da göç çalışmalarında üzerinde durulan bir olgudur. Göçmen ev işçilerinin çoğunlukla kayıt-dışı konumları ve hem çalışma yaşamlarında hem de özel yaşamlarındaki sorunları göz önünde tutulursa ne kadar süre Türkiye’de kalmak ve ev işlerinde çalışmak istedikleri önemli bir sorudur. Ayrıca ESB ülkelerinden Türkiye’ye göç eden kişilerin sıklıkla mekik göçü biçiminde göç ediyor olmaları bu noktada göz önünde tutulmalıdır.

Görüşülen otuz bir göçmen ev işçisi kadın Türkiye’de ne kadar süre daha kalacaklarına ilişkin net bir rakam vermemektedir. Beş kadın üç ile beş sene arasında Türkiye’de yaşamayı ve çalışmayı planlarken, on kadın bir ile üç sene arasında bir süreyi Türkiye’de geçirmeyi düşünmektedir. Kadınlardan biri on sene daha Türkiye’de kalacağını söylerken bir diğeri üç dört aya kadar döneceğini dile getirmektedir. Bu bağlamda üç dört ayı kalan kadın dışında görüşülen her bir göçmen ev işçisi kadının Türkiye’de ev işlerinde çalışmaya devam etme kararlarına ilişkin çeşitli sebepleri vardır. En temel sebep para

biriktirilmesi ve eğer borçlar varsa onların kapatılmasıdır. Diğer temel sebep, çocukların okul yaşamlarını tamamlamaları ve çalışıp kendi ayaklarının üzerinde durmalarıdır. Bir diğeri, memleketlerde ev alma isteğidir. Bazen Türkiye’de ne kadar kalınacağına ve ev işçiliğine ne kadar devam edileceğine ilişkin gerekçelendirmeler net bir şekilde verilememektedir. Örneğin Ankara’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Gürcü kadın planı olmadığını, dayanabildiği kadar kalacağını söylemektedir. Kadınlar bazen bundan sonraki yaşamlarını hep Türkiye’de sürdürmek istediklerini belirtmektedir. Sapanca’da gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın artık hep Türkiye’de kalmak istediğini anlatmaktadır: *“Artık bu ev benim evim, satın almak istiyorum. Oğlumu getirip daima burada yaşamak istiyorum. Başbakan ülkemizde bize daha iyi bir hayat sunarsa oraya dönerim ama şimdilik burada hayat iyi. Dönüş planım yok on gün orada misafir kalıyorum, üç ay burada kalıyorum. Dört günüm de yolda geçiyor her üç ayda bir onun için artık orada misafirim burası benim evim”* (Görüşme 37). Ankara’da sadece hafta sonları yaşlı çift bakan Türkmen kadın artık Türkiye’de kalacağını şöyle anlatmaktadır: *“İki yıl sonra gideceğim ama ülkeme gidip işlemleri halledip geri geleceğim. Türkiye’de evleneceğim. Çocuklarımı üzerime alacağım. Eski kocam uyuşturucu kullandığı için boşandık. Bizim şartlarımız çok zor. Rüşvet çok bizde. Bizde işimizi halletmek için para vermek şart”* (Görüşme 30). Özellikle yaşlı/hasta bakımında çalışan kişiler sıklıkla işverenlerinin sağlıkları elverdikleri sürece Türkiye’de çalışacaklarını belirtmişlerdir. Çocuk bakımında çalışan kişiler ise baktıkları çocukların büyümesini bekleyebilirken, bakılan çocukların annelerinin başka çocuk doğurma ve onların bakımını aynı kişinin üstlenmesi planlarına dâhil olabilmektedirler. Ayrıca çocuğuna bakılan kişilerin yakınlarının çocuklarına bakma düşüncesi sebebi ile de Türkiye’de kalabilmektedirler. Kadınların bir kısmı kendi sağlıkları elverdikçe Türkiye’de kalacaklarını ve çalışacaklarını söylemektedir. Kadınlar ülkelerini özledikleri için bir an önce ülkelerine dönmeyi isteyebilmektedir. Ankara’da yaşlı/hasta çift bakımında çalışan Özbek kadın ülke özlemi sebebi ile bu yıl ülkesine dönmeyi planladığını şöyle anlatıyor: *“Bizim salatalığımız, meyvemiz o kadar lezzetli ki sizinkiler öyle değil. Biz hep vaktinde meyve sebze yiyoruz. Sizinkiler hormonlu her mevsim her şeyi yiyorsunuz. Yoğurdumuzu bile kendimiz yaparız.*

Yoğurdumu yapmayı özledim. Ülkemde ekmeğimi, peynirimi yapıyorum. Onları yapmayı özledim” (Görüşme 28). Kadınlar arasında işveren isteğine veya karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak da Türkiye’ye kalmaya devam edeceklerini belirtenler mevcuttur.

5.14.2. Gelecek Mi?

Göçmen ev işçisi kadınların hem ev işçiliğine devam etme veya başka sektörlerde çalışma veya çalışmama kararları anlamında hem de göçmen ev işçiliğinden bağımsız olarak birer kadın olarak gelecek planları incelenmiştir.

Görüşülen göçmen ev işçilerinin on biri gelecek beklentilerinin ne olduğuna ilişkin soruyu “bilmiyorum” biçiminde yanıtlamaktadır. Örneğin, Ankara’da yatılı olarak temizlik işlerinde çalışan Gürcü kadın: *“Geleceği Allah bilir. Gelecek için hiçbir planım yok. Yapsam da olmuyor. Ben hiç Türkiye’ye gelip ev işlerinde çalışmayı düşünmüyordum”* (Görüşme 46) diyor. Ankara’da gündelikçi olarak çalışan Azeri kadın: *“Gelecekte milli piyango bana çıksa. Sigorta yok para yok ne planı”* demektedir (Görüşme 16). Ankara’da yaşlı/hasta karı koca bakımında çalışan Gürcü kadın: *“Param yok ki düşüneyim”* (Görüşme 5) diyor.

Üç göçmen ev işçisi kadın gelecek planlarının çalışmak olduğunu belirtmektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın borç bitinceye kadar burada kalıp çalışmasına kesin gözü ile baktığını, daha sonra da sağlığı izin verirse Türkiye’de kalıp çalışacağını belirtmektedir (Görüşme 39). Ankara’da yaşlı kadın bakımında çalışan Kırgız kadın gelecekte çalışmayıp evde çocuklarıyla oturmak istediğini söylemektedir (Görüşme 6). Göçmen ev işçilerinin dördü gelecekte çalışmayıp torunlarına bakmak istediklerini belirtmektedir. Kadınlar çalışmayıp torunlara bakarken emekli olmuş olmayı veya yıllardır uğurlarına çeşitli yollar kat edilen çocukların kendilerine bakmalarını ummaktadır. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın gelecekte kızının okumasını istediğini belirtmektedir (Görüşme 9). Ankara’da çocuk bakımında çalışan Gürcü kadın gelecekte kendisi için değil çocukları için bir şeyler yapmak istediğini söylemektedir (Görüşme 44).

Kadınların ikisi gelecekte çocuklarının kendi ayakları üzerinde durmasını istemektedir. Ankara'da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın *"Çocuklarım kendi kendilerine yetsinler ama bana baksınlar istemem"* diye belirtiyor (Görüşme 27).

İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın gelecekte İngilizce öğrenip ABD'ye gitmek istediğini söylemektedir (Görüşme 19). Ankara'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın gelecekte Gürcistan'dan emekli maaşı alacağını, Türkiye'den de çalışmasının karşılığını alacağını, Gürcistan'dan ev alıp oturacağını belirtmektedir (Görüşme 43). İstanbul'da çocuk bakımında çalışan Özbek kadın kendi hayatını kurmak istediğini, sonra memleketine gidip hemşirelik yapabileceğini söylemektedir (Görüşme 3). İstanbul'da çalışan Türkmen kadın gelecekte memleketinde hemşireliğe geri döneceğini çocuklarının okumasını ve oğlunun evi olmasını istediğini söylemektedir (Görüşme 24). İstanbul'da çocuk bakan Özbek kadın gelecekte ülkesinde bir ev yapıp yine kuaförlük yapmayı planlamakta, çocuklarına güzel düğünler, sadece evlilik için değil, sünnet için de yapmak istemektedir (Görüşme 23). Ankara'da sadece hafta sonları yaşlı çift bakımında çalışan Türkmen kadın gelecek için sadece sağlıklı olmak istediğini belirtmektedir (Görüşme 30). Ankara'da yaşlı/hasta bakımında çalışan Azeri kadın gelecekte Türkiye'de kalıp iş kurmak istediğini söylemektedir: *"Çok güzel yemek yaptığımı söylerler. Temelli Türkiye'de kalırsam küçük bir lokanta açmak istiyorum. Ülkemde böyle bir şey yapamam çünkü çok fazla rüşvet dönüyor. Bir ara bir dikiş atölyesi kurdum. Hastanelere çarşaf yapıyordum. Ama rüşvetten başımı alamadım. Memlekette bir ara evde yemek yapıp sattım. Ayrıca; sizin bize ihtiyacınız var. Ülkeler antlaşmalar yapmalı bizler için. Türk kadınları yatılı kalmıyor ve erkek bakmıyor ve biz çok ucuzuz"* (Görüşme 17) diyor.

İstanbul'da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Bulgar kadın gelecekte Türkiye'de kalıp emekli olmak istediğini belirtmektedir. Kadınların ikisi ülkelerinden emekli olmak istediklerini söylemektedir. Ankara'da bir sitede yaşlı hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın ülkesinde altmış yaşında emekli olacakmış: *"Biz göçmenler Gürcistan'ın kahramanlarıyız, onlara dolar*

yolluyorum. İzinsiz bir cezaevinde kalıp para biriktirip onlara yolluyoruz” (Görüşme 12) diyor.

Göçmen ev işçisi kadınların sekizi gelecekte memleketlerine dönmeyi planladıklarını belirtmektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın Gürcistan’a dönmeyi planlıyor ve “*Gelecek için planım yok. Su nasıl akarsa öyle akacağım*” (Görüşme 41) demektedir. İstanbul’da çocuk bakan Türkmen kadın: “*Eninde sonunda kızıma gideceğim, para biriktirip döneceğim. Ev aldım, tamir tadilatı yapıldı ama bankada nakit param olmalı. Kızımın okulu var. İlk üç ay hayal gibi geçti. Kimseyi tanımıyorum. Türkçe bilmiyorum. O bavul ticareti yapan kadın benimle ilgilendi. Kızı nasıl büyüteceğim diye strese girmiştim. Büyüdükçe masrafı artacak.*” (Görüşme 33) diyor. Ankara’da görüşülen yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Gürcü kadın: “*Bir gün ülkeme döneceğim. Türkiye’de sadece tatile gelip herkesi ziyaret edeceğim*” demektedir (Görüşme 29). Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın bir buçuk sene sonra ülkesine döneceğini fakat buradaki hayatın daha çekici olduğunu anlatmaktadır: “*Örneğin memlekette de şu anda kış fakat elektrikler kesiliyor, soba yakıyoruz gaz yok, kışın buraya göre memlekette çok zor geçiyor*” (Görüşme 40). Ankara yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın: “*Kendi evimde oturacağım. Tarla var orada. Evi düzelteceğim. Kadın işleri var yapacağım. Ben güçlü kadını iş biliyorum. Daha para lazım. Gürcistan’da maaş az. Ülkeme kanun ve yol lazım. Kendi elimden ne gelirse onu yaparım. Kötü işler istemeyiz. Gürcistan kadınları kanunları seviyor. Ben kendime kuruş harcamıyorum. Borçlar, çocuk ve torunlar için çalışıyorum*” (Görüşme 42) diyor. Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların üçü memleketlerine dönüp kendi işlerini kuracaklarını belirtmektedir. Ankara’da yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Özbek kadın: “*Planım yok. İleriye dönük plan yapmıyorum ama zaman ne gösterirse, oradaki durumları bilmiyorum. Kendi işimi kuracağım, belki gelinlikçilik olabilir bu iş. Durumlara bakacağım*” (Görüşme 31) diyor. Ankara’da yaşlı/hasta çift bakımında çalışan Özbek kadın ülkesine dönünce lokanta açmayı düşünüyor. Gezmeye de Türkiye’ye geleceğini söylüyor (Görüşme 28). Ankara’da sadece akşamları yaşlı/hasta kadın bakan Özbek kadın torunlarına bakacakmış ama bir yandan da kreş ve güzellik salonu

açmayı planlıyormuş. Ailesi ile iş açacağını söylüyor. Kadına göre: “*Buradan ülkelerine dönenler hep iş açmışlar. Kadının avukat arkadaşı varmış Türkiye’de, beş yıl içerisinde avukatlıktan çok para kazanmış*” (Görüşme 25).

İstanbul’da yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Özbek kadın, bankada tekrar çalışmayı ve evinden kira almayı ve ülkesinde rahat yaşamayı planlıyor. “*Buralara belki tatile gelirim ama en az beş sene geçmesi gerekiyor. Çünkü vize ihlali pasaportuna işlenince yurtdışına çıkması zor oluyor*” (Görüşme 4). Görüşülen göçmen ev işçilerinden ikisi gelecekte üniversiteye gitmek istediklerini belirtmektedir. İstanbul’da çocuk bakan Türkmen kadın üniversitede okuyup, üniversite hocası olmak istediğini, bazen de ileride doktor olmak istediğini söylüyor. Ülkesinde üniversite için sınav olduğunu ama rüşvet ile her şeyin okunabileceğini söylüyor (Görüşme 22). İstanbul’da çocuk bakımında çalışan Türkmen kadın Türkiye’de üniversiteye gitmek istediğini ama biraz zor olabileceğini ve kendi kuaförü olup orada çalışmak istediğini belirtmektedir (Görüşme 32).

6. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN GÖÇMEN EV İŞÇİSİ ÇALIŞTIRAN İŞVERENLERE İLİŞKİN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, saha çalışmasının ikinci aşamasında yaşamlarının bir bölümünde çeşitli işler için Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göç etmiş ev işçisi istihdam etmiş veya hala etmekte olan on Türkiyeli işveren ile yapılmış olan görüşmelere ilişkin analizler sonucunda elde edilmiş bulgular aktarılmaktadır.

6.1. SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Görüşme yapılan hali hazırda göçmen ev işçisi istihdam etmekte olan veya daha önce göçmen ev işçisi çalıştırma tecrübesine sahip olan kişilerin en genci otuz, en yaşlısı altmış yedi yaşındadır. Görüşülen on işverenin yaş ortalaması 43,8'dir. Görüşülen kişilerin sadece birisi erkektir. Görüşülen iki kişi lise mezunu, beş kişi üniversite mezunu, üç kişi doktora düzeyinin üzerinde eğitim almışlardır. Görüşülen işverenlerin hangi alanlarda eğitim aldığına bakıldığında, iki lise mezunu kişi dışında, üç kişi sosyoloji, iki kişi psikoloji, diğer üç kişiden birisi iktisat, birisi istatistik alanlarında eğitim alırken, diğer kişi ise tıp fakültesinde göğüs cerrahisi uzmanlığı eğitimi almıştır. Görüşülen kişilerin dördü çeşitli üniversitelerde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Görüşülen kişilerden ikisi çalışmamaktadır. Diğer kişi bankacıdır. Göğüs cerrahisi uzmanlığı olan tıp eğitimi almış olan kişi ilaç firmasında bölge medikal yöneticisidir. Diğer iki kişiden birisi özel bir şirkette iş geliştirme müdürüyken, diğeri özel bir şirkette insan kaynakları uzmanıdır. Bekâr tek kişi dışında, görüşülen kişilerin hepsi evlidir.

6.2. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ ÇALIŞTIRMAYA YÖNELİK PRATİKLER

Bu bölümde görüşülen işverenlerin şimdiye kadar kaç göçmen ev işçisi kadını ne kadar süreler ve hangi işler için istihdam ettikleri aktarılmaktadır. Ayrıca

işverenin göçmen ev işçisine nasıl ulaşıldığı, eğer arada aracı kişiler veya şirketler varsa onlara ne kadar ücret ödendiği belirtilmektedir. Ayrıca işverenlerin yerli yerine neden göçmen ev işçisi istihdam ettikleri ödenilen ücretlerle de ilişkili olarak sorgulanmaktadır.

Kaç Kadın Çalıştırılmış?

İşverenler şimdiye kadar çeşitli sebeplerle birden fazla göçmen ev işçisi çalıştırmış olabilmektedir. Görüşülen dört kişi şimdiye kadar sadece bir göçmen ev işçisi, üç kişi şimdiye kadar iki göçmen ev işçisi çalıştırmıştır. İki kişi beş, bir kişi ise on ayrı göçmen ev işçisi ile işçi işveren ilişkisi yürütmüştür.

İstihdam Süresi

Görüşülen kişilerin göçmen ev işçisi istihdam etme süreleri çeşitlilik göstermektedir. İki ayrı işçi çalıştıran işverenlerden birisinin ilk istihdam ettiği göçmen ev işçisi bir ay çalışmıştır, ikincisi görüşme sürecinde altı aydır hala çalışmaktadır. Diğerinin çalıştırdığı ilk işçi iki ay çalışmış, ikinci göçmen ev işçisi görüşme sürecinde on bir aydır hala çalışmaktadır. Yine iki göçmen ev işçisi çalıştırma tecrübesine sahip olan kişi istihdam ettiği ilk göçmen ev işçisinin üç yıl, ikincisinin ise görüşme sürecinde iki yıldır çalışmakta olduğunu belirtmektedir. Şimdiye kadar tek göçmen ev işçisi istihdam eden dört kişi istihdam ettikleri göçmen ev işçilerinin beş ay, sekiz ay, üç buçuk yıl ve yedi sene çalıştıklarını belirtmektedirler. Bu grupta sekiz ay, beş ay ve üç buçuk yıl çalışan göçmen ev işçileri hala çalışırken, yedi sene çalışmış olan göçmen ev işçisi şu anda çalışmamaktadır. Şimdiye kadar beş göçmen ev işçisi çalıştırdığını belirten işveren iki buçuk sene içerisinde beş kişi çalıştırdığını ve görüşme sürecinde çalışan beşinci göçmen ev işçisinin altı aydır çalıştığını dile getirmektedir. On ayrı göçmen ev işçisi istihdam etme tecrübesine sahip olduğunu belirten kişi şu anda göçmen ev işçisi istihdam etmemektedir ve çalışan kadınların en az bir hafta en fazla iki yıl çalıştıklarını, kısa çalışanların

Türkçe bilmedikleri için anlaşmanın zor olduğunu bu nedenle istenmediğini belirtmektedir. Onuncu göçmen ev işçisinin üç ay çalıştığını bakımı üstlenilen kişinin vefatı ile iş sürecinin sonlandığı dile getirilmektedir (Görüşme 8). Görüşülen on kişinin yedisi görüşme sürecinde göçmen ev işçisi istihdam etmeye devam ederken, üç kişi görüşme sürecinde göçmen ev işçisi istihdam etmemektedir. Şu an göçmen ev işçisi istihdam etmeyen görüşmecilerin göçmen ev işçisi çalıştırmaya yönelik geçmiş deneyimleri tartışılmıştır.

Ne İş Yaptırılıyor?

İşverenlerin hangi iş için (temizlik/yaşlı bakımı/hasta bakımı/çocuk bakımı) göçmen ev işçisi istihdam etmekte oldukları veya etmiş oldukları sorgulanmıştır. Görüşülen altı işveren çocuk bakımı ve ev işleri için göçmen ev işçisi istihdam ettiklerini dile getirirken, bu kişilerden birisi istihdam ettiği göçmen ev işçisinin daha önceki aylarda eş zamanlı olarak hasta/yaşlı kadın (işverenin annesi) bakımında çalışmış olduğunu belirtmektedir. Aynı gruptan bir diğer işveren ise göçmen ev işçisi tarafından çocuk bakımı dışında üstlenilen ev işlerini temizlik, yemek ve ütü olarak açmaktadır. Görüşülen üç kişi istihdam ettikleri göçmen ev işçilerinin yaşlı bakımında çalıştıklarını aktarırken, birisi yaşlı bakımına ev işlerini, temizlik ve yemeği eklemektedir. Sadece bir işveren kendisi için çalışan göçmen ev işçisinin sadece ev işleri, temizlik ve yemek için istihdam edildiğini belirtmektedir.

Görüşülen kişilere göçmen ev işçisi istihdam etme sebepleri sorulmuştur. Üç kişi bu sebebi yaşlı/hasta anne bakımının sağlanması, dört kişi ise çocuk bakımı ve ev işlerine yardım olarak dile getirirken bu kişilerden birisi ev işlerine yardıma yemeğe yardım edilme gereksinimini de eklemiştir. Görüşülen iki kişi, göçmen ev işçisi çalıştırma sebebini iş yükünün hafifletilmesi olarak dile getirirken, bu kişilerden birisi hasta/yaşlı anne ve ikiz bebekler nedeniyle iş yükünün ağırlığını aktarmaktadır. Görüşülen bir kişi ise göçmen ev işçisi çalıştırma sebebini yaşlı bir çiftin günlük yaşamının idame ettirilmesine destek olmak olarak ifade etmektedir.

Göçmen ev işçisi çalışmaya başladıktan sonra işverenlerin ev içerisindeki işlerinin değişip değişmediği, ev işçilerinin genel olarak işverenlerin ev işi sorumluluk alanlarını daraltmak için istihdam edildikleri göz önünde tutularak sorulmuştur. Bu soruya sadece bir işveren ev içerisindeki işlerinin değişmediği yönünde yanıt vermiştir: *“Hayır, kadın anneme bakıyor daha önce de evde temizlik yapan kadınlar olmuştur”* (Görüşme 9). Diğer işverenler genel olarak hayatlarının daha kolaylaştığını, hatta eve ilişkin hiçbir işlerinin kalmadığını sadece isteğe bağlı yemek yaptıklarını, ailelerine ve özel yaşamlarına daha fazla ve kaliteli zaman ayırabildiklerini bildirmektedir. İşverenlerden birisi göçmen ev işçisi istihdam ettikten sonra işlerinin çeşidi değişmese de sıklık ve miktarının önemli ölçüde azaldığını bildirmektedir: *“Ben ücretsiz izinliyken iki çocuğuma kendim bakıyordum ve tüm ev işlerini de yapıyordum. Bu konuda hiçbir sıkıntım yoktu. Çalışmıyor olsam, yine sıkıntı yaşamadan her işimi kendim yaparım. Ancak çalışınca günde on saatim evden uzakta geçiyor. Evde olduğum kısıtlı sürelerde ev işlerini yetiştiremiyorum. Bu yüzden kadının işleri yapması benim için iyi. Ben de iş yapmaya devam ediyorum ancak yaptığım işin (çeşidi değişmediyse de) sıklığı ve miktarı önemli ölçüde azaldı”* (Görüşme 6).

Göçmen Ev İşçisine Ulaşmak

İşverenlerin göçmen ev işçilerine nasıl ulaştığı işçi işveren ilişkilerine ilişkin nitelermelerin ötesinde ulus-ötesi sosyal ağların tespiti anlamında önemlidir. Görüşülen işverenlerin sekizi görüşme sürecinde veya en son istihdam ettikleri göçmen ev işçisine şirket/ajans yolu ile ulaştıklarını belirtmektedir. Her ne kadar genelleme yapmak mümkün olmasa ve iki işveren bu şirket/ajanslara tanıdık yolu ile ulaştıklarını belirtse de bu durum işçi işveren ilişkilerinin “profesyonelleşmesine” ilişkin bir işaret olarak ele alınabilir. Bu sekiz işverenden ikisi daha önce çalıştırdıkları göçmen ev işçilerine tanıdıklar yolu ile ulaşmıştır. Bu tanıdıklardan birisi göçmen ev işçisidir. İki işverense görüşme sürecinde veya en son istihdam ettikleri göçmen ev işçilerine tanıdıklar yolu ile ulaştıklarını belirtirken, birisi bu tanıdıkların başka bir evde çalışan göçmen ev işçisi olduğunu vurgulamaktadır.

Aracılara Ödenen Bedeller

İşçi işveren ilişkilerinin “profesyonelleşmesine” ilişkin ipucu olarak aracılara verilen komisyonlar belirtilmelidir. Görüşmelerde bu komisyonların işçi tarafından mı işveren tarafından mı ödendiği önemli olduğu için hem göçmen ev işçileri hem de işverenler bu konuda bilgi vermişlerdir. Altı işveren iş bulan aracıya komisyonları kendileri ödemişlerdir. Bu işverenlerden birisi aracıya 500 TL, diğeri 150 \$ ödediğini belirtirken, iki işveren işçinin birer aylık maaşını işçiden keserek işçi bulma karşılığı komisyoncuya verdiklerini, bir diğeri işçinin yarım aylık maaşını keserek aracıya verdiğini dile getirmektedir. Bir diğere işveren yüz elli dolara ek olarak işçiden kestiği yarım aylık maaşı aracıya vermiştir. Bir diğere işveren kendisinin de işçinin de aracıya üç yüz ellişer dolar verdiklerini belirtmektedir. Aracının şirket değil de göçmen ev işçisi olduğu durumda da işçinin aracı kişiye yarım veya bir maaş verdiği işveren tarafından dile getirilmektedir. Bir diğere işveren, tek şirketle çalıştığını ödeme bir kez yapınca diğere değişikliklerde işverenden değil göçmen ev işçisi kadından ücret alındığını, kendisinin yalnızca iki kere ödeme yaptığını, ilk ödediğinde 300 dolar verdiğini, daha sonra ara verdiği için bir kez daha 100 \$ ödediğini dile getirmektedir (Görüşme 8).

Neden yabancı?

Göçmen ve Türk ev işçisinin iş pratiklerine ilişkin karşılaştırma fırsatı sunabilmesi için neden yerli ev işçisi çalıştırılmadığı sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar en genel hatları ile şunlardır; yabancı kadınların daha pozitif olması, yabancı kadınların iş ahlakına sahip olması, yabancı kadınların daha çalışkan olması, yabancı kadınların iş disiplinlerinin fazla olması, yabancı kadınların sorumluluk anlayışlarının yüksek olması, yabancı kadınların profesyonelliklerinin fazla olması, yabancı kadınların çalıştıkları için minnettar olması, yabancı kadınların güvenilirliklerinin fazla olması, yatılı Türk yardımcı bulmanın zor olması, yabancı kadınların düşük ücretlere çalışıp çok iş yapması,

yabancı kadınların işe ve paraya daha fazla gereksinimleri olması, yabancı kadınlarının eğitim düzeylerinin daha yüksek olması. Görüşülen kişilerden birisi çocuk bakımı ve ev işleri için göçmen ev işçisi istihdam etme sebebini çalışkanlığa, profesyonelliğe ve iş disiplinine atfen şöyle anlatmaktadır: “...*Türk kadınlar söylenenleri yapmıyor. Ben söylediğimi birebir yapacak benimle tartışmaya girmeyecek bir kadın arıyorum. Örneğin, bebeğe bu mamayı yedirelim dediğimde, Türk kadın ‘Aman onu yemiyor sevmiyor, ben şunu yedireyim, canım ben de dört çocuk büyüttüm. Sen yeni gelinsin bilmezsin’ diyebiliyor. Yabancı kadın sadece benim dediğimi benim dediğim zaman yediriyor.*” (Görüşme 5). Daha önce yaşlı bakımı ve ev işleri için göçmen ev işçisi istihdam etmiş olan işveren yabancı kadınların daha çalışkan olmalarını, profesyonelliklerinin ve güvenilirliklerinin fazla olmasına atfen göçmen ev işçisi çalıştırma sebebini şöyle anlatmaktadır: “*Yabancı kadın işveren olarak sizi görüyor. Ücretini siz ödediğiniz için daha ciddi ve mesafeli bir ilişki oluşuyor. Türk işçilerden daha çok güven telkin ediyorlardı*” (Görüşme 8). Göçmen ev işçisi çalıştırma sebebini yabancı kadınların işe ve paraya daha fazla gereksinimleri olmasına bağlayan işveren şunları dile getirmektedir: “*Türk kadınlar her işi yaparız diye geliyorlar, en ufak iş söylenince suratları asılıyor. Verilen parayı beğenmiyorlar. Yabancı kadın minnettar. Ayrıca Türk kadın çalıştırmak yerine yabancı kadın çalıştırmanın sosyal tatmini var. Yabancı kadının benim vereceğim paraya ve işe daha fazla ihtiyacı var. İki kadın karakter ve çalışma biçimi olarak aynı olsalar bile, sırf daha çok ihtiyacı olduğu için yabancı kadını çalıştırdım*” (Görüşme 6).

Ücretler

Göçmen ev işçiliğine ilişkin çalışmalarda, düşük maaşlı olmalarının kendileri için istihdam edilme olasılığını artırdığı vurgulanmaktadır. Göçmen ev işçileri genelde çalışma saatlerine ve iş yüklerine kıyasla düşük ücretle istihdam edilen işçidir. Bu sebeple işverenlerin göçmen ev işçisi istihdam etme sebeplerinin maaşlarla ilişkileri detaylandırılmaya çalışılmıştır. Görüşülen üç kişi, göçmen ev işçilerinin düşük ücretlerde çalışıyor olmalarının tercihlerde belirleyici olduğunu

belirtmektedir. Görüşülen üç kişi, yerli ve yabancı ev işçilerinin yaklaşık aynı düzeyde ücret aldıklarını ama göçmen ev işçilerinin bu ücretlerin karşılığında daha fazla saat ve yoğunlukta çalıştıklarını ve daha güvenilir olduklarını belirtmektedir. Hali hazırda yaşlı/hasta kadın bakımında göçmen ev işçisi istihdam eden işveren, ücretlerle ilgili şunları söylemektedir: *“Evet, etkiledi, ama aynı koşullarda ve aynı sorumluluk duygusuyla çalışabilecek bir Türk kadın bulsaydık, daha yüksek ücret de ödeyebilirdik. Ancak Türk kadınlarla türlü sorunlar yaşadık”*.

Görüşülen üç kişi, göçmen ev işçisine yerliye göre daha fazla ücret ödediğini belirtmektedir. Hala çocuk bakımı ve ev işleri için göçmen ev işçisi istihdam eden işveren daha fazla ücret ödemesine rağmen yerli işçi yerine göçmen çalıştırmasını şöyle gerekçelendirmektedir: *“Yabancı kadının maaşı yerli birine göre daha çok bence ancak ev işleri ve toplamda getirdiği avantaja baktığımda bence daha ucuza geliyor. Çünkü Türk kadınlar sadece çocuğa bakıyor, yemek ve ev işlerine hiç karışmıyorlar. Bu durumda ayrıca birini aldığınızda daha pahalıya geliyor”* (Görüşme 5). Bir diğer işveren de benzer bir duruma atıfta bulunmaktadır: *“Benim deneyimimde maaş farkı yoktu. Hatta yabancı kadının daha pahalıya geldiğini bile söyleyebilirim. Yerli kadın çalıştırmayı tercih ettim ilk başta ama hiç memnun kalmadım”* (Görüşme 10). Bir diğer işveren, göçmen ev işçisine daha fazla ücretin nasıl ödendiği anlatmaktadır: *“Yerli çalışana göre daha yüksek maaş ödüyorum, SGK kaydını yaptırdığım için düzenli olarak sigortasını da ödüyorum”* (Görüşme 7).

6.3. İZİN ALMAK

Göçmenlerin kayıt-dışı olması kendileri kadar işverenleri için de sorunsal olabilir. Çünkü kayıt-dışı göçmen istihdam etmenin işveren için de cezai yaptırımı mevcuttur. Ayrıca işçinin sınır dışı edilmesi gibi bir durumda işverenin alışılan ev işçisinden ayrılması problem teşkil edebilmektedir. Fakat ev işçiliği sektöründe kayıt-dışılık, göçmen ev işçilerinin kamusal alandan uzaklaşmaları ve aynı zamanda iş yerleri olan evlere kapanmaları, bir başka deyişle işçilerin

kendilerini sadece işlerine vermeleri anlamında işverenler için tercih edilebilir olabilmektedir. Bu sebeple işverenlere çalıştırdıkları göçmen ev işçilerinin yasal pozisyonları sorulmuştur. Görüşülen kişilerden birisi çalıştırdığı göçmen ev işçisi için çalışma ve oturma izni alma sürecindedir. Dört kişi çalıştırdıkları kişi için çalışma ve oturma izni almıştır. Beş kişi çalıştırdıkları kişiler için çalışma ve oturma izni almamıştır. İzin almayan bir işveren izin almamasını şöyle anlatmaktadır: *“Çalıştırdığım kadına çalışma izni almak istedim. Konuyu çok araştırdım. Ancak çalıştırdığım kadın bana geldiğinde zaten kaçak durumdaydı. Bu durumdaki kadına izin alamayacağımı, kadının mutlaka ülkeden çıkması gerektiğini öğrendim, izin alamadım. Bu kadını çıkarıp kaçaklık durumu olmayan başka bir kadın alabilirdim, ama istemedim. Çünkü şahıs olarak bu kadını seviyorum, ayrıca çocuklarım da bu kadına alıştı. Çocukların bakıcılara alışması uzun ve zor bir süreç, değiştirmek istemiyorum”* (Görüşme 6). Bir diğer işveren ise izin almamasını şöyle anlatmaktadır: *“Hayır almadım. Çünkü üç ay arayla on günlük çıkış yapıyordu. Memleketine gidip ailesini görüyordu. Sonra tekrar geliyordu”* (Görüşme 8). Burada sözü edilen göçmen ev işçisi son Yabancılar Yasasından önce çalıştırıldığı için turist vizesi ile üç ayda bir ülkesine giriş çıkış yapabilmektedir. İzin almayan bir diğer işveren ise şunları söylemektedir: *“Çalışan yabancı kadınlar kanuni vize süreleri sonunda birbirleri ile yer değiştirerek nöbetleşe çalıştılar. Yeni kanunun çıkmasından önce kadın çalıştırma zorunluluğumuz sona ermişti”* (Görüşme 10).

Bu noktada birtakım resmi prosedürler içeren oturma/çalışma izni alma işlemlerinin nasıl gerçekleştirildiği sorulmuştur. Çalıştırdığı işçiye çalışma/oturma izni alan bir işveren resmi web sitelerinde tarif edilen biçimiyle aldığını anlatmaktadır: *“Emniyet Müdürlüğü ve Çalışma bakanlığı resmi sitelerinde yapılması gerekenler açıkça belirtilmişti. Sırasıyla işlemleri ve evrak hazırlama işlerini yaptık. Toplamda iki ayda tüm izinler ve sigorta işlemleri tamamlandı”* (Görüşme 1). Bir diğer işveren çalışanı için izni danışman yardımı ile aldığını belirtmektedir. Aracı ajanslar gerekli izinlerin alınması için ücretli destek hizmetleri sunmaktadır. Çalışanı için çalışma/oturma iznini kendilerinin alma sürecinde olduğunu söyleyen kişi bu sürecin uzun olduğunu anlatmaktadır: *“Çok uzun bir süreç önce Emniyet sonra Çalışma Bakanlığı ve*

en son SGK' da sonuçlanan uzun ve masraflı bir yola girdik. Hala da tamamlanmış değil” (Görüşme 5). Çalışanı için çalışma ve oturma izninin kendisinin aldığı belirten bir işveren Çalışma Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumuna başvurarak çalışma izni aldığını söylemektedir (Görüşme 7). Bir diğer işverense bu süreci şöyle anlatmaktadır: “Evet, emniyetten geçici oturma iznini aldıktan sonra Çalışma Bakanlığına başvurduk ve sigortalı yabancı çalışan olarak ev hizmetlerinde istihdam ediyoruz” (Görüşme 9).

Çalıştırdıkları göçmen ev işçileri için yasal izin almamış olan işverenlere bu hususta endişeleri olup olmadığı sorulduğunda, yasal prosedürlere ve yakalanma riskine ilişkin endişeleri olan işverenlerin olduğu gibi olmayan işverenlerin de olduğu gözükmektedir. Endişesi olan işverenlerden birisi bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Endişelerim var. Olmasaydı çalışma izni almak için araştırmazdım. Diğer aileler gibi bakıcımızla birlikte otel tatiline gidemiyoruz. Uçağa, trene binemiyoruz. Kadının kendisi de izin günlerinde huzursuz oluyor. Bana bir miktar cezası olduğunu biliyorum. Ama asıl endişe ettiğim nokta, cezası değil. Geri gitmek zorunda kalabileceği. Çünkü çocuklarım ona alıştılar ve onu seviyorlar. Ben de onu seviyorum. Ayrıca kendi ülkesinde de zor durumda olduğumu bildiğim için onun adına üzülüyorum” (Görüşme 6).

6.4. İŞÇİ İŞVEREN ETKİLEŞİMLERİ

Bu bölümde göçmen ev işçisi istihdam eden işverenlerin ev işçisi ile etkileşimleri, geçmişteki işçileri ile etkileşimleri, ev işçisinin Türkiye’de yakınlarının olup olmaması ve göçmen ev işçisi ile aynı evde yaşamak gibi unsurlar da göz önünde tutularak ifade edilmektedir.

“Aileden Birisi ama Profesyonel ve Mesafeli”

Tezin yapı taşlarından olan işçi işveren ilişkilerinin işveren tarafından değerlendirilmesi işçi ve işverenlerin bakış açıları hususunda karşılaştırma imkânı sunabilmesi açısından önemlidir. Görüşülen işverenlerin dördü çalıştırdıkları göçmen ev işçisi ile etkileşimlerini göçmen ev işçisinin

aileden/evden birisi olma pozisyonu ile açıklamaktadırlar. Görüşülen işverenlerden birisi çalıştırdığı göçmen ev işçisinin aileden/evden birisi olma pozisyonunu şu sözleri ile anlatmaktadır: *“Ailenin bir ferdi bizim için, özveri ile çalışıyor sadece söylediğimiz işleri yapmakla kalmıyor, öneriler getiriyor, kendine başka işler buluyor, sorumluluk üstleniyor”* (Görüşme 1). Görüşülen iki kişi aileden/evden birisi olma pozisyonunun saygı, sevgi çerçevesinde veya profesyonel ilişkiyi aşmayacak biçimde olduğunu vurgulamaktadır: *“Çalışan kadınla ilişkimiz mesafesini korumakla beraber gayet samimi. O benim işveren olduğumu unutmuyor ve herhangi bir saygısızlıkta bulunmuyor, ben de onu işçi gibi değerlendirip hor görmüyorum. Kızımı emanet ettiğim biri olduğu için, çalışma prensipleri doğrultusunda kızımın ablası olarak değerlendirip ona göre davranıyorum. Aileden biri gibi, ama saygı sınırlarını aşmadan”* (Görüşme 4). Bir diğer işveren de şu sözleri ile ilişkilerinin profesyonelliğini açığa çıkarmaktadır: *“Profesyonelliği aşmayacak şekilde, güven ve samimiyete dayalı...”* (Görüşme 7). Görüşülen iki işveren çalıştırdıkları göçmen ev işçileri ile problemsiz ilişkileri olduğunu dile getirmektedir: *“Karşılıklı saygı içinde yürütmeye çalışıyordum. Anneme iyi davransın diye hediyeler alıyordum. Ekstradan harçlık veriyordum. Sözümü dinliyorlardı. Hatta borç para bile istiyorlardı. Örneğin önceden ücretini alıp memleketine göndermek istiyordu. Ben de anlayışla karşılıyordum. Dolayısı ile aramızda pek sorun yaşamıyorduk”* (Görüşme 8). Diğer iki işveren ise çalıştırdıkları göçmen ev işçileri ile iyi ilişkilerini olduğunu belirtmektedirler, bu iki işverenden birisi bu iyi ilişkilerini arkadaşça olarak betimlemektedir: *“İlişkilerimiz iyi. Kendisine karşı işveren beğenisinden öte, arkadaşça bir sevgi duyuyorum”* (Görüşme 6). Bir diğer işveren ise istihdam ettiği göçmen ev işçisi ile son zamana kadar iyi ilişkiler içerisinde olduğunu şu sözleri ile anlatmaktadır: *“Son birkaç ay agresif tavırları başladı. O yüzde de işten çıkardık”* (Görüşme 2).

Önceden Çalışmış Olanlarla İlişkiler

Göçmen ev işçileriyle görüşmelerde işçilerin önceden çalıştıkları işverenleri ile etkileşimlerini sürdürebildikleri, izin günlerinde onlar ile görüşebildikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple işverenlere önceden çalıştırdıkları göçmen ev işçileri ile görüşüp görüşmedikleri sorulmuştur. Görüşülen işverenlerde sadece birisi daha önce istihdam ettiği göçmen ev işçisi ile süre giden etkileşimlerini anlatmaktadır: *“Birbirleri ile yer değiştirerek bizimle çalışmış olan iki eski çalışan kadınıımız artık akrabamız gibi oldular, sürekli haberleşiyoruz”* (Görüşme 10).

Ev İşçilerinin Türkiye’deki Yakınları

İşverenlerin göçmen ev işçilerinin Türkiye’de yakınlarının olmamasını, kadınların destek mekanizmalarının olmaması, akıllarını karıştıracak birilerinin olmaması ve kendilerindeki kontrol ve gücü artırabilmesi anlamında olumlu bulup bulmadıklarının tespiti için işverenlere göçmen ev işçilerinin Türkiye’deki yakınları ile etkileşimlerinin işleri veya kendileri ile etkileşimleri ile ilişkisinin olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülen beş kişi, etkisinin olmadığını söylemiştir. Etkilemediğini belirten kişilerden birisi: *“Çalışma şekli profesyonelce olması durumunda beni etkilemez”* (Görüşme 7) demektedir. Görüşülen iki kişi çalıştırdıkları göçmen ev işçilerinin Türkiye’de yakınlarının olmasının olumlu etkisini belirtmektedirler. Bu kişilerden birisi olumlu etkisini şöyle anlatmaktadır: *“Benim yanımda çalışan kadının annesi de Türkiye’de. Bizim hayatımızı olumlu etkiliyor. İzin günlerinde annesine gitmesi, farklı arayışlar içerisinde olmaması avantaj”* (Görüşme 4). Bir diğer işverense göçmen ev işçisinin Türkiye’de yakınlarının varlığının işçinin sosyal yaşamının devamlılığını sağladığını ve işverenin işçi ile iletişimini kolaylaştırdığını söylemektedir: *“Türkiye’de bizim tanıdıklarımızda çalışan akrabası vardı. O tavsiye ile başlattık. Türkiye’de akrabası olması iyi bir şey. Kendisinin normal yaşantısına devam etmesi açısından tanıdıkları ile görüşmesi lazım. Biz ulaşmak istersek akrabasına ulaşabiliyoruz”* (Görüşme 6). Göçmen ev işçisinin Türkiye’de yakınlarının varlığının olumsuz etkisini belirten kişi bu etkiyi kadının işini aksatmasına ve işe

ilişkin hatalar yapmasına bağlamaktadır: *“Yardımcı sürekli telefonla konuştu, çok yemek yaktı, ev aletlerini bozdu. Son zamanlarda depresyonda idi”* (Görüşme 2). Görüşülen işverenlerden birisi çalıştırdığı işçinin Türkiye’de hiç yakını olmadığını belirtmektedir (Görüşme 9). Bir diğer işveren ise göçmen ev işçisinin Türkiye’de yakınlarının olmasının hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmektedir: *“Olmadığı zaman daha çok bize bağlı oluyor. Eğer akrabası var ise akrabasının güdümüne giriyordu ve izin günü dönüşlerinde geç geliyordu...”* (Görüşme 8).

Aynı Evde Yaşamak

Yatılı çalışan göçmen ev işçileri ile aynı evde yaşamayı işçilerin olduğu gibi işverenlerin de değerlendirilmesi beklenmiştir. Görüşülen yedi işveren çalıştırdıkları göçmen ev işçisi ile aynı evde yaşamayı olumlu olarak değerlendirirken, iki işveren çalıştırdıkları göçmen ev işçileri ile birlikte yaşamaya ilişkin olumsuzdan olumluya doğru değişen tutumlarını dile getirmektedir. İşverenler göçmen ev işçileri ile aynı evde yaşamaya ilişkin olumlu tutumlarını, aileden birisi olma algısında, birbirlerinin yemeklerini öğrenmek gibi kültürel etkileşim noktalarında, aile yaşamları, çocuklar, ülkeler, alışkanlıklar gibi konularda sohbetlerde kendini somutlaştırmaktadır. Özellikle çocuk bakımında yatılı ev işçisi uzun mesai saatleri için önemli bir destek olabilmektedir. Bu olumlu algılar içerisinde evlerin küçük olması özellikle birden fazla çocuk varsa, aynı evde yaşamaya ilişkin sorun teşkil edebilmektedir. Aynı evde yaşamaya ilişkin olumsuzdan olumluya doğru değişen tutumlarını ise iki işveren aktarmaktadır: *“Kadınımız yatılı olarak bizle kalıyor. Haftada bir gün izine çıkıyor. İlk zamanlarda hareketlerimizi kısıtladı evde yabancı birinin varlığı, ama zamanla tanıdıkça bu rahatladık. Ayrı odası var, yemekleri genellikle beraber yiyoruz. Eğer evde herhangi bir misafir varsa bizle yemiyor. Çocukla ilgilenmediği ve işi olmadığı zamanlarda odasında vakit geçiriyor. Bizim sosyal yaşantımıza herhangi bir müdahalesi yok”* (Görüşme 3). Bir diğer işveren ise şunları anlatmaktadır: *“Yatılı çalışan fikri başta bizi çok korkutmuştu ancak deneyimimiz çok olumlu gelişti. Yatılı çalışan kadınlarımız kişisel alana son*

derece saygılı davrandılar. Biz de onlara aynı saygıyı gösterdik. Beraber yedik yemeklerimizi ve onlarla bir aile olduk” (Görüşme 10). Görüşülen işverenlerden sadece birisi çalıştırdığı göçmen ev işçisinin ayrı bir odası olmadığını belirtmektedir: *“Yaşlı annemizle aynı odayı paylaşıyor zira eve ilk ona bakmak üzere gelmişti ama anne iyileşti”* (Görüşme 1). Evlerinde çalışan göçmen ev işçisi ile aynı evde yaşamaya ilişkin olumsuz tutumunu tek bir işveren şu sözleri ile dile getirmektedir: *“Ama çok sıkıldık. Özel hayat diye bir şey kalmamıştı”* (Görüşme 2).

6.5. İŞVERENLERİN DENETİMİ, İŞÇİLERİN DİRENCİ

Göçmen ev işçilerinin Türkiye’de çok fazla yakınlarının olmaması, işverenlerle aynı evlerde ikamet edilmesi, kayıt-dışı pozisyonda olmaları veya gerekli izinlerin işverenler aracılığıyla alınması işverenlerin yerli eşdeğerlerine göre göçmen ev işçileri üzerinde daha fazla kontrol gücü olmasını sağlayabilmektedir. Bu sebeple işverenlere göçmen ev işçisinin yerli işçiye göre işverendeki kontrol gücünü artırıp artırmadığı sorulmuştur. Görüşülen üç işveren bu hususta farklılık olmadığını belirtmektedir. İşverenlerden birisi farklılık olmadığını şöyle belirtmektedir: *“Bencilce ve insan haklarına aykırı bir düşünce olurdu, bu şekilde düşünmüyorum”* (Görüşme 7). Görüşülen iki işveren, göçmen ve yerli işçiyi kontrol etmeye ilişkin kısmi farklılık olduğunu dile getirmektedir. Beş işverense farklılık olduğunu söylemektedir. Bu işverenlerden birisi durumu şöyle anlatmaktadır: *“Kesinlikle, yabancı kadınlar daha itaatkâr ve kontrolün sizde olmasından yana sıkıntıları olmuyor. Onlar için amaç çalışıp para biriktirmek. Bunu kabullenmiş olarak geliyorlar”* (Görüşme 4). Bir diğeri şöyle aktarmaktadır: *“Evet çünkü yabancı kadınların paraya daha çok ihtiyaçları vardı, sorumluluk duyuyorlardı. Küçük bir aksaklığın onların ücretinden kesileceği endişesiyle daha itaatkârlardı. Çok uzaklardan gelmiş ve yabancı bir ülkede tanımadığı insanlarla birlikte yaşıyor. Onların kaygı düzeyinin yüksek olduğunu düşünüyorum”* (Görüşme 8).

Literatürde sıklıkla işverenlerin ev işçilerine yönelik denetimleri ve ev işçilerinin de karşısında bir varoluş stratejisi olarak geliştirip gösterdikleri dirençten söz edilmektedir. Bu çalışmada hem işçi hem de işveren görüşmelerinde bu denetim ve direnç sistemleri sorgulanmıştır. Görüşülen altı işveren göçmen ev işçilerini denetlediklerini belirtirken, bu işverenlerden sadece birisi denetim karşısında işçinin kısmi bir direnci ile karşılaştıklarını belirtmektedir. Bu işverenlerden birisi denetimi kamera ile yaptığını anlatmaktadır: “*Evde kamera sistemi var, kadın bunu biliyor. Herhangi bir serzenişi ya da sıkıntısı bulunmuyor. Ayrıca sözel anlamda tüm sorularıma sıkıntısız cevap veriyor. Herhangi bir dirençle karşılaşmadım*” (Görüşme 4). Bir diğer işveren ise uyguladığı denetimi aktarmaktadır: “*Kadını bebeğim söz konusu olduğu için sürekli denetliyorum. Ses kayıt cihazım var. Eve ani baskınlar yapıyorum. Komşulara soruyorum gibi...*” (Görüşme 5). Bir diğer işveren ise şöyle anlatmaktadır: “*Elbette denetliyorsunuz. Çünkü yaşlı annenizi ona teslim etmişsiniz. Bazen haber vermeden gidiyordum. Bazen sokak kapısından onları dinliyordum. Herhangi bir kavga bağırtı olup olmadığını kontrol ediyordum...*” (Görüşme 8). Çalıştırdıkları göçmen ev işçisini denetlemediklerini söyleyen işverenler bu durumu işçileri ile oluşturdukları karşılıklı güven ilişkilerine bağlamaktadırlar.

6.6. GÖÇMEN EV İŞÇİSİ ÇALIŞTIRMAK

İşverenler ile görüşmelerde Türk ve göçmen ev işçisi istihdam etme arasındaki farklılıkları değerlendirmeleri beklenmiştir. Sadece görüşülen bir işveren şu sözleri ile yatılı olmayan Türk ev işçisi çalıştırmanın daha rahat olduğunu söylemektedir: “*En azından akşam evine gidiyor. Ailesine özlem duymuyor. Eşya biriktirmiyor. Yabancılar evi depoya çeviriyor*” (Görüşme 2). Diğer tüm işverenler farklı gerekçelerle göçmen ev işçisi çalıştırmanın rahat olduğuna ilişkin vurguda bulunmaktadır. Bu sebepler genel hatlarıyla şu şekilde verilebilir; göçmen ev işçilerinin şikâyet etmemesi, kapris yapmaması, dedikodu yapmaması, daha çalışkan olmaları, daha az konuşmaları, daha çok söz dinlemeleri, yerli ev işçileri gibi zaman sınırlamalarının olmaması (en geç altıda

gitmek istemek gibi), daha çok itaat etmeleri, söylenenleri yapmaları, daha disiplinli olmaları, daha profesyonel olmaları (samimiyet ve laubalilik arasındaki farkı bilmeleri), minnettar olmaları, paraya ve işe daha fazla gereksinimleri olması, bakımlı ve özenli olmaları. Ayrıca yine göçmen ev işçilerinin daha ucuza çalışmaları belirtilmektedir: *“Yabancı kadınlar çalışmaya şartlanmış olarak geliyorlar. Diğer taraftan yerli kadınların herhangi bir yasal sıkıntısı olmuyor ve bizim görgülerimize daha hâkimler. Yine de yabancı kadınlar daha tercih edilir oluyorlar, bunda da en önemli etken maddi farklılık”* (Görüşme 4). Göçmen ev işçilerinin daha eğitilmiş olmaları istihdam edilmelerinde bir diğer belirleyici unsur olabilmektedir: *“Maalesef benim deneyimim büyük farklılık olabileceğini ortaya koydu. Annem için kadına ihtiyaç ortaya çıktığında ilk olarak yerli bir kadınla anlaştık ama hiç mutlu olmadık, geliş gidiş saatleri de dâhil hiç bir konuda güvenilir olmadı. Yabancı kadın deneyimimde işlerini küçümsememeleri, ciddiyetle yapmaları ve genelde daha eğitilmiş olmaları en büyük farklılıklarıydı”* (Görüşme 10). Sıklıkla göçmen ev işçilerinin yerlilerle kıyaslandığında pek çok açıdan daha iyi oldukları vurgulanmıştır. Bu vurgulardan birisi şöyledir: *“Bizde beş ayrı yerli kadın çalıştı. Dördü genç birisi orta yaşlıydı. Gençlerden memnunduk. Fakat onlar ev işi değil kamusal alanda çalışmak istiyorlardı uzun süreli bizde çalışıp sonra şirketlere temizlik işçisi ve aşçı olarak girdiler. Birisi ise gece kalmayı problem haline getirdiği için biz çıkardık. Orta yaşlı olan yalancı ve dolandırıcı çıktı. Bir aylık ücretini önceden avans olarak önceden istedi. Verdik fakat üç gün sonra gelmedi ve telefonlarımıza cevap vermedi. Ayrıca yerli diğer bir kadının evden yiyecek götürdüğünü sonradan tespit ettik. Benden sürekli pahalı yiyecekler isteyerek kendisine iyi bakılması gerektiğini her fırsatta dile getiriyordu. Zaten gerekli yiyecek maddelerini alıyordum hem de fazlasıyla fakat gözü doymuyordu. Çok stres yarattılar. Bu nedenle yabancı çalıştırmanın daha iyi olacağını düşündük ve işine son verdik”* (Görüşme 8). Benzer bir vurgu şöyledir: *“Türk kadınların aile problemleri var, bunları fazlasıyla işlerine yansıtıyorlar, Sorumluluk duyguları yüksek değil ve tam gün yaşlı bakımından sıkılıyorlar, kabul edenlerse çok yüksek ücret istiyor”* (Görüşme 9).

İşverenlerin farklı milletlerden ev işçilerinin iş pratiklerine ve diğer niteliklerine ilişkin farklı tutumları olup olmadığının öğrenilmesi için görüşülen işverenlere

farklı milletlerden kadınların çalışma alışkanlıkları ve işverenleri ile etkileşimlerine ilişkin farklılıklar olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülen işverenlerin dördü farklı milletlerden kadınlara ilişkin farklılıklar olduğunu, diğer dördü farklı milletlerden çalışana olmadığını söylemektedir. Farklılıklar olduğunu belirten işverenlerden birisi şunları aktarmaktadır: *“Genellikle Türk Cumhuriyetlerinden ve Gürcistan’dan gelenlerle çalıştım. Milliyet farkından çok inanç bakımından bir farklılık oluyordu. Gürcü kadınlar Hıristiyan dinine inanıyorlardı ve Allah korkusu daha çoktu. Üstelik bizlere Hıristiyan dininin ulvi yönlerini göstermeye çalışarak övünüyorlardı. Türkmenistan ve Kırgız kadınları Müslüman olmalarına rağmen işten kaytarma ve yalan söyleme huyları yaygındı. Ahlaki yönleri zayıftı. Çünkü çoğu eşinden boşanmış ya da eşleri tarafından aldatılmış kadınlardı ve çocuklarını annesine bırakarak gelmiş oluyorlardı. Çocuk olunca akılları hep çocuklarında kalıyordu ve iş görmek yerine tembellik ediyorlardı. Türkmen bir kadınımda geldiğinin dördüncü ayında çocuklarının hasretine dayanamayıp gitmişti”* (Görüşme 8). Görüşülen işverenlerden birisi ev işlerinde çalışan farklı milletlerden işçiler arasında benzerlikler olduğunu söylemektedir: *“Gelen hanımlar genellikle eski Doğu Bloğu ülkelerinden ve ürkek oluyorlar, siz ne söylerseniz ve nasıl isterseniz öyle çalışıyorlar”* (Görüşme 1). Başka bir işveren ise göçmen ev işçilerinin milletlerine göre farklılıklar olmadığını eğitim düzeylerine göre farklılıkların gözlenebileceğini söylemektedir (Görüşme 10).

Son olarak görüşülen işverenlere göçmen ev işçisi istihdam etmekten memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Bu soruya işverenlerden sadece birisi olumsuz yanıt vermiştir: *“Sorumluluğu çok. Ailesinden uzak. Hastalanınca ne yapacağınızı bilemiyorsunuz. Onun da sizin de rahatlayacağınız, nefes alacak ortam kalmıyor. Dert dinlemekten yorulduk ve taleplerinden yıldık”* (Görüşme 2). İşverenler göçmen ev işçisi çalıştırmaya ilişkin memnuniyetlerini işlerin yapılması, çocuklara sevgi ve şefkat ile bakılması, daha ucuza ve daha çok çalışmaları, Türk kadınlara göre sınırlarını bilmeleri, eğitim düzeylerinin yüksek olması, güvenilir olmaları, işlerini küçümsememeleri, karşılıklı kolay iletişim kurulması gibi nedenlere bağlamaktadır. Görüşülen işverenlerden birisi istihdam ettiği göçmen ev işçilerinin hayatını nasıl kolaylaştırdığını anlatmaktadır: *“Ben*

yabancı kadın deneyimlerim açısından şanslı olabilirim ama hepsinin bir akraba gibi davrandıklarını anneme şefkatle baktıklarını biliyorum. Çok zor bir dönemde bizim ailecek hayatımızı kolaylaştırdılar” (Görüşme 10).

Görüşülen işverenlerin üçü göçmen ev işçisi çalıştırmaya ilişkin memnuniyetlerini göçmen ev işçilerinin tümüne genellenebilecek bir durum olmadığını kendi istihdam ettikleri işçilerin özelinde bir durum olduğunu belirtmektedirler. Bu kişilerden birisi şunları söylemektedir: *“Genel olarak memnunum. Evinizde yerli ya da yabancı olması fark etmez, bir kadın çalıştırmaya alışmak önemli olan. Sonrasında anlaşabildiğiniz biri olduğunda milliyeti çok da sizi etkileyen bir sebep değil. Tabii ki tüm yabancı kadınları aynı şekilde değerlendirmemek lazım. Fikirlerimin bu kadar olumlu olmasının sebebi, çalışan kadınının Türk adetlerine çok yakın bir kişilik sergilemesi ve gayet düzgün Türkçe konuşabilmesidir” (Görüşme 4).*

İşverenler genel olarak göçmen ev işçisi çalıştırmaya ilişkin olumlu tutumlarını aktarsalar da bu olumlu deneyimler içerisinde olumsuz deneyimler de yer alabilmektedir: *“Yalnız bir Türkmenistanlı kadın bizi kullandı. Akşamları ben ya da kardeşim evde olup gece yattıktan sonra kadın erkek memleketlisi olan arkadaşını eve alıyormuş. Böyle üç ay birlikte yaşamışız. Bir sabah erkeği evde görünce kız kardeşim şok geçirdi. Erkek kaçtı. Kadının ajansına haber verdik. Ajans yetkilisi geldi. İşçi kadına ‘utanmıyor musun ben sana sordum. Fuhuş mu yapmak istiyorsun yoksa hastamı bakmak istiyorsun diye, sen hasta bakacağım dedin. Bu yaptığın nedir’ diye kızgın sözler söyledi ve kadına fiziksel şiddet uyguladı. Böylece maceralı bir şekilde kadının işine son verdik. Bu olay bizi çok üzdü ve her zaman kadınlara şüphe ile yaklaştık ve kontrol düzeyimizi yükselttik” (Görüşme 8).*

Tablo 1. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Yaşlarına Göre Dağılımları

YAŞ					
18-30	30-40	40-50	50-60	60-63	TOTAL
5	9	16	13	5	48

Tablo 2. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

EĞİTİM	
İLKOKUL MEZUNU	3
ORTAOKUL MEZUNU	1
LİSE MEZUNU	10
MESLEKOKULU MEZUNU	16
ÜNİVERSİTEDEN AYRILMIŞ	1
ÜNİVERSİTE MEZUNU	17
TOTAL	48

Tablo 3. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

MEDENİ HAL					
BEKÂR	BOŞANMIŞ	EŞİ VEFAT ETMİŞ	EVLİ	EVLİ AMA AYRI YAŞIYOR	TOTAL
4	10	11	22	1	48

Tablo 4. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Çıkış Ülkelerine Göre Dağılımları

ÇIKIŞ ÜLKESİ	
KIRGIZİSTAN	1
AZERBAYCAN	2
BULGARİSTAN	1
ERMENİSTAN	1
GÜRCİSTAN	24
MOLDOVA	2
ÖZBEKİSTAN	9
TÜRKMENİSTAN	8
TOTAL	48

Tablo 5. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Ne Kadar Süredir Türkiye'de Olduklarına Göre Dağılımları

NE KADAR SÜREDİR TÜRKİYE'DELER	
1-12 AY	8
12-24 AY	8
24-36 AY	5
36-48 AY	6
48-60 AY	7
60-72 AY	2
72-84 AY	3
84-96 AY	5
96-156 AY	3
156-240 AY	1
TOTAL	48

Tablo 6. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Çıkış Ülkelerinde Yaptıkları İşlere Göre Dağılımları

ÇIKIŞ ÜLKESİNDE YAPILAN İŞ	
AVUKATLIK	1
BANKACILIK	3
EKONOMİST	2
EMNİYETTE PASAPORT BÖLÜMÜ GÖREVLİLİĞİ	1
GAZETECİLİK	1
HEMŞİRELİK	7
KUAFÖRLÜK	3
ALIM SATIM İŞLERİ	5
MUHASEBECİLİK	3
MÜZECİLİK	1
ÖĞRETMENLİK	5
TELEKOMÜNİKASYON SEKTÖRÜ	2
MÜHENDİSLİK	2
ÇEŞİTLİ İŞLER	1
FABRİKA İŞÇİLİĞİ	7
ÇALIŞMAMIŞ	4
TOTAL	48

Tablo 7. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Şu Anda Yaptıkları Temel İşlere Göre Dağılımları

YAPILAN TEMEL İŞ				
YAŞLI/HASTA KADIN /ERKEK BAKIMI	GÜNDELİKÇİ OLARAK EV TEMİZLİĞİ	ÇOCUK BAKIMI	YATILI OLARAK EV İŞLERİ	TOTAL
29	4	12	3	48

Tablo 8. Göçmen Ev İşçisi Kadınların Yasal Pozisyonlarına Göre Dağılımları

YASAL POZİSYON	
AİLE BİRLEŞİM İZİNİ VAR (ÇALIŞMA İZİNİ ALMAMIŞ)	1
KAÇAK /KAYITDIŞI/ DÜZENSİZ GÖÇMEN	20
KAYITLI, (DÜZENLİ) YASAL GÖÇMEN	9
TC VATANDAŞI	1
TURİST VİZESİ İLE ÜÇ AYDA BİR GİRİŞ ÇIKIŞ YAPIYOR	17
TOTAL	48

Tablo 9. İşverenlere İlişkin Temel Nitelikler

GÖRÜŞÜLEN İŞVERENLERE İLİŞKİN TEMEL NİTELİKLER										
YAŞ	42	52	30	32	39	33	37	57	49	67
CİNSİYET	KADIN	KADIN	KADIN	KADIN	KADIN	KADIN	ERKEK	KADIN	KADIN	KADIN
EĞİTİM	ÜNİVERSİTE	DOKTORA ÜZERİ	LİSE	ÜNİVERSİTE	LİSE	ÜNİVERSİTE	ÜNİVERSİTE	DOKTORA ÜZERİ	DOKTORA ÜZERİ	ÜNİVERSİTE
MEDENİ DURUM	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	EVLİ	BEKÂR
HANGİ İŞ İÇİN GÖÇMEN EV İŞÇİSİ TUTULMUŞ	ÇOCUK BAKIMI	EV İŞLERİ	ÇOCUK BAKIMI	ÇOCUK BAKIMI	ÇOCUK BAKIMI	ÇOCUK BAKIMI	ÇOCUK BAKIMI	YAŞLI BAKIMI	YAŞLI BAKIMI	YAŞLI BAKIMI

7. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doksanlı yıllara kadar göç veren ülke olarak bilinen Türkiye Cumhuriyeti'nin, ulus inşa sürecindeki mübadele politikaları dışında, uluslararası göç kavramı ile tanışıklığı kökleri 1950'li yıllara dayanan Batı Avrupa'ya özellikle Almanya'ya, bölgenin iş gücü açığını kapatmak için "misafir işçi" gönderme sürecine denk düşmektedir. Yoğun akademik, politik ve sanatsal ilginin kaynağı olan bu süreç biçim değiştirerek varlığını uzun yıllar sürdürmüştür. Günümüzde de Batı Avrupa'daki Türkler uluslararası politik söylemlerin konusu olmaya devam etmekte ve bu konuda hali hazırda akademik, sanatsal ve medyatik ürünler farklı perspektifler altında yaratılmaktadır.

Türkiye doksanlı yıllarda, uluslararası neo-liberal politikaların parçası olarak dünyanın farklı bölgelerinden göç almaya başlamıştır. Türkiye bu dönemde ilk defa Türk olmayan göçmenlerin iş gücü piyasasına eklenmesi ile yüz yüze gelmiştir. Özellikle dağılan SSCB ve ardından bölgedeki ekonomik, sosyal ve politik çözülme süreçleri paralelinde Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göçmenler için Türkiye önemli bir hedef ülke haline dönüşmüştür. Bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki sınırların açılması ile "bavul ticareti" yaparak mekik göçüne dâhil olan göçmenler yıllar içerisinde Türkiye'de özellikle kayıt-dışı sektörlerde yer edinmeye başlamışlardır.

ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenlerin önemli bir kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Çünkü Türkiye'deki ilgili sektörlerdeki gereksinim kadın iş gücünün farz edilen nitelikleri ile çakışmaktadır. Ayrıca çıkış bölgelerindeki özelleştirme uygulamalarıyla birlikte işlerini ilk kaybedenler de kadınlar olmuştur. Sovyet sosyalizmi kadının kayıtlı ve kayıt-dışı işlerle, ailesini ayakta tuttuğu kültürel bir birikim inşa etmiştir. Böylece, kadınlar ailelerinin geçimlerini sağlamak için sınırları aşmaya başlamışlardır.

Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün doksanlı yıllara denk düşmesi artan ihracat yönelimli sektörlerin ucuz, esnek, güvencesiz işgücü gereksinimi ile çakışması ve Türkiye'de görel olarak yükselen ücret politikalarına istinaden yedek iş gücü arzını yaratması anlamında dikkate değerdir. Ayrıca dönem

içerisinde farklı yaşam tarzları ile yeni üst-orta sınıf aile yapısının sahneye çıkması, tezin odak noktası olan ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen ev işçilerinin Türkiye'deki mevcudiyeti ile bağlantılıdır.

Başlangıçta akademik araştırmaların, politik söylemlerin ve sivil toplumun göz ardı ettiği ESB ülkelerinden gelen göçmenler konusu artık pek çok platformda farklı bakış açılarıyla tartışılmaktadır. Gerek Yabancılar Yasasında yapılan son değişiklikler, gerekse bu konuda politik söylemlerin meydana çıkması ve göç veren ülkeler ile Türkiye arasında ikili antlaşmalar yapılması için atılan adımlar bu konunun artık göz ardı edilemeyeceğine ilişkin kanıt teşkil etmektedir.

Sosyal bilimlerin farklı disiplinleri içerisinden, Türkiye'ye Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden yönelen göçe ilişkin çeşitli araştırmalar mevcuttur. Her ne kadar ESB ülkeleri kökenli göçmen ev işçilerinin farklı niteliklerini farklı perspektiflerden meydana çıkarmaya yönelik çalışmalar literatürde yer alsada da bu kadınların göç kararından itibaren göç ve emek süreçlerindeki çok boyutlu varoluşlarının kapsamlı incelenmesine yönelik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu bağlamda "*Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*" başlıklı doktora tezinde hem mevcut teoriler ve literatürün aktarımı ile hem de ESB kökenli göçmen ev işçileri ve onların Türkiye'deki işverenleri ile yapılmış olan görüşmelerin analizi ile ESB ülkelerinden gelip Türkiye'de ev işçiliği iş kolunda istihdam edilen göçmenlerin varoluşlarına ilişkin çok boyutlu bir profil çizimi gerçekleştirilmiştir. Böylece de literatürde konuya ilişkin kümülatif birikime katkı sağlanmıştır.

Şüphesiz uluslararası göç olgusunu tek bir bakış açısı ile anlayabilmek mümkün değildir. Bu sebeple çalışmanın kuramsal yapısının oluşturulmasında farklı teorilerden destek alınmıştır. Bu teoriler, İkili İşgücü Piyasası, Dünya Sistemi Teorisi, Göç Sistemleri Teorisi ve Göç Ağları Teorisi ve Ulus-ötesi Göçmen Ağları Teorisi'dir. Göçe ilişkin her bir teorik yaklaşım tek başına sadece kendi doğrularını ön plana çıkarır ve diğer teorilerle pek ilgilenmez. Düşünce ve araştırma için yeni yollar açan bu teorileri tek bir çatı altında birleştirmek için pek

bir adım atılmamıştır. Araştırmada kullanılan bu teoriler birbirleri ile ilişkilendirerek ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelip ev işçisi olarak istihdam edilen kadının Türkiye ve çıkış yaptığı ESB ülkesinin sosyal, politik, ekonomik yapısal özellikleri ile ilişkileri, Türkiye ve ülkesindeki bireylerle çok boyutlu ulus-ötesi etkileşim ağları ve göçmen ev işçisi kadının göç ve emek sürecine ilişkin bireysel anlamlandırmaları çok boyutlu olarak incelenmiştir. Bir başka deyişle, uluslararası göçmenler haline gelerek makro boyutta çeşitli yapısal güçlere yanıt veren ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen ev işçilerinin motivasyonları, hedefleri ve istekleri ve biçimlendirmekte oldukları ulus-ötesi etkileşim ağları ile de ilişkilendirilerek detaylı bir biçimde araştırılmıştır.

Araştırmada odaklanılan göç sistemi, gönderen ülkeler kümesi olarak ESB ülkeleri ve alan ülke olarak Türkiye arasında kurulmuştur. Aralarındaki sistemi kuran bağlara ilişkin somut göstergeler farklı ESB ülkelerine göre farklılaşsa da benzer dil kullanımı (özellikle Özbekistan ve Türkmenistan için), bilgi akışıyla kültürel bağlar ve kitle iletişim araçları (görüşmelerde göçmen ev işçisi kadınlar memleketlerinde kendilerinin ve ailelerinin Türkiye'ye ilişkin yayınları takip ettiklerini dile getirmektedirler) olarak belirtilebilir. Dünya Sistemleri Teorisi ile ilişkili olarak bu çalışmadaki göç alan ve veren ülkeler arasındaki bağımlılığın merkez ve çevre arasından çok çevre ve yarı çevre arasında kurulduğunu belirtmek mümkündür. Bir diğer deyişle merkez ülkeler sermayeyi yarı çevre ülke olarak Türkiye'ye aktarmaktadır. Böylece Türkiye'de ihracat yönelimli sektörler artmaktadır. Türkiye'ye göç eden kadınlar hem bu sektörlerde istihdam edilmektedir. Hem de Türkiye'deki kadınların işgücünün farklı biçimleri içerisinde yer alması ve İkili İş Gücü Piyasası Teorisi tarafından ikincil sektör olarak belirtilebilen ev ve bakım işlerine ilişkin sorumluluklarını, merkez ülkelerin ülkelerindeki hâkimiyeti ile ESB ülkelerinde işsizleşen ve yoksullaşan kadınlara bırakmaktadır. ESB ülkelerinden göç eden kadınlar da çıkış ülkeleri ve Türkiye arasındaki çoklu varoluşları aracılığıyla ulus ötesi ağları kurmakta ve var olanların farklı biçimler içerisinde sürdürülmesini sağlamaktadırlar. Diğer bir deyişle, göçmen ev işçisi kadınlar göç ve dünya sistemleri ve ikili iş gücü piyasası gibi makro ölçekli yapılanmalara mezzo ve mikro düzeyde biçimlendirdikleri ulus-ötesi ağlar aracılığıyla yanıt vermektedirler.

Araştırma boyunca Türkiye'ye, ev işlerinde çalışmak için Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göç etmiş kadınların içerisinde buldukları sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik koşullar, kurmuş oldukları ulus-ötesi bağlarla ilişkili olarak yaşadıkları süreç ve buna ilişkin biçimlendirdikleri stratejiler meydana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle, ESB ülkelerinden gelip Türkiye'de çocuklara, yaşlılara, hastalara bakan, evleri temizleyip yemekleri yapan ev işçilerinin neden ve hangi koşullar altında burada oldukları kurulmuş olan ulus-ötesi sosyal ağlarla ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bu bağlamda araştırılan konuya ilişkin dikkat çeken değerlendirmeler aşağıda farklı başlıklar altında verilmiştir.

Kimlerle Görüşüldü?

Metot bölümünde detaylı olarak söz edildiği üzere kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan göçmen ev işçisi kadınlar farklı çıkış ülkelerinden Türkiye'ye gelmekle birlikte iki ülke arasında kurulmuş olan göç sistemi ve ulus-ötesi bağlarla da ilişkili olarak en fazla Gürcistan kökenli ev işçisi ile görüşülmüştür. Bu durum, Gürcistan kökenli kadınların son Yabancılar Yasasına kadar turist vizesi ile üç ayda bir ülkelerine giriş çıkış yapmaları ile de bağlantılıdır. Ayrıca görüşülen göçmen ev işçisi kadınların on sekizden altmış üçe her yaş aralığına ilişkin temsili niteliği olduğunu belirtmek mümkündür.

Her ne kadar geçmiş dönemlerden bugüne Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen kadınların profilleri kısmen değişmiş olsa da (daha fazla kırsal kökenli, daha düşük eğitim düzeyli), araştırmada görüşülen kırk sekiz göçmen ev işçisi kadının on yedisinin üniversite, on altısının meslek okulu mezunu ve birisinin de üniversite eğitimini yarıda bırakmış olması, en azından yerli meslektaşları ile karşılaştırıldıklarında aşağı doğru sosyal hareketliliğin önemli bir göstergesi olarak ele alınabilmektedir. Meslek okulu mezunlarının çoğunun hemşirelik okulundan mezun olmaları ise işverenlerin özellikle yaşlı, hasta ve çocuk bakımındaki eğitilmiş bakım işçisi talepleri ile örtüşmektedir. Ek olarak görüşülen otuz beş göçmen ev işçisi kadın aldıkları eğitim ile yapmakta oldukları eğitim

arasında hiçbir ilişki olmadığını belirtirken, çoğunluğu hemşire olan on üç kadın yapılan iş ile eğitimleri arasında ilişki olduğunu dile getirmektedirler.

ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen kadınlar çoğunlukla, turist vizesi ile giriş yapıp izinsiz çalışmaktadırlar. Bazıları, özellikle son Yabancılar Yasası'na kadar Gürcistan kökenli kadınlar, üç ayda bir giriş-çıkış yapmaktadırlar. Kısa süreli turist vizeleriyle giriş çıkış yapılması, döngüsel (mekik) göç biçimindeki göç sürecini yansıtmaktadır. Kadınlar bu giriş çıkışlarında vizelerini yenilemekte, memleketlerini ve ailelerini, özellikle de çocuklarını görebilmektedirler. Kazandıkları paraları veya Türkiye'den aileleri için aldıkları eşyaları memleketlerine götürebilmektedirler. Ülkeleri ile Türkiye arasında giriş çıkış yapmayan kadınlar ise genellikle vize sürelerini aşarak, kayıt-dışı biçimde yaşamaya ve çalışmaya devam etmektedirler. Yani Türkiye'ye turist vizesi ile giriş yapıp, vize sürelerini ihlal ederek kayıt-dışı göçmen olarak Türkiye'de yaşamlarına devam etmektedirler. Bu kadınlar, ülkelerine ilk girişlerinde hem para cezası ödeyecekler hem de belirli bir süre Türkiye'ye tekrar giriş yapamayacaklardır. Ayrıca Kadınların kayıt-dışı göçmen veya işçi pozisyonları yaşamlarının diğer alanlarında da yönlendiricidir. Bu noktada, saha çalışmasının yapıldığı tarihlerin Ocak 2012'den Şubat 2013'e kadar dönem olması önemlidir. Şubat 2012'den itibaren yürürlüğe giren 5683 sayılı Yasa sebebi ile görüşmelerin gerçekleştirildiği son dönemlerde özellikle Gürcistan kökenli ev işçileri için kayıtlı göçmen ev işçileri ile karşılaşılma olasılığı artmıştır. Fakat her ne kadar bu yasanın kayıtlı göçmen ev işçiliğini artırmaya ilişkin bir girişim olduğu düşünülse de, göçmen ev işçileri için yasal izin almak hala uzun ve zahmetli bir süreçtir. Ayrıca işveren tarafından alınan yasal izin göçmen işçi işveren arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırabilmektedir.

Göç Kararı

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınların göç etmeye karar vermelerinin ardında genel olarak dağılan SSCB sonrası dönüşen ekonomik yapı yer almaktadır. Bu süreçte kadınlar ya mevcut işlerini kaybetmişler ve iş bulamamışlardır ya da buldukları işlerden geçim standartlarının çok altında ücretler almaktadırlar.

Ailelerinin özellikle çocuklarının geçim yüklerini de sırtlarında taşıyan ESB ülkeleri kökenli kadınlar çoğunlukla ekonomik anlamda var olmak için göç etmeye karar vermişlerdir. Kadınların çoğu göç kararlarını kendileri vermişlerdir. ESB ülkelerinden Türkiye dışındaki ülkelere de göç akış süreçleri yaşanmaktadır. Fakat Türkiye'nin coğrafi yakınlığı, politik ve sosyal yapısı, ulaşım ve vize masraflarının diğer ülkelere özellikle Batı Avrupa ülkelerine ve ABD'ye gidiş masraflarına göre düşük olması, vize alım ve sınır geçiş kolaylığı, en son yabancılar yasasına kadar özellikle Gürcü kadınların üç ayda bir ülkelerine gidip gelebilmeleri, Türkiye ile ilişkili kendilerinin veya yakınlarının ticari veya turistik geçmiş deneyimleri, Türkiye'nin bölgede popülerleşmesi ile birlikte oluşan merak ve beklentiler, kültürel yakınlık gibi unsurların da yönlendirmesi ile kadınların göç yolları Türkiye'ye çevrilmiştir. Türkiye'ye göç kararında şüphesiz Avrupa Birliği'nin sınır politikalarının katılması da yönlendirici olabilmektedir. Aslında ESB ülkeleri kökenli kadınların varış noktalarını Türkiye'ye çeviren en önemli unsur Türkiye ve bölge arasındaki mevcut ulus-ötesi sosyal ağlar olarak gözükmektedir. Çünkü görüşülmüş göçmen ev işçisi kadınların büyük bir kısmı, kendilerinden önce en az bir yakınlarının, Türkiye'ye çalışmak için gelmiş olduğunu dile getirmişlerdir. Her ne kadar bu yakınlar farklı sektörlerde çalışan kadın ve erkekler olsa da önemli bir kısmı yine ev işlerinde çalışan kadınlardır. Bu da ulus-ötesi kadın ağlarının göç ve emek sürecinde önemli bir destek mekanizması olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu bağlamda kadınlar göç etmeden önce tanıdıkları ile paylaşımları aracılığıyla Türkiye ve Türkiye'deki iş piyasası hakkında bilgi sahibi de olabilmektedirler. Aslında ESB ülkelerinden göç eden göçmen ev işçilerinin göç kararlarını aldıkları andan itibaren ulus-ötesi ağlarla etkileşimlerinin yaşamlarındaki biçimlendirici niteliği meydana çıkmaktadır. Göç kararında ulus-ötesi sosyal ağların belirleyiciliği, bilinmeyen bir ülkenin bilinmeyen iş gücü piyasasında yer almak için yola çıkışta, omuzlarda ağırlaşan yüklerin paylaşımı ile ilişkilidir. Saha çalışmasında görüşülen yirmi dokuz göçmen ev işçisi kadın göç etmek için Türkiye'yi seçme nedenlerini mevcut sosyal ağlar, daha çok da ulus-ötesi kadın ağları ile ilişkilendirmektedirler. Bu durumun temel sebeplerini,

sosyal çevrelerinin teşviki ve aileden izin alınması gerekiyorsa bu sürecin kolaylaştırılması olarak belirtmek mümkündür.

Yolculuk ve İş Bulmak

ESB ülkeleri kökenli kadınların çok azı aracı şirket veya kişilerden profesyonel destek alarak göç süreçlerini gerçekleştirmişlerdir. Fakat bu az kişi içerisinde bile aracılardan suiistimaline uğrayanlar mevcuttur. Kadınlar, Türkiye'ye ilk yolculuklarında sıklıkla daha önce Türkiye tecrübesi olan kişilerden yardım alarak tek başlarına veya yine kendileri gibi Türkiye'de emek piyasasında yer alacak tanıdıkları ile yolculuk etmişlerdir. Yalnız yolculuk etseler bile otobüs veya uçaklarda ülkelerinden Türkiye'ye çalışmaya gelen kişilerle, özellikle de kendileri gibi ev işlerinde çalışmaya gelen kadınlarla etkileşim süreçlerine girmişlerdir. Sınır geçişlerinde sıklıkla geçerli pasaportları olduğu için herhangi bir problem yaşamamaktadırlar. Aslında bu kadınlar, turist vizesi ile sınırı geçmelerine rağmen Türkiye'de iş gücü piyasasının çeşitli kollarında yer alacakları sınırdaki sorumlular tarafından da bilinen bir gerçektir.

ESB ülkelerinden gelip ev işlerinde çalışan kadınlar işlerini ya Türkiye'ye kendilerinden önce gelip çalışan tanıdıklar aracılığıyla veya aracı şirketler veya kişiler aracılığıyla bulmaktadırlar. Kadınlar özellikle ilk gelişlerinde kendilerine iş bulan aracı şirket veya kişilere de yine tanıdıkları aracılığı ile ulaşmaktadırlar. Bu şirketler, kadınlardan ya bir seferlik komisyon almakta ya da maaşlarının bir kısmını belli süre boyunca istemektedir. Aracı şirketler kadınlara iş bulmak dışında maaşlar üzerinde belirleyici olabilmekte, işverenler için belirli standartlar oluşturmakta ve zaman zaman göçmen ev işçileri için problem çözücü işlevler de üstlenebilmektedir. Her ne kadar görüşülen bazı kadınlar yaşamış oldukları olumsuz tecrübeler veya sorumluluk almak istememeleri sebebiyle başka kadınlara iş bulma süreçlerinde aracılık yapmak istemediklerini söyleseler de memlekete kesin dönüş yaparken veya izne çıkarken işini bir tanıdığa devretmek göçmen ev işçisi kadınlar için yaygın bir uygulamadır.

Kadınlar özellikle Türkiye'ye ilk geldikleri dönemde, iş bulma sürecinde daha kırılğan ve sömürüye açık haldedirler. Göç ediş ve iş bulma süreçlerinde ulus-ötesi sosyal ağlar aktif rol oynamaktadır. Bu noktada iş bulan aracı şirket ve kişilerin de ulus-ötesi ağların parçası olduğunu belirtmek önemlidir. İş bulma sürecinde ulus-ötesi ağların mevcudiyeti, bilinmeyen bir ülkede tanınmayan bir evde çalışacak kadınların kafalarındaki soru işaretlerini azaltmaktadır.

Türkiye'de Yaşamak ve Çalışmak

Türkiye'de yaşlı/hasta bakımını veya çocuk bakıcılığını veya sadece ev işlerini üstlenmek için istihdam edilen bu kadınların çoğunluğu yatılı olarak çalışmaktadırlar. Kadınların yatılı çalışanlara göre daha az sayıda olan bir kısmı kendi evlerinde yaşamakta ve gündelikçi olarak ev işlerine gitmektedirler. Gündelikçi olarak çalışan göçmen kadınların Türkiye'deki aile üyeleri ile veya yine ülkelerinden göç etmiş olan ev işlerinde veya başka sektörlerde çalışan bireylerle ortak ev tutmaları karşılaşılan bir durumdur. Kadınların yatılı çalışmaları onların evle ilişkili masraflarını indirerek ekonomik birikim amaçlarına katkıda bulunmaktadır. Fakat yatılı çalışan kadınlar genellikle belirsiz iş saatleri içerisinde yine belirli olmayan iş tanımlarını içeren yükümlülükleri üstlenebilmektedirler. İşverenleri ile aynı evde yaşadıkları için "aileden birisi" olan göçmen ev işçileri genellikle kendi evlerinde aileleri için kadın işlerini üstlendiklerini dile getirmektedirler. Her ne kadar kadınlar bu durumu olumsuz bir atıf yapmadan belirtseler de aileden birisinin üstlendiği kadın işlerinin sınırlandırılabilmesi pek mümkün olmamaktadır. Hele ki hizmet edilen işverenler anne, baba, ağabey, abla, evlat gibi birincil ilişkilerin göstergesi olan sıfatlarla tanımlanırsa işçi-işveren etkileşimlerinde enformel ilişkilerin hâkimiyeti işe ilişkin sınırlandırmaları muğlâklaştırmaktadır.

Ev işçiliği gibi özel alanda gerçekleştirilen bir işte çalışmak, kadınların kendi sözleri ile "*kendi evlerinde çalışır gibi kadın işleri yaptıkları*" bir alanda genellikle günün yirmi dört saati çalışmak demektir. Özellikle yapılan iş yaşlı/hasta bakımı ise iş saatleri ve yapılan iş yükümlükleri iyice belirsizleşmektedir. Yaşlı bakımında çalışan göçmen ev işçilerinin bakımını üstlendikleri kişilere anne

veya baba diye hitap etmeleri işveren ile aralarındaki enformel ilişkilerinin bir göstergesi olduğu gibi, kendi “evlerinde” çalışır gibi çalışmalarına ilişkin algılarını da belirginleştirmektedir. Göçmen ev işçisi ve işvereni arasındaki iş ilişkilerini belirleyebilecek formel bir kontrat mevcut değildir. Bu bağlamda “aileden birisi” olan göçmen ev işçisinin çalışma şartları, saatleri, ücretleri ve sorumlulukları sözlü antlaşmalar aracılığıyla biçimlenmektedir. İşveren ve işçi arasındaki birlikte yaşamak ve göçmen ev işçisinin çalışma alışkanlıklarının akışı, karşılıklı güven ilişkisine dayanmaktadır.

Kadınlar ülkelerindeki maaş düzeylerine göre daha yüksek düzeyde olan maaşlarını, ücretlerin ödenmemesi veya geciktirilmesi gibi sorunlarla pek karşılaşmadan düzenli almaktadırlar. Eğer maaşlarını bu şekilde almazlarsa başka iş alternatifleri olduğunu sıklıkla dile getirmektedirler. Çünkü Türkiye’de bulunma, ailelerini ve özellikle çocuklarını geride bırakma sebepleri çoğunlukla ekonomiktir. Ailelerinden ayrı kalışlarını para kazanıp onların yaşamlarının devamlılığına katkıda bulunmayla gerekçelendirmektedirler. Aileler sıklıkla göçmen ev işçilerinin Türkiye’den kazanıp yolladıkları finansal desteğe bağımlı hale gelmişlerdir. Eski Sovyet Bloğu ülkeleri için göçmenler özellikle de kadın göçmenler, aile üyelerinin ve vatanlarının kendilerine ekonomik bağımlılığı anlamında birer kahramana dönüşmüşlerdir.

Genellikle haftada bir gün sabah çıkıp akşam gelmek biçiminde izne çıkan kadınlar izin günlerini genellikle kendileri gibi ev işlerinde çalışan ESB ülkeleri kökenli kadınlarla geçirmektedirler. Sıklıkla izin günleri için ayrı bir ücret alan kadınlar diğer kadınlarla ortak buluşma noktalarında buluşup bir şeyler yiyip içmekte, alışveriş yerlerini gezmekte ve buralardan kendileri veya aile üyeleri için alışverişler yapmaktadırlar. Ankara ve İstanbul’da belirli mekânlar, çoğu kadının izin günü olan Pazar günleri, Türkçeden çok Gürcüce gibi Bağımsız Devletler Topluluğu dillerinden birinin daha çok duyulduğu alanlara dönüşebilmektedir. Kadınların kendi aralarında pek çok hususta paylaşımda buldukları bu alanlar ulus-ötesi ağlara ilişkin simgeler olarak düşünülebilir. İzin günlerini eski işverenleri veya eski işverenlerinin akrabaları ile geçiren

göçmen ev işçisi kadınlar da vardır. Ulus-ötesi ağların çıkış ve varış ülkelerindeki göçmenler ve yerliler arasındaki etkileşim ağları aracılığıyla kurulduğu düşünülürse göçmen ev işçisi kadınların izin günlerini değerlendirme biçimleri bu duruma temel bir göstergedir.

Kayıt-dışı göçmen veya işçi olmak sadece emek piyasasına ilişkin problemler üretmemektedir. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinden faydalanmaya ilişkin de sınırlandırmalar getirmektedir. Kadınlar genellikle hastalandıklarında ülkelerinden getirdikleri ilaçları kullanmakta ve sadece çok acil durumlarda ücret ödeyerek özel sağlık kuruluşlarından hizmet almaktadırlar. Bu sebeple de kadınlar hasta olmamaya çalıştıklarını, özellikle hemşire olan kadınlar kendilerini iyileştirmenin yollarını bulduklarını, hemşire olmayanlar da kendilerini iyileştirmek için teknikler geliştirdiklerini belirtmektedirler.

ESB ülkelerinden Türkiye'ye emek göçü dâhilinde gelen kadınların göç edişlerinin ardında yatan en temel olgu ülkelerindeki ekonomik yapıdaki dönüşümlerdir. Araştırmada görüşülen göçmen ev işçisi kadınlar Türkiye'de genellikle sadece izin paralarını kendileri için harcamakta, çoğunlukla çalıştıkları evlerde konakladıkları için ev masrafları da olmamakta, kazançlarının büyük bir kısmını memleketlerine yollamaktadırlar. Kadınların yolladığı paraları alan aile üyeleri bu paralarla borçlarını ödemekte, temel aile giderlerini karşılamakta kalan parayı ise biriktirmektedirler. Bu biriktirilen para ile temel amaç ev almak veya alınan evin onarım masraflarını karşılamaktır, Para biriktirmedeki diğer amaçlar ise çocukların eğitimleri ve düğünleridir.

Kadınlar ülkelere para dışında, aile üyeleri için Türkiye'den aldıkları bazı küçük eşyaları da göndermektedirler. Bu gönderilen eşya ve paralar memlekete giden diğer arkadaşlar aracılığıyla, Türkiye ile bu ülkeler arasında yolcu taşıyan otobüs firmaları ile kargo şirketleri ile veya bu ülkeler ve Türkiye arasında ticaret yapan kişiler aracılığıyla gönderilmektedir. Son Yabancılar Yasasına kadar özellikle Gürcü kadınlar ülkeleri ve Türkiye arasında üç ayda bir giriş çıkış yaptıkları için para ve malları kendileri rahatlıkla ülkelere götürebilmekte veya

o dönem çıkış yapan bir arkadaşları aracılığıyla memleketlerine iletebilmekteydirler. Otobüs ve kargo şirketleri bu ülkelere para götürürken yüz dolara üç dolar gibi bir komisyon almakta, ticaret yapan kişiler bu paraları taşıdıklarında ise yine komisyon alabilmekte veya bu paralarla mal alıp malları satınca kadınların aile üyelerine bu paraları teslim etmektedirler. Bankalar daha fazla komisyon aldığı için kadınlar için banka aracılığıyla memlekete para yollamak pek yaygın bir uygulama değildir. Bu komisyonu azaltmak için kadınlar banka aracılığıyla ortaklaşa para gönderebilmektedir veya işverenlerle antlaşmaya dayalı olarak işverenler kadınlar için banka aracılığıyla para transferi gerçekleştirebilmektedir. Aslında bütün bu süreçler Türkiye ve çıkış ülkeleri arasındaki para veya eşya transferinde de ulus-ötesi ağların mevcudiyetini meydana çıkarmaktadır.

Göçmen ev işçisi kadınlar Türkiye’de eğer kayıt-dışı konumdalarsa sınır-dışı edilme korkusuyla polisle karşılaşmamaya çalışmaktadırlar. Kadınlar polisle karşılaşmamak için polisin olabileceği kalabalık yerlere gitmeme, izin günlerini hafta içi kullanmak gibi önlemler alabilmektedirler. İşverenleri de kayıt-dışı işçi çalıştırma durumunda hem para cezası ödemek, hem kaçak işçi çalıştırmaya ilişkin etiketleme ile karşılaşmak, hem de alıştıkları ev işçisinden ayrılmak istemedikleri için kayıt-dışı çalışan ev işçilerinin polis ile karşılaşmasını istememektedir. Göçmen ev işçileri geçerli turist vizesine sahiplerse polis ile karşılaşmaktan daha az korkabilmektedirler. Kendilerini polis olarak tanıtan kişiler ki kadınlar bazılarının gerçekten polis olduklarını belirtmektedirler, karşılaştıkları göçmen kadınlara sınır dışı ettirme tehdidi ile yaklaşır, onlardan yüz iki yüz dolar gibi paralar isteyebilmektedirler. Kadınlar çoğunlukla bu kişilere para, üzerlerinde para yoksa telefon veya ziynet eşyaları gibi maddi değeri olabilecek materyallerini vermektedirler. Kadınlar turist vizesi ile Türkiye’de ikamet etseler bile bu kişilerin kendilerini tehdit etmeleri ile karşılaşabilmektedirler. Kadınların özellikle kayıt-dışı durumda oldukları durumlarda polis ile karşılaşmaya ilişkin korkuları onların daha izole bir yaşam sürmelerinde belirleyici olabilmektedir ve böylece işlerine ve işverenlerine daha bağımlı olabilmektedirler.

Aslında kayıt-dışı olmasalar, kamu otoriteleri ile sorun teşkil edebilecek herhangi bir duruma sahip olmasalar bile göçmen ev işçileri ve işverenleri arasında gerek aynı ev içerisinde yaşamaktan gerekse işin doğasının ev ve bakım işlerini kapsamaması sebebi ile başka bir sektörde çalışan göçmen işçiye göre karşılıklı bağımlılık dereceleri yüksektir. Göçmen ev işçilerinin yaşamlarında kamusal alan ile özel alan sıklıkla birbirlerinin içerisine karışmaktadır. Araştırmada işveren tarafının görüşlerine bakılınca görüşülen işverenlerin çoğunlukla göçmen ev işçilerinin ürettikleri işlerden memnun olduklarını söylemek mümkündür. Görüşülen işverenlerin tabirleriyle göçmen ev işçileri yerli meslektaşlarına göre iş disiplinleri olan, profesyonel, çalışkan ve sınırlarını bilen işçilerdir. Göçmen ev işçileri de genellikle, kendi işlerini iyi yaptıkları için işverenlerin denetimlerine maruz kalmadıklarını, başlangıçta mevcut olan işveren denetim ve kontrolünün zamanla azaldığını, çocuk, yaşlı, hasta anne, baba gibi birisi emanet edildiği zaman kontrol veya denetimin normal olduğunu belirtmektedirler. Görüşülen az sayıda göçmen ev işçisi işverenleri ile etkileşimlerinin olumsuzluğuna atfen kendilerine karşı işveren tarafından sıkı bir kontrol ve denetim olduğunu belirtmektedirler. Onlar dışında da işverenlerin kendilerini hem mesleki anlamda hem de Türkiye'deki yaşam anlamında nasıl konuşulur, nereye gidilir biçimindeki yönlendirmelerini bilmedikleri ülkedeki abla veya anne tavsiyeleri olarak anlamlandırmaktadırlar. Fakat işverenlerin bu yönlendirmeleri işçiye ilişkin kontrol veya denetimi artırmak veya işçinin kendilerine bağımlılığını artırmak için kullanıp kullanmadığı belirli değildir.

Yatılı çalışan göçmen ev işçisi kadınlar genellikle ev içerisinde ayrı bir odaya sahiptirler. Fakat az da olsa, özellikle yaşlı bakımında yaşlı kişinin yatacak olması veya gece kontrol edilmesi veya ilaçlarının verilmesi gibi özel gereksinimlerinin olması durumunda, göçmen ev işçileri bakımını üstlendikleri kişilerle aynı odada kalabilmektedirler. Hatta görüşmeler sürecinde bakılan yaşlı kadın ile aynı yatakta yatmak gibi bir durumla bile karşılaşmıştır. Çocuk bakımında kadına ayrı bir oda verilememesi durumunda bakılan çocuk ile aynı odada konaklanılabileceği gibi, çocuğunu kendisine bakan göçmen kadına çok

düşkün olması sebebi ile ortak oda paylaşılabilir. Aslında oda dışında da göçmen ev işçisi kadının ev içerisinde kendisine ait bir yaşam alanına ve kendi kullanımına ait televizyon, bilgisayar, DVD oynatıcı, tuvalet veya banyo gibi olanaklara sahip olabilmesi durumunda ev içerisinde daha rahat bir yaşamı olabilmekte, ev işçisi evi daha çok benimseyebilmekte ve hatta işvereni ile etkileşimi daha olumlu bir hal alabilmektedir. Göçmen ev işçilerinin işverenleri ile etkileşimlerini olumlu olarak anlamlandırmalarındaki diğer yönlendirici unsurlar ev içerisinde özgürce hareket edebilmeleri, istediklerini yiyip içebilmeleri, istedikleri zaman çalışıp istedikleri zaman dinlenebilmeleri, televizyonda istediğini izleyebilmeleri, istedikleri kitabı, gazeteyi okuyabilmeleri ve hatta telefonla memleketlerindeki yakınlarını arayabilmeleridir.

Araştırma boyunca görüşülen göçmen ev işçileri Türkiye’de çoğunlukla yerel halkın kendilerine karşı olumsuz tutumları ile karşılaşmadıklarını dile getirmektedirler. Fakat göçmen ev işçileri gerek kayıt-dışı göçmen veya işçi pozisyonlarından ötürü gerekse özel alanda istihdam edilmelerinden ötürü Türkiye’de yerel halkla sınırlı bir etkileşim içerisindeyler. Ev işçiliğinin ev içi/özel alanda gerçekleşmesi iş ortamında sosyal ve kültürel izolasyona vesile olabilmektedir, başka bir deyişle, göçmen ev işçileri diğer işlerdeki eşdeğerleri gibi kamusal hayat ile bütünleşememektedirler. Yatılı çalışanların hareket alanları daha da dardır. Göçmen ev işçileri, işverenleri, işverenlerinin yakınları, komşuları, sık ziyaret ettikleri alışveriş yerlerindeki satıcılar, yine kendileri gibi göçmen kişilerin çok sık ziyaret ettikleri kafe, restaurant, park gibi buluşma noktalarındaki kişiler, otobüs terminali personeli, otobüs veya uçak biletlerini aldıkları acente temsilcileri, göç ve iş bulma sürecindeki aracı kişiler dışında Türkiye’de çok fazla kişi ile etkileşim içerisine girmemektedirler. Görüşmelerde her ne kadar Türk arkadaşları olduğunu belirtse de bu arkadaşlar da yine bu gruplar içerisinde ve arkadaşlığa ilişkin kavramsallaştırmaları da tartışmalıdır. Çok yere de işverenleri ile gitmektedirler. Oldukça izole bir yaşam içerisinde bulunan ESB ülkeleri kökenli göçmen ev işçilerinin işverenleri de bazen, işçilerin kendilerine bağımlılığını artırması anlamında bu izolasyonu

tercih edebilmekte ve işçinin izolasyonunu artıracak yönlendirmelerde bulunabilmektedirler.

Türkiye'deki yerel halkın kendilerine karşı olumsuz tutumu olduğunu dile getiren kişiler en çok "Nataşa" söylemi kapsamındaki seks işçisi benzetmelerinden şikâyetçidirler. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden kadınların hemen hepsi farklı bağlamlarda bu negatif atıfla karşılaşmakta, sokakta sözel saldırılara, cinsel suiistimal ve tacize uğrama ve göç ettikleri toplumdan izole edilme riskleri ile yüz yüze gelmektedirler. Ayrıca kadınlara ilişkin bu etiketleme onları taciz içeren davranışlarla karşılaştıklarında şikâyet etme eyleminden uzaklaştırabilmektedirler. Örneğin, bir önceki iş yerinde bakımını üstlendiği çocuğun dedesinin tacizine maruz kaldığını belirten Moldovalı kadın, çocuğun annesi ve babası olan işverenlerine, yabancı olması sebebiyle kendisini suçlayabileceklerine ilişkin bir korku ile durumu anlatamamıştır.

ESB ülkelerinden gelen göçmen ev işçisi kadınlara ilişkin bu olumsuz algılamalar onların yabancı ülkede yalnız kadın olarak işverenlerinin korumasına gereksinimi olanlar olarak görülmesine yol açabilir. Bu durum da onların işleri ile ilişkili olmayan unsurlara işverenlerinin müdahalesine yol açabilir. Saha sürecinde evlerinde göçmen ev işçisi çalıştıran bir ailenin, evlerinde istihdam ettikleri kadın ile görüşme yapmak için yapılan ev ziyaretinde, işveren kadın, yanlarında çalışan kadının ilk geldiğinde nasıl giyinmesi gerektiğini bilmediğini ve o giysileri ile özellikle izin günlerinde erkeklerin olumsuz davranışları ile karşılaşmaması için "*Türk toplumunun beklentilerine uygun giyinmeyi öğrettiklerini*" belirtmiştir.

ESB ülkelerinden Türkiye'ye çalışmak için gelen kadınlar, kendi ülkelerine gittiklerinde de Türkiye'ye göç eden tüm kadınların seks işçisi olarak çalıştıklarına dair bir önyargı ile karşılaşabilmektedirler. Araştırma boyunca görüşülen göçmen ev işçisi kadınların bazıları memleketlerindeki kişilerin kendilerine, Türkiye'deki seks işçisi olarak çalışan hemşerilerini ima ederek, ne iş yaptıklarını sorduklarını dile getirmektedirler. Kadınlar bu sebeple Türkiye'ye

gelip çalışmak için aileden izin almanın kolay olmayabileceğini belirtmektedirler. Hatta kadınlar ailelerine Türkiye yerine başka bir ülkeye göç ettiklerini söyleyerek izin alabildiklerini ve böylece memleketteki diğer kişilerin ön yargılarından da uzaklaşabildiklerini dile getirmektedirler. Aslında ESB ülkeleri göçmen kadınlara ilişkin seks işçisi algılaması küresel bir eğilimdir fakat ESB ülkelerinde yaşayan bireylerin çoğunun başka ülkelere göre Türkiye ile daha fazla etkileşimlerinin olması, ülkelerindeki yayın organları aracılığıyla Türkiye'ye ilişkin daha fazla bilgiye sahip olabilmeleri, onları Türkiye ve Türkiye'deki göçmenler hakkında daha fazla düşünmeye yönlendirebilmektedir.

Göçmen ev işçileri arasında gerekli izinlere sahip olmayan kadınlar, izin almak istedikleri zaman ne yapılması gerektiği hususunda fazla bilgiye sahip değillerdir. Böylece işverenlerine ve kendilerine iş bulan aracı şirket ve kişilere bağımlı hale gelmektedirler. İşverenlerinse ne kadar bilgili olduğu ve izin almak veya işçilerini bu hususa yönlendirmek istedikleri şüphelidir. Gürcü ev işçisi çalıştıran işverenlerin, istihdam ettikleri işçinin artık üç ayda bir ülkesine giriş çıkış yapma şansı olmadığı için izin alma sürecinde daha fazla yer almaları olasıdır. Son yasada da gerekli izinleri almak işverenin tekelinde olduğu için, izin alma süreci işçinin işverene bağımlılığını artırabilen bir uygulamaya dönüşebilmektedir. Bu ve benzeri durumlar, küresel bağımlılığın eşitsiz ilişkilerinin kişisel bağımlılığın eşitsiz ilişkilerine dönüşmesini göstermektedir.

Varoluş Stratejileri

Genel olarak göçmen kadınların, bu araştırmada odaklanılan ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen ev işçilerinin mağdur olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Çünkü bu kadınlar yaşadıkları zorluklarla baş etmek için direnme yolları geliştiren, içinde buldukları koşulları dönüştürme çabası içerisinde yer alan aktif bireylerdir. Kayıt-dışı olarak ülkede bulunma, sınır dışı edilme korkusu, memleketlerine ve çocuklarına duydukları özlem ve olumsuz çalışma koşulları gibi durumlar, göçmenlerin önemli sorunlarıdır. Göçmen ev işçilerinin ötekilikleri, sömürüye ilişkin olanaklar sağlarken, hane halkı işverenin de

parçası olduğu sınıflı sosyal gerçeklik sisteminin dışarısında yer alması sebebiyle eşitsiz güç ilişkilerini ve hiyerarşiyi gizlemektedir.

Göçmen ev işçileri, yola çıkış anlarından itibaren güvenlik güçlerinin kötü muamelesi, insan tacirlerinin eline düşme, iş bulan aracılardan sömürsü, işverenlerin suiistimali, Türkiye'deki ve çıkış ülkelerindeki yerel halk tarafından ayrımcı ve etiketleyici muamele gibi göç ve emek süreçlerinin içerisinde barındırdığı problemlerle yüzleşme riski ile karşı karşıyadırlar. Her ne kadar bu problemler bütün göçmen ev işçilerinin hayat hikâyelerinde yer almasa da, çalışma boyunca görüşülen göçmen ev işçileri bu problemlerle karşılaşma risklerinin farkındalığıyla sosyal ve ekonomik varoluş stratejileri geliştirmektedirler. Özellikle göçe ve emek sürecine kayıt-dışılık eşlik ettiği zaman, göçmen ev işçilerinin bu problemlerle karşılaşmaya ilişkin endişeleri daha da artmaktadır. Çünkü kayıt-dışı göçmenler karşılaştıkları problemleri sınır-dışı edilme korkusuyla resmi otoritelere bildirmekten çekinmektedirler. Göçmen ev işçileri genellikle, sosyal ve ekonomik stratejileri ulus-ötesi sosyal ağlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Bu ağlar resmi bir organizasyon ile somutlaşmayan tamamen resmi olmayan bağların kurumsallaşması ile biçimlenen ağlardır.

Gebelek (2008) araştırmasında göçmen kadınların üç tür strateji ile mevcut sorunlarının üzerinden geldiklerini söylemektedir. Bunlardan ilkinin ulus-ötesi ağlar, ikincisini melez kimlikler kurmak, üçüncüsünü ise bireysel stratejiler olarak belirtmektedir. Moldovalı ev işçisi kadınlar hakkında araştırma yapan Eder'e göre, kadınlar kurdukları ilişki ağlarıyla, sadece iş bulmamakta, aynı zamanda, polis, gümrük görevlisi gibi memurlarla baş edebilme yetisini de geliştirmektedirler (Eder, 2005 aktaran Eder 2011: 206, 207).

Harzig (2006) göçmen ev işçisinin mevcut zorluklarla baş etmek için kendisini göç ettiği kültürün dışına yerleştirebileceğini, kendi ülkesindeki sosyal pozisyonu ile rahatlayabileceğini ve kendi ülkesinin üstün yemek alışkanlıkları ve çocuk yetiştirme uygulamalarına ilişkin güçlü bir hisse sahip olabileceğini

belirtmektedir. Ona göre, eğer ev işlerine ilişkin göç ailenin yaşamının devamlılığını garantilemek veya daha iyi olmasını sağlamak için bir gereklilik olarak görülürse, kaçınılmaz bir biçimde kadınlar üzerinde yetkilendirici bir güce sahip olacaktır. Araştırma boyunca görüşülen göçmen ev işçileri de göç ve emek süreçlerinde yaşadıkları problemlere ailelerinin ayakta kalmaları için katlandıklarını sıklıkla belirtmektedirler. Ayrıca kadınlar memleketlerinde kalan ailelerinin ve özellikle çocuklarının özlemini onların yaşamlarının devamlılığı için Türkiye’de ev işçiliği yaptıklarını düşündükçe hafifletebildiklerini dile getirmektedirler. Ek olarak Harzig’in tespiti ile benzer biçimde ESB kökenli ev işçileri görüşmeler sürecinde kendi yemek kültürlerini övmekte ve ülkelerindeki eğitim sisteminin diğer ülkelerdekinden ve Türkiye’den üstün olduğuna ilişkin aktarımlarda bulunmaktadır ki bu durum Türkiye’deki ötekilliklerine verilen bir yanıt olarak ele alınabilir.

Göçmen ev işçilerinin Türkiye’deki yaşamları düşünüldüğünde aslında pek çok unsurun varoluş stratejisi olarak ele alınabilmesi mümkündür. Bu unsurlar arasında mekik göç dâhilinde kadınların üç ayda bir memleketlerine gidip gelebilmesi veya izne çıktıklarında arkadaşları ile buluşabilmeleri de yer almaktadır. Çünkü yakalanıp sınır dışı edilme korkusuyla sokakta özgürce dolaşamamak kadınların sorunlarını pekiştirirken, mekik göçle kendi ülkelerine gidip gelmek ve izin günlerinde arkadaşlarıyla buluşma olanağına sahip olmak kadınların kendilerini yenileyip rahatlayabilmeleri için önemlidir.

ESB ülkeleri kökenli ev işçisi kadınlar sağlıkları ile ilişkili problemlerin üstesinden gelebilmek için de çeşitli varoluş stratejileri geliştirmektedirler. Kadınlar özellikle kayıt-dışı mevcudiyetlerinde, sağlık sorunlarını çözmek için kendi ülkelerinden getirdikleri ilaçları kullanmakta veya tedavi için ülkelere gitmeyi bekleyebilmektedirler. Çok ciddi durumlarda özel sağlık kuruluşlarına başvurmaları söz konusu olabilmektedir.

Saha çalışması sürecinde görüşülen göçmen ev işçilerinin, göç ve emek sürecine ilişkin karşılaştıkları problemleri çözmek için geliştirdikleri varoluş

stratejileri, kadınların içerisinde yer aldıkları ulus-ötesi sosyal ağlar ile ilişkili olabileceği gibi tamamen bireysel direnç mekanizmaları da olabilmektedir. Örneğin yaşlı/hasta erkek bakımında çalışan Azeri kadın bakımını üstlendiği kişinin kendisine yönelik taciz davranışını fotoğrafını çekmekle tehdit ederek sonlandırmıştır. Şu anda yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Bulgar kadın daha önce problem yaşadığı işini kendisine en çok gereksinim duyulduğunu hissettiği zaman bıraktığını söyleyerek işçi tarafından gösterilebilecek bir direnç örneği sunmaktadır. Kayıt-dışı durumu nedeniyle sınır dışı edilen Özbek kadın ise Türkiye'ye giriş yasağı devam eden süre içerisinde pasaportuna kızlık soyadını yazdırarak Türkiye'ye giriş yapmıştır. Aslında bu durum hem kişisel bir direnci hem de ülkesinde çeşitli yöntemlerle pasaportunu değiştirebildiği ulus-ötesi ağların mevcudiyetini örneklendirmektedir. Ulus-ötesi ağların biçimlendirdiği destek mekanizmalarına ilişkin bir diğer örneğe yaşlı/hasta kadın bakımında çalışıp izin gününde dışarı çıkamayan Gürcü göçmen ev işçisi kadının işvereni izin vermemesine rağmen arkadaşları tarafından gizlice ziyaret edilerek destek olunması biçiminde verilebilir.

ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç eden ev işçisi kadınlar Türkiye'ye girer girmez, hatta göç kararını alma sürecinde ulus-ötesi ağlar içerisinde biçimlenen enformel mekanizmalar tarafından içerilir bir hal almaktadırlar. ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç eden ev işçisi kadınların Türkiye'de sosyal ve ekonomik olarak var olabilmeleri için ulus-ötesi sosyal ağlardan başka hiçbir dayanak noktaları mevcut değildir. Çünkü bu konuda aktif çalışan, göçmen ev işçisi kadınların ve hatta genel olarak göçmenlerin mevcut sorunları ile somut bir biçimde ilgilenen herhangi bir sivil toplum kuruluşu yoktur. Eğer herhangi bir sivil toplum örgütü bu konuyla ilgileniyorsa da araştırma boyunca görüşülen kadınların böyle bir destek mekanizmasından haberleri yoktur. Ayrıca kadınların sıklıkla kayıt-dışı konumlarından ötürü devlet desteği alabilme olanakları yoktur. Kayıtlı olsalar da gerek çıkış yaptıkları ülkelerin gerekse Türkiye'nin sağlayabileceği kurumsal destek mekanizmalarının mevcudiyeti şüphelidir.

Bu noktada da kadınlar için tek dayanak noktası ulus-ötesi ağlar kalmaktadır. Ulus-ötesi ağları oluşturan aktörlerin memlekette kalan yurttaşlar, Türkiye'deki ESB ülkeleri kökenli kişiler ve Türkiye'deki TC vatandaşı kişilerden oluştuğu unutulmamalıdır. ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç eden ev işçisi kadınların göç etmeye karar veriş, yola çıkış, yolculuk, sınırı geçmek, iş bulmak, çalışmak, Türkiye'deki sosyal yaşamlarına devam etmek gibi süreçlerin herbirinde zorluk yaratabilecek durumlar için memlekette kalan yakınlar, Türkiye'deki diğer göçmenler, Türkiye'deki aracı şirket temsilcileri veya kişiler, otobüs veya uçak biletlerinin alındığı acentelerin temsilcileri ve de yanlarında çalışılan aile üyelerinin ve Türkiye'de etkileşimde oluşan diğer kişilerin üstlendikleri farklı roller aracılığıyla çözüm yolları üretilmektedir.

Göçmen ev işçisi kadınlar ne tam olarak ülkelerinin ne de tam olarak göç ettikleri yerin parçası oldukları için ulus-ötesi sosyal ağların parçası olmak karşılaşılan problemlerin çözüm yöntemlerinin temeline dönüşmüştür. Ayrıca içerisinde yer aldıkları meslek grupları sebebiyle sadece yaşam alanları değil, iş yerleri de birer ev olan bu kadınlar için ev düşüncesi, ulus ötesi kimliklerin üretilmesinde önemli rol oynar. Ev, hem anavatandır hem de gündelik yaşam ilişkilerinin kurulduğu yerdir. Bir gün eve dönebilme umudu kadınların Türkiye'deki varoluşlarında güç vermektedir. Bazen onlar dönerken evlerinden birileri Türkiye'ye çalışmaya gelmekte böylece ev ve uzaklar birbirlerinin içerisine geçmektedir.

İşverenler Tarafından Yapılan Anlamlandırmalar

Araştırmada göçmen ev işçilerinin özellikle emek sürecine ve Türkiye'deki yaşamlarına ilişkin deneyimlerinin derinlemesine bir biçimde anlaşılabilmesi için evlerinde ESB ülkeleri kökenli ev işçisi çalıştırmış veya hâlâ çalıştırmakta olan işverenlerin göçmen ev işçisi istihdam etme süreçlerine ilişkin anlamlandırmalarına yer verilmiştir.

Konu ile ilişkili araştırmaların bulguları ile benzer biçimde, göçmen ev işçilerinin yerli meslektaşlarına göre daha düşük ücret almaları, aynı ücreti alsalar bile

daha fazla çalışmaları, yerli ev işçilerinin yatılı çalışmayı kabul etmeye ilişkin düşük eğilimleri, göçmen ev işçilerinin eğitim düzeylerinin yüksek olması, hatta bazılarının üniversite diplomasına sahip olmaları ve yabancı dil bilmeleri görüşülen işverenlerin göçmen ev işçisi istihdam etmelerinde belirleyicidir. Bakım işleri ile ilişkili olarak hemşirelik okulundan diploma önemli olabilmektedir. Ek olarak, çalışma disiplinleri, sorumluluk duyguları ve iş bilinçleri önemlidir. İşverenler, genellikle yabancıların işlerini yerli muadillerinden daha iyi yaptıklarını ve çalışkan olduklarını iddia etmektedirler. Kolay kontrol edilebilirliklerine ilişkin algının önemi de göz ardı edilemez. Kolay kontrol edilebilirliklerine ilişkin algı uysal ve itaatkâr olmalarına ilişkin düşüncelerle de uyusmaktadır. Ayrıca görüşülen işverenler göçmen ev işçisi kadınların daha pozitif olması, iş ahlakına sahip olması, profesyonelliklerinin fazla olması, çalıştıkları için minnettar olması, güvenilirliklerinin fazla olması, işe ve paraya daha fazla gereksinimleri olması gibi unsurları, ESB ülkeleri kökenli ev işçisi çalıştırma nedenleri olarak sıralamaktadırlar. Bu noktada, Türkiye'deki ev işçiliği sektöründe göçmen ev işçilerinin yerli ev işçilerinin yatılı çalışmayı tercih etmemeleri anlamında rakip olmadıklarını fakat göçmen ev işçilerinin yatılı çalışmayı tercih eden az sayıdaki yerli muadillerine göre oldukça düşük ücretler talep etmeleri anlamındaki yedek işgücü nitelikleriyle rakip olduklarını belirtmek önemlidir.

İşverenlerin göçmen ev işçilerinden evlerde ne tür işler beklediği çok da belirli değildir. Elbette beklenti tanımlanırken çocuk veya hasta veya yaşlı bakımı veya ev işlerinin üstlenilmesi olarak bir belirlenimde bulunmaktadır. Fakat yapılan iş genel olarak kadın işlerini kapsadığı için tıpkı anneler veya eşler gibi ailenin kadın üyelerinden beklenen işlere ilişkin tam bir sınırlama yapmak mümkün olmadığı gibi, göçmen ev işçilerinden özellikle de yatılı olanlardan beklenen işlere ilişkin tam bir tanımlama yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Araştırmada görüşülen işverenlerin istihdam ettikleri ev işçilerinden beklentileri sınırlarını bilen yakın ama mesafeli kişiler olmaları, itaatkâr olmaları ve hatta özenli ve bakımlı olmalarıdır ve bu tercihler de ESB kökenli göçmen ev işçilerinin nitelikleri ile oldukça örtüşmektedir.

Her ne kadar seyrek olarak yaşanmış olumsuz tecrübeler olsa da görüşülen işverenler, göçmen ev işçilerinin profesyonel, çalışkan, iş disiplinine sahip, eğitilmiş olmaları gibi niteliklerine atfen göçmen ev işçisi çalıştırmaktan memnuniyetlerini dile getirmektedirler. İşverenler, Türkiye'deki yerli meslektaşlarına kıyasla göçmen ev işçilerinin özel alana daha saygılı olduklarını belirtmektedirler. Çoğunlukla yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin, ucuz ve esnek işgücü olmalarına ek olarak aynı ev içerisinde yaşadıkları işverenlerinin özel yaşamlarına müdahale etmemeleri işverenlerin deyimleriyle "kendi sınırlarını" bilmeleri önemli bir tercih nedeni olabilmektedir. Yani aynı ev içindeki ev işlerini yerine getiren göçmen ev işçilerinin görünmez olması işveren tarafından beklenen bir niteliktir. İşverenlerin beklentilerinin ESB kökenli ev işçilerinin nitelikleri ile uyduğu diğer bir unsur ise aileden birisi veya işverenin arkadaşı olmak ve profesyonel olmak ve sınırlarını bilmenin kesişim noktasıdır ki, işverenlere göre bu nitelikler eş zamanlı olarak yerli işçilerde pek görülmemektedir.

Neler Yapılabilir?

Araştırma boyunca ESB ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve ev işçiliği sektöründe çalışan kadınların, kadın, göçmen, işçi ve ev işçisi olma durumlarına istinadan varoluşlarının farklı boyutlarına ışık tutulmuştur. Araştırmada bir son nokta olarak göçmen ev işçilerinin daha iyi bir yaşam sürdürebilmeleri için birtakım öneriler sunulmaktadır.

Göçmen ev işçilerinin evin özel alanının izolasyonundan ve görünmezliğinden kurtulabilecekleri bir kamusal hayata gereksinimleri vardır. Bu onların yabancı olmak etiketinden de ayrılmalarına yardımcı olacaktır. Ayrıca daha iyi maaşlar ve çalışma koşullarını içeren insan onuruna daha çok yakışır bir işe sahip olmak için destek ve örgütsel çabalara gereksinimleri vardır. Ev işlerinde çalışan kadınların temel şikâyetleri tanınma, takdir edilme ve saygı noksanlığı olduğu için ev işçilerinin yetenekli emekçiler ve önemli hizmet sağlayıcılar olarak tanınması onların göç deneyimlerinin özgürleştirici etkisini destekleyecektir. Bu

sebeple ev işçilerinin bu nitelikleri ile tanınabilmesi için hükümet politikaları ve paralelinde medya kampanyaları düzenlenmelidir.

Göç ve ev işçiliğine ilişkin problemlerin çözüm yolları için göçmen ev işçisi kadınlar tarafından biçimlendirilen ulus-ötesi ağların ötesinde ulusal ve uluslararası formel destek mekanizmalarına gereksinim vardır. Bu mekanizmaların oluşturulabilmesi için göç veren ve alan ülke ve bölgeler arasında göçmenlerin ve göçmen işçilerin haklarını korumaya yönelik ikili antlaşmaların yapılması ve bu antlaşmaların insan hakları temelindeki içerimlerinin ulusal düzenlemeler aracılığıyla uygulanması gereklidir.

Araştırmanın pek çok yerinde de belirtildiği üzere, ev işçiliği gibi özel alan içerisinde izole bir biçimde sürdürülen bir meslek grubuna dâhil olan kadınlar göçmen oldukları zaman fazlasıyla kırılgan bir hal almaktadırlar. Eğer kayıt-dışı göçmen veya işçilerse bu kırılganlık daha da artmaktadır. Çünkü kendilerine karşı herhangi bir olumsuz durum ile karşılaştıkları zaman sınır dışı edilme korkusuyla herhangi bir resmi kuruluş ile irtibata geçememektedirler. Fakat şu an Türkiye’de yürürlükte olan ve dünyanın pek çok bölgesinde de benzer içerimlere sahip yabancılar yasası kapsamında alınan oturma ve çalışma izni de göçmen ev işçisini korumaktan öte işçinin işverene bağımlılığını artırabilmektedir. Bu yasa ile alınan izinlerle çalışan ev işçisinin, işveren ile iş ilişkisi noktalandığı anda, işçi geçerli izinlerini kaybetmektedir. Bu noktada da göçmen ev işçisi, işverenin tacizi gibi bir kadının aynı ortamda çalışmasını ve yatılı ev işçileri bağlamında yaşamasını fazlasıyla zorlaştıran bir durum ile karşılaşsa bile şikâyetçi olmaktan kaçınabilmektedir. Bu sebeple göç veren ve alan ülkeler arasında yapılacak olan ikili antlaşmalarda, göçmen işçilerin haklarını, özellikle de göçmen kadın işçilerin ev işçiliği sektörü içerisinde yer almasını dikkate alan özel maddeler oluşturulmalıdır.

Son olarak, göçmenler, mülteciler ve insan ticareti kurbanları ile ilişkili olarak devletlerin ve uluslararası örgütlerin, uluslararası insan hakları yasalarını temel alarak sürdürülebilir çözümler üretmek için birleşmelerinin gerekliliği

belirtmelidir. Bu birleşimin göçmenlerin sorunlarına somut çözüm önerileri sunabilmesi için, göç alan ve göç veren bölgelerde çok boyutlu araştırmaları teşvik edici girişimlerde bulunulması ve bu araştırmaların çıktıları üzerine uluslararası adımlar atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABADAN UNAT, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, Göç Çalışmaları – 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 30, 2. Baskı, 2006

AKBAŞ, Emrah. “Göçmenler Arasındaki Dayanımcı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu”, S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012:335-351

AKPINAR, Taner. “Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/3, 2010:1-22

ATATİMUR, Neslihan. *Reasons and Consequences of International Labor Migration of Women into Turkey: Ankara Case*, A Thesis Submitted to the Graduate School of Natural and Applied Sciences of Middle East Technical University, for the Degree of Master of Science in Regional Planning in City and Regional Planning, 2008

BARBAROS, Hülya. *Düzensiz Göç Sürecinde Kadın Göçmenler: İstanbul'dan Bir Kesit*, İstanbul Üniversitesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Halk Sağlığı Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009

BORA, Aksu. *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005

- BOYD, Monica and GRIECO Elizabeth. "Migration Fundamentals: Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory", *The Migration Information Source*, <http://www.migrationinformation.org>, 2003
- BUZ, Sema. "Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların Görünürlüğü", *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, Yıl:11, Cilt: 5, Sayı: 17, 2009: 40-50
- CASTLES S. ve MILLER M. J. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008
- CHENG, Shu Ju Ada. "Labor Migration and International Sexual Division of Labor: A Feminist Perspective", G. A. Kelson and D. L. Delaet (Eds.), *Gender and Immigration*, Great Britain: Macmillan Press LTD, 1999: 38-58
- ÇAĞLAYAN, Handan ve ÖZAR, Şemsa ve DOĞAN, Tepe Ayşe. *Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi*, ANKARA: Ayizi Yayınları, 2011
- ÇAĞLAYAN, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, 2006: 67-91
- ÇELİK, Nihal. *Immigrant Domestic Women Workers in Ankara and İstanbul*, ODTÜ Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005
- DAĞDELEN, Görkem. *Changing Labour Market Positions and Workplace Interactions of Irregular Moldovan Migrants: The Case of Textile/Clothing Sector in İstanbul, Turkey*, ODTÜ Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

- DEDEOĞLU, Saniye. "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1 2011: 27-47
- DELAET, Debra L. "Introduction: The Invisibility of Women in Scholarship on International Migration", G. A. Kelson and D. L. Delaet (Eds.), *Gender and Immigration*, Great Britain: Macmillan Press LTD, 1999
- ERDEM, Ziya ve ŞAHİN, Levent. "Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı", *Kamu-İş*; C:10, S:2, 2008: 43-78
- ERDER, Sema. "Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi" S. SANCAR (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat' a Armağan, Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011: 191-218
- ERTÜRK, Yakın. "The Due Diligence Standard: What Does it Entail for Women's Rights?", Carin Benninger-Budel (Ed.), *Due Diligence and its Application to Protect Women from Violence*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008: 27-46.
- FAIST, Thomas. *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001
- FAVELL, Adrian. "Rebooting Migration Theory Interdisciplinarity, Globality and Postdisciplinarity in Migration Studies", C. B. Brettel and J. F. Hollified (Ed.), *Migration Theory Talking Across Disciplines*, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008: 259-278

- FREEDMAN, Jane and JAMAL, Bahija. "Violence against Migrant and Refugee Women in the Euromed Region Case Studies: France, Italy, Egypt & Morocco", Denmark, *EURO – MEDITERRANEAN HUMAN RIGHTS NET WORK*,
http://www.euromedrights.org/files/Reports/Violence_against_migrant_women_357255620.pdf, 2008
- GÖKBAYRAK, Şenay. "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar", *Çalışma ve Toplum*, 21(2), 2009: 55-81
- GÖKBAYRAK, Şenay. "Uluslararası Göçler ve Kadın Emegi", *Çalışma Ortamı*, Sayı:86, 2006: 15-17
- GÜLTEN, Ulaş. *Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Kaçak İşgücü Göçü ve Türkiye*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010
- GÜRKAN, Mustafa. *Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2006
- HARZIG, Christiane. "Domestics of the World (Unite?): Labor Migration Systems and Personal Trajectories of Household Workers in Historical and Global Perspective", *Journal of American Ethnic History*, Vol. 25, No. 2/3, *Immigration, Incorporation, Integration and Transnationalism: Interdisciplinary and International Perspectives*, 2006: 48-73

HEISLER, Barbara Schmitter. "The Sociology of Immigration from Assimilation to Segmented Assimilation, from the American Experience to the Global Arena", C. B. Brettel and J. F. Hollified (Eds.), *Migration Theory Talking Across Disciplines*, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008: 83-113

HONDAGNEU-SOTELO, Pierrette and CRANFORD, Cynthia. "Gender and Migration" , J.S. Cahafetz (Ed.), *Handbook of the Sociology of Gender*, New York: Springer, 2001:105-126

http://www.arem.gov.tr/proje/ars_rapor/gocmen/kuresel_boyut.pdf,

"Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticaretinin Küresel Boyutu"

HUMAN RIGHTS WATCH. *Asia and the Middle East Slow Reform Protection of Migrant Domestic Workers in Asia and the Middle East*, USA, 2010

IOM. "Taking Action against Violence and Discrimination Affecting Migrant Women and Girls",

http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/brochures_and_info_sheets/violence_against_migrant_women_factsheet.pdf

İÇDUYGU, Ahmet ve KİRİŞÇİ, Kemal. "Conclusion", A. İçduygu ve K. Kirişçi (Ed.), *Land of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, 236 Migration Research 10, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2009: 803-814

İÇDUYGU, Ahmet ve KİRİŞÇİ, Kemal. "Introduction: Turkey's International Migration in Transition", A. İçduygu ve K. Kirişçi (Ed.), *Land of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, 236 Migration Research 10, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press 2009: 1-25

İÇDUYGU, Ahmet ve TOKTAŞ, Şule. *Yurtdışından Gelenlerin Nicelik ve Niteliklerinde Sorunlar*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2005

KADIOĞLU, Ayşe. "Migration Experiences of Turkish Women: Notes From a Researcher's Diary", *International Migration*, Vol. 35 (4), ISSN 0020-7985, 1997: 537-557

KALAYCIOĞLU, Sibel ve RITTERSBERGER-TILIÇ, Helga. *Cömert "abla"ların Sadık "hanım"ları: Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar*, İstanbul: Su Yayınları, 2001

KALAYCIOĞLU, Sibel ve RITTERSBERGER-TILIÇ, Helga. "Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar", Derleyenler: S. DEDEOĞLU ve A. Y. ELVEREN (Ed.) *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012:301-327

KAŞKA, Selmin. "The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers" , İstanbul: Migration Research Program Koç University, MiRe Koc Research Projects, 2005-2006

KEOUGH, Leyla J. "Driven Women: Reconceptualising the Traffic in Women in the Margins of Europe Through The Case of Gagauz Mobile Domestic in İstanbul", *Anthropology Of East Europe Review*, Vol 21, No 2, 2003: 73-78

KURBAN, Sofya. *Göç*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012

KUŞ, Elif. *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2007

KÜMBETOĞLU, Belkıs. “Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu?” S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 49-85

LIPSZYC, Cecilia. “The Feminization of Migration: Dreams and Realities of Migrant Women in Four Latin American Countries”, *Reclaiming the Streets*, Montevideo,
http://www.diba.cat/urbal12/pdfs/cecilialipszyc_en.pdf, 2004

LORDOĞLU, Kuvvet. “Türkiye’deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar”, B. Pusch ve T. Wilkoszewski (Ed.), *Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar –Bireysel Yaşamlar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010: 89-109

MASSEY S. D. and J. ARRANGO and G. HUGO and A. KOUAOUCI and A. PELLEGRINO and J. E. TAYLOR. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of the Millenium (International Studies in Demography)*, New York: Oxford University Press, 2008, Reprinted 2009

MİL, Burak. “Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme”, A. YÜKSEL, B. MİL, Y. BİLİM (Ed.), *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin?* Ankara: Detay Yayıncılık, 2007:3-26

OISHI, Nana. "Gender and Migration: An Integrative Approach Working Papers, Center for Comparative Immigration Studies". San Diego, 2002, <http://escholarship.org/uc/item/0s04g29f>

ÖNCÜ, Ayşe ve WEYLAND, Petra. "Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri", A. ÖNCÜ ve P. WEYLAND (Ed.), *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010:9-39

ÖNER, İhlamur Suna Gülfer. "Göçün Kadınlaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği" , S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 353-377

ÖNER, İhlamur Suna Gülfer. "Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler", S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 309-333

ÖNER, N. Aslı Şirin. "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar" S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 13-27

ÖZBAY, Ferhunde. "Türkiye'de Ev Emeğinin Dönüşümü On Dokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere", A. MAKAL ve G. TOKSÖZ (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*, Toplumsal Cinsiyet Dizisi 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012: 116-158

ÖZER, Elif. *Kimse Duymaz: Türkiye'de İnsan Ticareti Mağdurları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Ayizi Kitap, 2012

ÖZKUL, Derya. "Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma", S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 483-500

ÖZTAN, Ece. *Göç Bağlamında Yurttaşlık ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye Kökenli Amsterdamlı Kadınların Yurttaşlık Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009

ÖZYEĞİN, Gül. *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004

PARRENAS, Rhacel Salazar. *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*, Stanford California: Stanford University Press, 2001

PEKÖZ, Mustafa. *Küresel Kapitalizm ve Göçmenlik*, Ankara: Karakoyun Yayıncılık, 2012

PESSAR, Patricia R. and MAHLER, Sarah J. "Gender and Transnational Migration", Paper given to the conference on Transnational Migration: Comparative Perspectives, Princeton University, 2001

PIPER, Nicola. "Feminization of Labor Migration as Violence Against Women International, Regional, and Local Nongovernmental Organization Responses in Asia", *Violence Against Women*, Vol. 9 No. 6, 2003:723-745

- PUSCH, Barbara. "İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye'de Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu", B. Pusch ve T. Wilkoszewski (ed.), *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010: 75-88
- REYSOO, Fenneke. "Ambivalent Developments of Female Migration. Cases from Senegal and Lebanon" , Ton van Naerssen and Ernst Spaan and Annelies Zoomers (Eds.), *Global Migration and Development*, USA: Routledge Studies in Development and Society, ISBN: 978-0-415-96247-6 (hardback), 978-0-203-93839-3 (electronic), 2008: 253-268,
- SERT, Deniz Şenol. "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru", S.G.I. ÖNER ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012: 29-47
- SEVER, Hanifi. "Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği" , Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı, 2009
- SUTER, Brigitte. "The different perception of migration from Eastern Europe to Turkey: The case of Moldovan and Bulgarian domestic workers", Focus on Central and Eastern Europe", migrationonline.cz, 2008
- ŞAHİN, Birsen. *Almanya'daki Türkler: Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010
- ŞEN, Yeşildal, Hatice. "Dünya Sistemi Kuramı: Immanuel Wallerstein", A. G. Baran ve S. Suğur (Ed.), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013: 172-193

TOKSÖZ, Gülay. *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

TOKSÖZ, Gülay ve ULUTAŞ Ünlütürk, Çağla. “Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış”, S. SANCAR (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*, Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011: 167-189

ÜSTÜBİCİ, Ayşen. “Türkiye’ye yönelik Kadın Göçü: Seks işçileri ve Ev İçi Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek”, <http://www.umut.org.tr/HukukunGencleri/TamMetinlerSunular/AysenUstubi.pdf>, 2011

WEYLAND, Petra. “Küresel Mekânlarda Cinsiyetlendirilmiş Yaşamlar” A. ÖNCÜ ve P. WEYLAND (Ed.), *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010: 117-136

WILLIAMS, Fiona. “Markets and Migrants in the Care Economy”, *Soundings 47 Eurozine*, 2011

YALÇIN, Cemal. *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2004

YÜKSEKER, Deniz, H. *Laleli - Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003

EK 1: GÖÇMEN EV İŞÇİSİ KADINLAR İÇİN HAZIRLANMIŞ OLAN SORU KÂĞIDI

1. Nerelisiniz?
2. Kaç yaşındasınız?
3. Medeni durumunuz? Evli veya bekâr
4. Kaç yaşında göç ettiniz? Türkiye'ye kaç yaşında geldiniz? Türkiye dışında ülkeniz dışında bir ülkede yaşadınız mı?
5. Eğitim düzeyiniz ve eğer lise üzeri bir eğitim ise hangi alanda eğitim aldınız?
6. Neden göç ettiniz?
Ekonomik/sosyal/siyasi sebepler
7. Neden göç etmek için Türkiye'yi seçtiniz? (iklim, mevcut arkadaşlık ağları veya Türkiye'deki mevcut iş ağları)
Sizin Türkiye'ye göç etmenizde özendirici olan unsurlar nelerdir, örneğin bu hususta ülkenizde veya Türkiye'de bir devlet politikası dikkatinizi çekti mi?
Sizce Türkiye'ye göç etmenizde radyo, televizyon, gazetede veya internette belirleyici olan herhangi bir unsur var mıydı?
8. Göç etmeye siz mi karar verdiniz, yoksa aile üyelerinin (erkek veya kadın) kararı mı yola çıkışınızda belirleyici oldu?

9. İçerisinde yer aldığınız sosyal ağların (hemşerilerinizle iletişim) göç sürecine etkileri nelerdir?

Yaşadığınız yerden Türkiye'ye göç etmiş kişilerle nasıl ilişkilere sahipsiniz? *Çekici bir etmen olarak hemşerilik ağları*

10. Türkiye'ye gelirken ki yol hikâyeniz nasıldı?

Seyahatinizin başlangıcından varışınıza kadar geçen süre

Vizenin alınması

Uçak veya otobüs biletlerinin alınması

Sınırdaki güvenlik önlemleri ve güvenlik görevlileri ile ilişkiler

Diğer göçmenlerle yol öncesinde ve yol sürecindeki etkileşimler

11. Türkiye'ye gelirken ulaşımınızı nasıl finanse ettiniz?

12. Göçünüz bir ajans yoluyla mı gerçekleşti? Eğer ajans yolu ile gerçekleşti ise sizden neler talep etti?

13. Buradaki işi nasıl buldunuz? İşinizi seçme şansınız var mıydı?

Eğer arada aracı veya ajans varsa onlarla görüşmeler ve onlara harcanan paralar

14. İşvereniniz olan kişi kim (kadın veya erkek) ne iş yapıyor?

İşverenin kişi mi yoksa ajans mı olduğu

İşvereniniz olan ailenin sosyoekonomik durumu nasıl?

15. Sizce işvereninize size nasıl davranıyor?

İşvereninize ile veya aynı evde yaşadığınız ve bakımını üstlendiğiniz veya ev içi işlerde kendilerine yardımcı olduğunuz kişilerle ilişkileriniz nasıl, örneğin size ilişkin bir kıskançlık durumu söz konusu mu?
İşvereninize sizi denetliyor mu ve siz ona direnç gösteriyor musunuz?
İşvereninize ile paylaştığınız özel alan “ev” hakkında ne düşünüyorsunuz?
Çalıştığınız ev içerisindeki düzeniniz nasıl örneğin ev içerisinde kendinize ait bir odanız var mı?

16. Bir işgününüzü anlatabilir misiniz?

Günde kaç saat çalışıyorsunuz, fazla mesai ücreti alıyor musunuz, haftalık izinleriniz var mı?
Maaşınızı vaktinde alıyor musunuz?
Belirli bir süre çalıştıktan sonra zam aldınız mı?
Ücretleriniz nasıl veya neye göre belirleniyor?
Ülkenizdeki çalışma koşulları ile buradaki çalışma koşulları ücretler de dâhil nasıl farklılaşmaktadır?

17. Almış olduğunuz eğitim ile burada yapmakta olduğunuz iş arasında bir bağlantı var mı?

18. Ülkenizde bugüne kadar ne iş yaptınız?

19. Buraya gelmeden önce işinizi kaybettiniz mi?

İşsizliğin kadınlaşması

20. Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz, ailenize gönderiyorsanız onlar bu para ile ne yapıyor? Ülkenize gönderiyorsanız nasıl gönderiyorsunuz? (banka, eş dost, aracı şirketler, kamyon veya otobüs şoförleri, orada çalışan işçiler...)
Kadınlar neden çalışıyor, gelirleri aile geliri içinde esas gelir biçiminde mi?
21. Gelirinizi nelere harcıyorsunuz?
22. Oturma izni almayı düşünüyor musunuz?
Çalışma izni almayı düşünüyor musunuz?
Türk biri ile evlenmek hakkında ne düşünüyorsunuz?
23. Türkiye'ye nasıl ve ne tür vize ile giriş yaptınız?
Turist vizesi ile mi?
24. Şu anda vize ihlali içerisinde misiniz? Hangi "göçmen" statüsü içerisindesiniz?
25. Herhangi bir sosyal güvenceye sahip misiniz? Hastalandığınız zaman ne yapıyorsunuz?
26. Göç sürecinden sonra ülkenize gidip gelişlerinizde orada diğer kişilerin size karşı bakışlarında olumlu veya olumsuz bir değişiklik ile karşılaşmakta mısınız?
27. Çıkış ülkeniz (Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Özbekistan...) ile ilişkileriniz orada bıraktığınız diğer aile üyeleri ve arkadaşlar bağlamında nasıl devam etmektedir? Bu kişilerle nasıl iletişim kuruyorsunuz (yüz yüze, telefon, internet)?

28. Sizce iletişiminizi devam ettirdiğiniz kişiler gizil göçmen özelliği taşımakta mıdır? İletişiminizin devam ettiği kişiler Türkiye'ye uzun süreli olarak gelmeyi düşünmekte midirler?

Zincirleme göç - kitle göçü kavramları

Aileniz (Türkiye'de değilse) onları da getirmeyi düşünüyor musunuz?

29. Sizin göç sürecinizde size bağımlı kalan kimler var, çocuklarınız, ebeveynleriniz, eşiniz veya işçi dövizleri yolladığınız için çıkış ülkenizin hepsi?

30. Ülkenizdeki sosyal politik ekonomik dönüşüm hakkında ve sosyalizm hakkında ne düşünüyorsunuz?

31. Şu anda ailenizi nasıl bir biçimde?

Bir ebeveyn dışarıda, iki ebeveyn dışarıda, çocuklarla birlikte-ayrı, anne baba dışarıda göçmen yetişkin çocuk gibi

32. Evli ise eşiniz ne iş yapıyor?

33. Çocuk varsa çocuğunuz ne iş yapıyor?

34. Geldiğiniz yerde bakıma muhtaç birisi varsa (çocuk veya yaşlı) onun bakımını kim üstleniyor?

35. Ailenizde Türkiye'ye veya başka bir yere göç etmiş kimse var mı?

36. Göç süreci sonrasında eşiniz ile ilişkiniz değişti mi?

37. Sizce Türkler size nasıl bakıyor?

TC vatandaşlarının Türkiye'ye göç etmiş olan göçmenlere ilişkin algıları

38. Türkiye'deki yerel halkla ilişkiniz nasıl?

39. Türkiye'ye uyum sağladığınızı düşünüyor musunuz?
40. Türkiye'de yalnızlık hissediyor musunuz?
41. Türkiye'ye gelirken Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik koşulları hakkında ve burada ne iş yapacağınız ve çalışma koşulları hakkında bilgi sahibi miydiniz? Bu bilgileri nereden edindiniz?
42. Türkiye'de izin günlerinizde neler yapıyorsunuz? (Lalelideki otopark, Gedikpaşa Protestan kilisesi)
43. Herhangi bir kültürel faaliyete ilginiz var mı (edebiyat, resim, el sanatı)?
44. Türkiye'ye sizin dışınızda iletişimde olduğunuz ülkenizden göç etmiş birileri var mı?
45. Türkiye'de Türk arkadaşlarınız var mı onlarla görüşüyor musunuz yoksa sadece memleketinizdeki veya memleketinizden gelmiş kişilerle mi etkileşim halindesiniz?
46. Türkiye'de esnafla ve komşularla ilişkileriniz nasıl?
47. Türkiye'de polis ile hiç karşılaştınız mı? Sınır geç erkenden itibaren...
48. Türkiye'de dışlanmaya maruz kaldığınızı düşünüyor musunuz? (Sosyal dışlanma: sosyal hayat, arkadaş, iş, sağlık, sosyal hizmetler alanında)
49. Herhangi bir dernek veya sosyal organizasyonla etkileşim içerisinde misiniz? (Göçmen örgütlenmeleri)

50. Buradaki diğer göçmen arkadaşlarınız ne iş yapıyor, ev hizmetlerinde çalışmak üzere gelen ama örneğın ajans olarak çalışmaya başlamak gibi başka işlere kayan arkadaşlarınız var mı? İşveren olarak çalışmaya başlayan var mı?
51. Türkiye’de karşılaştığınız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?
52. Ev kavramı size hangi ülkeyi hatırlatıyor? Geri dönmek istiyor musunuz? (Türkiye değilse?)
53. Neden bu işe devam ediyorsunuz ve Türkiye’de ne kadar kalmayı planlıyorsunuz?
54. Gelecek için planlarınız neler?

EK 2. İŞVERENLER İÇİN HAZIRLANMIŞ OLAN SORU KÂĞIDI

1. Kaç yaşındasınız?
2. Cinsiyetiniz? (kadın/erkek)
3. Eğitim düzeyiniz?
 - İlkokul, lise, üniversite, yüksek lisans, doktora
 - Üniversite mezunu ve üzeri bir eğitim düzeyinde iseniz ne üzerine eğitim aldınız?
4. Ne iş yapıyorsunuz?
5. Medeni durumunuz? (evli/bekâr/boşanmış/eşi vefat etmiş)
6. Şu ana kadar ne kadar süreler için kaç adet yabancı kadın çalıştırdınız?
7. Hangi iş veya işler için (temizlik/yemek/yaşlı bakımı/hasta bakımı/çocuk bakımı) yabancı kadın istihdam ettiniz veya ediyorsunuz?
8. En son sizin için çalışan kadın ile ne kadar süre için çalıştı veya çalışıyor ve ev içerisinde hangi işi yapıyor veya yapıyordu?
9. Şu anda çalıştırdığınız veya daha önce çalıştırmış olduğunuz ev işlerinde çalışan yabancı kadına nasıl ulaştınız? (Ajanslar/şirketler/tanidik önerileri/eskiden çalışmış olan kadınların önerileri/gazete veya internet üzerinden...)
Sizinle çalışan kadına şirket/ajans yolu ile ulaştıysanız, şirkete/ajansa ne kadar ücret ödediniz?

10. Ev işlerinde neden yabancı bir kadın istihdam ediyorsunuz veya ettiniz?
(Yardımcı olsun/iş yükümü hafifletsin....)
11. Yukarıdaki sebeple yabancı kadın istihdam etmek yerine neden Türk bir kadın istihdam etmediniz veya etmiyorsunuz? (yabancı kadınlar daha ucuza çalışıyor/ yabancı kadınlar daha güvenilir/yabancı kadınlar daha fazla çalışıyor/yabancı kadınların çalışmaktan başka bir hayatı yok...)
12. Yabancı kadının maaşı yerli birine göre daha mı az bu sizin ev işlerinde kadın çalıştırma tercihinizi etkiliyor mu veya daha önce etkiledi mi?
13. Çalıştırdığınız kadın için oturma/çalışma izni aldınız mı? Eğer böyle bir izin aldıysanız nasıl bir prosedürü takip ettiniz?
14. Eğer kadınınız için çalışma izni almadıysanız yasal prosedürlerle ilgili endişeniz var mı?
15. Farklı milletlerden ev işçisi kadın çalıştırdınız mı, kadınların çalışma alışkanlıkları ve ev içerisindeki sizlerle etkileşimleri milletlerine göre farklılık gösteriyor mu?
16. Yabancı bir kadın çalıştırmanın yerli bir kadına göre sizdeki kontrol gücünü daha fazla artırdığını düşünüyor musunuz?
17. Kadını denetliyor musunuz ve o size direnç gösteriyor mu veya geçmişte böyle bir denetim veya direnç ile karşılaştınız mı?
18. Evinizde çalışan kadının Türkiye'de yakınının/akrabasının olup olmaması sizi ve yaptığı işleri nasıl etkiliyor veya etkiledi?

- 19.Çalıştırdığınız kadınla ilişkileriniz nasıl veya nasıldı? Daha önce sizinle çalışmış yabancı kadınınız var ise ilişkileriniz hala devam ediyor mu?
- 20.Çalıştırdığınız kadın yatılı olarak sizin ile ikamet ediyorsa veya etti ise bu durum karşılıklı olarak ilişkilerinizi nasıl etkiliyor veya etkiledi? Kadınınız ile bir arada yaşamak hakkında ne düşünüyorsunuz? (Ayrı odası var mı, yemek işlerinden sohbete kadar yaşantınızı nasıl etkiledi?)
- 21.Yerli kadın çalıştırmak ile yabancı kadın çalıştırmak arasındaki fark nedir?
- 22.Bu kadını çalıştırdıktan sonra ev içerisinde yaptığınız işler değişti mi?
- 23.Yabancı kadın çalıştırmaktan genel olarak memnun musunuz? Neden?